

BÜYÜKLER İÇİN HAYAT BİLGİLERİ

şaka yollu

M.Tınaz Titiz

Editör: M. Akın Yılmaz

Resimler: Ebru Öztaylan

Web için düzenleme: Alp Akbostancı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZviii

SORUN ÇÖZME BECERİSİ

DOĞRU ADLANDIRMA, YANLIŞ ADLANDIRMA VE SORUN ÜRETME	1
SÖYLEŞİ	3
BÜYÜCÜLER VE SİSTEM TIKANMASI!	25
“ÇEVRE SORUNLARI” MI, “ÇEVRE'DE KRİSTALLEŞEN SORUNLAR” MI?	28
AZ BİLİM!	39
BİLİM ÇANTASI!	44
BİLİM MERAKTIR!	47
BİLİM, EMİN OLDUKLARIMIZI TERK ETMEYE HAZIR OLMADIR!	50
OSMANLI VE T.C. NEYİ NASIL NASIL “ISKALADI”?	52
BECERİKSİZLİĞİN BU KADARI!	55
BİR OKUR MEKTUBU ÜZERİNE!	56
DÖNÜP, KENDİMİZE BİR “BÜTÜN” OLARAK BAKMALIYIZ!	59
MAYO ASKISI GÖSTERGE OLUR MU?	62
MOTOR KORKUSU!	64
NOTERLİ VE STADYUMLU SINAVLAR	66
“ÖLÇÜLER DAİMA YAŞAR”	67
POLİTİKA YALNIZCA SOYUNDURUR!	68
RESMÎ KIYAFETLERDEKİ AKIL EKŞİĞİ!	71
SAHTE SANATLAR TOPLUMU!	73
EKONOMİDE TEMİZLİK!	75
FİKİR GİRİŞİMCİLERİ, İŞ BAŞINA!	80
FIRINCILAR DERNEĞİ: REKABET EKONOMİSİ İÇİN BİR İBRET!	84
SORULMAYAN SORULAR!	85
SORUN KİMYASI'NIN DÖRDÜNCÜ KANUNU!	89
BİR YANLIŞTAN DİĞERİNE YOL VARDIR!	92
ÇÖZÜM BULMAYALIM, NEDEN ARAYALIM!	94
ÇÖZÜM, SORUNU İYİ ANLAMAKTIR!	96
EN ÖNEMLİ SORUNUMUZ YILLARDIR NİÇİN “PAS GEÇİLDİ”?	99
FANTOM SORUN!	102

GEÇMİŞİN BELİRLEYİCİLİĞİ.....	103
KÜÇÜK AMA SIK TEKRARLANAN YANLIŞLARA DİKKAT!.....	106
“MAFYA” DİYE BİR SORUNUMUZ YOKTUR!	107
NASIL BİR TÜRKİYE ÖZLEMİNDEYİZ?	110
NELSON'UN HUNİ DENEYİ ... YİNE!.....	115
TOPLUM SORUNLARINA İLGI DUYSANLAR İÇİN BAZI ÖNERİLER!.....	117

ANLAŞABİLMEK

“GELİŞKİN TÜRKÇE”.....	122
GÜNEŞ VE AY TANIK İSTEMEDİ	124
“KAVRAM TABANINDA UZLAŞMA” VE ULUSAL BÜTÜNLÜK!.....	125
TEKNOLOJİ “CEHALETİ”	128
BEN NEYMiŞİM YAHU!.....	131
DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ, AKLINA GELENİ SÖYLEMEK MİDİR?.....	133
HUKUK DEVLETİ VE KORKMAMA ÖZGÜRLÜĞÜ	136
KORKMAMA ÖZGÜRLÜĞÜ.....	139
İÇ BARIŞ BİLDİRGESİ!.....	141
İŞKENCENİN KÖK NEDENİ!	149
LİDERLER VE TOPLUMLAR.....	151
LİDERLERİ TOPLUMLAR YETİŞTİRİR, KOŞULLAR ORTAYA ÇIKARIR!	153
ÖCÜLERLE NASIL BAŞA ÇIKILABİLİR?.....	155
ONAYLANAN İŞKENCE VE SONRASI!.....	158
ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLARI VAR MIDIR?	159
RİZE'LİLERE ÇAĞRI!.....	162
RÜŞVET	164
SİYASET NERELERE GİRMEMELİ, NEDEN?	165
SİYASETTE KALİTE	167
YAYA, BİSİKLETLİ, KAMYONLU VE BAŞBAKAN	169
“YENİ MUHALEFET ANLAYIŞI” NASIL OLMALI?.....	171
UNVANLAR KİREÇLENMEYE YOL AÇAR!.....	175
TV TARTIŞMALARI VE “KANONİK” KONUŞMA!.....	176
DÜŞÜNCE KALİTESİ!.....	179

ELEŞTİRİYE KAPALI SİSTEMLER KENDİNİ SÜRDÜREMEZ!.....	181
ÇALIŞAN KADINLARIN ÜCRETİ % 15 YÜKSEK OLSUN!.....	183
DOĞAL TALEPLERE UYMAYAN KURUMLAR YAŞAYAMAZ!.....	184
EVLİLİK AŞKI ÖLDÜRÜR (MÜ?).....	187
KURALIN İYİSİ YAZILI OLMAYANDIR!.....	188
KURALLARIN UYGULAN(A)MADIĞI YERDE, İYİLERE CEZA.....	190
PİRAMİT'İN TABANINDA “TEMİZ AKIL” OLMALI!.....	192
SOKAKTAN GELEN TASARIM.....	194
SOSYOLOJİK SİLAHLAR TEHDİT EDİYOR!.....	197
TEMİZ TOPLUM.....	200
YANLIŞ KONULARDA “KONUŞAN TÜRKİYE”.....	202
MEDENİYET ÇARKI ACIMASIZDIR.....	207

HAYVANLAR VE İNSANLAR

AGİT ve HAKLAR.....	211
APARTMANDA KÖPEK BESLENİR Mİ BESLENMEZ Mİ?.....	214
BAKANLARA NİÇİN KURBAN KESİLİR?.....	216
BAŞIBOŞ İNSANLAR TEHLİKE SAÇIYOR!.....	218
HAYVANAT BAHÇELERİ VE KAİSEN!.....	219
OYNAMAYA İSTEKSİZ AYI!.....	222
SİNEKLER ÖLDÜRÜLMELİ Mİ?.....	224
TAVUK KAFASI KOPARMA YARIŞI.....	227
BİR GERÇEĞİN YENİDEN KEŞFİ!.....	228
FIKRA ANLATTIRIN!.....	230
İNSANLAR NİÇİN BAĞIRIR?.....	231
KURAL TANIMAZLIĞIN SINIRLARI NERESİDİR?.....	232
YENİ BİR ÜÇKAĞIT TÜRÜ: ÇEVRE DOSTU.....	233
ABİ N'OLUR BİRAZ İPUCU VER!.....	233
KAŞ YAPMAK-GÖZ ÇIKARMAK!.....	234
MEDİAKRASI VE MEDİOKRASI!.....	237
MINCIK VE TOPLUMSAL BOZUKLUKLAR!.....	238
OTOBÜSTE YANANLAR NİÇİN YANDI?.....	239

PROSTAT AMELİYATINA MERAKLI YARIŞMACI!	240
RADYO VE TV'DE BİRŞEYLER Mİ OLUYOR?	242
TARTIŞMA MİMARİSİ.....	243
UZAKTAN EĞİTİM VE RTÜK!	246
BİLGİ TOPLUMU VE İNSAN KAYNAKLARI.....	249
BİR BAĞIMLILIK TÜRÜ: ŞİKÂYET!	252
BİR FİZİK PROBLEMİ BAĞIRARAK ÇÖZÜLEBİLİR Mİ?	254
CANAVAR MERAKI !	256
DİREKLER KURTULDU, PEKİ DUVARLAR NE OLACAK?	258
HAREKETE GEÇİREN NEDİR?	259
İHLAL HİYERARŞİSİ!.....	262
ŞAPKADAN TAVŞAN NASIL ÇIKARILIR?	264
SIKINTISIZ YAŞAM!.....	266
“YENİ” ARAYIŞLARI, “ESKİ” İLE DE SON BULABİLİR!	267
AIDS BİR HASTALIK DEĞİLDİR!.....	268
BEN BU “VATANDAŞ” LARDAN KORKUYORUM!.....	271
“BİRŞEYLER” YAPMAK LAZIM!	272
ÇALIŞMADAN PARA KAZANILMAZ!.....	276
“ÇETE” ANATOMİSİNİ İYİ ANLAMALIYIZ!.....	278
FEVKALADE DİNAMİK BİR TOPLUMUZ AMA..!	282
KİMLERDEN KURTULMALI?	284
KÜLTÜRÜMÜZÜN KÖŞE TAŞLARINDAN BİRİ: DOĞUYA SÜRMEK!.....	285
KURTARICI TIRTİL YOKTUR!	288
NE OLUR, VATANI BU KADAR SEVMEYELİM!	291
ORGANİK MOBİL LABORATUVARLAR	293
“PARTİ NEFERİ” POLİTİKACI TİPİNİ ARTIK BİTİRELİM!	295
YUHALAMA İLLETİ!.....	296
ZİHİNSEL VİRÜSLER	298
AZİZ NESİN HAKLIYDI!	305
KIRMIZI PLAKA VE FIRFIRLI MAVİ LAMBA!	307
TRAFİK CANAVARININ TAM ŞEKLİ!.....	308
TRAFİK KAZALARI SANILDIĞI KADAR ÇOK DEĞİLDİR!	311

TRAFİK TERÖRÜNÜ NİÇİN DURDURAMIYORUZ?	314
---	-----

İŞ DÜNYASI

TEKNOLOJİ TRANSFERİ	318
BULUŞÇULUK, DEMOKRASİ VE YENİ KÖLELİK!	319
NİHAYET BİLİM DÜNYASINI SARSACAK KEŞFİ YAPTIK!	321
TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTE, BİLİM VE TEKNOLOJİ POLİTİKALARI	323
HER ÖRGÜTLENME KENDİ ETİK KURALLARINI OLUŞTURMALIDIR!	328
TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ, ISO-9000 VE KAMU YÖNETİMİ	330
BİR TÜRK KAÇ AVRUPALI EDER?	332
GELİŞMİŞLİK ÖLÇÜTLERİ NEREYE KADAR YOL GÖSTERİCİDİR	333
TARIM MI SANAYİ Mİ?	334
ÜCRET KARGAŞASI NASIL ÖNLENİR?	336
UCUZ İŞÇİ, UCUZ İŞÇİLİK DEĞİLDİR	342
YENİ BİR ÜCRET SİSTEMİ	344
ALTINCI KAPLAN	347
FARKLI BOYUTTAKİ OLGULAR TOPLANIP ÇIKARILABİLİR Mİ?	349
FARKLI MALZEMELERİN BİRLEŞTİRİLMESİ MÜZİKSİZ OLMAZ	352
KEFİL OLMAK SORUMLULUK GETİRİR	354

Üçüncü Basıma ÖNSÖZ

İçindekilerin büyük çoğunluğu 1995-2000 arasında yazılmış yazılardan oluşan kitabın adını bu defa “düzeltip” gerçek niyete yaklaştırdık. Sevgili Akin Yılmaz’ın ince zekasıyla “nasıl olsa anlaşılır” diye düşündüğü kitap adındaki *Hayat Bilgileri*, en azından yazarınca didaktik anlam yüklenince bu yeni basıma (*şaka yollu*) çıkmasını koymak farz oldu.

İlk basımdan 6, ikinci basımdan 4 yıl gibi pek de uzun olmayan bir süre geçmesine karşın, para birimlerinde epey değişiklik oldu. Enflasyon bir yana 2005 yılında paradan altı sıfır atılıp YTL birimine geçilmesi ve 2009 yılında tekrar TL’ye dönülmesi akılları epey karıştırır oldu.

Bu nedenle –her yazının sonunda yazı tarihinin de bulunmasına güvenilip- yazılar içindeki para birimlerine dokunulmayıp okuyucunun kafasının daha karıştırılmamasına çalışıldı.

Yazılar içinde eleştirilen kimi konularda olumlu gelişmeler –maddenin doğası nedeniyle- kuşkusuz vardır. Onlara da dokunulmayıp hiç olmazsa o gün için o konudaki durum resmedilmeye çalışıldı. Bir yandan da çoğu yazının tarihi değiştirilip bugün tarihi yazılsa aynen geçerli olacağına işarette yarar var. Bozulma ve düzelmenin çığ etkisi nedeniyle bozulma eğiliminde olan süreçlerin giderek daha bozulduğu, düzelmenin de benzer yolu izleyip daha düzeleceğini tahmin etmek güç değildir.

Birimlerdeki değişimlerin yanısıra metinlerde kullanılan –ve o günün okur yaş ortalamasına göre- anlaşılır olan sözcüklerde de değişimler oldu.

Bu basımı gözden geçirip, hem de kitabın *şaka yollu hayat bilgileri* olduğunu desteklesin diye küçük komik resimleri yerleştiren sevgili Alp’in uyarısıyla *tevdi*, *teşne*, *tedavül* gibi sözcüklerin yanlarına günümüz karşılıkları eklendi.

Bu yeni haliyle biraz gülümseterek de olsa okunabilirliği artırıldı ise ne mutlu bize.

Ağustos 2010, Kozyatağı

SORUN ÇÖZME BECERİSİ

DOĞRU ADLANDIRMA SORUN ÇÖZME, YANLIŞ ADLANDIRMA İSE SORUN ÜRETME YÖNTEMİDİR.

“Adlandırma”, bilimin en temel yöntemidir. Bilinmeyenlerin bilini hale getirilme çabası demek olan bilim, onları önce adlandırır, sonra gruplar ve sonra da inceleyerek “bilgi” üretmeye çalışır. Eğer böyle yapmasaydı, evrenin tüm bilinmezleri ile karşı karşıya bulunan insanoğlu onları tek tek incelemeye kalkardı ki, herhalde pösteği saymak onun yanında hiç kalırdı.

Toplumsal sorunlar da ait oldukları toplum için “bilinmezler” olduğuna göre, bu sorunların adlandırılması bilimin yukarıda anılan değişmez yaklaşımı nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Yine bu yapılmazsa sorunları birbirine karıştırıp yanlış adlandırılır; örneğin kamyon üstünden kayan konteynerin yanından geçen aracı ve içindekileri ezmesinin “trafik kazası”, milletvekillerinin meclise devamsızlığının “tembellik”, eğitimdeki nicelik ve nitelik sorunlarının “parasızlık” gruplarına alınması ve öylece çözüm aranması tehlikesi doğar.

Hücre zarı işlevinin astronomi kavramlarıyla incelenmeye çalışılması nasıl bir “gruplama” hatasıysa, anılan sorunların bu adlar altında incelenmesi de o denli yanlıştır.

Araç üzerinden konteyner kayması bir boyutuyla *trafiği*, meclise devamsızlık bir boyutuyla *çalışkanlığı* ve eğitim sorunları da bir boyutuyla *mali kaynakları* ilgilendirse de, yanlışlık, sorunların hangi *ana grup(lar)* ve hangi *talî grup(lar)*a girdiğinin belirlenmesindedir.

Nitekim, araç üzerinden yük kayması sorununun içine dahil olacağı *talî* gruplar, konteynerlerin taşıma usulleri standardı nedeniyle “*standartlar*”; karayollarında yük taşımacılığı usulleri nedeniyle “*taşımacılık*”; virajlarda doğan merkezkaç kuvvetler hakkında herkesin bilmesi gereken genel bilgiler nedeniyle “*fen okur-yazarlığı*”; hasar nedeniyle de “*sigortacılık*” ile ilgilidir. *Ana* gruplar ise “*halkın kurallara uyma bilinci*” ile “*otoritelerin kural yaptırımı*”dır.

Basit gibi görünen bir adlandırma yanlışı, trafikle pek az ilgisi bulunan bir sorunu trafik polislerinin çözmeye çalışması ve diğer alanlardakilerin “*bu işin benimle ilgisi yok*” diyerek kulaklarının üzerine yatmalarına yol açar.

Son günlerde gündemin birinci sırasında bulunan “mafya” sorunu da aynen böyle bir “*adlandırma*” ve dolayısıyla da “*yanlış gruplama*” örneğidir.

Yanlış adlandırma bir dilbilim sorunu değildir. Toplumun tüm kaynaklarının sorun çözmek için kullandığı düşünülürse, yanlış adlandırmanın kaynakların yanlış tahsisine, bunun da, hiç akla gelmeyen sorunların üremesine yol açacağı kolayca görülecektir. Bunları görüp de şaşmamak hatta üzülmemek elde değildir.

Ülkemizde her fırsatta bilime ve teknolojiye yeterince kaynak ayrılmadığı söylenir. Bir talî grup, daha doğrusu doğan sonuçlardan birisi olarak, bu tanı doğrudur. Ama bilimden beklememiz gereken bir numaralı işlev, sorunların doğru adlandırılması konusunda duyarlık kazanılması olmalıdır.

Ülkemizde bilimden beklenen işlevin bu hedefe yönlendirilmeyip, yalnızca AR-GE'ye ayrılan payın artırılmasının doğal sonucu, “*ana grup*”daki sorunun bir kenarda kalması ve “*sorun kimyası*” kanunlarına göre durduğu yerde yeni sorunlar üretmesidir. Bir başka deyimle, parasıyla başına dert almaktır.

Dünyada sorunlarını para harcayarak çözmeye çalışan çok toplum var. Ama para harcayarak sorun üreten herhalde yalnız biziz. (11 Haziran 1995)

SÖYLEŞİ

***Sorul:* Elektronik, son günlerde herkes tarafından, geleceğin en önemli sektörlerinden biri, hatta geleceğin sektörü olarak niteleniyor. Sizce bu doğru mu? Elektronige gösterilen bu ilgi kadar, elektronik sektörünün ne olduğu da biliniyor mu?**

Cevap: Elektronigin, geleceğin en önemli sektörlerinden “biri” olacağı doğrudur, ama yalnız bu eğilime bakarak genel gidişi kaçırmamak lazımdır.

Genel gidiş, mikro (hatta nano) teknolojilerin ağırlık kazanmasıdır. Bu yalnız elektronikte değil, tüm sektörlerde, gelişen bir eğilimdir. Hatta düne kadar aralarında kesin çizgiler bulunan sektörler açısından da durum böyledir.

Örneğin tarım ve sanayi arasındaki ayrım çizgisi yok olmuş, onun yerini geniş bir bant şeklinde “tarımın, sanayi teknolojileriyle yapımı” almıştır. Dikkat ediniz ki bu bant “tarımsal sanayi” (agro-industry) değildir.

Bu eğilimi açıklamak oldukça kolay gözükmektedir. Maddenin sınırları çözüldükçe, ona çok küçük girdilerle etki yapmak kolaylaşmaktadır.

Örneğin, önümüzdeki on yıllarda herkesin iç kulağına yerleştirilmiş mikro-parleur'ler (haut-parleur yerine) yoluyla, çok daha küçük ses enerjileriyle çalışmak; ya da retina tabakalarına

yerleştirilmiş kızıl ötesi duyarğa tabakalarıyla, ışıksız görmek mümkün olabilecektir. Bu nedenle işi yalnız elektronikle sınırlamak doğru değildir.

Kamuoyunun, elektronik sektörünü ya da bu ileri sürdüğüm şekliyle nano-teknolojileri “yeterince” bilmesi konusuna gelince: Bu, “yeterince” deyimine Batı 'da “teknolojik okur-yazarlık” (technological literacy) deniyor. Toplumumuz henüz bu açıdan tam “okur-yazar” sayılamaz. Ancak unutulmamalıdır ki, nano-teknolojiler alanındaki gelişmelerin etkileyeceği en önemli ilgi alanı “yaygın eğitim” olacaktır.

“Ömür boyu öğrenme” (L3 - Life Long Learning) denen bu süreçte, insanlar, ihtiyaçları olan bilgi ve becerileri bugüne oranla çok daha kolay kazanacaklardır. Bunun bir anlamı da, “teknoloji okur-yazarlığı”nın buna paralel olarak gelişeceğiğidir.

S2: Elektronik sanayicileri, yöneticileri bu sektörün devlet tarafından yeteri kadar desteklenmediğini ve teşvik edilmediğini söylüyorlar. Sizce devlet bu konuda nasıl bir rol oynamalıdır? Devlet şu andaki istekler doğrultusunda yatırımları, yer tahsisi, kredi desteği ve muafiyetler yoluyla teşvik edip, gerisini özel girişimcilere mi bırakmalı; yoksa tüm ileri teknolojilere dayalı sanayiciler konusunda bir temel planlama ve politika mı oluşturmalı?

C: Devletin kaynaklarının ne olduğu ve rolünün ne olması gerektiği tam anlaşılmadığı sürece, devletten her şeyin beklenmesi geleneği süreceğ benzemektedir.

İkinci anlaşılmayan kavram ise “teşvik”in ne olduğudur. Yalnız elektronik sanayicileri değil, hemen her kesim ve de birey, devletin kendilerine yeterli desteği sağlamadığını söylemektedir. Bu hem yanlış, hem doğrudur.

Yanlıştır, çünkü devletin işlevi çeşitli kesimleri desteklemek değildir.

Doğrudur, çünkü eğer devlet birçok kesimi yanlış olarak destekliorsa, geri kalanlara da aynı “yanlış”tan yararlanma hakkı doğmaktadır.

Devletin işlevi, toplumun kendi tercihlerine göre yapacağı eylemlere engel olabilecek iç ve dış engelleri caydırmak ve gerektiğinde de bertaraf etmektir.

Bu engeller, rekabeti önleyici herhangi bir eğilim olabileceği gibi, ülke içi ya da dışından, yukarıda sözünü ettiğim tercihlere aykırı bir şeyler yapmak isteyenler de olabilir. Devlet, bunları caydıracaktır. Yoksa bu önemli işleri yapmayıp —ya da daha kötüsü, yapamayıp—, bireylerin yapacakları işlere ortak olursa, orada devlet fiilen biter. Artık o devlet değildir, devlet adını kullanan, devlet erkini kullanan, ama devlet olmayan, başka bir şeydir.

Açıkçası, her iş için devlet desteği beklenmesi eğilimi, çocuklarımızı yetiştirirken benimsediğimiz korumacılık eğiliminin, onlar büyüyüp sakallı veya saçlı hale geldiklerinde de sürdürülmek istenmesi anlamına gelmektedir.

Çocukluğunda her şeyden korunan, her şeyi başkalarından beklemeye alıştırdığımız —hiç olmazsa çoğumuzun— çocuklarımız, büyüyüp işsiz kaldıklarında devletten iş, ya da sanayici olduklarında gümrük koruması ve teşvik beklemektedirler.

Bir gazetede, yürüyüş yapan doktorlardan birisinin elinde taşıdığı pankart, çok şeyi anlatmaktadır: “Devlet bizi okuttu hekim yaptım, ama hâlâ babamdan harçlık istiyorum!”...

Bu genç hekim, devlet kendisini nasıl okuttuysa şimdi de iş bulmasını istemekte ve bu isteğinde kendini haklı görmektedir. Ama devlet, sesi çıkabilen bir varlık olsaydı, herhalde şunu derdi: “Sevgili genç; sana yapılan bunca yatırımdan sonra sen hâlâ ayaklarının üzerinde duramıyorsan, sende bir yanlışlık var ve işsiz kalmayı hak ediyorsun!”...

İster elektronik, ister başka kesimler olsun, devletten haklı olarak isteyebilecekleri —ve her şeyi isteyip de tek istemedikleri—

, “ayrıcalık yapılmasın, önümüze engel koyulmasın, rekabeti bozanlara engel olmamıza engel olunmasın” talebidir. Devletten tek istenebilecek olan budur.

Herhangi bir kesimin, kendini diğerlerinden önemli görüp “başkalarını bırakın bizi destekleyin” savlarının, hiçbir pratik değeri yoktur. Çünkü dünya öyle büyük bir pazardır ki, orada her türlü mal ve hizmeti iyi ve ucuz üretenlere yer vardır.

Türkiye'de sandalye imal edenler için dünyada mevcut olan potansiyelle, elektronik cihaz üretenler için olan arasında prensipte fark yoktur.

İnsanlarımıza bu işin felsefesi anlatılmalı; devletin kaynaklarının, onların verdikleri vergilerden oluştuğu, bu vergilerin ise ancak ortak ilgiler yönünde kullanılabilceği, bunun dışında hangi adla yapılırsa yapılsın (teşvik, destek, sübvansiyon vs.) bunun, bir kesimin cebinden haksız olarak ve zorla alınan bir pay olduğu anlatılmalıdır.

Rekabet gücüne güvenen kesimlerin isteyebileceği, kendi kontrolleri dışında ve de devletin olası haksız ve yanlış tutumu nedeniyle azalan rekabet güçlerini yükseltmek için, bu yerleşik tutumdan vazgeçilmesi, vazgeçil(e)miyorsa telafi edilmesidir. İşte, genellikle adına teşvik denen olgu budur ve doğru adı teşvik değil, bir çeşit tazminatır.

Ancak, bu tazminat kalemleri bazen öyle olabilir ki, tazminatı kaynağında halletmek gerekebilir. Örneğin elektrik enerjisinin dünya fiyatlarına göre Türkiye'de daha pahalı olması, kaynağında düzeltilmesi gereken, rekabet gücünü azaltıcı bir etkidir.

“Temel planlama”, söylenişi güzel ama o ölçüde de yanlış bir yaklaşımdır. Planlamayı bir yardımcı teknik değil bir detaylı yaşam reçetesi olarak görenlerin genellikle bir ideal olarak dile getirdikleri, “x yıl sonra neye ne kadar ihtiyacımız olacağını belirleyip, ona göre tüm girdileri (insan gücü vs dahil) planlamak” mümkün olabilseydi, gerçekten de hayat çok kolaylaşırdı. Ama bu mümkün değildir, olmadığı da acı deneylerle bugün daha iyi anlaşılmıştır.

Bunun yerine, bugünün planlama anlayışı, “bugünden tahmin edilemeyecek gelecek için gereken kompozisyonları yapmaya izin verebilecek bir planlama”dır. Örneğin, 10 yıl sonra ihtiyaç olabilecek elektrik mühendisi sayısına göre üniversite planlamak yerine, o tarihteki ihtiyaçlara göre yönlendirilebilecek olan ve gereken “genel formasyon”u almış insanların yetişebileceği üniversiteleri planlamak, çok daha gerçekçi ve esnek bir yaklaşımdır.

Diğer yandan, “politika oluşturmak” ise son derece doğrudur. Ama bunun yalnızca, “gereken ortamları oluşturmak ve korumak” ile sınırlı anlaşılması koşuluyla... Herhangi bir konudaki politikanın, o konudaki “arzu edilen durumu” ve o arzu edilen duruma erişmek yolunda benimsenen “ilkeleri” ve nihayet kullanımı öngörülen “araçları” içeren bir doküman olduğu hatırd tutulmalıdır. Bu “araçlar”, arzu edilen duruma erişilmesini engelleyen nedenleri ortadan kaldırmaya yönelik önlemlerdir.

Teşvik konusuna gelince: Önce teşvikin ne olduğu iyi anlaşılmalıdır. “Teşvik”, olması arzulanan bir durumun olmasını engelleyen nedenlerin ortadan kaldırılması yoluyla yapılmalıdır.

Burada kullandığım “engeller”, bizzat devletin ya da ülke içi kuruluşların yarattığı engeller olabileceği gibi, başka ülkelerin koruma politikaları da olabilir. Bu tür dıştan gelen rekabeti önleyici etkenlere karşı kullanılabilir en son yol, dışarıdan sağlanan haksız desteğin içeriden de dengelenmesi için bir “destek” sağlanması olabilir. Ancak, bu her koşulda ve mutlaka yapılması gereken bir uygulama değildir. Çeşitli faktörler nedeniyle rekabet gücü aslen düşük olan bir sektör, dışarıdan uygulanan haksız rekabete karşı korunmaya kalkılırsa bu, kamu kaynaklarının bir dipsiz kuyuya atılması anlamına gelecektir.

Türkiye'nin şu anki faaliyet (sanayi, tarım, hizmetler) profili, yıllar içinde, ve kısmen de rasgele oluşmuştur. Bazı kesimlerde faaliyette bulunmak gerekirken o kesimler seçilmemiş, bazı kesimlerde ise faaliyette bulunmamak gerekirken —çeşitli

etkenlerle— yatırımlar yapılmıştır. Bazı kesimlere ise isabetli olarak girilmiştir.

Şimdi, bu profil içinde bazı kesimler çok düşük rekabet gücüne sahiptir ve sürekli şikâyet halindedir. Bu kesimler açısından yapılması gereken en doğru eylem, bu kesimlerdeki faaliyeti durdurmak ve kesinlikle teşvik etmemektir. Bunu, teşviki her isteyenin mutlaka teşvik edilmemesi gerektiğini belirtmek için söylüyorum.

Teşvikin, arzu edilen bir durumu engelleyen etkenlerin ortadan kaldırılması biçimindeki tanımına bir örnek olarak, Doğu ve Güneydoğu’ya yatırım yapılması konusu ele alınabilir. Bu yörelere yatırım yapılması “arzu edilen bir durum” ise ve bu arzu yerine gelmiyorsa, yapılması gereken, teşvik primi vermek değil, niçin yatırım yapılmadığını anlamaktır. Eğer potansiyel yatırımcılar limanlara uzaklık dolayısıyla yatırım yapmıyorlarsa, buna karşı teşvik primi vermek, sonsuza kadar bu “ulaşım güçlüğü farkı”nı ödemek demektir. Toplum buna razıysa —ki olacağı şüphelidir— bu teşvik sağlanmalıdır. Yok eğer, yatırımcılar terör dolayısıyla isteksizse, bunu teşvik primiyle gideremezsiniz. Terör faktörünü halletmeden yalnızca teşvik primiyle yatırımcıyı zorlamaya kalkarsanız sonunda primin çekiciliği galip gelir ve suistimaller başlar.

Genelde tüm sektörleri, özelde ise elektronik sektörünü teşvik etmek için önce, “arzu edilen durumu” engelleyen nedenler ortadan kaldırılmalıdır. Yani, yukarıdaki tanımla, bir “elektronik sektörü politikası”, bu nedenleri ve o nedenlerin nasıl ortadan kaldırılabilirceğini tanımlamalıdır.

S3: Elektronik, içinde teknoloji üretilen ve geliştirilen bir sektör. Bu konuda üniversiteler ve TÜBİTAK'ta yapılan çalışmaları değerlendirebilir misiniz? Özel sektördeki AR-GE çalışmaları yeterli mi? AR-GE gibi uzun vadeli ve riskli yatırımlarda özel sektöre destek verilmeli mi?

C: Yalnız elektronik değil, tüm alanlarda hatta sosyal ve kültürel alanlarda teknoloji üretiliyor. Bugün artık hukuk teknolojisi, öğrenme teknolojileri deyimlerini yadırgamıyoruz; bu bir... Çeşitli alanlarda teknoloji üretimi bugün hem refahın hem çağdaşlığın ölçütü sayılıyor; bu açıdan toplumumuz ve özelde sanayilerimiz çok gerilerde geliyor; bu da iki...

Genelde, bir yerde teknolojiyle ilgili bir şeyler yapılıyorsa, orada teknoloji üretiminin olduğu zannediliyor. Önce bu sanıyı doğru yerine oturtalım. Teknolojiyle ilgili olmayan hemen hiçbir insan faaliyeti, hele sanayi faaliyeti gösterilemez. Bu, Uganda'da, İngiltere'de ve Türkiye'de de böyledir.

Evinde elektrik kullanan bir kimse, farkında olmadan yüzlerce teknoloji kullanmaktadır. TV'nin düğmesine basan 2 yaşında bir çocuk, onlarca teknolojiyi harekete geçirmektedir. Ama bunların hiçbiri teknoloji üretimi değildir.

Ekmeği yemekle ekmek yapmak arasındaki büyük fark, teknolojiyi kullanmak ve teknoloji üretmek arasında da vardır. Yüksek teknoloji ürünlerini üreten bir yer, hiçbir teknoloji üretmiyor olabilir. Hatta bir genel kural olarak bu böyledir denebilir. Teknoloji üretimi nadir, o teknolojiye dayalı ürünlerin üretimi ise çok daha yaygındır.

Teknoloji, söylenişi itibarıyla genellikle karmaşık, zor anlaşılır ürünleri, formülleri içeriyor. F-16 uçakları, nükleer santraller, lazer güdümlü silahlar gibi. En azından sokaktaki insan için bu böyledir.

Ama gerçek çok farklıdır. Son derece ileri teknoloji ürünlerini üreten bir kuruluş veya toplum, o alanda hiçbir teknoloji üretemezken, ekmek yapımında teknoloji üretimini gerçekleştiriyor olabilir.

Bir de, teknoloji üretimi ve innovation farkı var. Innovation, çok küçük teknoloji üretimidir. Ekmek yapım örneğinde un, maya, su vs.nin karıştırılıp yoğrularak fırında pişirilmesi bir teknolojidir. Ama girdilerin içine bir kimyasal katılarak kendi iç tepkimesiyle sıcaklık yükselmesi yaratıp fırınsız ekmek pişirmek (böyle şey olur

mu bilmem) ise, yeni bir teknolojidir. Bu yeni usulü bulan, bir teknoloji üretmiş olur.

Hamuru fırında pişirirken göz kararı ile pişirmek yerine, bir prosesörle fırını kontrol edip tam pişmiş ekmekler elde etmek bir innovation'dur. Ana teknoloji değişmemekte, yalnızca iyileştirme yapılmaktadır.

Teknoloji üretimi'nin iki kaynağı vardır: Birincisi bilimsel araştırmalar olup, temel araştırmalar yoluyla maddenin sınırları keşfedildikçe, onu şekillendirebilecek, kontrol edebilecek yeni teknolojiler üretilmiş olur.

İkinci yol ise sürekli innovation yoludur. Mevcut bir teknoloji üzerinde sürekli olarak iyileştirmeler yapıldıkça, bir süre sonra ilk teknolojiden çok farklı yerlere gelinmiş olur. Yani teknoloji değişmiş olur. Yani, yeni bir teknoloji üretilmiş olur. Japonların sürekli iyileştirme felsefesi, işte bu yolla teknoloji üretmektedir. Tabii ki, bir yandan da bilimsel araştırmalar yoluyla teknoloji üretmektedirler.

Bütün bunları, sorunuzun ilk cümlesine itiraz etmek için söylüyorum. Elektronik sektörü, dünyada en çok teknoloji üretilen daldır. Ama bu bizim elektronik sektörümüz için söz konusu değildir.

Bugün ülkemizde oldukça yaygın bir elektronik sanayii vardır. Ama teknoloji üretimi söz konusu değildir. Bazı innovation'lar vardır, ama o da bir teknoloji üretimine yol açabilecek süreklilikte değildir. Bu durumumuzu bilip, değerlendirmelerimizi ona göre yapmalıyız.

Bu açıdan bakıldığında, üniversitelerimizde ve TÜBİTAK'ta — çok seyrek bazı teknoloji üretimleri hariç— teknoloji üretilmediğini, konuyu ele alış biçimlerinin ve örgütlenmelerinin teknoloji üretmeye uygun olmadığını söyleyebilirim.

Üniversitelerimiz bugün, öğretim yapmaya çalışan ve giderek de bunu daha verimsiz ve düşük kalitede yapan kurumlardır. Onun için, teknoloji üretimi konusunda üniversitelerimizi geçiyorum. Ayrıca da, üniversitelerin görevi teknoloji üretiminden çok, onun

dayanacağı bilimsel araştırmaları yapmak ve/veya üretilmekte bulunan bilimsel bilgilere erişerek teknoloji üretimi yapacak kuruluşların hizmetine sunabilmektir.

Bugün, “kişilerin uğraşmaktan zevk duydukları konulardaki tekrarlardan başka faaliyetleri yoktur” demek, pek yanlış olmaz.

Bu sözlerimle, bu performans düşüklüğünün nedeninin yalnızca üniversiteler olduğunu düşündüğüm katiyen anlaşılmalıdır. Üniversite mensupları, politikacılar, yazarlar, düşünürler ve sokaktaki insanımız, bir “ortak doku” oluşturuyorlar ve hepsi birbirlerini etkiliyorlar. Ülkemizin politikacısı ile üniversite mensubu arasında —istisnalar dışında— bir fark yoktur ve olamaz da..

Sözünü ettiğim bu doku, içine bilim emdirilememiş bir dokudur. Türk siyasetinin nasıl gerçek politika ile (Eflatun'un tanımıyla) bir ilgisi yoksa, üniversitelerimizin de bilim ile bir ilgisi yoktur.

Bu hastalığın kökleri çok derine ve eskilere gitmekte olup, böyle bir söyleşinin sınırlarının çok ötesine uzanıyor. Onu, ayrı bir söyleşi konusu yapmayı tercih ederim.

TÜBİTAK'a gelince; TÜBİTAK, yapısı dolayısıyla teknoloji üretmez. Bu kurumumuzun kuruluş felsefesi, “devlet eliyle bizzat araştırma yapmak” olup, zımnen şunu ifade etmektedir: “Kimin ne araştırmaya ihtiyacı varsa onu devlet belirlemeli ve onu yapmalıdır. Başkalarının araştırma yapması, teknoloji üretmesi gereksizdir”...

Bu yaklaşım ilk sorunuza verdiğim yanıtlardaki “devletin işlevi” ile ilişkilendirilirse, ne demek istediğim daha iyi anlaşılacaktır.

1986'da yazdığım, “Nasıl Bir TÜBİTAK?” adlı raporda ve onu takiben yayımladığımız “Bilim ve Teknoloji için Çalışma Dokümanı” adlı yayında, bu yanlış felsefeye dikkat çekilmiş ve düzeltimi için öneriler getirilmişti.

Ancak, doğru ya da yanlış oluşturulmuş ya da kendiliğinden oluşmuş her sistem, kendisini değişikliklere karşı koruyacak alt-

sistemleri de kurmaktadır. TÜBİTAK da kendini değişikliklere karşı koruduğu için, bu önerilerin hayata geçmesi oldukça güç görünmektedir.

TÜBİTAK'ın doğru işlevi, bilimsel ve teknik araştırmaları devlet eliyle bizzat yapmak değil, bu araştırmaların, ihtiyaç sahiplerince (sanayi, tarım, hizmetler sektörü gibi) yapılması için uygun ortamları oluşturup korumaktır. Bu felsefeye karşı ileri sürülen, “bilimsel araştırmalar pahalıdır, kuruluşlar tek başlarına onları yapamaz” savı ise, demin sözünü ettiğim “koruma alt-sistemi”nin doğal bir tepkisidir.

“Co-operative Research” ya da “Pre-competition Research” denen araştırma türü, kuruluşların tek başlarına katlanamayacakları araştırmaları mümkün kılmak için geliştirilmiş on'larca metottan yalnızca bazılarıdır.

Bilim-teknoloji konusunda düşündüklerimi daha ayrıntılı olarak “Eko-Liberal Politika” adlı kitabımda (İNKILAP KİTABEVİ-1993) yazdım. Burada daha uzun boylu tekrarlamak pratik görünmüyor.

Özel sektördeki AR-GE çalışmaları büyük oranda, imalat süreçleriyle ilgili modifikasyonlarla ilgilidir. Yoksa, bir teknoloji üretimi söz konusu değildir. Bunun başlıca iki nedeni, demin sözünü ettiğim, “araştırma devlet eliyle yapılır” felsefesi ve ondan da önemlisi, yüksek koruma duvarlarının (gümrük koruması, teşvikler ve destekler gibi) sağladığı rekabetsiz ortamdır.

Bu açıdan bakıldığında, AT ile gümrük duvarlarının kaldırılması Türkiye için bir şanstır. Ama bu operasyonun acılarını baştan bilmek ve ona razı olmak kaydıyla...

Türkiye sanayiinin rekabet gücü (kendi kendimizi ne kadar översek övelim) çok düşüktür. Bu durumda, gümrük duvarlarının kalkması, bir çok sanayimizin ertesi gün kapanması anlamına gelecektir.

Bu zor tablodan olumlu bir yapı üretmek, mümkün müdür? Evet mümkündür, ama bu, “tek önemli” bir sihirli reçeteyle olamaz. Aynı anda uygulanması gereken önlemlerin iyi bir

koordinasyonla yürütülmesi, sabredilmesi ve sürekli iyileştirmeler yapılması gerekmektedir.

Bunun için vazgeçilmez ön koşulun, bütün bu resme beyaz şapkamızla (akılcılık şapkası) bakabilmemize ve tüm toplum kesimlerine çekinmeden anlatabilmemize bağlı olduğunu bilmeliyiz.

Devletin AR-GE Faaliyetlerine desteği, ancak bu tür bir eylem planı içinde anlamlıdır. Aksi halde, gerek TÜBİTAK'a gerekse özel sektöre sağlanan destekler, kuyuya para atmaktan farklı değildir.

Son olarak, teknoloji üretimi ve teknoloji transferi konusunda bazı şeyler daha söylemek istiyorum.

Bilimi halkın günlük yaşamına akılcı düşünce biçimi olarak sokabilmiş toplumlarda, bilimin hayata uygulanışı demek olan teknolojinin, askerî veya sını laboratuvarlardan birbirine ya da bunlardan günlük yaşama aktarılmasına, teknoloji transferi adı verilmektedir.

Örneğin, NASA'nın uzay çalışmalarında kullanılmak üzere geliştirdiği teknolojilerin savunma ya da tarıma aktarılması, birer “teknoloji transferi”dir.

Bu deyim, ülkemizde, bir ülkeden teknoloji satın almaya karşılık olarak kullanılmakta, alanlar ve özellikle satanlar bu alışverişi bayılmaktadırlar.

Sokaktaki insanımız, “filan ülkeden, şu kadar para vererek fişmanca teknolojiyi transfer ettik” denince, rakip takımın as futbolcusu transfer edilince rakibin felç olacağını düşünen bir futbol hastası gibi sevinmektedir. Sokaktaki insanımızın yanı sıra, sokakta olmayanlar arasında da bu “teknoloji transferi” deyimini pek revaçta olup, bilim politikamızı bu “transfer” işine bağlamış pek çok “sokakta olmayan” insanımız mevcuttur.

Bu “sokakta olmayan” insanlarımıza herhangi bir hatırlatmada bulunmak kimsenin haddi olmadığı için, sokaktaki insanlara basit bir örnekle bu transfer işinin ne olup ne olmadığını açıklamakta yarar vardır. Şöyle ki;

Teknoloji transferi süreci, bir makineli tüfeğin peşpeşe mermi atmasına benzetilebilir. Namludan çıkmış olan mermi, transfer edilen teknolojidir. Sahip olana, görelî bir üstünlük sağlar.

Bu teknoloji birine satılır, hibe edilir, verilirse, bu görelî üstünlük de teknolojiyi eline geçirene geçmiş olur. Teknolojiyi geliştirmiş olan, üstünlüğünü kaybetmeyi düşünmediği için, arkadan başka mermiler gelecek şekilde bir düzenleme yapmak aklın gereğidir ve zaten de öyle yapılmaktadır. Bir mermi namluyu terk ederken bir diğeri namluya sürülmekte, ötekiler namluya sürülmek üzere şarjörün içinde hazır beklemektedir. Ayrıca yedek şarjörler silahın yanında, şarjör kutuları da cephane kamyonunun üzerindedir. Hatta, yeni cephane kamyonları dolmak üzere mühimmat fabrikasında beklemektedir.

Görüldüğü gibi bu süreç bir süreklilik taşımaktadır. İlk merminin bir diğeri ülkeye “transfer” edilebilmesi, bu sürecin sürekliliğine bağlıdır.

İlk çıkan mermiyi para verip alan, aslında hiçbir üstünlüğe sahip olmamakta, aksine, onu satanın görelî üstünlük kazanmasına yardımcı olmaktadır.

Çünkü, teknoloji üretimi yapanın daima bir burun farkıyla önde olması, ilk mermilerin (eskimiş teknolojiyi) birine satılmasına, satış mümkün değilse hibe edilmesine, hatta bu da mümkün değilse zorla(!) verilmesine bağlıdır.

“Teknoloji transfer ettim” diye şişinenin küçük de olsa bir avantaj kazanması için ise, transfer edilen ülkenin yüksek gümrük duvarları vs. gibi bir engelle korunması lazımdır.

Özet olarak, Teknoloji Transferi, bir “tek işlem” değil, bir “süreç”tir. Sürecin aslı teknoloji üretimidir. Üstünlüğe sahip olan, teknolojiyi transfer eden değil, teknolojiyi üretendir.

Sokaktaki insanımız için verilen bu örneği, sokakta olmayan insanımızın da anlayacağı ümidiyle!

S4: Risk Sermayesi hakkında görüşleriniz nelerdir?

C: Risk sermayesi (RS) hakkında epey yazıldı konuşuldu. Aynı şeyleri tekrar etmenin yararı yok. Bununla beraber, 1986 yılında RS önerisini yaptığımdan bu yana, dikkat edilmesi gerektiğini vurguladığım bazı noktalar var. Tekrarlama dahi olsa, onlara burada da değinmek isterim. 1986 yılında yaptığım bu öneri, “İstihdam Politikası” adlı politika dokümanının içinde yer aldı. Bir başka deyişle RS, bir araçlar paketinin bir elementidir. Yani, tek başına kullanımı mümkün olmayan ya da verimli olmayan bir araçtır. Birlikte kullanılacağı tasarlanan diğer araçlarla birlikte bir anlamı vardır.

Bir otomobil motoru, nasıl ki otomobil bütünü içinde önemli bir yer tutmasına karşın tek başına bir işe yaramazsa, RS de diğer araçlar olmaksızın pek bir işe yaramaz.

Sistemleri bütünüyle tasarlamak yerine, en göze çarpan elementi ile yetinmek konusunda geleneksel bir zaafımız var. Ben bu zaafi, ülkemizin az sayıdaki Kök sorunu'ndan birisi olarak sayıyorum.

RS sisteminde de aynı zaaf göze çarpıyor. Sistemin başarılı sonuçlar vermesi, ekonomik kalkınma açısından itici güç rolü oynayabilmesi bakınız, asgari olarak nelere bağlıdır:

(a) Buluşçuluk

Bu deyimle keşif, icat ve yenilik yapmayı (innovation) kastediyorum. Hemen tahmin edilebileceği gibi, bir toplumun 'buluşçuluk' niteliği, eğitim sistemiyle ve buluşçuluğun alt yapısı denebilecek öğelerle ilgili.

Bu öğeler, kendi üzerine kapalı yani kendi yanlışlarını koruyan bir sistem oluşturmuş durumda. Buluşçuluk konusundaki bu özeleştiriyi kime yöneltseniz, aslında bizim çok yaratıcı bir millet olduğumuzu, Almanya'da jeton yerine buz parçaları kullandığımızı ya da eski Türklerin eti korumak için pastırma yaptığını söylüyor. Yani kimse buluşçu olmadığımızı, 200 yılda ancak 2,200 patent aldığımızı görmek istemiyor.

RS sistemi ise buluşçuluğa çok bağlı. Yani normal ticari faaliyete konu olabilecek, teknolojik bir yenilik içermeyen işler, RS'nin alanı dışında kalıyor.

O halde RS ile birlikte (eşzamanlı olarak) buluşçuluk niteliğimizi geliştirmemiz gerekiyor. Bunun nasıl yapılacağı yine, 1986'da yayımladığımız Bilim ve Teknoloji için Çalışma Dokümanı'nda anlatılmıştı. O halde, o dokümanda öngörülen ve büyükçe bir bölümü başlatılan işlere devam etmemiz gerekiyor. Geleceğin teknolojileriyle ilgilenen bir dergi olarak anılan bu dokümanı incelemenizi ve tekrar bir momentum kazandırılması çabalarına katkıda bulunmanızı dilerim.

(b) Bilgiye erişme kolaylığı

Buna 'Bilgiye Erişme Özgürlüğü' diyorum. Eko-Liberal Politika adlı kitabımda bunu ayrı bir başlık içinde inceledim. Bir buluşun, rekabet gücü olabilen bir ürüne dönüşmesi kendi kendine—vahiy gibi—gerçekleşen bir olay değildir.

1987'de \$400,000'a satın alınan ve halen İstanbul'da TSE binasında bulunan Patent Kütüphanesinde, yaklaşık 5 milyon patent var. Aradan geçen 6 yılda hâlâ tanıtmaya ve tanıyanların kullanabilmesi için de ilgili idarenin biraz yardımcı olmasını sağlamaya çalışıyorum. Ama alınabilen yol çok azdır.

Bu kütüphanelerden, her coğrafî yöremize en az bir tane edinmeliyiz. Mesele bununla da bitmiyor. Bunu desteklemek üzere her türlü teknik dokümanın bulunacağı kütüphaneler de bu sistemin tamamlayıcısıdır. EARN, DIALOG gibi ağlarla başlayan bilgi ağları projesi, bu yüzden çok önemlidir. O halde, bir yandan da buna devam etmek gerekiyor.

(c) Kamu Alımları

Tüm kapitalist ülkelerde girişimciliğin motoru, kamu alımlarıdır. 1993 yılında toplam kamu alımlarının 150 trilyon TL olacağını tahmin ediyorum. Bu büyük kaynak, buluşçuluk ve dolayısıyla girişimcilik için çok önemlidir.

MÜTEŞEBBİSLER KLÜBÜ'nün yaptığı bir çalışmaya dayalı olarak TBMM'de bekleyen bir yasa teklifim var. “Kamu Alımlarının Ekonomik Etkilerinin İyileştirilmesi” adlı bu teklif, kamu alımlarının rüşvet ve yolsuzlukları beslemek yerine girişimciliği beslemesi için önlemleri içeriyor. O halde bu yasanın da bir an önce çıkması için bir kamuoyu baskısına ihtiyaç var.

(d) Girişim Destekleme Ajansları

RS sistemi içinde yer alacak girişimcilere, ihtiyaçları olan Çok Yönlü Desteği sağlamak için özel kuruluşlar gereklidir. Batı, girişimcilerini bilgilendirmek, desteklemek için, Enterprise Agency denen bu kurumları oluşturmuştur. 1986'da kurulan TDA—Teşebbüs Destekleme Ajansı yine bu amaca yönelikti.

Bu kurumlara yasal dayanak kazandırmak için hazırlanıp TBMM'ne tevdi edilen (*sunulan*) “Girişim Destekleme Şirketleri” yasa teklifi için de, bir kamuoyu baskısına ihtiyaç bulunmaktadır.

RS sisteminin başarısını etkileyen diğer öğeler de bulunmakla birlikte, başlıcaları bunlardır.

Bunları dikkate almayan bir RS sistemi başarılı olamaz. Bunu, imkânlarımızın tümünü kullanarak anlatmaya çalışıyorum. Bu söyleşimizin de bu çabaya bir katkı olmasını diliyorum.

S5: Türkiye'de insan kaynaklarının okul öncesi ve sonrası eğitim olanakları çağdaş düzeyde mi? Eğer değilse, bu konuda neler yapılmalıdır?

C: Çocuk, genç ve erişkinlerimizin eğitim imkânlarının çağdaş düzeyde olmadığını hemen herkes biliyor ve kabul ediyor. Bu konuda geniş bir uzlaşma var.

Uzlaşma bulunmayan, daha doğrusu, doğru yönde uzlaşma bulunmayan nokta, bu konuda neler yapılması gerektiğidir.

Uzlaşma bulunan yön, eğitime çok kaynak ayırmakla sorunun çözülebileceğidir ve temel yanlış da buradadır.

Örneğin, müsrif bir ev hanımı, evi yönetmek için gereken parayı eşinden almakta, ama buna karşı kendinden beklenen çeşitli

görevleri yerine getirmemekte, parayı çeşitli yollarla israf etmektedir.

İşte, nasıl ki bu hanıma, yapmadığı hizmetleri yapması için daha çok para vermek meseleyi halletmiyor, hatta aksine israfı pompalıyorsa, mevcut eğitim sistemimize de verilecek ek kaynaklar bir işe yaramayacaktır. Nitekim bunca yıldır yaramamıştır da...

Buna göre ne yapılması gerektiğine gelince: Demin sözünü ettiğim kitabımda (Eko-Liberal Politika) bu konu üzerindeki düşüncemi uzunca biçimde açıkladım. Ama burada belli noktalara işarette de yarar görüyorum.

Her iktidarın vazgeçilmez gündem konularından biri daima “eğitim reformu” olagelmiş ve değişmez olarak her iktidar da, eğitim alanında yaptıklarının, o güne kadar yapılmamış ölçekte birer reform olduğunu iddia edegelmiştir.

Ama, bugün gelinen nokta ortadadır ve yapılan bütün “reform”lar sonunda, üniversite mezunlarımız dahi özgeçmişlerini yazamamakta, harcadığı onca zamana karşın yaşamını sürdürebilecek bir beceri, dolayısıyla da bir iş sahibi olamamakta, devletin kendisine iş vermesini beklemektedir.

Ancak, bu durumun yalnız ülkemize özgü olduğu sanılmamalıdır. Harvard Educational Review dergisinin bu yılki yaz sayısında Donald P.Macedo tarafından yazılan bir yazı ibret vericidir.

Halen ABD’de 60 milyon civarında cahil ve/veya işlevsel cahil bulunduğu belirtilen yazının başlığı, “Ahmaklaştırma için Eğitim”dir. Mevcut eğitim sisteminin bir yanılgı olmadığını, ABD halkını itaatkâr kılmak için bilerek böyle şekillendirildiğini ileri süren yazar, birçok kentteki %60 ve New York’taki %70’lik okul terk oranını kanıt olarak göstermektedir.

Hitler’in, “İktidardakiler için, düşünmeyen bir halka sahip olmak ne güzel bir talihtir” sözünü hatırlatan yazarı doğrulayan başka raporlar da mevcuttur.

1985 yılında ABD’de yayımlanan “ Risk Altındaki Millet” (Nation at Risk) adlı raporda, mevcut eğitim sistemi, dost olmayan bir yabancı güç tarafından zorla empoze edilseydi, bunun Amerikan halkınca savaş nedeni sayılabileceği belirtilmekteydi.

Amerikan eğitim sistemi, bireysel ihtiyaçlara cevap vermesi ve kullandığı öğretim teknikleri açısından, bizim eğitim sistemimizle karşılaştırılamayacak ölçüde gelişkindir.

Amerikan halkının, eğitim sistemleri hakkındaki acı eleştirileri bizi yanıltmamalıdır. Onlar ulusal vizyonlarının gerektirdiği yüksek nitelikli insanlara sahip olamama korkusuyla yakınmaktadırlar.

İki ülke arasındaki gelişmişlik farkı dikkate alınırsa, belki bizim daha da yüksek nitelikli insanlara ihtiyacımız olduğu gerçeği ortaya çıkacaktır. Bugün gerek Türkiye’imizde gerekse ABD’de geçerli olan eğitim felsefesiyle bu hedefe varamayacağımız açıktır. Bırakınız insan niteliğimizi geliştirmek, yıllık %2.5’ lara varan (bazı yörelerimizde bu oran %5’ ler dolayındadır) nüfus artış hızıyla, bulunduğumuz nitelik düzeyini dahi korumamız imkânsızdır.

Peki bu durum karşısında ne yapılmalıdır? Basit ve sağlam adımlarla yürümek, bu tür zor bir soruyu cevaplamanın ilk koşuludur. Yapılması gereken ilk şey, boyuna eğitim reformu yapmaktan vazgeçmektir. (Hatta mümkünse başka reformları da yapmaktan vazgeçilmelidir.)

Çünkü yapılıveren her reform, işi daha da karıştırmakta, daha da kötüsü reformun böyle yürürken, konuşurken filan yapılıverecek, —mesela tespah çekmek gibi— bir şey olduğu inancı yaygınlaşmaktadır.

Yapılması gereken, reform, yani “mevcut olan bir şeye yeni bir şekil vermek” değil, yeni bir felsefe altında “baştan kurmak”tır. Mevcut anlayış, uygulama ve bunlara bağlı alışkanlıklar, bu “baştan kurma” işlemini kolaylaştırmamakta, aksine güçleştirmektedir.

Yapılmaması gereken ikinci şey, adı ister “reform” ister “yeniden kurma” olsun, bu tür işlemleri, mesleği öğretmenlik (herhangi bir düzeyde) olanlara yaptırmamaktır. Çünkü kurulmuş bir eğitim sistemini çok iyi işletebilen bu değerli insanlar için en önemli sorunlar —haklı olarak— okullaşma oranını artırmak, yeni okul binaları yapmak ve öğretmen maaşlarını artırmaya çalışmak gibi, gerçekten yapılması gerekenlerle hemen hiç ilgisi olmayan, halka ve öğretmenlere hoş görünme çabalarıdır. Nasıl ki iyi bir şoförün, bir otomobil mühendisi olması beklenemezse, iyi bir öğretmenin de iyi bir eğitim sistemi kurucusu olması beklenmemelidir.

“Baştan kurma” işlemini yapacak olanların cevaplaması gereken temel soru, “insanlarımızın neyi, niçin öğrenmeleri gerektiği”; ikinci soru ise “bunları nasıl öğreneceği”dir.

Ülkemizde hemen her devirde eğitim sorunlarına ideolojik yaklaşıldığı düşünülürse, bu sorular üzerinde hiç düşünülmediği, bunların cevaplarının her ideoloji tarafından tartışılmaz biçimde empoze edildiği görülecektir. İdeolojik yaklaşım temelde doğru olmadığı gibi, amaçlarını gerçekleştirmesi de mümkün değildir ve olmamıştır.

Böyle olsaydı örneğin 12 Eylül İdaresi tüm ülkeyi Atatürk'çü çizgiye getirebilirdi. Mahkûmlara sabahtan akşama kadar Atatürk'çülük aşılama çalışmaları, sonunda birinci sınıf Atatürk düşmanları yetişmesine yol açmıştır.

Çocuk ve gençlerimizin, bir arada yaşamaktan hoşlanan, bunun kurallarına uymasını bilen, meraklı ve öğrenmesini öğrenmiş kişiler olarak yetişmesi gibi bir çerçeveye yetinebilsek, herhalde dünyanın en iyi eğitim sistemini kurmaya ilk adımı atmış olabiliriz.

“Bir arada yaşamayı isteme” okullarda öğretilebilecek bir şey değildir. Ayrıca, öğretilmesine gerek de yoktur. İnsanlar aksine yönlendirilmedikçe bütün canlılar gibi zaten bir arada yaşamak isterler. Yeter ki biz çeşitli yönlendirmelerle, insanda varolan

sevgiyi yönlendirip, bir kısmını sevgisizliğe ve nefrete dönüştürmeyelim.

İster din, ister ahlak, isterse milliyetçilik adına olsun çocuklarımıza empoze ettiğimiz “iyi”ler, aslında onunla birlikte bir takım “kötü”leri de onların kafalarına yerleştirmektedir. Bu nedenle “iyi vatandaş” gibi öğretilmesi mümkün olmayan ve çok ters sonuçlar veren bir öğretim amacından vazgeçilmelidir.

İkinci olarak, insanlara bir şeyler “öğretmek”ten vazgeçilmelidir. Bu mümkün de değildir. Mümkün olan, insanların “öğrenmeleri” için onlara imkân hazırlamaktır. İnsanlar, çocukluktan itibaren tüm ihtiyaçlarını en doğal, sahtecilikten en uzak yollardan karşılamak gibi eğilimlere sahiptirler. Bu eğilimler bozulmadığı takdirde onlar, neleri öğreneceklerini kendileri bulacaklardır. Buna göre, cevaplanacak sorulardan biri olan “çocuklarımıza ne öğretilim” sorusu kendiliğinden ortadan kalkmaktadır.

Çocukların ve tüm canlıların öğrenme eğilimleri öylesine güçlüdür ve öylesine doğru metotlar bulurlar ki, bunu anlamak için bebek ve çocukların hareketlerini, oyunlarını izlemek yeterlidir.

Biz büyükler, bu doğal ve doğru süreci, tüm imkânlarımızla bozarız. Daha minicikken serbest bırakılsaydı doğanın sırlarını keşfetmeye başlayabilecek olan o minik kaşiflerin, ellerine plastik tabancalar verip, televizyonlarda insan öldürmenin, suçun, sahtekarlığın çeşitlerini gösteririz.

Çoğu anne baba, çocuğunun doğada oynamasından hoşlanmaz, onu sınırlamaya, güya korumaya çalışır. Böylece pısrık, beceriksiz, korkak, çokyüzlü, daima koruma bekleyen, yaratıcılığı ölmüş “büyük”ler yetişir.

Bugün teknolojinin geldiği nokta ve geliştiği yön, çocuk, genç ve erişkinlerin çeşitli bilgi-beceri ihtiyaçlarını kolayca karşılayabilmelerine imkân tanımaktadır. Resim-ses-hareket öğelerini birleştiren Multi-medya Destekli öğrenme imkânları, insanların önüne sonsuz bir ufuk açmıştır.

Ancak, çözümlenmesi gereken bir soruna işaret edilmelidir. İster bu yolla, ister geleneksel zorla öğretmeye çalışma yöntemiyle olsun, eğitimin bir işe yarayabilmesi bir ön-koşula bağlıdır: O da, “bilgi”nin alternatiflerinin bulunmamasıdır. Koruma, kollama, kayırma, rüşvet, sahtekârlık gibi, hayatı kısa vadede kolaylaştıran, ama toplumun ancak bir kısmına ve belirli bir süre için kolaylaştıran yöntemler caydırılmadığı sürece, bilginin ve dolayısıyla da eğitimin hiç bir pratik değeri yoktur.

Ülkemizde eğitim imkânlarından yoksun çok sayıda çocuk ve genç vardır. Bunların büyük bir bölümü de kırsal kesimde yaşamaktadır. Bu insanların sorunları ve dolayısıyla bilgi ihtiyaçları da aşağı yukarı bellidir. Onların bu bilgilere erişimlerini sağlayabilecek bilgisayar destekli bir sistemin kurulması çok güç değildir. Ayrıca, bunun yararlarının kısa süre içinde görülmesiyle insanların kendilerinin de büyük bir yarış içine girmeleri kaçınılmazdır.

Yapılması gereken, ülkemizdeki büyük bilgisayar firmalarını bu yolda biraz motive etmek (biraz da zorlamak)tır. Bu yolla bilgi becerisini geliştiren, hayvanının hastalığı, traktörünün tamiri, toprağının tahlili, kış günlerinin ve boş zamanlarının paraya çevrilmesi, ya da iş arama ve/veya kurma tekniklerini öğrenen kişilerin ne büyük bir yaratıcı potansiyel olacağını hep birlikte görebiliriz.

S6 Genç neslin dil sorunu hakkındaki düşünceleriniz nelerdir?

C6: Demin bahsettiğim, “ülkemizin az sayıdaki kök sorunu”ndan birisi ve bana göre de en önemlilerinden birisi, toplumumuzun iletişim becerisi yetmezliğidir.

Kök sorun deyimini ilk duyduğumda, yıllardır birbirine bağlayamadığım birçok gözlem ve yorumum, birdenbire daha bir düzenli hale gelmişti. Ek bir açıklama ihtiyacı olmadan kendini bu kadar iyi anlatan, dahası kişiyi uzun uzun düşünmeye iten

deyimler, herhalde oldukça nadirdir. Kök sorun, bunlardan birisidir.

Gözlenen bir sorunun, bir başka sorunun yansıması olabileceğini, hattâ o bir “başka sorun”un da diğer sorun(lar)ın yansımaları olabileceğini, böylece giderek başka sorun(lar)ın yansıması olmayan bazı sorunlara erişilebileceğini, işte bunların diğerlerinden farklı özellikleri olacağını, birdenbire anlayabilirsiniz.

Buna göre, kişisel işinde ya da toplumsal konularda sorun çözme işlevi yüklenmiş olanların, çözüm adına bir şeyler yapmadan önce, karşı karşıya buldukları durumu yaratan Kök sorun(lar)ı teşhis etmeleri gerektiği yine bu deyim içinde gizlidir.

Kök sorun'ları araştırmadan sorun çözmeye çalışanların nasıl hayallerle (yansıma) boğuştuğunu ya da aksine Kök sorun 'u saptayıp onları çözmeye çalışanların, çevrelerinde niçin tepki yarattıklarını yine bu deyim anlatmaktadır.

Kök sorun'un statik bünyeli olmadığı, sürekli olarak yeni sorunlar yarattığı ve bu özelliğiyle de bir “sorun üretici” olduğu da biraz düşünmekle anlaşılabilir.

Sanırım bu kavramı oldukça tembel birisi geliştirmiştir. Aynen, aritmetik seri toplama formülünü tembel bir öğrencinin geliştirmiş olduğu gibi. Bir dostumun, insanlar hakkında bir sınıflandırması vardı. Buna göre insanlar, tembel ve çalışkan, bir de akıllı ve akılsız olarak ikiye gruba ayrılmış. Böylece 4 grup insan tipi ortaya çıkarmış. Bunların en zararlıları akılsız-çalışkan olan tiplermiş.

Kök sorun'ları araştırmadan görüntü sorunlarla uğraşanlar (ne kadar çok olurlarsa olsunlar) herhalde bu sınıfa giriyor olsa gerektir.

Diğer yandan, Kök sorun'ların hepsinin aynı üretkenlikte olması beklenemez. Kimisi pek genişlemeden yükselen ağaçlar gibi düşey olarak dallanırken, bazıları da enine genişleyip öylece (ama daha yavaş) yükselirler. Herhalde en önemli Kök sorun

çeşidi, hem enine hem de boyuna dallanıp çevresini süratle doldurandır.

İletişim Becerisi Yetmezliği işte böyle bir Kök sorun'dur. Yeteri kadar geniş ve uzun bir kâğıtla, yeterince sabırlı bir kişi bulursa, bugün toplumumuzun karşı karşıya bulunduğu sorunların bir şemasını, Niçin-Niçin Metodu'nu kullanarak çizebilir ve İletişim Becerisi Yetmezliği 'nin ne kadar çok soruna kaynaklık yaptığını gösterebilir. Enine ve boyuna süratle büyüyen Kök sorun'ların önemli bir özelliği de, kaynaktan biraz uzaklaşınca orijinal görüntüsünü kaybedip yepyeni şekillere bürünmesidir. Bu özellik dolayısıyla bir sorunun, bir Kök sorun'dan doğmuş olduğunu ispatlamak, ancak sabırla ve doğru sorular sorarak mümkündür.

Günlük hayattaki tartışmalarda çoğu kimse, görünen bir sorunun bir Kök sorun olmadığını anlar ve bundan ötürü de esas mesele gibi bir deyimle bir-iki adım geriye gider. Tartıştığı kişi ise, karşısındakinin kendisine gösterdiği resimden ya da kendi bilgilerinden yola çıkıp bir-iki adım daha da geriye gider ve bir başka esas mesele tanımlar. Tartışan kişi sayısı ne kadar çoksa, o kadar çok esas mesele ortaya çıkar ve herkes kendi 'esas mesele'sini sıkı sıkıya sahiplenir.

Bazen içlerinden birisi, tutunduğu esas mesele'nin de esas mesele olmadığını anladığında bu defa, 'aslında' diye başlayan bir noktaya kadar geriye gider. Bu tartışmaların çoğu, kutuplaşmalarla son bulur.

Bir makalenin sınırları içinde, İletişim Becerisi Yetmezliği'nin bu denli önemli bir sorun olduğunu somut olarak göstermek zordur. Bu yüzden, okuyucularıma yalnızca bir tavsiyede bulunabilirim. Herhangi bir sorunu incelesinler ve her ortaya çıkan sebebin sebeplerini, onların sebeplerini, ilh... devam etsinler. Analiz ettikleri hangi sorun olursa olsun, arkasında onu besleyen Kök sorun'lardan birisinin İletişim Becerisi Yetmezliği olduğunu göreceklerdir.

Toplum yaşamımızda bu denli yer tutan bu soruna, bu bakımdan yalnızca “genç neslin dil sorunu” olarak yaklaşmak doğru değildir. Sorunu tam anladığımız zaman, giderek yozlaşan, ifade gücünü kaybeden dilin yansımalarından yalnızca birinin, gençlerin kullandığı zayıf dil olduğu anlaşılacaktır.

Belagat (rhetoric), özellikle toplumumuz için ayrı bir bilim dalı olabilecek kadar önem taşımaktadır. Bu söyleşimiz bu konuda ufak da olsa uyarıcı bir rol oynarsa kendimi mutlu sayacağım. (1996)

BÜYÜCÜLER VE SİSTEM TIKANMASI!

Olayları “açıklayabilmek” herhalde insanlık tarihi kadar eskidir. İnsanoğlunun başına gelen irili ufaklı her kaza bela, açıklama dürtüsünü harekete geçirmiş, başlangıçta kalıplara, sonra da nedenlere dayalı bir düşünce biçimi böylece gelişmiştir. Denebilir ki, bilimin iki temel kaynağı, insanların başına gelen istenmeyen olaylar ve onların bu olayları açıklayabilme merakıdır.

Başlangıçta çok pratik bir yol bulup, her olayın o olay grubuyla ilgili Tanrı tarafından meydana getirildiğini düşünen insan, giderek başka “açıklama araçları” bulmak gerektiğini idrak etmiştir. İşte medeni toplumların “sorunları açıklama ve çözme kültürleri” bu yolla gelişmiştir.

Ancak, bu dağarcıktaki birikim, insanlık ailesinin tüm bireyleri tarafından paylaşılmamakta, bir bölüm toplum bu dağarcığa ne bir şey eklemekte ve ne de birikimden yararlanmaktadır.

Dünyanın çeşitli yerlerindeki bir çok ilkel toplum, zelzelenin, koleranın ya da kıtlığın kötü ruhların eseri olduğuna inanmakta, büyücüleri kanalıyla onları lanetleyerek, sorunları çözmeye çalışmaktadır.

Çoğumuza pek anlamsız hatta komik görünen büyücü, o toplumlar için su ve hava kadar gereklidir. İnsanlar su ve havasız yaşayabilirler —ki İstanbul’da bu deney yapılmış ve olabildiği görülmüştür— ama olayları açıklayamadan yaşayamazlar. Nitekim “çılgınlık” denen olgunun, olayları kendi kendine

açıklayamamanın sonucunda doğan bir “özel uyum durumu” olduğunu biliyoruz.

Büyücüler, insanları rahatsız eden her ne varsa onları açıklayarak ve ardından da bir çözüm uygulayarak -ki önemli olan birinci safhadır- onları rahatlatırlar. Aynen bilimde olduğu gibi onlar da, çeşitli açıklama kategorileri geliştirirler ve zamanla hangi kaza belanın hangi açıklama kategorisine girdiğini şıp diye söylerler. Kendilerine duyulan güven de bu “kendilerine duydukları güvenden” kaynaklanır. (Nitekim bugün de bilim, bir çeşit büyücülük yapmakta, bir kısım bilim insanı da ikna edici konuşmalarıyla kaza belayı açıklamaktadır!)

Büyücünün ana işlevlerinden biri bu noktadan sonra ortaya çıkmaktadır. Bazı durumlarda ortaya çıkan sorunlar, mevcut açıklama kategorilerinin hiç birisince açıklanamamakta, insanlar telaşa kapılarak, büyücüyü görevden almak hatta yargılamak gibi yollara tevessül etmektedirler.

İşte, yetenekli bir büyücü bu gibi durumlarda kendini hemen göstermekte, anında geliştirdiği yeni bir “açıklama kategorisi” yardımıyla olayı açıklayıp, kendisine umut bağlamış kişileri çıldırmaktan korumaktadır.

Örneğin, bir kadını (veya erkeği) dört keçi karşılığında alarak yaşamını rahatça sürdüren insanlar bir sabah kalkıp da artık dört keçinin yeterli olmadığını görünce, bu yüksek enflasyon karşısında derhal büyücüye başvurmakta ve ikna olmak istemekteydiler.

İyi büyücüler bu gibi durumlarda derhal kafayı işletmekte ve yeni bir açıklama kategorisi yaratarak, “saygıdeğer kabile mensupları, bu durum aslında çok iyi bir durumdur, daha da kötü olabilirdi, dolayısıyla nankörlük etmeyin” gibi fevkalade ikna edici bir açıklama yapmaktaydılar.

Ancak kabile toplumu da olsa, oralarda da kafası işleyen bir takım kimseler bulunmakta ve bu palavraları yutmadığı için itiraz etmekteydiler. İşte bu gibi durumlarda büyücünün prestijinin tehlikeye düşmesi riski doğduğu için, büyücüler fevkalade şiddetli tepkiler gösterirler, bağırır çağırır, itiraz sahibine hakaretler

ederlerdi. Hatta bazı büyücülerin daha da ileri gidip itiraz sahibini bizzat cezalandırdığı da görülmüştür. Bütün bunlardan anlaşıldığı gibi, büyücülük çok kritik bir kamu görevidir.

Büyücülüğün evrimleşerek bilim halini alması, bir anlamda açıklama araçlarının gelişmesi, ama ondan da önemlisi tüm büyücülerin aynı araçları kullanmaları ve de her büyücünün aklına geldiği, tebaasına yedirebildiği araçları icat edememesi geleneğinden kaynaklanmaktadır. Her büyücü, kullandığı açıklama aracının sertifikasını —her sorulduğu zaman— ibraz etmek zorundadır. Oyunun temel kuralı budur.

Ülkemiz bir kabile toplumu değildir. Medeniyet skalasındaki yerini gösterebilecek “doğrudan ölçme cihazları” da henüz yapılmadığı için, tam yerini bilemiyoruz. Ama dolaylı bazı göstergelere bakarak, büyücülükten bilime ne denli geçtiğimizi belirleyebiliriz. Madem ki büyücülüğün temel göstergesi, “tutarlılık kaygısı olmadan yerine göre açıklama icat etmek”tir, buna göre, hiç bir kabilenin büyücüsü bizimle kolay başa çıkamaz.

Ülkemizin sorunlarının çoğalması ve idarelerin bunları çözmede yetersiz kalışları, açıklanması gereken bir durumdur. Ama bu açıklama, büyücününki gibi değil, biliminki gibi olmalıdır.

“Sistem tıkanmıştır, dolayısıyla sorunlarımız çözülüyor” gibisinden bir büyücü açıklaması, günümüzün yeni modasıdır.

“Sistem tıkanması” diye bir deyim, bilimde var mıdır? Tıkanma ne demektir? Bu bir kanalizasyon borusudur da o mu tıkanmıştır? Bu “açıklama”ları hangi büyücüler icat etmektedirler?

TV'lerdeki tartışma programlarında sürekli olarak yeni “açıklama kategorileri” izliyoruz. Bunlar yetmezse “bağırma çağırma, hakaret etme, hatta üzerine yürüme gibi “açıklama destekleyici önlemler” yer almaktadır. İşin ilginç yanı, bu yeni kategorilerin önemli bir bölümünün, bilim adına icat edilmesidir ve işte üzülmemiz gereken nokta budur. (8 Ocak 1995)

“ÇEVRE SORUNLARI” MI, YOKSA, “ÇEVRE'DE KRİSTALLEŞEN SORUNLAR” MI?

Daha yazımın hemen başında kalkıp da “Türkiye'mizin çevre sorunları diye bir meselesi yoktur” desem, yazımı okumayı muhtemelen hemen bırakır, “bu adam deli olmuş saçmalıyor” derdiniz. Bu nedenle “şimdilik” böyle bir şey söylemeyeceğim.

Ama, akıllarınıza, “acaba gerçekten de çevre sorunları diye bir meselemiz yok mu?” diye bir kuşku düşürmeyi istemiyor da değilim.

“Çevre sorunları” olsun, onun bir parçası olan “erozyon sorunu” olsun, ya da gündemimizin ilk sırasını yıllardır işgal eden “Güneydoğu sorunu” olsun, bu konularda işe yarar önerilerde bulunabilmek için (çünkü işe yaramaz öneride bulunmak için gerekli değildir), adına “Sorun Kimyası” denebilecek bir kavramı anlamamız ve irdelemelerimizi bu “kimya”nın kanunlarına uygun olarak yapmamız gerekir.

“Sorun Kimyası” Nedir?

“Madde Kimyası”, çeşitli maddelerin hangi elementlerden oluştuğu, bunların aralarında nasıl bileşikler yapıp ayrıştığı, sıcak, soğuk, basınç gibi dış etkenlerin bunları nasıl etkilediği gibi soruları açıklar ve bu yolla da insanoğlunun gereksindiği yeni maddeleri nasıl yapabileceği konusunda ona yol gösterir.

“Madde Kimyası” bütün bunları, maddeleri oluşturan “elementler” ve bu elementlerin birleşip ayrışmalarını düzenleyen “kanunlar” yoluyla yapar.

“Sorun Kimyası” da benzer şekilde, sorunların hangi elementlerden oluştuğuna, aralarında nasıl yeni bileşikler yaptığına, mevcut bir sorun bileşiğinin onu oluşturan elementlerine nasıl ayrıştırılabileceğine, bir sorunun bileşik mi yoksa temel element mi olduğuna nasıl karar verileceğine ilişkin konularla uğraşır.

“Madde Kimyası”nda olduğu gibi o da bütün bu işleri, sorunları oluşturan “sorun elementleri” ve bu elementlerin birleşip ayrışmalarını düzenleyen “kanunlar” yoluyla yapar.

Uygulamalı bilimlerde bir alan için geliştirilen tekniklerin bir başka alana uyarlanması, çok kullanılan yaygın bir yöntemdir. Örneğin, elektrik akımı için geliştirilen analiz yöntemleri, su ve hava akımlarının tahlili için, hatta trafik akımlarının çözümlenmesi için kullanılır.

Sosyal bilimlerle uğraşanlar genellikle bu yalınlıktan rahatsız olurlar ve “içine insan ögesi giren olaylar kolay anlaşılmaz” diyerek kendilerine biraz pay çıkarırlar. İçinde insan davranışı bulunan olayların çözümlenmesinin güç olduğu doğru, ama o tür olayların da kendine özgü kurallarının bulunmadığı ve bulmaya çalışmanın boş iş olduğu da bir o kadar yanlış.

“Sorun Kimyası” Kimin İşine Yarar?

Her bilim dalı ve her yeni metot bir ihtiyaçtan doğmuştur. “-75° derecede yorgandan dışarı çıkan ayağın nasıl üşümeyeceği” eskimoların sorunudur. Eskimoların yapmaları gereken rasyonel davranış, başka kimseyi ilgilendirmeyen bu sorunu anlamaya ve sonra da çözmeye çalışmaktır.

“Sorun Kimyası” ise, yukarıdaki gibi bir sorunu bulunan ve çağdaşlaşma konusunda pek bir iddiası bulunmayan toplumların değil, bizim gibi sorunu çok ve özellikle de onları çözmekte yetersiz kalan toplumların meselesidir. O halde, diğer bilim dallarının geliştiği ülkelerin değil, bizim, sorunlarla ilgilenen bir bilim alanı tanımlamaya çalışmamız gerekmektedir.

Çağdaş toplumlar, sorunları bulunmayan değil, onları çözebilen toplumlardır. Toplumumuz da çağdaş olma arzusundaysa, onları çözmek, çözmek için anlamak, anlamak için anladığını sanmaktan vazgeçmek ve bunun için de, onları anlayabilmek üzere bir metotlar dizisi (adına bilim diyemesek de) geliştirmek zorundayız.

“Sorun Kimyası”nın Temel Kanunları!

“Madde Kimyası”nın temel yasası Lavoisier Kanunu'dur: “Hiçbir madde yok olmaz, yoktan da var olmaz, ancak şekil değiştirir” biçiminde ifade edilebilecek bu kanunun, “Sorun Kimyası”ndaki üç karşılığı şöyledir:

Kanun 1- Sorunlar yoktan var edilebilir. Her akılsızca davranış en az bir sorun üretir.

Kanun 2- Hiç bir sorun onu meydana getiren nedenler ortadan kaldırılmadıkça çözülemez, ancak şekil değiştirir. Nedenleri yok etmeye dayalı olmayan her çözüm girişimi, yeni sorunların üremesine yol açar.

Kanun 3- Bir sorun, çözülmediği sürece, doğurma ve başka sorunlarla birleşme yoluyla çoğalma eğilimindedir.

Görüldüğü gibi iki kimya arasındaki başlıca fark “yoktan var etme” konusundadır. O da, işin içine insanın (insanın akılsızca davranışlarının) girmesi nedeniyledir.

Bu yeni kavramı ve onun kanunlarını öğrenmek zorundayız. Sorunlar ağırlaştıkça ortaya çok sayıda kurtarıcının çıkması, geleneksel bir eğilimdir. Bu yeni kimyayı öğrenmekten ve böylece sorun çözme kabiliyetimizi geliştirerek onlardan kurtulmaktan başka çıkış yolu yoktur.

Bu yaklaşımın ışığı altında bir adım daha atarak, sorunların nasıl formüle edilmesi gerektiğine ilişkin bazı düşünceler üretilebilir.

Sorunlar “doğru” adlandırılmalıdır!

“Adlandırma”, bilimin en temel yöntemidir. Bilinmeyenlerin bilinir hale getirilme çabası demek olan bilim, onları önce adlandırır, sonra gruplara ayırır ve sonra da inceleyerek “bilgi” üretmeye çalışır. Eğer böyle yapmasaydı, evrenin tüm bilinmezleri ile karşı karşıya bulunan insanoğlu, onları tek tek incelemeye kalkardı ki, herhalde pösteki saymak bunun yanında hiç kalırdı.

Toplumsal sorunlar da ait oldukları toplumlar için “bilinmezler” olduğuna göre, bu sorunların adlandırılması, bilimin

yukarıda anılan değişmez yaklaşımı nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Yine, bu yapılmazsa sorunları birbirine karıştırıp, örneğin taşıyan kamyonun üstünden kayıp düşen konteyner'in yandan geçen araçtakileri ezmesinin “trafik kazası”, milletvekillerinin meclise devamsızlığının “tembellik”, eğitimdeki nicelik ve nitelik sorunlarının “parasızlık” gruplarına konulması ve öylece çözüm aranması tehlikesi doğar.

Hücre zarının işlevlerinin astronomi kavramlarıyla incelenmeye çalışılması nasıl bir “gruplama” hatasıysa, bu sorunların da bu adlar altında incelenmesi o denli yanlıştır.

Araç üzerinden konteyner kayması, bir boyutuyla trafiği; meclise devamsızlık, bir boyutuyla çalışkanlığı; ve eğitim sorunları da, bir boyutuyla mali kaynakları ilgilendirirse de; yanlış, sorunların hangi ana grup(lar) ve hangi tâli grup(lar)a girdiğinin belirlenmesindedir.

Nitekim, araç üzerinden yük kayması sorununun içine dahil olacağı tâli gruplar, konteynerlerin taşınma usulleri standardı nedeniyle “standartlar”; karayollarında yük taşımacılığı usulleri nedeniyle “taşımacılık”; virajlarda doğan merkezkaç kuvvetler hakkında herkesin bilmesi gereken genel bilgiler nedeniyle “fen okur-yazarlığı”; hasar nedeniyle de “sigortacılık” ile ilgilidir. Ana gruplar ise “halkın kurallara uyma bilinci” ile “otoritelerin kural yaptırımı”dır.

Basit gibi görünen bir adlandırma yanlışı, trafikle pek az ilgisi bulunan bir sorunu trafik polislerinin çözmeye çalışmasına ve diğer alanlardakilerin “bu işin benimle ilgisi yok” diyerek kulaklarının üzerine yatmalarına yol açar.

Yanlış adlandırma, bir dilbilim sorunu değildir. Toplumun tüm kaynaklarının sorun çözmek için kullanıldığı düşünülürse, yanlış adlandırmanın, kaynakların yanlış tahsisine, bunun da hiç akla gelmeyen sorunların üremesine yol açacağı kolayca görülecektir. Bunları görüp de şaşmamak hatta üzülmemek elde değildir.

Ülkemizde her fırsatta, bilime ve teknolojiye yeterince kaynak ayrılmadığı söylenir. Bir tâli grup, daha doğrusu doğan

sonuçlardan birisi olarak, bu tanı doğrudur. Ama bilimden beklememiz gereken bir numaralı işlev, sorunların doğru adlandırılması konusunda duyarlık kazanılması olmalıdır.

Ülkemizde, bilimden beklenen işlevin bu hedefe yönlendirilmeyip, yalnızca AR-GE'ye ayrılan payın artırılmasının doğal sonucu, “ana grup”taki sorunun bir kenarda kalması ve “sorun kimyası” kanunlarına göre, durduğu yerde yeni sorunlar üretmesidir. Bir başka deyimle, ‘parasıyla başına dert almak’tır.

Dünyada sorunlarını para harcayarak çözmeye çalışan çok toplum vardır. Ama para harcayarak sorun üreten herhalde yalnız biziz.

İşte bu nedenle, hemen herkesin adına “çevre sorunları” dediği sorunların, doğru adlandırılması büyük önem taşımaktadır.

Sorunları “doğru” ifade etme kuralları!

Şu 3 kurala uyulduğu sürece, bir sorun genellikle doğru formda ifade edilmiş olacaktır:

- Kural 1. Belirsiz (muğlak) kavramlar kullanmamak,
- Kural 2. Gereksiz söz / sözcük kullanmamak,
- Kural 3. Tüm sorunu tek soru ile tanımlamaya çalışmak yerine, kısa adımlı ardışık sorular sormak.

Belirsiz kavramlar birkaç biçimde olabilmektedir. Bir türü, “**iyi tanımlanmamış kavramlar**” nedeniyle doğan belirsizliklerdir.

Örneğin, “çevre kirliliğinin önlenmesi” hem türev ve hem de belirsizlik içeren bir kavramdır. Dünya yüzünde sapıklar ve bu işi belirli bir amaçla —mesela bir başka ülkeye zarar vermek gibi— yapan profesyoneller dışında, çevreyi ‘kirliletmek için kirlileten’ kimse yoktur. Çevre kirliliği, başka faaliyetlerin birer türevi olarak ortaya çıkmakta olup, burada üzerine gidilmesi gereken “çevre kirliliği” değil, “kendi çıkarını, başkalarının çıkarlarını çiğneyerek sağlamak” olgusudur. Bu eğilim ise yalnız çevreyi değil, birçok başka sosyal kurumu da tahrip etmektedir.

Ayrıca da buradaki “çevre” ve “kirlilik” kavramları da iyi tanımlanmış deyimler değildir. Dünyayı kirletmemek için nükleer atıkların uzaya yollanması halinde kirletilen bir “çevre” var mıdır, varsa hangisidir? Kirlilik de en az çevre kadar belirsizdir. Birisi için kirlilik sayılan bir eylem —mesela rüşvet— bir başkası için uyanıklık, bir diğeri içinse zorunluluk olarak değerlendirilebilmektedir.

‘Belirsiz’ (muğlak) hedefler koymak fazla düşünmekten kaçarak her şeyi (yani hiç bir şeyi) ifade etme kurnazlığının, ya da yalın kavramları birbirine karıştırmadan düşünememenin, çoğu zaman da bu iki nedenin bir karışımının sonucudur.

Toplumumuzun kavramlar dağarcığında bulunan önemli kavramların çoğu iyi tanımlanmamış olup, bu, bir çok yeni sorunun ortaya çıkmasında bir “kaynak” rolü oynamaktadır.

Yine bu sınıfa girebilecek bir alışkanlık da, ne olduğu pek belli olmayan ama kulağa hoş gelen ya da söyleyenin belirli bir entelektüel ve/veya ideolojik sınıfa ait olduğunu çağrıştıran kalıp söz ve/veya kavramlar kullanmaktır.

İkinci kural kapsamına girenler ise çeşitli nedenlerle kullanılan, ama sorunu ortaya koymada herhangi bir **yararı bulunmayan söz ve sözcükler**dir. Bu gereksiz kullanımın nedenlerinden birisi güzel konuşma isteği, bir diğeri ne söyleyeceğini bil(e)meme, sonuncusu ise uyarılma, kendini belli etme gibi kişisel gereksinimlerdir. Süslenmiş, dışı hoş içi boş uzun sözlerin ardında, muhtemelen bu nedenlerden birkaçı birden bulunmaktadır.

Yanlış formda soru sormanın üçüncü grup nedeni ise, **uzun atlama merakı** denebilecek bir arzudan doğmaktadır. Aile-okul-çevre üçlüsünün öğrettiği soru sorma ve yanıtlama biçimi, doğru yanıtların bir defada bulunmasına ya da bulunamayıp yanılmasına dayalıdır. Bir sorunu, birbirine yakın gibi görünen, ama her defasında küçük bir bilinmez eklenerek geliştirilen bir dizi soru'dan oluşturma usulü, doğru soru sormanın üçüncü kuralıdır.

Şimdi, şöyle bir itiraz giderek daha anlamlı hale gelmektedir: “Çevre sorunları” biçiminde dile getirilegelen sorunlar, aslında,

bazı yapı taşlarından oluşmaktadır ve bu yapı taşları yalnız “çevre sorunları”nı değil, birçok başka sorunları da oluşturmaktadırlar.

Bu ise iki önemli somut sonuç doğurmaktadır:

(1) “Çevre sorunları”, iletişim kolaylığı sağlayan bir adlandırma ise de, gerçekte bağımsız olarak var olmayan yani “sadece göze görünen” (phantom) sorunlardır. Dolayısıyla bu halleriyle “halledilebilir” değildir.

(2) “Çevre sorunları”nı oluşturan “yapıtaşı sorunlar” halledildiği takdirde, bambaşka “görüntülerdeki” sorunlar da halledilmiş olacaktır.

“Çevre sorunları”nı oluşturan “yapıtaşı sorunlar” nelerdir?

İnsanı, hayvanı, bitkisi ve taşı-toprağı ile tüm varlıkları içinde bulunduran eko-sistemin, bu ögelere “sürdürülebilir bir yaşam” sağlayamaması şeklinde ifade edilebilecek “çevre sorunları”nı oluşturan yapıtaşları şunlardır:

I. Toplumumuzda insanların, eko-sistem bilincinin yetersizliği,

II. Kullanılabilen sosyo-ekonomik kalkınma teknolojilerinin, eko-sistemin kendini yenileyebilirliğine uygun olmayışları,

III. Bireysel ya da toplumsal ölçeklerde kullanılabilen sosyo-ekonomik kalkınma süreçlerinin, eko-sistemin kendini yenileyebilirliğine izin vermeyecek biçimde kullanılması.

Bu ana başlıklarda dile getirilen sorunlara yol açan ikincil, üçüncül ilh. sorunlar, ardışık olarak* şöyle değerlendirilmektedir:

I. Toplumumuzda insanların, eko-sistem bilincinin yetersizliği:

A. Sorunların, “görüntüleri” ile “kaynakları”nın ayırlamayıp, görünen nedenlere ağırlık verilerek çözümlenebileceğinin sanılması (ve çoğu halde de, giderilen bir görüntünün başka ve daha derinde yeni sorunlar yaratması, ve bu durum sorunun çözüldüğü biçiminde algılanarak, kaynaktaki nedenlerin göz

ardı edilmesi). Bu yanlış algılama, “bilinç yaratma”nın öneminin anlaşılmasına yol açmaktadır:

a. Toplumumuzun düşünme biçiminde “nedensellik bileşeni”nin yeterince yer alması.

B. Herhangi bir sorunun çözümü sürecinde, vazgeçilemez koşulların, “çözümlerin üzerine oturacağı bir bilinç temelini oluşturulması” olduğu gerçeğinin önemsizliği:

a. Çözümlerin genellikle anti-demokratik biçimlerde (tepeden inme) bulunma ve uygulanması geleneği.

C. Eko-sistemin hassas dengeleri konusunda bilgisizlik:

- a. Okul müfredatlarında bu konuların yetersizliği,
- b. Öğretmen ve velilerin —ki aynı toplumun birer kesiti oldukları için böyle olması doğal— bu konulardaki bilgi yetersizlikleri,
- c. Medya araçlarının bu konulardaki bilgisizlikleri,
- d. Ekolojiyle uğraşan bilim kuruluşlarının, bu konulardaki gelişmeleri yeterince izlemeyişleri ve/veya topluma aktarmayışları,
- e. Sanatçıların, eko-sistem bilincini geliştirebilecek etkinliklere yer vermeyişleri,
- f. Çevre konusunda faaliyette bulunmak üzere örgütlenmiş gönüllü kuruluşların, sorunların kaynakları yerine görüntüleriyle meşgul olmaları,
- g. İdarenin çevre konusunda çalışan birimlerinin, bilinçlendirme yerine kural koyma yöntemini tercih etmeleri,
- h. Adına “29. gün¹ sendromu” denebilecek olgu hakkında bilgisizlik.

¹ “29ncü Gün”, Roma Klübü’nce yayımlanmış bir rapor olup, her gün bir misli genişleyen ve böylece bir gölün yüzeyini 30 günde kaplayan nilüfer çiçeklerinin, gölün yarısını kaç günde kaplayabileceği ile ilgili bir bilimceidir. Dikkatli düşünülmediği takdirde 15 gün olarak verilebilecek yanıtın doğrusu 29 gündür. Bu bilimce ile, üssel artışların nasıl büyüdüğü ve çevre kirliliğinin de böyle birdenbire patlayacağı anlatılmaktadır.

- D.** Eko-sistem bilincini geliştirebilecek pratiklerin yerleşmemişliği:
- a.** Ev hayvanı besleme alışkanlığının yaygın olmayışı.
 - b.** Hayvanları yalnız ekonomik değerleri kadar önemseyen kırsal kesim tutumunun baskınlığı.
 - c.** Kurban âdetinin, hayvanların öldürülebilirliği konusunda bir anlayışa, tartışmaya kapalı olarak bir zemin yaratması.
 - d.** Avcılık adı verilen ve yaşamak için ihtiyaçların karşılandığı çağlardaki anlamını tamamen değiştirip, “hayvan katletme eğlencesi” haline döneşmüş olan tutumun, toplum tarafından hoş görülebilmesi ve bunun doğayı koruma adı altında maskelenmesine seyirci kalınması.
 - e.** Dinin, insan, hayvan, bitki ve diğer doğa ögelerine karşı insan tutumu konusundaki bütünsel yaklaşımının —ki bu anlamda eko-sistem yaklaşımı ile tamamen özdeştir— dikkate alınmayışı.

II. Kullanılagelen sosyal ve ekonomik kalkınma teknolojilerinin, eko-sistemin kendini yenileyebilirliğine uygun olmayışları:

- A.** Bu teknolojilerin geliştirildiği geçmiş yıllarda, nüfus azlığı, harcanabilir gelir düşüklüğü, tüketim ahlakı yüksekliliği gibi nedenlerle, çevre kirlenmesi sorunlarının, fark edilebilir düzeylerin altında kalmış olması.
- B.** Bu teknolojilerin geliştirildiği geçmiş yıllardaki bilim ve teknoloji genel düzeyinin, eko-sistem yenilenebilirliğine izin verecek teknolojileri geliştirememiş oluşu.

III. Bireysel ya da toplumsal ölçeklerde kullanılagelen sosyal ve ekonomik kalkınma süreçlerinin, eko-sistemin kendini yenileyebilirliğine izin vermeyecek biçimde kullanılması:

- A.** Tüketim ahlakı yetersizliği.

- B.** Ülkeler ve ülkelerin çeşitli bölgeleri arasındaki gelişmişlik farkları, eko-sistem dengelerinin göz ardı edilmesine yol açmaktadır.
- C.** Tüm ahlak öğretilerinin dayanağı ve kendine, başkalarına, doğaya saygı kavramlarının da kaynağı olan “zarar vermemek” ilkesinin, toplum yaşantımızda egemen olmayışı:
- Bu ilkenin hayata geçirilmesinde en etkin araç olan dinin bu işlevinin göz ardı edilip, hattâ aksi yönde bir siyasal araç haline getirilmesi.
 - Sivil toplum örgütlerinin, “zarar vermemek” ilkesini hiçe sayan ve sınır tanımayan tek yanlı çıkar sağlama eğilimlerini dengeleyebilecek etkinlikte olmayışları:
- D.** Devletin işlevini yapamayışı:
- Devletin, “katalitik” bir rol dışında işlev yüklenmemesi gerektiği bilincinin, kamu yöneticilerinde yerleşmeyişi.
 - Çevre Bakanlığı örgütlenme felsefesinin, diğer bakanlıklar arasında koordinasyon sağlamaya değil, icraat yapmaya yönelik olması.
 - “Kirleten öder” ilkesi. Bu ilke, çevre kirlenmenin, bedeli ödenerek telafi edilebilecek bir kusur olduğunu, dolayısıyla ödeme gücü bulunanın çevreyi kirletebileceğini varsaymaktadır. Halbuki doğru ilke “kirlenmemek” olmalıdır.
 - Birbiriyle çatışan çeşitli gerçeklikleri uzlaştırabilecek bir “Türkiye çevre konsepti”nin ve buna dayalı bir Çevre Stratejik Planı'nın geliştirilmemiş oluşu.
- E.** İnsanlarımızın, sosyal ve ekonomik ürünleri tüketme arzularını karşılayabilecek üretimi yapamayışları:
- Buluşçuluk yetersizliği:
 - Eğitimdeki ezber uygulamaları.
 - Sanayinin, rekabet gücü kazanmasına izin vermeyen “korumacılık”.

3. *Bkz:* I.A.a
 4. Buluşçuluğu destekleyecek önlemlerin yetersizliği.
- b.** Beceri yetersizliği.
- c.** “Üretmeden tüketmenin mümkün olamayacağı” doğrusunun göz ardı edilmesi:
1. Politikacıların vaat karşılığı oy sağlama eğilimleri.
 2. Vatandaşların oyları karşılığında çıkar sağlama eğilimleri.
 3. Kavramların içlerinin boş olup, isteğe göre anlam yüklenebilmeleri ile, toplum yaşamının ana denklemleri denebilecek “doğrular” konusunda akıl karışıklığına yol açılması.
 4. Tüketme eğilimlerini tatmin edebilecek bir ölçüde ve nitelikte üretim yapamayan bir toplumun bunu enflasyon ve sosyal çalkantılarla ödeyeceği “doğru” sunun, politikacı, bilim insanı ve bürokrat kesimlerce topluma anlatılıp, bir “bilinç temeli” oluşturulamayışı.
- F.** Erişkinlerin, gelecek için bugünlerinden fedakârlık yapmayışları:
- a.** Toplumumuzun erdem değerleri konusundaki sorunları.
 - b.** Gelecek için yapılması istenen özverilerin o amaca uygun kullanılmayışının yarattığı hayal kırıklığı.
- Eko-sistemin kendini yenileyebilirlik sınırlarının dışına çıkmasına yol açan nedenlerin dışında, bazı bireysel nedenler de kuşkusuz vardır. Ama “80/20 kuralı” da denen “Pareto Kuralı” uyarınca bir olgunun %80'i, ona yol açan nedenlerin %20'since oluşturulduğuna göre, yukarıdaki analizde sıralanan nedenler, bozulan çevrelerin en az %80'inden de fazlasına yol açmaktadır.
- Dikkat edilirse bu “yapıtaşı sorunları” yalnız eko-sistem sorunlarına yol açmamaktadır. Bu sorunlardan; I A a, III A, III Eb, III Ec3, III Fa, bütün toplum sorunlarımızın oluşumuna giren, 5 temel “Sorun Kimyası Elementi”dir.

Sonuç

Bu “yapı taşı sorunları”nın her biri için yaratıcı çözümlerden oluşan bir paket, çevre sorunlarının olduğu kadar, bu yapıtaşlarını girdi olarak alan başka sorunların da çözülmesine yarar.

Türkiye'mizin sorunlarına böyle bir “kimya” yoluyla yaklaşmak zorundayız. Bu “Yeni Bakış”ı benimseyen politikalar, politikacılar ve siyasi partiler, 2000'li yılların Türkiye'sini kuracaklardır. Bu “Yeni Bakış”a dayalı olmayan söylemler ise, insanlarımızın enerjilerini emen, umutlarını yok eden beyhude çabalar olarak anılacaktır.

Tarih, yalnız başarıların değil, hatta daha da çok başarısızlıkların tarihidir. Toplumsal olarak hastalanmış uluslar, ancak bu yeni “kimya”yı benimseyebildikleri takdirde kendilerini kurtarabileceklerdir. (1997)

AZ BİLİM!

Her şeyin azı-çoğu olabildiğine göre acaba bilimin de azı çoğu olamaz mı?

Önce bu abesle iştiğal nereden aklıma geldi onu açıklayayım.

Bilimle ilgili konumumuzun ve de bunun gerçek nedenlerinin sorgulanması, en katı askerî yasaklardan daha da dokunulmazdır. Bu konuda yalnızca, bilime ayırdığımız paranın GSMH'ya oranının ülkemizde az olduğu periyodik olarak dile getirilir ve bu kadar paraya bu kadar bilim denmek istenir.

Halbuki işin aslı farklıdır. Ayrılan paranın az olması sebep değil, sonuçlardan yalnızca birisidir. Sadece bu teşhis dahi, sorunun hiç anlaşılmadığını göstermeye yeterlidir. Ama tartışılmak istenen bu değildir.

Osmanlı İmparatorluğunun enkazı üzerinde, bir dâhinin harekete geçirebildiği “varlığını sürdürbilme silkinişi” ile kurulmuş bulunan Türkiye Cumhuriyeti'nin geleceği,

kurumlarımızın göstereceği performansa bağlıdır. Bu kurumların içinde de bilim başta gelmektedir.

Burada bilim ile, yalnızca laboratuvarlarda yapılan deneyler değil, tüm toplum kurumlarının dokuları içine yerleşmiş bulunan “sorun çözme kabiliyeti” kastedilmektedir. Bir başka deyimle; politikaya, sanata, sanayiye, ticarete, eğitime ve bizzat bilime, bilimsel düşüncenin ne ölçüde hâkim kılınabildiği...

Bunu ölçebilmek için ancak dolaylı ölçütlere sahibiz. Bu ölçütlerden birisi, bilimsel yaklaşımın neredeyse hakarete varan bir aşağılayıcılıkla kullanılmasıdır.

“Bu yaklaşım bilimseldir, ama işe yaramaz!”

“Bilimsel olarak iyi, ama halk anlamaz!”

“İşin o tarafı bilim insanlarını ilgilendirir. Biz pratik(!) olmalıyız!”

ya da,

“Bilim, öyle adi gündelik sorunlarla ilgilenmez!” vs. vs...

Bir başka dolaylı ölçüt, toplumumuzun çeşitli sorunlarının çözümünde ya da en azından çözümlerinin tartışılmasında, bilimsel metotların ne denli kullanıldığıdır.

Bir sorunu incelemeyi, tartışmayı amaçlayan ortamlarda (kitap, makale, açık oturum, panel vs), o soruna yol açan nedenlerin hepsinin, bilinenlere dayalı olarak (bilimsel anlamda basitlik) ortaya konulduğuna şahit olan pek az kişi vardır.

İşte bu yüzden, “niçin hızlı çoğaldığımız” yerine, köy hanımlarına koruyucu dağıtmak; “çevrenin niçin kirlendiği” yerine, fabrika kapatmak; “enflasyonun nerelerden kaynaklandığı” yerine, para basımının durdurulmasını temenni etmek... gibi yanlış olmayan ama gerçeğin sadece bir bölümünü içeren konular üzerinde konuşulur ve de konuşulur.

İddiam o’dur ki, bunların sebebi “az bilim”dir. Ve yine iddiam odur ki “hiç bilim”, “az bilim”den daha iyidir.

Bu iddiaların dayandığı temel, sorunlarımızın yapısıyla ilgilidir. Gündelik hayatta karşı karşıya bulunduğumuz ve her gün yüzyüze olduğumuz için de senli benli hale geldiğimiz sorunların hemen hepsi son derece karmaşık yapıdadır.

Hiç bir sorun, tek başına o sorun alanıyla ilgili bir bilimsel yöntemin kullanılması suretiyle çözülebilecek kadar yalın (katıksız) değildir.

Sorunlar, birbirleriyle süratle birleşmek ve ilk yapılarına hiç benzemeyen yeni sorunlar oluşturmak eğilimindedirler. Halbuki, bilimsel yöntemler genellikle yalın sorun alanları için geliştirilirler. Bu metotları kullanarak, karmaşık yapıli sorunların çözümüne uygulanacak hale getirenler teknolojistlerdir. Her teknoloji ise özgün ihtiyaçlar içindir.

Hindistan'daki ve Türkiye'deki hızlı nüfus artışının sebeplerinin büyük bir bölümü birbirinden farklıdır. Bu yüzden, Hindistan için geliştirilmiş nüfus planlaması programı aynen Türkiye'de kullanılmaz, olsa olsa ondan yararlanılabilir.

Ya da İngiltere veya Kanada'daki yüksek enflasyona karşı uygulanan bir program, Türkiye'de sonuç vermeyebilir, hatta tersine sonuçlar dahi verebilir.

Sorunların bu karmaşık ve özgün yapıları, bilimin belirli bir yetkinlikle kullanımını zorunlu kılmaktadır. Elementer bir sorun alanı için geliştirilen bir yonteme hâkim bir kişi, gündelik sorunların çoğunu çözemeyecek, hatta onları anlayamayacaktır. Bu dönerek, bilimin bir işe yaramadığı, sorunların ancak inanç, itikat vb.. akılcılık dışı yollarla çözümlenebileceği gibi bir noktaya götürür ve de götürmektedir. (Yenilen futbol takımlarımızın yetkililerinin, sonucu sporcuların inançsızlığı ile açıklamaları, alışılmış bir çözüm değil midir?)

Sokaktaki insanların bu yanlış kanısına karşılık, bilimle uğraşanlar da, karşılaştıkları sorunların bilimi ilgilendirmeyen meseleler olduğu gibi aynı derecede yanlış bir kaniya varabilirler. Bu durumun örnekleri sayılamayacak kadar çoktur.

Örneğin, en önemli sorunlardan birisi olan işsizlik için ekonomi teorisinde verilen teşhis, yatırımların azlığının işsizliğe yol açtığı şeklindedir. Bu, yanlış değil, ama eksiktir. Eğer yenileşme (innovation), beceri kazandırma, iş kurma ortamının gelişmişliği gibi alt-yapılar tamam ise, yapılan her yatırım yeni işlerin doğmasına neden olur. Bunların birisinde bir yetersizlik varsa, bu defa yapılan yatırımlar aksine iş kaybına yani işsizliğe yol açarlar.

Yıllardır işsizlikle ilgilenen bilim insanlarımızın ve onlardan kapma bilgilerle ülke yönetenlerin benimsedikleri “işsizlik yatırımıyla önlenir” şablonunun yanlışlığının altında, işte bu “az bilim” gerçeği yatmaktadır. Benzer şekilde, işsizlikle enflasyonun ters ilişkili olduğu da ekonomi teorisinin öğretilerindedir. Ama bu öğretinin dayandığı bir varsayım, sistemin alt yapısı denebilecek konularda her hangi bir çarpıklığın bulunmadığı, sistemin kararlı olarak çalışabildiğidir.

Bir başka deyimle, teorinin tanımladığı işsizlik, enflasyon vb. semptomlar, bizim kullandığımız işsizlik ve enflasyon terimlerinden daha farklıdır. Teoride işsizlik denilince, işgücü pazarının gerektirdiği becerilerle donanmış ve pazarın biçtiği ücretten emeğini satmaya hazır bir kişinin iş bulamaması anlaşılır. Ülkemizde ise işsizlik denilince, herhangi geçerli bir beceriye sahip olmayan ama bazen elinde bir takım kâğıtlar (diploma) bulunduran bir kişinin iş bulamayışı anlaşılmaktadır. Birinci durumdaki işsizlik, gerçekten de yatırımla giderilebilirken, bizim durumumuzda sorunun çözümü yatırımda değil beceri kazandırmadadır.

Aynı çelişkili tanımlama enflasyon için de geçerlidir. Ülkemizde enflasyon ve işsizlik adı verilen olguların kaynak nedenlerine yakından bakıldığında, her ikisinde de çok sayıda ortak sebebin bulunduğu görülecektir. Yani birisini azaltan nedenler diğerini de azaltacaktır.

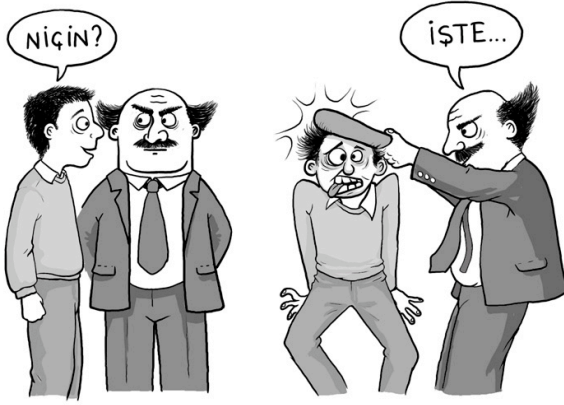
Ünlü siyasi ekonomistlerimizin birisinin katıldığı bir konferansta, enflasyonu hızlı azaltmanın işsizliği artıracığı, şüphecilikten uzak bir tavırla ortaya konulduğunda, bu konferansı

izleyenlerin bilime güvenlerinin sarsılacağından endişelenmemek elde değildi. İşte bu eksik teşhislerin altında da “az bilim” gizlidir.

Bu duruma katlanmak söz konusu olamayacağına göre çare nedir?

Çare iki bileşenlidir: Birincisi, sorunu bu şekilde anlamak, ikincisi ise sorunlarımıza teşhis koymak durumunda olanları, bilimsel yaklaşımları tam kullanmak yolunda yönlendirmektir.

Daha da önemlisi, bilimin, sadece bilim insanlarının üniversite ve araştırma kuruluşlarının duvarları içinde meşgul oldukları bir iş değil, sokaktaki insanın dahi günlük yaşamında kullanabileceği “kullanışlı bir araç” olduğu bilincinin geliştirilmesidir.

Bu ise herkesin, kim tarafından söylenirse söylensin tüm beyanlarına “niçin” sorusunu bıkip usanmadan sormasına bağlıdır.

Yasağın her türlüü sevimsizdir. Ama bir tanesine izin verilmek gerekirse o da, “niçin” sorularının karşılığında verilmesi âdet olmuş “bu böyledir, çünkü biz böyle söylüyoruz” cevaplarının yasaklanmasıdır. (1993)

BİLİM ÇANTASI!

Merakı, araştırmacılığı uyarıldığı için bilim insanı olan ya da buluş yapan ne kadar çok insan vardır.

Leonardo Da Vinci'nin olağanüstü sanat dehasına kaynaklık eden merakının, iyi bir gözlemci olan dayısı tarafından uyarıldığı söylenir.

“Bir Tutkunun Öyküsü” kitabının yazarı, çok sayıda uluslararası değerde buluşa imza atan Erbil Serter, buluş tutkusunun, babasının kendisine hediye ettiği bir model helikopter planı ile başladığını söylemektedir.

Toplumumuzun buluşçuluğa karşı tutumundan, buluşunu ancak yurtdışında hayata geçirerek koruyabilen Dr. Ziya Özel de— medyamızın koyduğu isimle Zakkumcu Ziya— iyi bir gözlemcidir.

Toplumların, buluşçuluk kabiliyetleri ve bunları yaşama geçirmedeki başarılarına göre —neredeysse kesin çizgilerle— ayrıldığı günümüzde buluşçuluğa, dolayısıyla merak duyan insanlara toplumumuzun ne denli ihtiyaç duyduğu açıktır. Bu noktada bir soru akla gelmektedir: anne-baba ocağından okula, oradan iş hayatına varıncaya dek neyi-nasıl yapacağı, kalıplar halinde —ve de tek seçenekli olarak— kendisine belletilmiş olan çocuk, genç ve erişkinlerimizin bu yarı-ölü merakları —ki diğer yarısı dedikodu merakına dönüşmüştür— tekrar nasıl uyarılabilir ?

Erişkinlerimizin meraklarını tele-vole, şamdan, paşa gibi kültür kaynaklarından bir başka noktaya çevirmek pek kolay görünmüyor. Bu nedenle, merakları tam ölmemiş çocuklar hedef kitle olarak alınabilir.

Merakları bir yolla uyarılacak çocuklar bu defa da “Nil nehrinin uzunluğunu bize niçin belletiyorsunuz?”, “tüm öğrettiklerinizin tek doğrular olduğuna nasıl güveniyorsunuz?” gibi rahatsız edici sorular sorabilirlerse de, bundan korkmamak gerekir.

Düşünürlerimiz, insanlarımızın meraklarını uyarmak —ve uyarılmış olanları da öldürmemek— için yollar bulmalıdırlar. Okullar ders konularını merak paketleri içine sarmalı, anne ve

babalar en kıymetli varlıklarının çocukları değil onların merakları olduğunu, merakı öl(dürül)müş bir çocuğun artık yaşamadığını idrak etmelidirler.

Merakı aşağılayan, onu cinsellik çağrışımlarıyla birleştirerek değer yargılarımızın “ayıplar” bölümüne yerleştirmiş olan geleneğimizin, eğer sinsice bir tuzak değilse bir ahmaklık ürünü olduğunu artık anlayabilmeliyiz.

Eğer gelişmenin temelinde bilim ve onun da temelinde merak varsa, içinde merakın bulunmadığı, sadece birbirine unvan tevzi etmek ve bunu da bilim için bir ehliyet saymak gibi bir sahte bilim anlayışının, bizi bilimden nasıl mahrum bıraktığını artık görebilmeliyiz.

Bu çerçevede bir öneride bulunuyor ve sizleri, bilimi bu tutsaklığından kurtarabilmek için birlikte hareket etmeye davet ediyorum. Düşünce şu:

Çocuk ve gençlerimize, küçük ile büyüğü birlikte gözlemleyebilmeleri, içine sıkıştırdığımız tek-doğrulu öğretilerden uzaklaşıp kendilerine daha uzlaşmacı, merak ve bilim dolu dünyalar kurabilmeleri için, **birer mikroskop ve teleskop hediye etmek!**

Eğitime katkıda bulunmak isteyen ve de bulunan yüzbinlerce insanımız var. Bunların önlerine koyabildiğimiz tek doğru, eğitim sorunlarının taş ve tuğlalardan —yani okul binalarından— ibaret olduğu, dolayısıyla da eğer yeterli paraları varsa okul inşa ettirmeleri, paraları yetmiyorsa derslik yaptırımları biçimindedir.

İnsanlarımız buna inanmışlar, hayırseverler harıl harıl ya okul ya da derslik inşaatı yaptırmaktadırlar.

Geliniz, bunun eğitim sorunlarımızın içinde son sıralarda yer aldığını, hatta önümüzdeki yıllarda eğitimin okul duvarlarıyla sınırlı olmaktan giderek kurtulacağını, herkese duyuralım. Sorun, okul ya da derslik eksiği değil, bunların içinde ne yapıldığıyla ilgilidir.

Bir böceğin kanatlarını ve gökyüzünün ne denli dolu olduğunu aynı günde görebilen bir çocuğun merakının nasıl uyarılacağını düşünebiliyor musunuz?

Uyarılan bu merakın, birçok çocuk ve gençte, disiplinli merak denebilecek —ve bize tanıtılandan çok farklı olan— **bilime** nasıl dönüştüğünü hep birlikte görebiliriz. Bu tür insanların artması, merak sahibi insanlarımızı boğan atmosferi rahatlatacak, bilimi unvan almış olmak sanan bilim sahtekârlarına karşı bir koruyucu olacaktır.

Mikroskop ve teleskoptan ibaret bu set, bir anlamda yeni bir “bağış birimi” yaratacaktır. Bugün mevcut olan bağış birimi —ki en küçüğü derslik yaptırmaktır—, yaklaşık 5 milyar lira civarındadır. Adına **Bilim Çantası** denebilecek setin fiyatı ise yaklaşık 150 milyon lira kadar olacaktır.

Tanıdığı bir çocuğa, başarısından dolayı ya da başarısını özendirmek için hediye vermek isteyen bir kişi için bu iyi bir seçenektir. Tanımadığı bir yerdeki çocuklara hediye vermek isteyen bir kişi için de, mali gücünün yettiği ölçüde Bilim Çantası yollamak yine iyi bir yoldur. Böyle bir set ortada olabilse, Doğu ve Güneydoğu başta olmak üzere tüm ülkedeki okullara Bilim Çantaları hediye etmek isteyen yüzbinlerce kişi ortaya çıkacaktır.

Projenin finansmanı büyük ölçüde kendi içindedir. Çünkü setlerin masrafı, bağışları yapanlarca karşılanacaktır. Ama mekanizmaya ilk hareketi vermek, bu trafiği yönetecek birkaç kişiyi görevlendirmek ve belirli bir asgari stoku tutmak için yaklaşık 20 milyar liralık bir harcama gerekir.

Cenazelere yollanması âdet olmuş çelenkler yerine eğitim vakıflarına bağış yapmak iyi bir fikirdi. Şimdi bir adım daha atıp, çocuk ve gençlerimizin meraklarını uyarmak için de bu toplumsal girişimi başlatalım. Ne dersiniz? (1999)

BİLİM MERAKTIR!

Bilim ve/veya teknoloji konusunda yazılıp söylenenlerin, “bu alanlardaki gelişmeler, gelecek tahminleri, ya da bir gelişme gösterebilmemiz için yapılması gerekenler” gibi noktalara yöneltilmesi alıştığımız üsluptur. Bu yaklaşımın yaygınlığı dahi tek başına, bizim bilim ve teknoloji denince istenilen düzeyde yararlanamadığımızın bir işaretidir.

Bir eksikliği, “o eksiklik olmasaydı neler olurdu?” şeklinde iştah kabartarak gidermeye çalışmak pek ilkel bir çıkmaz yoldur. Refah ya da mutluluk düzeylerine erişmeyi özlediğimiz insan topluluklarının sorunlara yaklaşım yolu ise “iştah kabartma” biçiminde değil, “neden arama” şeklindedir. O halde doğru sorular şunlar olabilmeliydi;

—“Bireysel ve de toplumsal yaşamımıza bilimin yol göstericiliği ne ölçüde egemendir?.. Bilim yerine egemen olan yaklaşımlar nelerdir?”

—“Bilimin yol göstericiliğini saptıran faktör(ler) nelerdir?”

—“Bu faktör(ler) ortadan kaldırılabilir ya da yönleri değiştirilebilir mi; nasıl?”

Bilim ile inancı birbirinden ayıran en önemli fark, hükümlere varmak için kanıt aramak ya da inancı kanıt saymaktır. Kanıt aramadan sahip olunan ya da bir başka deyişle bilimin süzgecinden geçirmeden sahiplenilen inanca “kör inanç” (taklidî iman); bilimle sürekli olarak test edilip, olabildiğince dogmalardan arındırılan inanca da “sağlam inanç” (tahkikî iman) denilmelidir.

Böylece, bilim ve inancın “özerklik içinde bütünlüğü” gibi, geleneksel “bilim ve inancın bütünleşmezliği” görüşünden farklı bir noktaya varılmaktadır.

Üçüncü binyıla girerken dinsel akımlardaki gelişmeyi bu yaklaşım açıklayabilmekte, ayrıca da köktencilik ile “super fundamentalism” adı verilen akımları da net olarak ayırabilmeye yaramaktadır.

Toplumumuz, bilimin yol göstericiliğini reddederek yalnız dünyevi yaşamını ıkkelliğe terk etmemiş, dinsel inançlarının da “taklidî iman” sınırını aşamamasına yol açmıştır.

Yukarıdaki doğru soruların hiç olmazsa birincisi, nadir de olsa sorulmuyor değildir. Ama, bilimi dahi “kör inançlar”a dayalı hale getirebilen insanımız, yeterli kanıt aramadan, kendine göre kanıt saydığı “kör inanç baklaları”nı birbirine ekleyerek sözde bir “açıklama zinciri” üretmektedir.

Bilim birçok işe yarayabilir, ama herhalde en vazgeçilmezi, “bilimin yol göstericiliğinden niçin yararlan(a)madığımız” sorusunun cevaplarının verilmesindeki yol göstericiliğidir.

Bilim, temel olarak “neden?”, teknoloji ise “nasıl?” sorularını yanıtlar. Teknolojinin sloganı olan (know-how) deyimini de, “nasıl”ın bilinmesini işaret etmektedir.

Bugüne kadar, bu soru yeterince ağırlıkla sorulmadığına göre, “bilim”in yapı taşı olan “neden” sorusunu sorma geleneğimizin zayıflığı, bilimdeki geri kalmışlığımız ile aynı anlama gelmektedir.

Yıllardır binlerce defa bir araya gelip, bilim ya da teknoloji konuşan insanlarımızın bu soruları sormadığı, her türlü kanıtıyla ortadadır. İnsanlarımız sormamaktadır, çünkü soruların yanıtlarını bildiğine ilişkin “kör inançlar”a sahiptirler. Ama bu “kör inançlar”ına bilim adını koydukları için, herhangi bir bilimsel kuşkuya da düşmemektedirler.

Gerek “neden” gerek “nasıl” sorusunu sorma geleneğimizin zayıflığı ise tek kavrama indirgenebilir: Merak eksikliği! O halde bilim ve teknolojiye arzu ettiğimiz gelişmeyi gösterebilmemizi engelleyen başlıca neden, insanımızın meraksızlığı’dır.

Bundan sonra birkaç soru daha sorulmalıdır. Bunlardan birisi, bu merakın doğuştan mı bulunmadığı, sonradan mı azaldığı, yoksa her iki durumun birden mi var olduğudur.

Her sorunu, kör inançlarına göre kestirme biçimde tanımlayıp çözmeye meraklı insanımız, merak azlığının nedenini eğitim verme konusundaki yetersizliğimize bağlamaktadır. Bunun nedeninin ise okullarımızın yetersizliği, onun da nedeninin ayrılan bütçe paylarının azlığı olduğuna “inanmakta”dır.

Ama bu tanıyı bütünüyle geçersiz kılan acı gerçek, eğitilmiş insanlarımızın da (çoğunun) meraksız oluşudur.

Bir toplumun meraklılık düzeyini doğrudan ölçen “merak-metre” gibi bir alet olmasa da, dolaylı bir çok ölçüt vardır:

— Acaba kaç anne-baba, bir oyuncağı parçalayıp içindekileri görmek isteyen çocuğunu hoş görür; dahası, kırıp içine bakması için özendirir?

— Acaba, kaç milletvekili veya belediye başkanı adayından, vaat olarak, bir “Bilim Merkezi” kuması istenmiştir?

— Acaba kaç kişi Van gölünün niçin yükseldiğini merak etmektedir?

— Acaba kaç öğrenci, Yeni Çağ’ın niçin İstanbul’un fethi ile başladığını merak etmiştir?

— Acaba kaç vatandaşımız, niçin herkesin bize düşman olduğunu merak etmektedir ?

— Ve acaba kaç kişi niçin meraksız olduğumuzu merak etmektedir?

Bunlar, olası ölçütlerden sadece birkaçıdır. Bilimin popüler hale getirilmesi özellikle çocuklardaki merakı uyurabilecek, güçlü bir yaklaşımdır. Bilim merkezleri —bilim sirki vb. adlarla da anılmaktadır— ise yaklaşımın hayata geçirilmesi için iyi yollardır.

Ama daha da iyi bir yol, meraksızlığımızın nedenini merak etmek, ama onu “kör inançla” yanıtlamayıp, kanıt arayarak —ve de her an tekrar kuşkulanmaya hazır ve razı olarak— cevaplamaya çalışmaktır. Bu yol ucuz, hızlı ve de güvenlidir ! (13 Temmuz 1996)

BİLİM, TÜM EMİN OLDUKLARIMIZI TERK ETMEYE HAZIR OLMA TAVRIDIR!

Bilim, “bilinmeyenleri bilinir kılma çabasıdır” denebilir. Bu yalnız bir tanımdır. Bu tanım nedeniyle akla gelebilecek bir çok ikincil soruya yanıt vermemektedir. Örneğin, falcılık da aynı amaca yönelik olduğuna göre, acaba bilim ve falcılık aynı şeyler midir?

Bu gibi spekülasyonlar insanlık tarihiyle yaşıttır. Hemen bütün düşünürler, bilgi ve bilim ile ilgili bir şeyler söylemişlerdir.

Hemen her konuda uzmanlaşmanın oluştuğu çağımızda bilim de kendisiyle ilgili bir sınıf yaratmış ve “bilim insanı” (kadınlar ne olacak bilmiyorum), kavram dağarcığımızı girmiştir.

Her şeyi kalıplaştırmak eğiliminde olan halk, bilim insanını da kalın gözlüklü, dalgın bakışlı, hafif göbekli, gülmeyen bir tipe indirgemıştır. Einstein’ın objektife dilini çıkararak çektiği resim, bir istisna sayılmak gerekir. Zaten kendisi de “bilim insanı” değil, çok meraklı ve kuşkucu birisi olduğunu söylemektedir.

Bunlar bilim insanının karikatürize edilmiş özellikleridir ve bilim açısından hiçbir tehlikesi yoktur. Hatta bilimi sevimli hale getirdiği dahi söylenebilir.

Bilim insanların çoğunlukla akademi çevrelerinde çalıştıkları, araştırdıkları ve/veya bildiklerini öğrettikleri düşünülürse, akademik unvanlarla bilim arasında zamanla oluşmuş organik bağın nedeni de anlaşılabilir olur. Zamanla akademik unvan, doğrudan bilimi çağrıştırmış, hatta onun tartışılmaz bir kanıtı olur hale gelmiştir.

İşte bilim adına ve dolayısıyla toplum adına tehlike de burada başlamaktadır. Akademik unvan, edinilebilir bir özelliktir. Yani birileri birilerine unvan verebilir. Örneğin, bir okulda çaycılık yaparken—ki çaycılığı ya da diğer uğraş alanlarını çok önemsiyorum—, oradaki müdürün gözüne girip ‘doktora’, sonra da daha ileri dereceler alınabilir.

Ya da ideolojik nedenlerle birbirine akademik unvan veren bilim kurumları olabilir. Bunların hiçbiri, o unvana sahip kişilerin bilimle bir ilişkileri olduğu anlamına gelemmez.

Daha da büyük tehlike, unvanlarını bu yollarla değil, doğru yöntemlerle edinmiş olanların zamanla, bildiklerinden (daha doğrusu bildik zannetikleri bilgilerden) emin hale gelmeleri, bunları bilmedikleri ya da tam emin olmadıkları alanlara da taşımalarıdır.

Unvanların halk üzerindeki etkisi belli olduğuna göre, bunun ne denli sahtekârlıklara yol açabileceği kolayca düşünülebilir.

Bilimin saygı gördüğü toplumlarda akademik unvanların ne kadar az kullanıldığı, insanların, söylediklerine kanıt olarak unvanlarını kullanmayışları, ne kadar yüksek bir davranıştır.

Bilim, tüm bildiklerinin tamamının yanlış olabileceğini içtenlikle kabul edebilme tavrıdır. Bilim insanının tek emin olduğu, hiçbir şeyden çok emin olamadığıdır.

Yobazlık genellikle -hatta daima-, bilgilerinin mutlak, tartışılmaz ve tek olduğunu düşünenler arasında yaygın bir tavrıdır. İrtica, inançlılık, laiklik ve yobazlık konularına bu açıdan bir daha

bakılmalı ve bu “mutlak doğru” alışkanlığının nerelerde edinildiğine dikkat edilmelidir. O zaman, sorunlar çok daha kolay anlaşılacak ve de çözülebilecektir. (1992)

OSMANLI VE T.C. TEKNOLOJİNİN BELİRLEYİCİLİĞİNİ NASIL “ISKALADI”?

Bugün tüm bilim insanlarımız, düşünürlerimiz ve politikacılarımız, önemli saydıkları uğraşlarını bir yana bıraksalar, bütçe kaynaklarımızın tamamı, halen harcanmakta oldukları yerlere sarf edilmekten vazgeçilse; bununla da yetinmeyip, bizleri bizden daha iyi bilen yabancı uzmanlar —ki sayıları tahminimizden fazladır— davet edilse ve hepsine birden şu görev verilip, kaynaklar da bu iş için ayrılrsa: “Oturup inceleyin, toplum yaşamının kalitesini belirleyen ana değişkenin teknoloji ve onun ikiz kardeşi olan rekabete dayalı girişimcilik olduğu gerçeği, hem Osmanlı, hem onun mirası üzerinde yeni bir devlet kuranlar ve hem de şimdi yaşayanlarımız tarafından nasıl iskalandı? Bu bir rastlantı mıdır yoksa başka neden(ler) mi vardır?..”

Bu soruya bu denli önem verilmesi doğru mudur? Bence doğrudur, hatta daha fazla önem verilse daha da doğru olur. Çünkü bu gerçek anlaşılmadığı sürece, tüm kaynaklarımız boşuna harcanmaya devam edecek, boşa harcanmakla kalmayıp, kendi başımıza yeni yeni sorunlar açacağız demektir.

Altından, petrolden, ya da filanca dış kaynaktan gelecek uzun vadeli dış krediden çok daha değerli olan zamanımızı, teknolojinin belirleyiciliğini idrak edip bu yolda çaba harcamak yerine, beşinci sınıf insanların beşinci sınıf tartışmalarına ayırma hastalığı, nasıl oldu da kültürel kodumuza işledi?..

Osmanlı’yı İlerleme devrinde “ileri”, Duraklama ve Gerileme devirlerinde de “geri” bıraktıran ögenin, rakiplerimizin teknoloji alanındaki görelî durumu olduğu, gerek o zaman, gerek imparatorluk yıkıldıktan sonra ve gerekse bugün, nasıl olup da

anlaşılamıyor? Yoksa anlaşılıyor da, gelişebilmenin başka yolları mı keşfedilmeye çalışılıyor?

Geri kalmışlığımızı bugüne kadar, üzerinde pek kafa yormadığımız kalıplarla açıklamaya çalıştık. Matbaanın benimsenmesindeki gecikme, kılıç kuvvetiyle sağlanan egemenlikler, dinin softalar elinde aldığı şeklin felsefe ve bilimi dışlaması, ya da benzer “kalıp”lar... Acaba bunlar ne denli doğrudur, hepsi bu kadar mıdır, başkaları da var mı?

S.F. Markham, 1947 yılında yazdığı “İklimler ve Ulusların Enerjileri” (Climate and Energy of Nations-Oxford Univ. Press) adlı kitabında, antik medeniyetlerin daima 210C eş sıcaklık çizgisi üzerinde yer aldığını, ayrıca, kancalı kurt ve malarya'nın da toplumların enerjilerini belirleyici öğeler olduklarını göstermektedir.

1987 yılında Uppsala ACTA üniversitesinde yapılan bir doktora çalışması, 1858-1976 arasında İsveç'te yapılan 49 önemli buluşun, bu ülkeyi bir buz çölünden endüstri ötesi ülke konumuna getirdiğini gösteriyor.

Alman doğu-bilimci E.Sachau, X. yüzyılın İslam dünyasında egemen olan düşüncenin bir dönüm noktası oluşturduğunu, El-Eş'ari ve Gazali bu düşünceye yeni bir yön vermemiş olsalardı, Arapların Galile'ler, Kepler'ler, Newton'lar yetiştiren bir ulus olabileceklerini savunur (TEZ, Z., *Ortaçağ İslam Dünyasında Bilim ve Teknoloji*). Acaba bu sav doğru mudur?

1. Dünya Savaşı sırasında başlıca enerji kaynağı ve ayrıca da demir-çelik sektörünün girdisi olan taşkömürü üretimini artırmak zorunda olan Almanya'da yapılan bir araştırma, kömür işçilerinin beslenme düzeyleri ile üretim arasında bire bir ilişki olduğunu kanıtlamıştır.

1977'de Zonguldak'ta kömür işletmelerinde yapılan bir beslenme araştırması, çalışanların kötü beslendiklerini, ayrıca da çeşitli parazitler nedeniyle aldıkları besinlerden yararlanamadıklarını göstermiştir. Markham'ın bulguları bu etütle çakışmaktadır. Pekiyi, kömür işçileri arasında yapılan bu araştırma

tüm toplum için de geçerli midir? Eğer geçerliyse, genel bir “enerji yetmezliği” ile yaşayıp geliyoruz demek değil midir?

Lozan Antlaşmasına konulan ve üzerinde hemen hiç tartışma olmayan bir madde ile, 1929 yılına kadar, o günün ileri teknolojisi sayılan elektrik motoru ve benzeri donanımın gümrük vergilerinin belirli sınırları aşamayacağı (ve böylece yerli teknoloji üretiminin caydırılacağı) acaba kaç kişinin dikkatini çekmiştir?

İnsanlarımızın çoğunda ve özellikle de okumuş kesimde mevcut olduğu neredeyse kesin olan “buluşçuluk antipatisi” nereden kaynaklanmaktadır? Kültürel kod'a işleyecek kadar etkili olan sebep(ler) nelerdir?

İş yaratma'nın kaynağı olarak yeni yatırım yapmayı —ki kolay değildir— ve mevcut kamu kadrolarını şişirmeyi —ki çok kolaydır— icat edebilmiş olan yönetim elitimiz ve onların danışmanları, sonuçta ortaya çıkan “Kalabalık Kamu Kadroları”- “Düşük Ücret” - Düşük Nitelik” sarmalının sorumluları değil midir?

Tüm sistemlerimiz ve onların işlerliğini sağlayacak olan mevzuatımız bu yarı cahil kadrolar tarafından yapıldığına göre, “buluşçuluk antipatisi”nin önemli bir nedeni “iş yaratamamak” olgusu değil midir?

Bu ve benzeri soruların cevaplarını kahve sohbetleri sırasında değil, en akıllı insanlarımızı, en güçlü kurumlarımızı seferber ederek aramak ve hastalığımıza yol açan nedenleri bulmak zorundayız.

Bu araştırmanın en kritik yanı, basma kalıp kişilerin kendilerine “pek doğal” görünen şablonlara saplanmalarıdır. Bilimin tüm kuralları, bu araştırmanın hiç bir evresinde göz ardı edilmemelidir.

Bunlar yapılanaya kadar diğer alanlarda harcanacak çabaların neye hizmet edeceğini şimdiden bilmek mümkün görünmüyor!
(22 Temmuz 1994)

BECERİKSİZLİĞİN BU KADARI!

Son seçimler ve sonuçları üzerinde yapılabilecek çeşitli spekülasyonlar olabilir. Bundan önceki çeşitli seçimlerle birçok bakımdan benzerlikler ve farklılıklar bulunabilir. Ama, gelmiş geçmiş bütün bu seçimler arasında öylesine bir ortak yan var ki, o hiç değişmedi: Oy pusulalarının kötü tasarımı!

Yüksek Seçim Kurulu adı verilen yüksek kuruluşa, *Form Tasarımı* denen ve birkaç saatlik bir eğitimle öğrenilebilecek olan bir becerinin varlığını bilen, bir kişi yok mudur? 21 siyasi partinin adlarının, amblemlerinin ve adaylarının, toplam 2-3 desimetrekarelik —tek yüzlü— bir yere sığması kolaylıkla mümkündür. Halen kullanılan pusulalar ise yaklaşık 5 kat büyüktür ve de ortasından birkaç defa katlandığında verilen zarfa da sığmamaktadır. Ayrıca, 4 ayrı sandıkta 4 ayrı zarfla kullandırılan ve her defasında neredeyse ayrı bir kişinin oy kullanması kadar zaman israf ettiren yöntem yerine, bir defada tüm pusulaların verilip, gerekli yerlere mühür basıldıktan sonra tek zarf içinde tek sandığa atılması da mümkündür.

Vatandaşa yaşamın bu kesitini kolaylaştırabilecek olan bu basit önlemlerin uygulanmayışının birkaç nedeni vardır: Birincisi, bu tür —basit de olsa— akıl yürütme isteyen işlere kafası ermemeyi bir marifet zannedip, bunun yerine anlaşılmaz laflar etmeyi “*hukuk*”, kendi “ezberden belledikleri” dışındaki bir alandaki becerilerden yararlanmayı afra-tafrasına yedirememeyi ise, “*hukuk adamlığının ağırlığı*” saymaktır.

İkinci neden ise, “*bizim vatandaş ufak şeyleri ayırdedemez*” anlayışıdır. Siyasi partiler yasasında hiç bir emredici hüküm olmamasına karşın, her parti kendine bir amblem edinmiştir. Seçim propagandalarının son günlerinde, mühür basacağı yeri iyice belletmek için, örneğin “*önce arıya sonra kalbura bas*” gibisinden veciz hatırlatmalarla tek aklının erdiği “kalbura basma” fiiliyle ilişkilendirilmesi, cahil ve ahmak olanların sistemin temel belirleyicisi olarak kabul edildiğini göstermektedir.

Zaman zaman entel toplantılarında dile getirilen bir özlem vardır: herkese bir oy hakkı yerine, entelektüel düzeyi ile orantılı oy hakkı vermek!

Bu ne kadar zırva ise, bir sistemi, o sistemi kullanacak olanların en duyarsız ve en cahiline göre tasarımılamak da o denli zırvadır. ATM makinesini ya da cep telefonu kullanmak, belirli bir asgari beceri gerektirmektedir. Hiç kimse bu cihazları başka türlü yapmayı düşünmemektedir. Toplumsal yaşam, asgari bir “genel okur-yazarlık düzeyi” ister. Köylü standardını —ki köylülerin çoğunun bu konulardaki standardı düşünülenden yüksek olabilir— benimseyerek, bunu demokrasi adına sürdürmek, kamu yönetiminin bu aracının kötüye kullanımındır.

Bu tür sorunları ortadan kaldırılacağına inanılan bilgisayarlı oy kullanma, bu iki taraflı cehaleti ortadan kaldırmaz, sadece gizler. Bu nedenle, bilgisayarın henüz oy verme amacıyla kullanılmaması, mevcut utandırıcı tabloyu değiştirmek isteyenler için bir imkân sayılmalıdır. Aksi halde, cehalet bu *defa bilgisayar destekli* olarak sürmeye başlayacaktır. (1995)

BİR OKUR MEKTUBU ÜZERİNE!

Yaşamı boyunca 1,500 civarında icat yapmış olan Thomas Alva Edison’a, bir hayranı “üstat, bu ne müthiş bir zekâ!” biçiminde bir iltifatta bulunur. Edison’un yanıtı ilginçtir: “Zeki olup olmadığım konusunda bir şey diyemem. Ama eğer icatlarımı kastediyorsanız, onların yüzde doksan dokuzu ter, yüzde biri de şansır”..

Herkesin hayranlık duyduğu Amerika’nın kısa tarihi, sokaktaki insanımız tarafından pek bilinmez. Rekabet olgusunun nasıl olup da dünyanın dört bir yanından gelen yetmiş iki buçuk millete bu denli egemen olabildiği, neredeyse bu farklı kültürdeki insanlarda bir kültürel genetik oluşturduğu, Oklahoma’daki sahipsiz arazilerin halka dağıtılma biçimini bilmeyenlerce bir gizem olarak görülebilir.

Abraham Lincoln ve Thomas Jefferson gibi iki başkanın aynı zamanda birer mucit oldukları, Lincoln'ün 0062 nolu patentin sahibi olduğu, ilk işi patent ofiste icat incelemek olan Jefferson'un ise Dışişleri'nden sorumlu olduğu yıllarda her akşam üzeri ofisinde icat başvurularını inceden inceye okuyup değerlendirdiğini bilmeyenler, niçin o insanlar haftada 6000 civarında icat yapıp para keserken, bizim 120 yılda ancak 6000 icat yapabildiğimizi anlamakta güçlük çekebilirler.

Yurt dışında yıllarını geçiren çok insanımız vardır. Bunların bir bölümü resmî devlet görevleri için gider ve de dönerler. İçlerinde mutlaka, gittiği ülkelere derinlikli bakabilen çok kimse vardır. Bir bölümü de gittikleri gibi döner, ömürlerinin geri kalan kısmında da oralardaki insanların ne denli medeni olduğunu anlatır dururlar.

İşte, gidip de boş gözlerle etrafına bakınmayan okurlarımdan birinin, bazı gözlemlerini içeren bir mektubu:

“Dün gece televizyonda “Tarih” kanalında çok güzel bir dokümanter seyrettim: Modern Marvels: Transcontinental Railroad, California to Nevada. Amerikan”Ic Savaşından”dan sonra hükümet tarafından finanse edilen bu proje 1862’de Sacramento California ve Omaha Nevada dan aynı anda “Union Pasific Railway” ve “Central Pasific Company” adlı iki şirket tarafından başlıyor ve 1869’da bitiriliyor.

Müthiş bir hikaye. Tabii, Amerikalıların tarihe klasik yaklaşımı ile anlatılıyor bu mühendislik macerası. Yani günahlarıyla, hiç acımadan açıklarıyla ve sevaplarıyla, hiç alttan almadan. Bu müthiş mühendislik harikası, insan, doğa ve hayvan soykırımı ile el ele gidiyor. Yedi sene süren bu mücadele sırasında insanı hayrete düşüren hatalar ve mucizelerle tren yolu tamamlanıyor. Tabii her şey belgelendiği ve fotoğraflandığı için, nasıl bir proje olduğunu anlayabiliyorsunuz.

Sierra Nevada sıradağlarına yapılan tünel, resmen işne ile kuyu kazmaya taş çıkartacak hızda bitiriliyor. En görkemlisi, Sierra'nin granit zirvesinin altına yapılan tünel: Dağın iki tarafından başlanan delme, 24 saatte 8 inç hızında ilerliyor.

Tabii bu arada doğanın güçleri ile kıyasıya bir mücadele var. İşçilerin üstüne çığ düşüyor, kar fırtınaları durmak bilmiyor, ama işçiler hep ilerliyor. Demiryolunun üzerindeki karı küremek için yeni bir takım araçlar geliştiriyorlar. Ya da Utah eyaletinde susuzluğa karşı her 14 milde bir su tankları ve suyu kuyulardan yukarı pompalamak için de rüzgâr değirmenleri inşa ediyorlar. Yani tüm yol boyunca bir buluş ve “challenge” kaynağı olan bir mühendislik projesi gerçekleşiyor. Biz Anadolu/Türk kültürü olarak, yendiğimiz savaşlarla öğrenürüz. Bu Transcontinental Railroad inşası da aynı bir cihad gibi, tükenmez bir inanç, üstün çaba ve çalışma örneği. Belki de her ülke her kültür, cihad-kahramanlık “kotasını” tarih boyunca öyle ya da böyle bir şekilde dolduruyor. Ya Viyana kapılarına kadar, ya da Sierra Dağları içinden!..

Buraya kadar hikayenin bir yüzü. Diğer tarafı ise yüz kızartacak bir utançlar silsilesi. Bütün bu demiryolu inşası, Amerikan Yerlilerinin topraklarında oluyor. Ve bu arada kızilderililerinin tek geçim kaynağı olan buffaloları da, işçileri beslemek için, her gün on'larcasını öldürüyorlar. 1800'lerin başında sayısı milyonları bulan, Amerika'nın bir başından bir başına göç eden bu hayvan türü, kısa bir süre önce yok olmaya aday türlerden biriydi. Neredeyse ineğin yok olması gibi!..

Geçtiğimiz yaz Kansas'a gittiğimde, korumaya alınmış Buffalo sürülerini gördüm; çok fazla değil, bir kaç yüz hayvan. İnanılmaz büyüklükteki bu hayvanların yüzlerinde bir içe dönüklük var, belki de soykırımı uğradıkları için! Ayrıca buffalolar hakkında önemli bir bilgi: Yerliler bu hayvanları bizim modern anlamdaki hayvancıkla gütmüyorlar. Yerliler bu sürülerin göç yollarında onları takip ediyorlar, yani buffalolar nereye gidiyorsa onlar da oraya taşınıyorlar. Ve yiyecek giyecek ihtiyaçları için bu hayvanları avlıyorlar ve bu hayvanlar onların var olmasına yardımcı oluyor. Ayrıca tren yolunun güzergâhı üstündeki ormanlar yok ediliyor. Kızilderililer bu durumdan hiç

memnun olmadıkları için işçilere saldırıyorlar ve tabii öldürülüyorlar.

Amerikanın tarihe bu iki yönlü bakışı çok da eski değil. Vietnam Savaşından hiç kimse bahsetmemeye çalışıyordu, ırkçılıklarını pek telaffuz etmiyorlardı, ama 1980 sonlarından beri Amerika'da tarih artık başka okunuyor. Yukarıdaki tren yolunun hikayesinin iki tarafı da böyle. Amerika bu şekilde yaratılmış. Herkes kendi tartısına koysun bunları ve tartısın. ...”

Sivas-Erzincan demiryolunun hangi güçlüklerle açıldığını bilen ya da okuyanlar için, benzer bir hikaye gibi gelebilir. Ama medeniyetlerin nasıl kurulduğunu göstermesi ve bunların gelecek kuşaklara nasıl aktarılması gerektiğine örnek arayanlar için, çok daha öğretici olabilir.

Cumhuriyetin 100'ncü yılını kutlama programının tasarımını yapacaklara —eğer anlamak isterlerse— epey ipucu var. (1996)

DÖNÜP, KENDİMİZE BİR “BÜTÜN” OLARAK BAKMALIYIZ!

Adına “sorun kimyası” denebilecek bir yaklaşım geliştirilse ve sorunların nasıl oluştuklarını, aralarında nasıl yeni bileşikler oluşturduklarını, birbirlerine benzemez sorunların köklerine doğru nasıl iz sürüleceğini ve bunlara benzer konularla uğraşsa, herhalde onun da, maddeler kimyasındakilere benzer kuralları olurdu.

Bu kurallardan birinin şöyle olacağını beklemek yanlış olmazdı:

“Bir sorun çözümlenmedikçe yeni sorunlar üretir, onlar da başka sorunlarla birleşerek daha yeni ve kendilerini yaratan sorunlara benzemez sorunlar üretirler”

İnsanlarımız, bu “sorun kimyası kanunu” uyarınca, bir mayanın kabarması biçiminde büyüyen —ve de şekil değiştirerek büyüyen— sorunlar yumağı karşısında, geleneksel tanılarını ve çözümlerini yineliyorlar:

- “Lider sultanı kırılmalı”,
- “Artık silkinip kendimize gelmeliyiz”,
- “Mafyaların beli kırılmalı”,
- “Siyaset çözüm üretmeli”,
- “Asker dur demeli”,
- “Artık gençlere fırsat verilmeli”,
- “Sağda ve solda birlik sağlanmalı”. vs...

Bütün bu tanı ve çözüm trafiği içinde, birkaç nokta, — aynen yoğun trafik alanlarındaki zebra çizgiler gibi— o yoğun trafiğin dışında kalmaktadır:

“Demokrasi”, o hiç ağzımızdan düşürmediğimiz kavram, toplumumuzdan henüz epey uzaktadır. İnsanların, bireysel ve örgütlenmiş kesimler halinde kendilerini yönetmeleri (yani sorunlarını çözmeleri) demek olan bu yaşam biçimine razı olan insan sayısı son derece azdır. Herkes, sorunlarını kendileri dışında “birilerinin” çözmesini beklemektedir. Tüm Türkiye, her türlü sorununu, görevi yasa yapmakla sınırlı olması gereken TBMM’nin çözmesini beklerken, oradaki insanlar da bu sorunları, ait olduğu kesimlerin değil, kendilerinin çözeceklerini varsaymaktadır.

En büyük vaat ve övünme vesilesi, “biz sizin sorunlarınızı çözeceğiz” ve “sizin sorununuzu çözdük” biçimindedir.

Hiç kimse çıkıp da, “sizin işiniz bizim sorunlarımızı çözmek değil, bizim onları çözmemiz için gereken ortamı yaratmaktır; siz bizim sorunlarımızı çözmeye kalkıştıkça bizim hak, özgürlük ve sorumluluklarımız sizlerin ellerinde toplanır, halbuki biz bunlardan

vazgeçemeyiz, vazgeçersek bunun adı demokrasi değil başka şey olur” dememektedir.

Otomobilini satamayan, bezini ihraç edemeyen, alacağını tahsil edemeyen, yöresini kalkındıramayan, sınavda başaramayan, kumar tutkusunu tatmin etmek ya da karanlık işlerine örtü olarak kullanmak isteyen ve daha ne kadar kişisel ve kesimsel sorun ve niyet sahibi varsa, hepsi, sorunlarını kendileri çözmek (demokrasi) yerine, onları devletin çözmesini beklemekte, ama bir yandan da boyuna demokrasi diye söylenmektedir.

“Özgürlükçülük”, ağızlarımızdan düşürmediğimiz ikinci kavramdır ve insanlarımızın bunu ne ölçüde istediği de gayet belirsizdir. Yüzlerce örnekten şu üç tanesi bunun böyle olduğunu görebilmek için yeterlidir:

— Okullarımızda milyonlarca çocuk ve gencimiz “tek doğru”lar yönünde koşullanmakta —hem de öğretmen, öğrenci, veli, idareci ve akademisyenlerin tam mutabakat ve destekleri altında koşullanmakta-, ve zihinsel özgürlüklerinden gönüllü olarak vazgeçmektedirler.

— Metropollere vize ile girilmesi önerisi toplumda hemen hiç tepki yaratmamış, hatta kabul de görmüştür. Yer değiştirme özgürlüğünden bu denli kolay vazgeçmeye razı bir başka toplum olup olmadığı bilinmez.

— Trafik sorunlarının ne olduğunu dahi tarif etmeye ihtiyaç duymadan, tek-çift plaka benzeri bir uygulama önerisi ortaya atılmış; toplum, seyahat özgürlüğünü zedeleyecek böyle bir öneriye karşı çıkmak bir yana, tevekkülle (*razı olarak*) destekler tavır almıştır.

Ağzımızla çok istediğimizi beyan edegeldiğimiz kavramları gerçekte ne kadar istediğimizi, bunlar için ne gibi kaynaklarımızdan, ne kadarını harekete geçirmeye razı olduğumuzu, ciddi olarak düşünmeliyiz. Bu konuda toplum olarak kendimizle yüzleşmeksizin, bu sorunları çözmemiz güç gibi görünüyor. (1998)

MAYO ASKISI GÖSTERGE OLUR MU?

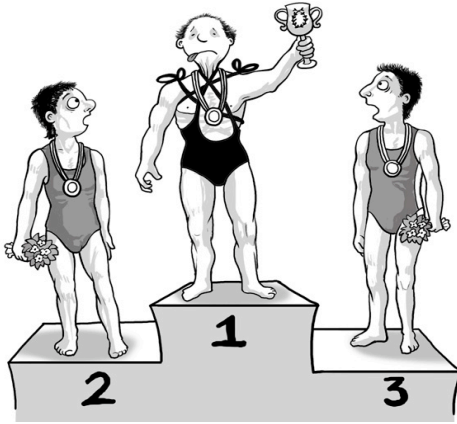
1948 Olimpiyatlarını hatırlayanlar, rahmetli Eşref Şefik'in sesinden radyolarının başında güreş karşılaşmalarını dinlediklerini de anımsayacaklardır.

Dünyanın henüz güreşi tam bilmediği, bizim de üstün yetenekli güreşçileri bir araya getirebildiğimiz o yıllarda, neredeyse tüm ağırlıklarda altın madalya kazanmamız bir gelenek haline gelmişti.

Ancak o yıllarda bir türlü çözümlenemeyen bir sorun, daha doğrusu bir türlü baş edilemeyen bir rakip vardı: Güreşçilerimizin mayolarının askıları!.. Rakiplerin karşılıklı çekişmeleri sırasında, bizim güreşçilerimiz en az rakipleri kadar sık sık omuzlarından kayan mayo askılarını tekrar yerine yerleştirmeye çalışırlardı.

Güreşçilerimizin çoğu bu soruna, mayo askılarını çapraz takarak, yani sol omuza takılması gereken askıyı sağa, sağa takılması gereken askıyı da sola geçirerek çözüm bulurlar, biraz olsun sıkılama sağlayabilirlerdi.

O zamanlar, niçin hep bizimkilerin mayo askılarının kaydığını, yabancılarınkilerin ise neden kaymadığını herhalde hiç merak eden olmamıştır. Olsaydı bu sorunu çözerlerdi.

Aradan yıllar geçti, televizyon yaşamımıza girdi, artık güreşleri spikerlerin sesinden çok, kendi gözlerimizle seyrederek olduk. 1970'li yıllarda yapılan güreş karşılaşmalarında hayretle gördük ki bizinkiler yine mayo askıları ile boğuşuyorlar. Aradan geçen 20 yılı aşkın sürede demek ki yine meraklı birisi çıkıp bu askıların niçin kaydığını, yabancıların askılarının ise niçin kaymadığını hâlâ sormamaktadır.

Şimdi yıl 1996 ve Atlanta Olimpiyatları! Minderde güreşçimiz, karşısında da bir İsveç'li. Bizim güreşçimiz aynen 1948'de Olimpiyatlara katılan dedelerinin yaptığı gibi, yine mayosuyla meşgul, ama bu defa bir farkla: askıların sarkık kısımlarını arkadan iyice çektirip birbirine düğümletmiş!

İsveçli ise, yaptığı spora tam uygun biçimde tasarlanmış bir mayo giymiş ve onu unutacak kadar vücuduna oturmuş. Kıyafet mühendisliği denebilecek bir uğraş alanının olduğunu, yapılan her işe uygun donanımın bir “dizayn” işi olduğunu bizden 50 yıl kadar önce idrak etmiş insanlarla aynı dünyayı paylaşıyoruz.

Bundan 1 yıl kadar evvel üzerine benzin dökülüp yakılmak istenen bir polis ve birdenbire alev alan elbisesi nedeniyle, TBMM'ne bir soru önergesi verilmiş ve bu elbiselerin teknik şartnameleriyle muayene komisyonu kabul raporunun görülmek istendiği belirtilmişti.

Uzun bir süre sonra gelen yanıtta, polisimizin ne denli feragat ve fedakârlıkla görev yaptığı belirtiliyor, sorulan sorular ise es geçiliyordu.

Tekstil alanında ne kadar iddialı olduğumuzu okuyup dinledikçe, bunların kendi kendimize yaptığımız bir propaganda olduğu, dünyanın bize, mesleki giyim ve benzeri konular gibi biraz olsun tasarım kültürü isteyen işleri değil, daha sıradan işleri yaptırdığı ve bunlara da son derece düşük değerler biçtiği acı gerçeğini anlıyoruz.

Henüz, güreşirken askıları kayan, ancak arkada düğümlenerek yerinde durdurulabilen askılı mayo yapabiliyoruz. Ayrıca, bunları

becerebilen ülkelerden bir düzine mayo ithal edip, bir sorunu bir başkasının kaynağı durumuna getirmemeyi de akıl edemiyoruz.

Şimdi şu soruyu sormalı ve yanıt aramalıyız: Bu mayo askısı meselesi acaba başka nelerin göstergesidir? Yoksa bir kuruntu mudur? (1996)

MOTOR KORKUSU!

Yurt içinde üretilen sakat arabalarının motorlu olanlarının lüks sayılıp %20 KDV ile vergilendirildiğinden yakınan bir okurumun mektubu, bana bir “ulusal fobi” mizi hatırlattı.

Belediye yasamıza bu gözle bakıldığında, hemen genelinde, bir motor korkusu görülür. Çeşitli beygir güçleri, o kuruluşun tâbi olacağı hükümleri değiştirmekte, beygir gücü yükseldikçe kuruluş acayip bir cendere içine girmektedir.

Bu olgu, Osmanlı'yı kontrol eden ülkelerin biraz aymazlık biraz da zorlamayla, mevzuatımıza ve onunla da kalmayıp kültürümüze soktuğu, melunca düşünülmüş bir “geciktirici”dir.

En güçlü insanın 0.15 beygir gücünde olabileceği düşünülürse, çeşitli mevzuat içine serpiştirilen bir iki tane “motor kullanımını caydırıcı” hükmün, uzun vadede nasıl bir toplum yapısına yol açacağını tahmin etmek pek güç değildir.

Muhtemelen, teknolojiye yabancı (hatta bazen düşman), teknoloji üretmeyen, yeni buluş konusunda olağanüstü kısırlaşmış toplumumuzun temelinde, bu melun tezgâh ve bizim aymazlığımız yatmaktadır.

Bir hastalığın tedavisinin ilk adımı, o hastalığı tam ve doğru anlamaktan geçer. Motorlu sakat arabalarının motorundan korkan kafalar bu hastalığın belirtileri olup, mesele böyle anlaşılınca tedavisi de mümkün görünmektedir.

Patent mevzuatımıza göre, herhangi bir buluş yapıp onun ihtira beratını alan bir kişi, ihtira beratının devamı süresince bir harç

ödemek zorundadır. Bu harcın yatırımındaki bir günlük bir gecikme dahi, mucidin icadı üzerindeki haklarının kaybolmasına yol açmaktadır.

Bu anlayış, motor korkusu ile çok yakından ilişkilidir. Toplumu ekonomik açıdan geliştirebilecek her türlü olasılığa karşı önlemler (!) tamamdır. Bu türlü bir silahın bürokrasimizin elinde ne acımasızca kullanıldığına ilişkin sayısız örnekler vardır.

Araştırma denizaltısı yapan buluş adamının devletin valisi tarafından ağır ceza mahkemesine verilmesi; kansere karşı bir tedavi yöntemi geliştirdiğini ve bilim insanlarının bunu incelemesi istediğini belirten bir hekimimizin defalarca mahkemelere verilmesi, engellemek için özel yönetmelikler çıkarılması, tabip odasının yapması gereken işlerini bırakıp bu buluşu caydırmaya çalışması, bu teknoloji korkusunun birer dışavurumudur.

Artık bu hastalığımızı anlamalı, hayali düşmanlar yerine ilğimize işlemiş bu hastalıkla mücadele etmeliyiz. (1998)

NOTERLİ VE STADYUMLU SINAVLAR

Bir kamu kuruluşuna alınacak 3,000 kûsur kişi için bir futbol stadyumunda yapılan yazılı sınava, 115,000 kişi girmiş. Yazılı sınav noter huzurunda (noterin de ne geniş bir huzuru varmış) yapılmış olup, kazananlar mûlakata alınacak ve böylece hiçbir şüpheye (torpil şüphesi herhalde) yer kalmayacakmış.

Televizyonlardan hep birlikte dinlemek zorunda kaldığımız bu inandırıcı (!) haberdan çıkarılabilecek birkaç sonuç vardır.

1. Türkiye'de hiçbir kamu kuruluşunun ek personel almaya ihtiyacı yoktur. Aksine bir “kalabalık kamu kadroları” sorunu vardır.

Bu kalabalık, düşük nitelikli ve düşük ücretlidir. Dolayısıyla iş yapacak yüksek nitelikli eleman açığı gerçekten de vardır.

Ama bu, stadyum dolusu insan arasından seçilecek 3,000 kişi ile giderilemez. Daha doğrusu, kalabalık kadrolar seyreltilip, yüksek nitelikli ve yüksek ücretli eleman istihdam edilir hale gelinmeden, bu sorun çözülemez.

Bütçesinin % 60'ını kamu personeline ücret adı altında dağıtan bir idarenin, değil 3,000, bir kişi bile ilave personel almaya hakkı yoktur.

2. Bu nasıl bir görevdir ki, 115,000 kişi de kendini bu işe uygun görmektedir. TV'deki görüntülerde kadınlar, erkekler, yaşlılar, gençler, hemen her türden insan görünmektedir.

Bir işin “iş gerekleri” belli değilse, bütün Türkiye o işe uygun olabilir.

Sınavı ilan edenlerin akıllarına bir “koşullar listesi” yayınlamak ve böylece bir ön eleme yapmak gelmez mi?

3. Kamu kuruluşlarına her devirde o devrin partililerinin öncelikle alındığını, sağır sultan bile bilmektedir.

Torpil, bugüne kadar hiçbir zaman yazılı sınavlarda yapılmamış, adına “mûlakat” denen ve “bizim partililerin” (her dönemde değişir) seçildiği o garabet sırasında yapılmıştır. Büyük

olasılıkla yine aynı şekilde olmaktadır. “Parti”den verilen listeler, yazılı sınav için değil, mülakat(!) için geçerlidir.

Vatandaş inandırılmak isteniyorsa, esas bu mülakat denen şey “saydam” hale getirilmeli, cümle âlem, ne garip şeyler sorulduğunu gözleriyle görmelidir.

Bakınız bir sınavdan neler çıkıyor. Yolsuzlukların İSKİ'ye özgü olduğunu zannedenlerin dikkatine sunarım. (1998)

“ÖLÇÜLER DAİMA YAŞAR”

Aşağıdaki yazı, Gonzalo Madrigal’ın İnternet’teki bir ilgi grubuna yolladığı “*How Specs Live Forever*” başlıklı yazısından alınmıştır.

Yazının ilginç yanı, okullarda birer kalıp olarak bellediğimiz kimi kuru bilgilerin, kaynakları merak edildiğinde ne denli heyecan uyandırabileceğine bir örnek oluşturmasıdır.

Okullarda çocuklarımıza öğretmeye çalıştığımız ve onların da öğrenmemekte direndikleri bilgilerin hemen hepsinin altlarındaki ilginçlikleri merak etmelerini sağlayabilirsek, kimbilir eğitim ne kadar zevkli olurdu.

«Ölçüler Daima Yaşar!

Tren rayları arasındaki uzaklığa ilişkin standart Amerikan ölçüsü 4 fit ve 8.5 inç gibi yuvarlak olmaktan çok uzak bir sayıdır. Peki ray aralıkları için niçin bu ölçü benimsenmiştir?

Çünkü bu, İngiltere’de demiryollarının yapımında kullanılan ölçüdür ve Amerikan demiryollarını da İngiliz göçmenler inşa etmişlerdir.

İngilizler niçin böyle yapmışlardır? Çünkü, demiryollarını, daha evvelki tramvay sistemlerini yapan kişiler döşemişler ve tramvaylarda kullanılan bu ray aralığını aynen benimsemişlerdir. Niçin tramvaylar için bu ölçü kullanılmıştır? Çünkü tramvay raylarını döşeyenler, daha öncelerde bulunan taşıt vagonları için kullanılan kalıp ve takımlardan yararlanarak işlerini yapmışlardır.

Pekâlâ! Vagonlar niçin bu kadar parçalı bir tekerlek arası ölçüsünde yapılmışlardır? Çünkü eğer bu vagonlar farklı ölçüde bir tekerlek açıklığına sahip olsalardı, eskiden yapılmış bulunan uzun mesafe yollarındaki tekerlek izlerine sığmazlardı. Peki, bu eski yolları kimler yapmıştır?

Avrupa'da ilk uzun mesafe yolları, askerî birliklerin kullanması için Roma İmparatorluğu zamanında yapılmış ve kullanılagelmiştir.

Peki ya tekerleklerin açtığı iz çukurları?

Eski Romalılar, birbirlerini tahrip etme endişesiyle, savaş arabalarını hep aynı izlerden sürmüşlerdir. Bütün savaş arabaları Romalılara ait olduğu için de, tekerlek araları hep aynı olmuştur.

Böylece, orijinal sorunun yanıtını bulmuş olduk. Birleşik Devletler demiryolları ray aralığının 4 fit ve 8.5 inç'lik standart ölçüsü, Roma İmparatorluğu savaş arabalarının orijinal tekerlek arası ölçüsünden türemiştir.

Ölçüler ve bürokrasiler ebediyen yaşarlar.

Belki de şimdi, savaş arabalarının tekerlek aralarının niçin o kadar olduğunu merak edersiniz.

*Roma İmparatorluğu savaş arabaları, arabayı yan yana çeken iki atın kış taraflarının genişliklerinin toplamı kadardı!»
(1999)*

POLİTİKA YALNIZCA SOYUNDURUR!

“Kötü doktor candan, kötü imam dinden eder” deyişiyle aynı şey kastedilmiş olsa gerektir: Yanlış tanı çok zarar verir! Çünkü kötü doktor ile herhalde, hastalığa yanlış teşhis koyup yanlış yolda tedavi uygulayan kişi; kötü imam ile de, dini öğretileri yanlış yorumlayıp insanları yanlış yönlendiren kişi anlatılmak istenmektedir.

İnsanlarımızın yıllardır en önemli sorun, hatta tüm sorunların kaynağı olarak gördükleri şey, politikacılarımızın yetersizliğidir. Bu tanı, çeşitli entelektüel düzeylerde, çeşitli biçimlerde dile getirilir: “Sokak meclisin önünde”, “biz bu politikacılara layık — müstahak denilmek isteniyor— değiliz”, “bize, çözüm üreten politikacı lazım” gibisinden...

Bu tanının ardından doğal olarak, çözümler gelir: “Dışarıdan politikacı ithal edelim”, “meclise gidecekleri sınava sokalım” gibi...

Bu teşhisin doğruluğundan kuşkulanan askerler de, yaptıkları üç darbede mevcut politikacıları saf dışı etmişler; yerlerine, enfekte olmadığına inandıklarını getirmişler; ama her ne hikmetse bir süre sonra onlar da eskileri gibi davranmaya başlamışlardır.

Bu tanı, üzerinde kuşku duymak bir yana, giderek pekişmektedir. Liderler de halkın eğilimlerine uyarak, giderek daha önemli, daha yüksek unvanlı, daha zengin kişileri meclise sokmak için kolları sıvamışlar ve sokmuşlardır.

Hatta, daha büyük fedakârlıklara bile katlanılmış, bu tür yaramaz insanların hep erkekler içinden çıktığı tespit edilerek, meclise ve genel olarak politikaya daha çok sayıda, erkek olmayan kişi sokulmuştur.

Fakat sonuç nafiledir. Halkımız yine politikacılardan yakınmakta, hatta şimdi eskisine göre daha çok yakınmaktadır.

Acaba şöyle bir deney yapılırsa; daha büyük bir meclis binası bulunup, 35 milyon seçmenin tamamı milletvekili haline getirilse ne olur?

Pratik güçlüklerin (kavgaların ayrılması, yoklama ve oylamaların ad okunarak yapılması, söz isteyenlerin sıraya konulması gibi) olacağı bir gerçektir. Ama bunların bir şekilde aşıldığı (kavgaların ayrılmayıp nüfus planlaması amacıyla kullanılması gibi) varsayılsa, acaba ne olacaktır? Vatandaşlarımız bu defa kimden şikâyet edeceklerdir?

İşte, herhalde ancak o zaman görülecektir ki, politikacılarla vatandaşlarımız arasında bir nitelik farkı yoktur. Politikacı, halkın soyunmuşudur. Zaten başka türlü olmasına imkân da yoktur. Bu imkânsızlık, halkımızın içinde daha yüksek nitelikli insanlar olmadığı için değildir. Bizim toplumumuz da —aynen başka toplumlar gibi—, nitelik dağılımı açısından normal dağılım'a uygundur. Yani içinde belirli oranda, yüksek ahlaklılar, bilgeler ve nadir insanlar bulunmaktadır. Bunların sayısı başka toplumlara göre çok az da olsa, meclis oluşturacak sayının temini sorun olmayacaktır. 65 milyon kişinin içinde yüz binde bir oranında bulunabilecek kişilerden 650 milletvekili çıkacaktır. Sorun bu insanların bulunması değil, halkımızın bu insanlara katlanıp katlanmamasıdır.

Genelde politikacı, özelde ise milletvekili, Çin vazosu değildir. Köşede tutulup teşhir amacıyla kullanılmaz. İnsanlar, kendi değerlerini paylaşan, bunu da somut olarak eylemlerine yansıtan insanları seçeceklerdir. Yerel yönetim meclislerine de, TBMM'ne de seçilecek insanlarda, bu değer ortaklığı ve eylem birliğini görmek isteyeceklerdir.

Nitekim, örneğin Kilis'te il yapma karşılığında kendilerinden oy isteyen, fındık taban fiyatını diğer parti lideriyle açık artırmaya sokan, giderayak seçim bölgesine para transfer eden politikacılara karşı takınılan tavırlar, insanlarımızın politikacılarımızdan —belirli konular dışında— yakınmaya hakları olmadığını göstermektedir. Yakınma hakkı bulunan konular ise, kendilerine niçin daha fazla kişisel ya da grupsal menfaat sağlanmayışıyla sınırlıdır.

Zaten pratik de aynen böyle işlemektedir. Politikacıların niteliklerinden yakınmalar ise, daha çok misafir odaları ve içki sofralarına özgüdür. Çünkü oralar biraz da, hayal kurulan, gerçek olmayan, olması istenmeyen konuların konuşulduğu yerlerdir. Ertesi gün misafirlik bitip, içkinin verdiği rahavet kalkınca, yaşam pratiği başlar; yakınan kişi, bir gece evvel erdemsizliğinden yakındığı politikacıdan, ya bir yakınının olmayacak tayininin yapılmasını, ya SİT alanındaki arazisine imar verilmesini, ya da

devlet bankasından kredi almak için genel başkanına baskı yapmasını ister.

İnsanlarını kendine benzemez sandığı Anadolu'ya ilk gidişinde, kendine benzer insanlar görmeyen şaşkınlığını yaşayan toy şehirlinin, “halkımız meclisin ilerisinde” safatasını bir yana bırakıp, insanımızın —içinde hepimizin bulunduğu— nitelik dokusunun niçin sorunlu olduğunu anlamaya çalışmak, en akılcı yoldur. Evet, biz niçin böyleyiz? Doğru soru budur... (1996)

RESMÎ KIYAFETLERDEKİ AKIL EKŞİĞİ!

Belediye zabıtası, polis, asker, özel tim görevlisi, kamu kuruluşunda memur, postacı ya da bir başka kamu görevlisinin kıyafetine, bilmem hiç dikkat ettiniz mi?

Hepsinin kıyafeti tamamen farklı olmasına karşın, değişmez ortak bir özellikleri vardır: Kıyafetler, onlarla ilgili işlere uydurulmak için hiç kafa yorulmamış, ya da bu işi bilmeyen veya ciddiye almayanlarca tasarlanmıştır.

Bu örgütlerimizde kıyafet tasarımıyla uğraşan görevli var mıdır bilinmez ama kesin olan, hiçbir yetkilinin bu işe yeterince kafa yormadığıdır.

Sekiz saat ocağın başında kazan karıştıran aşçıya yağlı sicim haline gelen kravattı takan, trafik polisinin telsizini kemerine kulaklığını da kulağına takarak ellerini serbest bırakmayı düşünemeyen, polisinin kıyafetini masa başına göre —o da zevksiz ve işlevsiz— düşünen, özel tim mensubuna filmlerdeki gibi kara gözlük takıp etrafı görmesine engel olan, ya da fiyakalı görünsün diye postallarının taban çevresini beyaz yağlıboya ile boyayan

kafalar hep aynıdır ve hepsi de, kıyafetin önemini takdirden uzak kişilerdir.

Hoş, bu işin farkında olmayanlar yalnız resmî yetkililer değil, aynı zamanda sivillerdir de! Türk insanının ergonomik özelliklerinin farkında olmayıp, geniş taraklı ayağına zorla sivri burun İtalyan ayakkabıları tasarlayan stilistlerimiz daha az yeteneksiz değildir.

Kıyafet Mühendisliği önemli bir uğraş alanıdır. Böyle bir bilim dalının varlığını bilmek dahi daha dikkatli olmaya bir adım olabilir. Resmî kıyafetlere bakıldığında, inanılmaz yanlışlar görülecektir. Bunlar için anayasa değişikliği mi, yeni yasa veya tüzük mü, yoksa biraz akıl mı gerekmektedir? (01 Ocak 1995)

SAHTE SANATLAR TOPLUMU!

Politikaya, bilime, sanata, ekonomiye, velhasıl bir toplumun yaşam bütününi oluşturan çeşitli boyutlara birer “sanat” denebilir.

Nitekim, yabancı dilde güzel sanatlara “fine arts”, mühendislik vb. uğraşılara da “useful arts” (faydalı sanatlar) dendiğini biliyoruz.

Bu sanatlarla uğraşan kesimlerin (politikacı, bilim insanı, sanatçı, ekonomist vs.) kalitesi, doğal olarak, kalıtsal özelliklerine, onları yetiştiren eğitim sistemine ve içinde buldukları sosyal iklime göre oluşmaktadır.

Üzerinde durulmak istenen, bu bilinen mekanizma değildir. İlginç olan nokta, kalıtsal özellikleri, eğitim sistemi ve/veya onları çevreleyen ortam koşulları nedeniyle iyi yetişmemiş ya da kalitesini sürdürmeyip kaybetmiş olanların, sahte birer kimlik edinmeleri olgusudur. Yani sahte politikacı, sahte bilim insanı, sahte sanatçı, sahte ekonomist gibi!..

Bu sahte sanat sahiplerinin gerçek sanat üzerindeki etkilerinin bilinmesi, son derece önemlidir. Aksi halde toplum, kendisi için yaşamsal olan bu sanatlardan yararlanmak imkânını ebediyen kaybedebilir. Sahte sanat sahibi, kendi yarattığı sanat alanını öylesine korur ve savunur ki, gerçek sanat sahiplerinin oraya girip gerçek sanatı yerleştirmeleri ya da icra etmeleri neredeyse imkânsız olur.

Sahte sanat sahiplerinin en önemli özelliği, gerçek sanat sahiplerinin yüzeysel niteliklerini (dış görünüş, konuşma, giyim-kuşam, tavır ve jestler, yaşam biçimi vs.) aynen, hatta daha da abartılı olarak taklit etmeleridir. Bu yüzden, onları dış görünüş ve yaşamlarına bakarak ayırt etmek imkânsızdır.

Ayrıca, bu ayırt etme güçlüğünü daha da artıran bir başka özellikleri, ait olduklarını söyledikleri sanat dalı ile ilgili sürekli şikâyetle bulunmaları ve yuvarlak, işe yaramaz çözümler göstermeleridir.

Bu tür sanat sahiplerini gerçeklerinden ayırt etmek ancak uzun süreli gözlemlerle mümkünse de, bazı pratik çözümler de vardır. Tabii ki, her pratik yol gibi bunlar da “her zaman” doğru sonuç vermeyebilir.

Sahte sanat sahiplerinin en önemli özelliklerinden birisi, durumlarını olağanüstü bir beceriyle gizleyebilmeleridir. Aptal olan kendini zeki, bilgi-becerisi az olan kendini becerikli gösterir. Tanım itibariyle hepsi düşük ahlak normlarına sahip olup, en iyi de bunu kamufle ederler.

Ama, kendilerinin bu denli beceriyle kamufle edebildikleri durumlarını, evli iseler eşleri, evli değilse anneleri aynı hünerle gizleyemezler. Hatta gizleme gereği de duymazlar. (Eşi veya annesi olmayan sahte sanat sahiplerini ayırt edebilmek ise gerçekten güçtür!)

Sahte sanat kesimleriyle mücadele için belirli bir reçete geliştirmek güçtür. Çünkü her sanat kesimi, içinde bulunduğu topluma uymakta ve kendini koruyucu önlemleri almaktadır. Bu koruyucu önlemlerin başında, çeşitli sahte sanat kesimlerinin kendi aralarında dayanışmaları gelir.

Örneğin sahte politikacı, sahte bilim insanı, sahte ekonomist ve sahte sanatçı öyle bir birlik kurmaktadır ki, birine dokunduğunuz zaman hepsinin sesi çıkmakta, hepsi birbirini kollamaktadır. Çünkü bütün bu kesimler, varlıklarının ancak birbirlerinin desteğiyle mümkün olabileceğinin bilincindedirler.

Buradan şu anlaşılmaktadır: Eğer bu kesimlerden birisi yerine, geçeceği geçebilse, diğerleri dayanıksız kalacaklardır.

İşte, “Temiz Siyaset” yaklaşımı bu yüzden çok önemlidir. Eğer bu yolla gerçek politika sanatını icra edebilecekler sahtelerin yerine geçebilirse, diğer bütün sahte sanat kesimlerinin sahip oldukları destek bitecek ve birdenbire bu karabasan son bulacaktır. (1993)

EKONOMİDE TEMİZLİK!

Zaman zaman ortaya çıkan yolsuzluk olaylarından sonra toplumumuzun çeşitli kesimleri “temiz toplum” istemlerini dile getirir, birkaç kişi ortaya çıkarılıp cezalandırılınca da unuttur ve yeni yolsuzluğa kadar temiz toplum rafa kaldırılır.

Bunun nedeni halkımızın gelgeç gönüllü olması değil, bu tür yolsuzlukları analiz etmesi gereken politikacı, bürokrat ve bilim insanlarının, yolsuzlukların magazin yanıyla uğraşmayı yeğlemeleri ya da bu analizi yapmadıkları veya yapamadıklarıdır. “Yolsuzluk” genel adı verilen olgulara yol açan nedenler iyi anlaşılmadığı ve onların üzerine niçin gidilemediği irdelenmediği sürece bunların önlenmesine imkân yoktur.

Bu tür bir kapsamlı analiz, kuşkusuz bir tanımla başlamalıdır. “Yolsuzluk” nedir? Neler yolsuzluktur, yolsuzlukları belirli spesifikasyonlara sahip, az sayıda “kara insanlar” mı yapar, yoksa “beyaz insanlar” da yolsuzluk yaparlar mı? Bunların sayısı ne kadardır?

“Yolsuzluk”, en genel kapsamıyla, bir toplumun erdem değerlerine göre genel kabul görmüş yolların dışındaki yollarla çıkar sağlamaktır denebilir.

Bu tanımın yanı sıra, bir ilkenin de benimsenmesine gerek vardır. O da, yolsuzluklar arasında yapılabilecek küçük, büyük gibi ayrımların yapay olduğu, “büyük” denilebilecek yolsuzlukların ancak “küçük” yolsuzluklardan oluşan bir temel üzerinde ayakta durabileceğidir. “Küçük” ve “büyük” olarak nitelenebilecek yolsuzluklar arasında bir sınır çekilmeye kalkışıldığında sınırın hemen iki tarafındaki olaylardan birinin yolsuzluklar, diğerinin ise erdem küme'sine girmesi, kabul edilebilir bir haksızlık değildir. Toplumun, yolsuzlukları küçük, büyük, masum, iblisçe vb.. sınıflara ayırmasının bir nedeni gündelik yaşamı kolaylaştırmak, bir diğeri ise kendi davranışlarını sürekli olarak erdem domeninde

tutmak için gösterdiği özel çabanın sonucudur. Zaten dikkat edilirse, tanımlanan “küçük” ve “büyük”, herkes için aynı olmayıp, herkesin küçük ve büyüğü kendi bireysel “gereksinimlerine göre” (!) ve de sürekli olarak ayarlanmaktadır.

İşte sorun bu noktada başlamaktadır. “Temiz toplum”u sahiden ve içtenlikle istediğinden zerre kadar dahi şüphe bulunmayan insanlarımızın büyük bir bölümü —yukarıdaki tanım ve ilke uyarınca— gırtlığına kadar küçük ya da büyük yolsuzlukların içine batmış, daha doğrusu, yaşamı yolsuzluklara göre evrime uğramıştır.

Bu can sıkıcı olguya karşı ileri sürülebilecek olan bir savunma, kişinin kendince “küçük” olarak nitelediği yolsuzlukların hemen herkes tarafından yapıldığı ve yine herkes tarafından yapılmazsa söz konusu kişi tarafından da yapılmayacağıdır. Bu, insanların kendi kendilerine geliştirdikleri düşük dozlu bir uyuşturucu olup, gerçekle ilgisi yoktur. Herkesin birden hiçbir yolsuzluk yapmaması halinde yolsuzluktan vazgeçeceği vaadi, ya ahmakça ya da sinsice bir düşünce biçimidir. Demek ki, bir kişi dahi yolsuzluk yapsa, onu örnek olarak gösterip daha büyüklerini yapma iznini kendine verebilmek mümkün olacaktır.

Evet, bu resim ürkütücüdür ve can sıkıcıdır. Dışımızda aradığımız yolsuzlukların ta içimizde bulunduğu, kolay yenilip yutulur bir lokma değildir.

Atandığı görev yerini değiştirmek için aracı kullanan, bu aracılığı kabul eden, bu tür ayrıcalıklar uygulandığını bilip de kulağının üzerine yatanlardan, bir kuyrukta sırasına rıza göstermeyip bir biçimde öne geçenlere; başkaları ter döküp ders çalışırken, kolay yoldan kopya çekip bilgi hırsızlığı yapan öğrencilerden, yapamayacaklarını vaat edip güven ya da oy hırsızlığı yapan politikacılara; eksik tartı yapan esnafı, aracını kurallara aykırı süren şoförü, üzerinde yazılı bileşimde ilaç yapmayan, ürettiği otomobilin çarpışma testlerini yapmayıp insanları ölüme mahkûm eden ya da atıklarını doğaya boşaltan sanayicisi, bankasını soyan yöneticisi ve bu gibi irili ufaklı binlerce

yolsuzluk sorumlusu olan bizler, eğer gerçekten temiz toplum istiyorsak, yukarıdaki tanımı ve ilkeyi içimize sindirmek ve sonra da sessiz sedasız gereklerini yapmak zorundayız.

Pekiyi, bu gerekler nelerdir? Bu gereklerden önce, saptanabilecek gereklerin önündeki bir büyük engelin aşılması gerekmektedir. Bu engel, bir toplumsal hastalık durumuna gelmiş bulunan, “sorunların nedenlerini aramadan, doğrudan çözüm üretmeye çalışmak”tır.

Toplumumuzda “sürekli çözüm üreten kişi”, “ülke sorunlarına çözümler üreten parti”, “laf değil çözüm üretimi” gibi sözler, kişileri ve kurumları yüceltmek amacıyla kullanılıyor.

Ama, bu sözlere karşı yöneltilebilecek şöyle bir eleştiri, bu “çözüm üretme” işinin nasıl bir toplumsal hastalık olabileceğini (ve çoğunlukla da olduğunu) ortaya koyuyor: Bir sorunun nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik olmayan ve “herhalde iyi gelir” ön yargısıyla önerilen çözümler, bir hekimin, yüz hastasına iyi gelen bir ilacı, hastalığının teşhisi konulmadan kullanıp ölen yüzbirinci hastasının durumuna benzer.

Ekonomik ve sosyal konulardaki irili ufaklı sorunlarımızı ve bunlar için sürekli olarak “çözümler” üreten insanlarımızı düşününüz.

Herhalde, sorunları için bu denli çeşitli ve çok çözüm üreten, ama sorunlarını çözmede de bu denli başarısız bir toplum olmamızın bazı nedenleri olmalıdır.

Sokakta kendisine mikrofon uzatılıp filanca sorunumuz hakkında düşünceleri sorulan ev kadını, ayaküstü sorulan soruyu ayaküstü cevaplayan politikacı, çağrıldığı panelde yüzüncü defa aynı lafları tekrarlayan öğretim üyesi, ya da gençlik programında konuşan genç, hepsi, “çözüm” üretiyorlar.

Bu nasıl bir iştir? Üzerinde konuştuğu soruna yol açan nedenleri bir kenara itip doğrudan çözüm imal eden insanlarımız, acaba bir vahiy kanalıyla mı bu “çözüm”leri üretiyorlar?

Bir üniversitenin yayımladığı bir rapor elime geçti. Yaklaşık 200 sayfa. Adı da “Hava Kirliliğinin Nedenleri”.. İlk defa çözüm

ile başlamayıp nedenleri irdeleyen bir kitap bulduğunuzu sanıyorsunuz. Ama raporun adıyla içeriğinin ilişkisi yok. “Neden” kavramının böylece anlam değiştirmesi ise bir başka felâket...

Gelişmiş ve gelişmemiş toplumları birbirinden ayıran birçok ölçüt bulunabilir. Bunların en güvenilirlerinden birisi de, gelişmiş toplumlarda sorunların nedenlerinin aranması, gelişmemişlerde ise bu sorunlara “kim”lerin yol açtığı ve “kim”lerin bu sorunlardan bizi kurtaracağıdır. Toplumumuzun baba, bacı vs aramaya bu kadar meraklı oluşu, bu “kim” eğilimiyle açıklanabilir.

Bir kamu bankasının, bürokrat - iş adamı - politikacı - mafya işbirliğiyle soyulmuş olması, kamuoyunun gündemindedir.

Bu konuda ilk sorulması gereken soru, hangi mekanizmanın bu ve benzeri soygunlara yol açtığı, o nedenlere hangi nedenlerin sebep olduğu ve son aşamada da o nedenlerin “nasıl” ortadan kaldırılacağıdır.

Ama, sokaktaki adamdan idare mensuplarına kadar herkes, “kim” sorusunun cevabı peşindedir. Rüşveti “kim” vermiş, “kim” almış, “kim” aracılık etmiş, “kim” vurmuş, “kim” azmettirmiş, kim, kim, kim!..

Ulusal hastalığımız uyarınca hemen bir de çözüm bulunmuş, kamu bankalarının özelleştirilmesiyle bu tür soygunların biteceği belirlenmiştir.

Kamu bankacılığının tek başına değil, çirkin siyaset anlayışımızla birleşerek soygunları özendirdiği doğrudur, ama tek neden bu değildir. Birkaç ay önce batan bankalar kamu bankası değildi ve onlar da —üstelik bizzat sahipleri tarafından— soyulmuştu. Demek ki bankanın kamu ya da özel kesime ait olması soygunu önlemeye yetmiyormuş.

Kamu pastasını küçültmenin yanı sıra, kalabalık kamu kadrolarının seyreltilmesi, siyasi parti gelir ve giderlerinin saydamlaştırılması, daimi kamu görevlisi statüsü ihdası, kamu alımları yasası, ombudsman kurumu gibi gerekler de var.

Ancak, burada işaret edilmek istenen, kamu bankalarının soygunlara karşı nasıl korunacağı değil, nedenlere dayalı olmayan çözüm üretimlerinin nasıl yetersiz sonuçlara yol açacağıdır.

Geliniz, “ö n c e a n l a” şeklinde bir kampanya açalım. Aklına gelenleri çözüm diye önümüze koyanları dinlemeyelim ve de tepki gösterelim. Yapmamız gerekenlerin ilki budur.

Orta ve uzun vadeye yayılabilecek bu, “mekanizmayı tam anlama, nedenleri belirleme, her neden için ayrı çözüm(ler) geliştirme” yaklaşımına paralel olarak, gerek insanların sabırlarını takviye etmek, gerekse bazı düzelmeler sağlamak üzere, şu önlemler yararlı olacaktır:

(1) “Temiz toplum”u arzu edenler arasında bir araştırma yapıldığında, hemen herkesin ayrı bir temizlik tanımı bulunduğu görülecektir. Kimi, çalmayana; kimi, çalıp da ortaya çıkarmayana; kimi, hem çalıp hem iş yapana temiz demektedir, bir kısmı ise “benim dışındakilerin temiz olması gerekir, ben yüksek ideallere sahibim, ne yapsam yeridir” şeklinde bir sava sahiptir.

Bu nedenle önce, “temiz toplum” ve “yolsuzluk”tan ne anlaşılması gerektiği konusunda bir uzlaşmaya ihtiyaç vardır.

Toplumumuzun yüzlerce sorununa kaynaklık eden az sayıdaki Kök sorun'dan birisinin, “kavramların içlerinin boşluğu” olduğu dikkate alınır, bu tanım birliği işinin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

(2) “Temizlik” konusundaki bu tanımsal uzlaşmadan sonra derhal görülecektir ki, temiz toplum yandaşlarının sayıları zannedildiği kadar çok değildir. Ama bu, yine de bu amaç doğrultusunda uğraşmayı gereksiz kılamaz.

(3) Kısa vadede oldukça somut etkileri görülebilecek bir önlem, altında birçok anayasal ve yasal değişikliğin yer aldığı iki “şemsiye yasa”nın çıkarılmasıdır.

“Kamu Alımları Yasası”, “ombudsman”, “Gün Işığında Yönetim Yasası”, “delegesiz siyasi parti”, “siyasi parti gelir ve

giderlerinin saydamlığı” gibi yasal düzenlemelerin bulunacağı bu “şemsiye yasa”ların, TBMM'nden yoğun bir kamuoyu baskısı olmaksızın kolayca çıkarılabilmesi, hemen hemen imkânsızdır.

İSKİ, İLKSAN, CİVAN gibi olaylar, yolsuzluklar konusundaki geleneksel sığ bakışların işe yaramadığını göstermesi açısından son derece yararlıdır. Hatta, henüz bilinmeyen ve dokunulması düşünülmeyen yolsuzlukların, —çeşitli pazarlık anlaşmazlıkları nedeniyle— ortaya çıkması, bu bilinçlenme açısından zorunludur denilebilir.

İşte ancak o durumda böyle bir yasa destek bulur ve de “yolsuzluklar ağı”nın önemi ve analizinin gereği anlaşılır.

Beyaz Nokta Örgütü, bu tür bir anayasa ve yasa teklifinin hazırlığı içindedir. Hatta bu şemsiye altında yer alan Kamu Alımları Yasası adlı bir teklif, 1993 Şubat'ından bu yana TBMM'nde beklemektedir. En kısa vadeli önlem olarak, yılda yaklaşık 100 trilyon TL'nin yolsuzlukları beslemesine neden olan kamu alımlarını, sivil ve askerî alımları ayırmaksızın ele alarak bir düzene sokmayı amaçlayan bu teklifin yasalaşması yönünde İstanbul Sanayi Odası'nın yapabileceği çok etkin katkılar bulunmaktadır.

Lütfen, ne yolsuzlukların nasıl çözüleceği ile uğraşalım, ne de diğer sorunların. Önce bunların “niçin” ve “nasıl” olduklarını anlamaya çalışalım. Göreceğiz ki, bu nedenler bütünü, aranan çözümün kendisidir. Ama çok kısa vadede dahi gerçekleştirebilecek önlemler için de, işin yükünü yalnız temsilcilerimize bırakmayalım. (1994)

FİKİR GİRİŞİMCİLERİ, İŞ BAŞINA!

Olası Marmara depremi tartışmaları sırasında yağını çıkarırcasına sorulan soru, depremin ne zaman olacağıdır. Bu soru üzerine bu denli yoğunlaşılmasının bir nedeni, insanımızın kolaycılığıdır. Depremin tam olarak ne zaman vuku bulacağı belli olursa, hiçbir

önlem almaya gerek kalmaksızın depremden birkaç dakika evvel binalardan çıkılacak, deprem geçince de tekrar girilecektir.

Bir de ikinci bir neden vardır: Kimse birbirine söylemese de, olası bir Marmara depreminin büyüklüğünün yedi ila sekiz arasında olabileceği ihtimalinin sevimsiz ama gerçekçi olduğu; gerek ortak yapıların gerekse konutların çok büyük bir çoğunluğunun böyle bir depreme dayanıklı olmadığı “sezilmekte”dir.

Tedirginliğin başlıca nedeni de, buna karşı önerilen “*buzdolabının yanına çömelin*” gibisinden önerilerin altındaki çaresizliğin sezilmesidir.

Nitekim, İstanbul anakent belediye başkanının bir TV programında söylediği, “*orta büyüklükte depremler olursa onlara karşı önlem alınır, ama daha şiddetli olursa tabii yapacak bir şey yok*” sözleri, beklenen “*çok şiddetli*” depreme karşı en önemli kamu aktörünün çaresizliğini göstermektedir.

Bugünkü tablo, birçok yanlışımızın ürettiği çok sayıda eğrilikten yalnızca bir tanesidir. Bu bir gerçektir. Ama, “*işte böyle oh olsun, ölürlerse ölsünler; onu zamanında düşünecektiniz*” gibisinden bir kolaycılığın arkasına saklanıp hem sorumluluğunu hem çaresizliğini gizlemek de iş değildir. Yapabileceği bir katkı varsa herhangi bir nedenle yapmamak, ya da katkı arayışlarını caydıracak tavır içine girmek, ilkelliğin ta kendisidir.

İstanbul’da mevcut toplam yapı stokunun yarısının, konutların ise yüzde yetmişinin bu büyüklüklerdeki bir depreme dayanamayacağı, kaba ama gerçekçi bir tahmin sayılmalıdır. Şimdi, bir türlü sormadığımız şu sorulara yanıt aramamız gerekiyor:

Tüm yapılara uygulanabilecek öyle bir algoritma tanımlanabilmelidir ki, hemen yıkılması, sağlaştırmadan kullanılmaması ve nihayet hiçbir ek önlem almadan kullanılmaya devam edilmesi gereken yapıları somut olarak sınıflandırabilsin. Buna göre:

Soru 1 – Böyle bir algoritma nasıl olmalıdır; bunu derhal ve kim hazırlayacaktır?

Soru 2 – Algoritmanın gerektirdiği koşullar —bina projesinin incelenmesi, beton işçilik kalitesinin incelenmesi vb.— mevcut olmadığına kullanılabilecek alternatif ölçütler nelerdir; bunlar henüz bilinmiyorsa, kim ya da hangi kuruluş bunları belirleyebilir?

Soru 3 – Sağlamlaştırılarak kullanıma devam edilebilecek yapılar —ki en büyük bölüm budur— için kullanılabilecek teknolojiler nelerdir, bunların maliyetleri nedir, bunları hatasız olarak uygulayabilmek için hangi yöntemler kullanılmalıdır?

Soru 4 – Alışlagelmiş sağlamlaştırma teknolojilerinin maliyetlerine katlanamayacak kişilerce kullanılabilecek kadar düşük maliyetli, binanın hasar görmesini önleyemeyen ama yapı içinde bulunanların sağ olarak dışarı çıkabilmelerine imkân tanıyabilecek teknolojiler nelerdir; bunları hatasız olarak uygulayabilmek için hangi yöntemler kullanılmalıdır?

Soru 5 – Yukarıdaki dört soruyu en doğru şekilde yanıtlama yöntem(ler)i nelerdir?

Yapılarla ilgili bu soruların yanıtlanmasına paralel olarak, ortak eylemlerle ilgili şu soruların cevaplarına ihtiyaç vardır:

Soru 6 – Birey, aile, apartman, site ve mahalle düzeyinde yapılması gereken somut hazırlıklar nelerdir? Valilik, kaymakamlıklar, anakent, ilçe belediyeleri, muhtarlıklar, site yönetimleri ve apartman yöneticileri açısından yapılması gerekenler nelerdir? Bu konularda danışma hizmetleri nerelerden alınacaktır?

Soru 7 – Bütün bu hazırlıkların finansmanı nereden ve nasıl sağlanacaktır?

Gerek deprem öncesinde yıkım kararı, gerekse deprem sırasında yıkılma nedenleriyle konutları yıkılanlara devlet eliyle konut yapılıp verilmesi yöntemi ekonomik açıdan mümkün olmadığı gibi, kişilerin bu konudaki kusur paylarını ödüllendireceği nedeniyle adil de değildir. Buna göre, cevaplanması gereken iki soru vardır:

Soru 8 – Bu kişiler konut sahibi olana kadar nasıl barınacaklardır?

Soru 9 – Bu kişilerin yeni konut sahibi olurlarken güçleri oranında tasarruf yapmalarına, ayrıca da evlerinin inşaatına fiilen katılmalarına imkân tanıyan, yani onların maddi ve fiziksel katkılarının tamamını kullanabilen bir model nasıl olmalıdır?

Dikkat edilirse bu soruların hemen hepsi, kişi ve kurumlarımızın alışkın oldukları *övünme -aktarma-savunma* yöntemiyle yanıtlanabilecek gibi değildir.

Deneyimler, bu sorulara karşı verilen başlıca yanıtın, bunların bilinen şeyler olduğu, bilim ve teknolojinin yeni bir katkısının olamayacağı yönündedir. Ezberle yetişmiş, kendi doğrularından kuşkulananmaya koşullandırılmış çoğunluğun bu tavrı yadırganmamalıdır.

Diğer yandan, yer bilimlerini daha da zorlayarak depremin gün ve saatini öğrenmeye çalışmanın da bir mantığı olamaz. Yer bilimleri, söylemesi gerekeni söylemiş, depremin yerini ve olası büyüklüğünü tahmin etmiştir. Şimdi sıra, diğer bilim dallarındadır.

Ancak bu noktadaki sorun, deprem gerçeğinden daha da somuttur. Mevcut kurumlarımız ve insanlarımızın çoğunluğu, dile getirilen bu sorular karşısında bilinenlerden başkaca bir şey bilinip bulunmasının mümkün olmadığını, bunları bilen uzmanların da çok sayıda aramızda bulunduğunu iddia etmektedirler.

Bu engelin aşılabilmesi, icat etmeyi ayıp ya da imkânsız sayan zihniyete kendini kaptırmamış “**fikir girişimcileri**”nin ortaya çıkmalarına, birbirlerini bulabilmelerine ve birlikte çalışabilmelerine bağlıdır. Onun dışındaki kurumlar *övünme-aktarma-savunma* ile meşgulken, onlar bu soruların yanıtlarını bulmaya çalışacaklar, bununla da yetinmeyip, bulabildikleri yanıtları gerekli yerlere satmaya çalışacaklardır.

Şimdi son soru: Bu süreç nasıl başlatılmalı?.. (1999)

FIRINCILAR DERNEĞİ: REKABET EKONOMİSİ DERSLERİ İÇİN BİR İBRET!

Ülkemizde yıllardır, milyonlarca insanın gözü önünde bir trajikomik oyun oynanıyor. Fırıncılar Dernek(ler)i ile Belediye(ler) arasında ahmakça bir tartışma yapılıyor. Oyunun perdeleri belli:

1. Fırıncılar Derneği, Belediyeye başvurarak zam ister,
2. Belediye, isteği reddeder,
3. Dernekle Belediye arasında bir tartışma başlar ve medya aracılığı ile halk seyirci kılınır,
4. Belediyenin Halk Ekmek Fabrikası, fazla mesai yaparak ucuz (!) ekmek üretimine hız verir,
5. Ve ekmek fiyatları, Derneğin istediği düzeye yükselir.

Bu beş perdelik oyun belki bin defa tekrarlanmış ve bu aymazlık devam ettikçe bin defa daha tekrarlanacaktır.

Sorunun çözümü basit olmasına rağmen, çözmek durumunda olanların basiretsizliği, korkaklığı ve rekabet ekonomisi konusundaki olağanüstü bilgisizlikleri nedeniyle, bir kere daha ilan etmekte yarar olabilir:

(1) Belediye Meclislerinde karar alarak, ekmek fiyatlarına (ve hiçbir fiyata) müdahale edilmemesini sağlayın. Yani, ekmek fiyatlarını (ve diğer narhları) serbest bırakın.

(2) Ekmeğini ucuz satmak isteyebilecek fırınların fiziki güvenliğini sağlayın. (Monopol, kendi kararlarına aykırı davranışları caydırmaya çalışacaktır.)

(3) Fırıncılar Derneği mensuplarını bir araya toplayıp bir kursa tâbi tutarak, fiyat oluşumunun arz-talep dengesiyle oluşması gerektiğini, buna müdahalenin (Belediyenininki de dahil) zorbalık, gangsterlik vs. sınıfına girdiğini, hukuk devletinde zorba ve gangsterlerin yerinin ticaret değil hapishane olduğunu öğretin.

(4) Halk Ekmek denen ve ucuz ekmek satmak için kurulmasına rağmen, belediye bütçeleri yoluyla ucuz siyaset yapmaktan başka işe yaramayan garabetleri derhal özelleştirin, bunu yapamıyorsanız kapatın.

(5) Ekmek üretmek isteyenleri özendirin, daha doğrusu engellemeyin, ya da engellemek isteyenleri engelleyin. Yeni fırın açmak için Fırıncılar Derneğinden izin alma zorunluluğunu MUTLAKA kaldırın.

(6) Herhangi bir mal veya hizmetin ucuz ve kaliteli satılmasını istiyorsanız, şu üç şeyden başka birşeyi —ama hiçbir şeyi— yapmayın:

- a. Üretimin artmasını özendirin,
- b. Bizzat üretim yapmayın,
- c. Üretim yapacakları caydırmak isteyen zorba monopolleri caydırın.

Yani, “arz”ı artırın. Fiyatlar, düşebileceği yere kadar ancak böyle iner. Bunun dışındaki yollar ekmek gramajından çalmaya yani hırsızlığa çanak tutmak demektir.

Yerel seçimler geliyor. İş yapacak belediye başkanlarını seçmek için basit bir sınav uygulayınız ve ekmek fiyatlarını nasıl düşüreceğini sorunuz.!

Yukarıdaki yöntem dışında usullerle ucuz ekmek sağlamayı düşünenleri lütfen seçmeyiniz. Çünkü onlar yalnız ekmeği değil, tüm belediye hizmetlerini berbat edeceklerdir. (1994)

SORULMAYAN SORULAR!

Üzerinde ambargo bulunmasa da, düşünülmesi bir yolla caydırılmış olabilecek kavramlar ve o kavramlarla ilgili kesimler var. Bu kavramlardan biri eğitim, bununla ilgili kesim de eğitim sınıfıdır. Eğitim ve sınıfı “kutsal” ilan edildiği için kimse eğitimin

içeriği konusunda konuşamaz, eğitim sınıfının ne yaptığı konusunda soru soramaz, ama eğitime az ödenek ayrıldığı, eğitim sınıfının mağdur olduğu daima gündemde tutulur.

Eğer bir gün gelirse...

Türkiye bir gün eğitimde bir atılım yapabileceksen, bunun, eğitimin içeriğinin ve de bu içeriği bunca yıl sorgulamayan eğitim sınıfının sorgulanmasından geçeceği, neredeyse kesindir.

Benzer bir kavram da bilim ve teknolojidir. Bununla ilgili sınıf daha bir okumuş-yazmış olduğu için, bir gün gelip bilim-teknoloji kavramının ve onunla ilgili sınıfın sorgulanabileceğini öngörmüş ve buna bir önlem olarak da araya bir başka kavramı yerleştirmiş, böylece oluşan sütünin gerisinde rahatsız edilmeden yaşamıştır. Bu kavram, **araştırma-geliştirme**'dir.

Bilimi hayatımıza sokamadık!..

Ekonomik ve toplumsal alanlarda gelişme anahtarlarının en güçlülerinden olan bilim ve teknolojiyi kendine rehber edinmiş toplumlara oranla, yaşamının hemen hiç bir alanına bilimi sokamamış olan toplumumuz, bu garipliğin nasıl mümkün olabildiğini henüz sorgulamaya başlamamıştır. Çünkü ortada o denli açık (gibi) görünen bir yanıt vardır ki, ona rağmen soru sormak neredeyse bilimin yararlarını sorgulamakla eşdeğer sayılabilir.

Bu yanıt da, *“ulusal gelirimiz içinden araştırma-geliştirmeye yeterli payın ayrılmamakta olduğu”*dur.

Doğru ama, tam doğru değil, yani yanıltıcı!

Bu yanıtın hiç sorgulanmayışının nedeni, doğru oluşu, ama tam doğru olmayışıdır. *Doğru* 'dur çünkü sahiden de ulusal gelirimizden araştırma-geliştirmeye ayrılan pay, kendimizi karşılaştırabileceğimiz ülkelere oranla 10 ila 40 kat daha düşüktür.

Devlet yücedir, o halde işler onundur...

Soru sorma konusunda çocukluğundan beri susturulmuş ve yapılması gereken her ne iş varsa bunları devletin yapması gerektiğine, kendisinin ise yalnızca *talep etmek* ve *yakınmak* gibi iki görevi bulunduğu inandırılmış bulunan insanlarımız, ulusal pay içinden araştırma-geliştirmeye kimin para ayıracağını da sormamış, bunun olsa olsa devletin bir görevi olduğunu düşünegelmiştir.

Sloganlar afyondur...

Sokaktaki insanı ile aydınının düşünme biçimi arasında pek fark bulunmayan, her ikisinin de sloganlarla düşünmeye yatkın olduğu toplumumuzda, genelde aydın kesim ve özelde bilim sınıfı da, bunu böyle yorumlamışlardır. Yani devlet, bütçe içinden araştırmaya pay ayıracak, bununla araştırma kurumları kuracak, üniversitelere para dağıtacak, bilimsel unvan sahiplerini, gelişmiş ülkelerde benzer unvan taşıyanlarla benzer yaşam ve tatmin standartlarına çıkaracaktır.

İşi para kazanmak olanlar ile sorunlarla ilgilenmek olanlar: İki kesimli toplum!

Bu süreç bu şekilde işlerken, toplumu oluşturan diğer kesimlerin ise bu bağlamda bir yükümlülükleri yoktur. Onlar yaşayacaklar, para kazanacaklar, eğlenecekler; devlet ise araştırma-geliştirmeye pay ayırıp, bu kişilerin daha çok para kazanmaları için gerekenleri —onlar her ne ise— yapacaktır. İnsanların tek görevi ise, devletin kendilerine ilgi göstermediğinden, yanıp bittiklerinden, araştırma-geliştirmeye yeterli pay ayrılmadığı için gerekli rekabet gücüne erişemediklerinden yakınmaktan ibarettir.

Bu toplumsal iş-bölümü içinde yanlış bir şeyler bulunduğu bellidir. İlk kuşkulanamamız gereken, bu araştırma-geliştirme denen işin kimlerin işi olduğu ve bu konuda zihnimizi berraklaştırmaktır.

Araştırma denen şey nedir?

Araştırma, işlerin daha iyi, daha hızlı, daha ucuz ve paydaşlarına daha yüksek tatmin sağlayacak biçimde nasıl yapılabileceğinin, mümkün olan her yolla ve bu süreçlere dahil olan kimler varsa onların tamamınca araştırılması; **geliştirme** de, bu işlere konu olan mal ve hizmetlerin, mevcut durumlarından hedeflenen bu durumlara erişilebilmesi için, bir plan uyarınca hareket edilmesi eylemidir.

Bu tanıma göre, yapılması gerekenler, toplum yaşamının tamamını kapsamaktadır.

Yani araştırma, herkesin vazgeçilmez işidir!

Yolların daha iyi, daha ucuz nasıl süpürülebileceği; trafik cezasının daha az zahmetle nasıl kesileceği; seçimlerde boyanmadan ve kuyruklarda beklemeden nasıl oy kullanılabilceği; tekstil ya da otomotiv ürünlerimizin katma değerlerinin nasıl yükseltilebileceği; maliyetlerimizi nasıl doğru hesaplayıp, kâr ettiğimizi sanırken batmaktan nasıl korunacağımız; parlamentoda daha az sorunun nasıl biriktirilebileceği, on-onbeş kişilik bakanlar kurulunun, ellışer kişilik bakanlıkların nasıl mümkün olacağı; insanların beyinlerini yıkamaya kalkışıp her türlü fanatizme çanak tutmadan nasıl eğitim yapılıp, sonra da yobazlıkla karşılaşmayacağımız; ve daha yüzlerce alanda, araştırma–geliştirmeye ihtiyaç vardır. Ve bu araştırma-geliştirmeyi yapacak olanlar, bizzat bu işleri yapanlar, bu kişileri yetiştirenler, bunlarla ilgili usulleri koyanlar ve bu işlerin bilimini yaptığını söyleyenlerdir.

Devletin rolü ise yalındır: Toplumun verdiği katkılardan — vergiler— bir bölümünü, bu çabaları **özendirecek** şekilde ve de başka alanlardaki ihtiyaçları da dikkate alarak kullanmak... Devlet yapmaması gereken ise, son derece nettir: Devlet hiç bir şekilde, vatandaşların yapmaları gereken işleri onlar **adına** ya da onlar **yerine** yapmamalıdır.

Şimdi, ulusal gelirden araştırma-geliştirmeye az pay ayrıldığı yargısının niçin tam-doğru olmadığı anlaşılmalıdır. Pay ayırması gerekenler, bizzat bu işten yakınanlardır.

Şimdi bu soruya yanıt bulmalıyız!

Ve yine şimdi, artık sorulabilmelidir: Bilim sınıfı bu gerçeği niçin saklamaktadır. Farkında olmadığı için mi, kendisini çaba harcamaktan korumak için mi, yoksa devlet eliyle yapılacak araştırma-geliştirme, bu sınıfa daha büyük avantajlar sağladığı için mi?

Bu sorular yanıtlanmalıdır. Suçlu bulmak için değil, karabasani yırtabilmek için! (1997)

SORUN KİMYASI'NIN DÖRDÜNCÜ KANUNU!

Meksika kumarı'nı hemen herkes bilir. Kuralları şöyledir:

- ✓ Oyunu bir kişi yönetir ve iki kişiyle oynanır.
- ✓ Yönetmen, karşısındakinden bir sayı söylemesini ister.
- ✓ Söylenen sayıdan bir fazlasını kendisi söyler ve oyunun kuralını açıklar: Büyük sayı söyleyen kazanır!
- ✓ Yönetmen karşısındakine devam edip etmeyeceğini sorar. Kuralı öğrenmiş olan ikinci kişi, kaybını çıkarmak hatta kazanca dönüştürmek için kabul eder.
- ✓ Yönetmen, karşısındakinden yine bir sayı söylemesini ister. Fakat bu defa karşısındaki itiraz edip, ilk sayıyı yönetmenin söylemesini ister.
- ✓ Yönetmen kabul eder ve herhangi bir sayı söyler.
- ✓ İkinci oyuncu daha büyük bir sayı söyler ve kazandığını iddia eder.
- ✓ Yönetmen bu oyunun kuralını açıklar: Bu defa küçük söyleyen kazanıyordu!

Üç yıl önce İzmir GÖZLEM Gazetesine, “Sorun Kimyası” adıyla bir yazı yazmıştım. Önce ondan alıntı yapmak ve sonra da Meksika kumarı gibi bir ekleme yapmak istiyorum.

“Toplumumuz sorunların ağırlığı altında kaldıkça, yeni bir kavramın giderek daha çok konuşulur olması beklenmelidir. Bu kavram “Sorun Kimyası” dır.

“Madde Kimyası”, çeşitli maddelerin hangi elementlerden oluştuğu, bunların aralarında nasıl bileşikler yapıp ayrıştığı, sıcak, soğuk, basınç gibi dış etkenlerin bunları nasıl etkilediği gibi soruları açıklar ve bu yolla da insanoğlunun, gereksindiği yeni maddeleri nasıl yapabileceği konusunda ona yol gösterir.

“Madde Kimyası” bütün bunları, maddeleri oluşturan “elementler” ve bu elementlerin birleşip ayrışmalarını düzenleyen “kanunlar” yoluyla yapar.

“Sorun Kimyası” da benzer şekilde sorunların hangi elementlerden oluştuğuna, aralarında nasıl yeni bileşikler yaptığına, mevcut bir sorun bileşiğinin onu oluşturan elementlerine nasıl ayrıştırılabileceğine, bir sorunun bileşik mi yoksa temel element mi olduğuna nasıl karar verileceğine ilişkin konularla uğraşır.

“Madde Kimyası”nda olduğu gibi o da, bütün bu işleri, sorunları oluşturan “sorun elementleri” ve bu elementlerin birleşip ayrışmalarını düzenleyen “kanunlar” yoluyla yapar.

Uygulamalı bilimlerde, bir alan için geliştirilen tekniklerin bir başka alana uyarlanması pek kullanılan yaygın bir yöntemdir. Örneğin, elektrik akımı için geliştirilen analiz yöntemleri, su ve hava akımlarının tahlili için, hatta trafik akımlarının çözümlenmesi için kullanılır.

Sosyal bilimlerle uğraşanlar genellikle bu yalınlıktan rahatsız olurlar ve “içine insan ögesi giren olaylar kolay anlaşılmaz” diyerek, kendilerine biraz pay çıkarırlar. İçinde insan davranışı bulunan olayların çözümlenmesinin güç olduğu doğru, ama o tür olayların da kendine özgü kurallarının bulunmadığı ve bulmaya çalışmanın boş iş olduğu savı da bir o kadar yanlıştır.

“Sorun Kimyası” Kimin İşine Yarar?

Her bilim dalı ve her yeni metot bir ihtiyaçtan doğmuştur.

“-75C derecede yorgandan dışarı çıkan ayağın nasıl üşümeyeceği” eskimoların sorunudur. Eskimoların yapmaları gereken rasyonel davranış, başka kimseyi ilgilendirmeyen bu sorunu anlamaya ve sonra da çözmeye çalışmaktır.

“Sorun Kimyası” ise, yukarıdaki gibi bir sorunu bulunan ve çağdaşlaşma konusunda pek bir iddiası bulunmayan toplumların değil, bizim gibi sorunu çok ve özellikle de onları çözmekte yetersiz kalan toplumların meselesidir. O halde diğer bilim dallarının geliştiği ülkelerin değil bizim, sorunlarla ilgilenen bir bilim alanı tanımlamaya çalışmamız gerekmektedir.

Çağdaş toplumlar, sorunları bulunmayan değil onları çözebilen toplumlardır. Toplumumuz da, çağdaş olma arzusunda, onları çözmek, çözmek için anlamak, anlamak için anladığını sanmaktan vazgeçmek ve bunun için de onları anlayabilmek için bir metotlar dizisi (adına bilim diyemsek de) geliştirmek zorunda.

“Sorun Kimyası” 'nın Temel Kanunları! ☺

“Madde Kimyası”nın temel yasası Lavoisier Kanunu'dur: “Hiçbir madde yok olmaz, yoktan da var olmaz, ancak şekil değiştirir” biçiminde ifade edilebilecek bu kanunun “Sorun Kimyası”ndaki üç karşılığı şöyledir:

Kanun 1- Sorunlar yoktan var edilebilir. Her akılsızca davranış, en az bir sorun üretir.

Kanun 2 - Hiç bir sorun, onu meydana getiren nedenler ortadan kaldırılmadıkça çözülemez, ancak şekil değiştirir. Nedenleri yok etmeye dayalı olmayan her çözüm girişimi, yeni sorunların üremesine yol açar.

Kanun 3 - Bir sorun, çözülmediği sürece, doğurma ve başka sorunlarla birleşme yoluyla çoğalma eğilimindedir.

Görüldüğü gibi, iki kimya arasındaki başlıca fark “yoktan var etme” konusundadır. O da, işin içine insanın (insanın akılsızca davranışlarının) girmesi nedeniyle.

Bu yeni kavramı ve onun kanunlarını öğrenmek zorundayız. Sorunlar ağırlaştıkça, ortaya çok sayıda kurtarıcının çıkması geleneksel bir eğilimdir. Bu yeni kimyayı öğrenmekten ve böylece sorun çözme kabiliyetimizi geliştirerek onlardan kurtulmaktan başka çıkış yolu yoktur....”

Aradan geçen 3 yıl içinde, bu yaklaşımın doğru olduğunu, ama bir dördüncü kanunun ilave edilmesi gerektiği sonucuna vardım. Onu sizlerle paylaşmak istiyorum.

Kanun 4 - Sorunların aralarında bileşikler yaptığı bir ortam içinde, bileşiksiz bir ortamda uygulanıp iyi sonuç vermiş çözümler, hedeflenen sorunu çözemez ve hatta yeni sorunların üremesine yol açar.

Nasrettin Hoca —ünlü düşünürler “Wise Nasreddin” diyorlar— beline ip bağladığı adamı bir çekişte aşağı indirip ölümüne neden olunca, kendini şöyle savunur: “Dün yine böyle iple çekerek bir kişi kurtarmıştım, ama galiba o, kuyudaydı!”

Bu, sorunlu ortamlarda bir şey yapmadan teslimiyet içinde kaderine boyun eğmek gerektiği mi demektir?

Hayır. Sadece, Sorun Kimyasına boş vererek hiç bir sorunun çözülemeyeceği demektir. (1997)

BİR YANLIŞTAN DİĞERİNE YOL VARDIR!

Sorunlar Kimyası deyimi, birçok şeyi anlatan bir deyim olabilir. Kimya biliminin temeli, 104 adet element'e ve bunlar arasındaki birleşmelerin kanunlarına dayanır. Benzer şekilde Sorunlar Kimyası da, az sayıdaki sorun elementine (Kök sorunlar) ve bunların çeşitli sorun bileşikleri Hayalet (sadece Göze Görünen – *Phantom*-) Sorunlar üretmelerini düzenleyen kurallara dayanır.

Kimya biliminin yaklaşık yüz yıl içinde hangi ilkel konumundan bugüne geldiğine dikkat edilirse, bugün için henüz kuralları tam formüle edilememiş, elementleri belli olmayan, hatta sorun elementleri kavramını dahi tam kabul ettirememiş Sorun Kimyasının da gelecek yıllarda daha gelişkin bir konuma kavuşacağını tahmin etmek pek güç değildir.

Bu kimyanın bir kuralı, sorunların —ister Kaynak, ister Görünen (Hayalet) olsun—, devamlı olarak kendi aralarında yeni bileşikler yaparak tepkimeye giren element ve bileşiklere benzemeyen yeni sorun bileşikleri yarattığıdır.

Bu birinci kural, pratikte, her türlü bozulmanın ya da düzelmenin olduğu yerde kalmadığını, bir çığ etkisi biçiminde daha kötüye ya da daha iyiye doğru ilerlediğini anlatmaktadır.

Kimyanın bir diğer kuralı ise, herhangi bir Hayalet sorun'dan bir diğerine mutlaka bir yol olduğudur.

Bu kuralın pratikteki karşılığı ise, birbiriyle ilgisiz gibi görünen Hayalet sorunlar arasında bir ilişki olduğudur. Örneğin, kentlerin aşırı kalabalıklaşması bir Hayalet sorun, vatandaşın Güneydoğu'da terör örgütünün emirlerine uymak zorunda kalışı bir diğer Hayalet sorun'dur. Ve ilk bakışta, birinden diğerine bir yol —yani aralarında bir ilişki— yoktur.

Halbuki, Sorun Kimyasının ikinci kuralı, bunlar arasında bir yol olduğunu söylemektedir. Gerçekten de, kentlerin aşırı kalabalıklaşmasının nedenlerinden biri, “kentlerdeki kuralsızlığın çekiciliği”dir. Kuralsızlık ise devletin etkisizliğinin bir sonucudur.

Diğer yandan Güneydoğu'daki vatandaşlarımızın terör örgütünün emirlerine uymak zorunda kalışı da devletin onları koruyamamasından, yani devletin etkisizliğinden kaynaklanmaktadır. Görüldüğü gibi, ilgisiz gibi görünen iki sorun arasında bir yol, yani bir ilişki vardır.

Bu örnek, oldukça kolay bir örnektir. İki sorun arasındaki ilişki belki başka yollarla da görülebilir. Ama bütün sorunlarda bu ilişki bu kadar kolay görünmeyebilir. Bu nedenle de İkinci Kural, mutlaka bir yol olduğunu söyleyerek yol göstermekte, sorunu tahlil edecek olanlara

cesaret vermekte, araştırılırsa ilişkinin mutlaka bulunacağını anlatmaktadır.

Terör sorununu çözmeye çalışan toplumumuzda, bu kuralları kullanarak çok önemli ipuçları elde edebiliriz.

Terörle ilgisi yokmuş gibi görünen birçok sorunun terörün alt yapısını oluşturduğunu gördüğümüz gün, bu belanın kalıcı çözümünü de bulmuş olacağız. (1994)

ÇÖZÜM BULMAYALIM, NEDEN ARAYALIM!

“Sürekli çözüm üreten kişi”, “ülke sorunlarına çözümler üreten parti”, “laf değil çözüm üretimi” gibi sözler, kişileri ve kurumları yüceltmek amacıyla kullanılıyor.

Ama, bu sözlere karşı yöneltilebilecek şöyle bir eleştiri, bu “çözüm üretme” işinin nasıl bir toplumsal hastalık olabileceğini (ve çoğunlukla da olduğunu) ortaya koyuyor: Bir sorunun nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik olmayan ve “herhalde iyi gelir” ön yargısıyla önerilen çözümler, bir hekimin, yüz hastasına iyi gelen bir ilacı, hastalığının teşhisi konulmadan kullanıp ölen yüzbirinci hastasının durumuna benzer.

Ekonomik ve sosyal konulardaki irili ufaklı sorunlarımızı ve bunlar için sürekli olarak “çözümler” üreten insanlarımızı düşününüz.

Herhalde, sorunları için bu denli çeşitli ve çok çözüm üreten, ama sorunlarını çözmede de bu denli başarısız bir toplum olmamızın bazı nedenleri olmalıdır.

Sokakta kendisine mikrofon uzatılıp filanca sorunumuz hakkında düşünceleri sorulan ev kadını, ayaküstü sorulan soruyu ayaküstü cevaplayan politikacı, çağrıldığı panelde yüzüncü defa aynı lafları tekrarlayan öğretim üyesi, ya da gençlik programında konuşan genç, hepsi, “çözüm” üretiyorlar.

Bu nasıl bir iştir; üzerinde konuştuğu soruna yol açan nedenleri bir kenara itip, doğrudan çözüm imal eden insanlarımız, acaba bir vahiy kanalıyla mı bu “çözüm”leri üretiyorlar?

Bir üniversitenin yayımladığı bir rapor elime geçti. Yaklaşık 200 sayfa. Adı da “Hava Kirliliğinin Nedenleri”... İlk defa çözüm ile başlamayıp nedenleri irdeleyen bir kitap bulunduğunuzu sanıyorsunuz. Ama raporun adıyla içeriğinin ilişkisi yok. “Neden” kavramının böylece anlam değiştirmesi ise bir başka felaket...

Gelişmiş ve gelişmemiş toplumları birbirinden ayıran birçok ölçüt bulunabilir. Bunların en güvenilirlerinden birisi de, gelişmiş toplumlarda sorunların nedenlerinin aranması, gelişmemişlerde ise bu sorunlara “kim”lerin yol açtığı ve “kim”lerin bu sorunlardan kurtaracağıdır. Toplumumuzun baba, bacı vs. aramaya bu kadar meraklı oluşu, bu “kim” eğilimiyle açıklanabilir.

Bir kamu bankasının, bürokrat-iş adamı-politikacı-mafya işbirliğiyle soyulmuş olması, kamuoyunun gündemindedir.

Bu konuda ilk sorulması gereken soru, hangi mekanizmanın bu ve benzeri soygunlara yol açtığı, o nedenlere hangi nedenlerin sebep olduğu ve son aşamada da o nedenlerin “nasıl” ortadan kaldırılabileceğidir.

Ama, sokaktaki adamdan idare mensuplarına kadar herkes “kim” sorusunun cevabı peşindedir. Rüşveti “kim” vermiş, “kim” almış, “kim” aracılık etmiş, “kim” vurmuş, “kim” azmettirmiş, kim, kim, kim...

Ulusal hastalığımız uyarınca hemen bir de çözüm bulunmuş, kamu bankalarının özelleştirilmesiyle bu tür soygunların biteceği belirlenmiştir.

Kamu bankacılığının tek başına değil ama çirkin siyaset anlayışımızla birleşerek soygunları özendirdiği doğrudur, ama tek neden bu değildir. Birkaç ay önce batan bankalar kamu bankası değildi ve onlar da, —hem de bizzat sahipleri tarafından— soyulmuştu. Demek ki bankanın kamu ya da özel kesime ait olması soygunu önlemeye yetmiyormuş.

Kamu pastasını küçültmenin yanı sıra, kalabalık kamu kadrolarının seyreltilmesi, siyasi parti gelir ve giderlerinin saydamlaştırılması, daimi kamu görevlisi statüsü ihdası, kamu alımları yasası, ombudsman kurumu gibi gerekler de var.

Ancak, burada işaret edilmek istenen, kamu bankalarının soygunlara karşı nasıl korunacağı değil, nedenlere dayalı olmayan çözüm üretimlerinin nasıl yetersiz sonuçlara yol açacağıdır.

Geliniz, “ö-n-c-e a-n-l-a” diye bir kampanya açalım. Aklına gelenleri çözüm diye önümüze koyanları dinlemeyelim ve de tepki gösterelim.

Ve, her soruna, “buna ne(ler) yol açıyor?” biçiminde yaklaşalım. Kısa sürede çok farklı bir Türkiye'ye varacağımıza inanınız. (1994)

ÇÖZÜM, SORUNU İYİ ANLAMAKTIR!

Toplumsal sorunlar arttıkça, ya da daha doğru ifadeyle, çözülmeden sürdükçe, insanlar üzerinde çeşitli etkiler yapıyor. Bunların içinde sıkıntı, stres, bunalım, erdem dışı yollara eğilim gibi durumların yanı sıra, bir de “acil çözüm eğilimi” adı verilebilecek bir ruh hali doğmaktadır. Bu ikincisi, aslında tüm canlıların, temel yaşam dürtülerinin doğal bir sonucudur.

Acil çözüm eğilimi, bireyleri ve toplumları kamçılayarak sorunlardan kurtulmaya yol açtığı sürece yararlı; çözüm sürecinin adımlarının eksik atılmasına yol açması halinde de zararlı olmaktadır.

Kısa yoldan çözüm eğilimleri, genellikle, sorundan çözüme atlama biçiminde görünmektedir. Bu eğilim zamanla toplumsal bir norm haline gelmiş, en karmaşık sorunlar için dahi, ona yol açan nedenlere bakma ihtiyacı duyulmaksızın, doğrudan çözümler geliştirilmesi gibi bir “standart sorun çözme yaklaşımı” haline gelmiştir.

Kolayca anlaşılabilceği gibi bu tür bir yaklaşımın doğal sonucu, sorunları çözümede yetersiz kalmak ve yetersizliğin de bambaşka nedenlerle açıklanmaya çalışılmasıdır.

Bu argümanların yanı sıra, kısa yoldan çözüm eğilimlerinin rasyonel nedenleri de vardır.

Belirli sorunların kronik hale gelmesi, olağan yaşam biçiminin devamını engellemeye başlaması, ve de nedenlere dayalı sorun çözme yaklaşımının uzun süre alacağı düşüncesi, yersiz sayılmamalıdır.

Ancak, unutulmaması gereken bir nokta, sorunların kronik hale gelmiş ve sabırların azalmış olmasının, kısa yoldan çözüm beklentilerinin gerçekleşmesine hiçbir olumlu katkısının olmadığıdır.

Hatta denebilir ki acil çözüm eğilimleri, —sonuç veremeyeceği nedeniyle— çözüm sürecini sonsuza kadar uzatabilir, yani sorunun çözülmemesine değil çözülmemesine yol açar.

Bu gerçekler karşısında izlenmesi gereken yol nedir?

İlk olarak şu bilinmelidir ki, bir sorunun (ya da sorunların) çözülmeyen uzun zaman geçirilmiş olması, umulan zararlı sonuçların yanı sıra son derece faydalı bir sonuç da üretmektedir. Bu yararlı sonuç, o sorunun faturasının toplum tarafından ödenmesidir.

Bu tür faturalar —verdiği tüm sıkıntı ve acılara rağmen— toplumu en iyi eğiten öğretmenlerdir. “Bir musibet, bin nasihatten evladır” özdeyişi bunu anlatmaktadır.

Buradaki haklı bir endişe şu olabilir: “Sorun çözülmeyip toplumsal faturası ödenirse, geriye dönülmez bir durum doğmaz mı?”

Bazı hallerde doğabilir. O halde, böyle bir durumla karşılaşılacak istenmiyorsa, geriye, yapılması gereken tek şey kalmaktadır: Nedenselliğe dayalı çözüm için gereken süreyi kısaltmak!

Bir işçi ile on günde yapılan bir iş her zaman on işçi ile bir günde yapılamayabilir. Ama “yaratıcılık” denen özellik her zaman için bir takım imkânsız mümkünler (plausible impossible) üretebilir.

Mevcut dar zaman içinde arzulanan çözümlere varmanın yolu ise, daha çok insanın yaratıcılığından yararlanmaktır. Sorunları bireysel olarak çözmeye çalışmakla, bir örgüt (*Beyaz Nokta*) olarak çaba harcamak arasındaki fark işte budur.

İzlenmesi gereken yolun ikinci koşulu, sorunları “iyi” tanımlamaktır.

“Tanımlamak” ile ‘iyi tanımlamak’ arasındaki fark, toplumumuzun ortalama belagat becerisi açısından çok önemlidir.

İçleri tam dolu olmayan ve daha da kötüsü, içerikleri herkese göre farklı dolmuş bulunan kavramlara dayalı iletişimi, bir de bunların üzerine binen “yuvarlak ve süslü söz söylemek” merakı ile birleştiren aydınımız, bir konuyu “açıklamak” yerine “imalarda bulunmak”, “mesaj vermek”, “söylüyormuş gibi yapıp bir şey söylememek” gibi, yararsız bir beceri geliştirmiştir.

Berrak olmayan, çoğunlukla bir analize dayanmadığı için süslenerek, yüksek seslerle bağırılarak, gerekirse hedefi belli olmayan şikâyetler eklenerek değerli kılınmaya çalışılan tanımlar, genellikle mental çıkmazlara ya da sorun ile ilgili olmayan tartışmalara saplanır.

Bu nedenle, iyi tanımlanmış, sorunu çözmeye çalışanlarca ortak anlamlar yüklenmiş kavramlar kullanarak yapılan doğru sorun tanımları, çözüm için zorunludur.

Sorunları, neredeyse çözümü kendiliğinden ortaya koyabilecek şekilde tanımlamanın üçüncü koşulu, soruna yol açan nedenleri, o nedenlerin nedenlerini —ikinci adımdaki iyi tanımlama kuralına yine uyarak— sıralamaktır.

Bütün bunlar eksiksiz yapıldığı takdirde, aranan çözümün, bu parçalanmış nedenlerin içinden yüzümüze baktığı görülecektir.

Sonuç olarak denebilir ki, iyi analiz edilmiş bir sorun formu, çözümü de görünür biçimde içinde taşımaktadır.

Bunun dışındaki yollarla, yani nedenleri aramadan, sorun çözmeye çalışmak, havuza düşen yüzüğü karanlıkta el yordamıyla bulmaya çalışmaktan daha güçtür.

W. Churchill'in, havuza düşen yüzüğünü aramak için piposu ile önce suyu boşaltmaya çalışırken, ona el yordamıyla aramasını sağlık veren dostuna verdiği cevabı unutmayınız: “Ama bu yol garantili!..” (1997)

EN ÖNEMLİ SORUNUMUZ YILLARDIR NİÇİN “PAS GEÇİLDİ”?

Lütfen şöyle bir düşününüz, hangi küçük ya da büyük sorun olursa olsun, ilginç bir gerçek gözünüze çarpacaktır: Deniz kirliliği, kamu arazilerinin işgali, yüksek enflasyon, terör ya da dil yozlaşması; hangisinden yola çıkarsanız çıkın daima daha temelde yatmakta bulunan az sayıdaki “Kök sorun” a varılmaktadır .

Herhangi bir sorunun ortaya çıkması için daima, birisi “ortam hazırlayıcı” diğeri de “tetikleyici” olmak üzere iki grup nedene ihtiyaç vardır. Bunlardan birisi bulunmadığında, “sorun” un doğması imkânsızdır.

Bunun tersi de doğrudur; mevcut bir sorunu yok etmek için hem ortam hazırlayıcı hem de tetikleyici nedenleri birlikte ortadan kaldırmak gerekir. Aksi halde sorun yok olmaz, olsa olsa şekil değiştirir.

İşte, çeşitli sorunların bu ortam yaratıcı nedenlerine tek tek bakılırsa, bunların bir bölümünün o sorunlara özgü olduğu, ama geri kalanlarının ise birbirinin aynı olduğu görülecektir. Bu, çarpıcı bir bulgudur. Yani, deniz kirliliğinin, yüksek enflasyonun, terörün ve dildeki yozlaşmanın bir bölüm nedeni birbirinin aynıdır. Bunlara Kök sorunlar adı verilebilir.

Kök sorunların, önemli özellikleri vardır: Birincisi, bunlar bir su kaynağının su üretmesi gibi sorun üretirler.

İkincisi ise, çeşitli kök sorunlar'dan doğan ve beslenen sorunlar, birbirleriyle birleşip yeni sorun bileşikleri oluşturmak eğilimindedirler. Ayrıca, bu bileşikler de, hem kendi aralarında hem de diğer kaynaklardan üreyen sorunlarla sürekli olarak birleşirler.

Üçüncü özellik, toplum sorunlarını çözme iddiasında olanları çok ilgilendirmektedir. Bu da, sürekli sorun üreten bu kaynaklar kurutulmadan, bunlardan doğan sorun bileşiklerinin çözümlenemeyeceği, yalnızca şekil değiştirebileceğidir.

Bir başka deyimle, Kök sorunlar yerine onlardan oluşan sorunları çözmek üzere para, zaman, beyin gücü gibi nadir kaynakları harcamak, bırakınız sorun çözmeyi, onların daha da yayılıp derinleşmesine yol açar.

Batı'lılar Kök sorun'a “*source cause*, onlardan türeyen sorunlara da “*phantom cause*” —biz de Hayalet sorun diyebiliriz— adını vermektedirler. Dilimizde bu olguları tanımlayan deyimler yoktur. O halde, sorunlara bu tür bir teşhis de konulmamıştır. İşte sorun da burada başlamaktadır.

Her kavramın her dilde bulunması gerekmez. Ama bu öylesine önemli bir kavramdır ki, bu konudaki bir eksiklik, “eksiklik” değil neredeyse bir hiçlik gibidir. Aynen, ondalık sayı sistemi olduğunu savunan bir sistemdeki on rakamdan birisinin bulunmayışının bir eksiklik değil bir hiçlik olduğu gibi! Hele ve hele çağdaşlaşma (hatta onu da aşma) iddiasını taşıyan bir toplumun, bu eksikliği fark etmemiş olması kolay kolay geçiştirilemez, geçiştirilmemelidir.

Çünkü o takdirde bu “pas geçme”ye yol açan neden(ler) halen devam ediyor demektir. Bu, cebinde pimi çekik bomba taşıyor olmaktan daha az tehlikeli değildir.

Şimdi yüksek sesle şu soruyu sorup yine yüksek sesle cevap vermeye çalışalım: “Bir imparatorluğun batmasına yol açan, şimdi ise toplumumuzu yok edebilecek bu kavram eksiğinin sebep(ler)i nelerdir? Bunu birileri tezgâhlanmış olamaz. O halde biz neyi ya da neleri pas geçtik de bu önemli kavramı, sorun çözme kültürümüzün dışında bıraktık?”

Olaylar üç türlü açıklanabilir: Birincisi inanç yoludur. Onda açıklamaya, neden sormaya gerek —ve de imkân— yoktur. “Öyle olduğu için öyle olmak”, yeterli bir açıklamadır.

İkinci tür açıklama, “sokaktaki adam açıklaması”dır —ki ülkemiz sokaklarında tahminlerden fazla insan yaşar—. Sokaktaki adamı ne rahatsız ediyorsa tüm olayların nedeni odur. Örneğin ücreti düşük bir sokaktaki adam, “bizim gibilere değer verilmezse böyle olur!” türünden bir cevap bulur. Tabii ki sokakta kaç kişi varsa o sayıda da açıklama vardır.

Bu yaklaşım, bu tür insanlar için bir ‘sosyal afyon’dur ve sanıldığının aksine oldukça da yararlı sayılabilir. Çünkü ‘sokaktaki adam’ın bilinç düzeyi, gerçeklerin yükünü taşımaya yetmeyebilir.

Üçüncü tip açıklama ise, bilimin açıklamasıdır. Orada kolaycılığa, kalıpcılığa, kişisel duyguların etkisinde kalmaya yer yoktur.

İşte, yukarıdaki soru için ihtiyacımız olan, bilimin açıklamasıdır. Evet, nasıl oldu da biz Kök sorun-Hayalet sorun kavramlarını düşünce sistemimizin dışında tuttuk ve halen de ısrarla tutuyoruz?

Yazarımız-çizerimiz, politikacımız, düşünürümüz, hangi yöntemle sorunları açıklıyor? Yoksa bu kavramlar gereksiz mi? Biz bir başka yol bulduk da, sorunlarımızı o yöntemle mi analiz ediyoruz?

Ey toplumun önde gelenleri!

Politikacılar, yüksek bürokratlar, yazarlar, iş adamları, akademisyenler!

Sizlere sesleniyorum. Her gün birbirinize şerefler veriyor, birbirinizi ödüllendiriyor, bilgiç tavırlarınızla topluma güven vermeye çalışıyorsunuz. Ama bakınız, ortada cevaplanması gereken bir soru var. Lütfen buna yanıt arayınız. En azından nasıl yanıt aranacağını düşününüz, düşünmek zorundasınız.

Ama, bir ulusal kimlik özelliğimiz haline gelen, “süslü ve içi boş sözlerle” değil, kişisel sorunlarınızı yansıtan “yorum”larınız değil, “açıklamalar”ınızı yapmak zorundasınız.

Aksi halde, bütün o yüksek unvanlarınızı kullanma hakkına sahip sayılamazsınız. “Sokaktaki insan” hepimizden bunu bekliyor ve haklı olarak bekliyor! (1994)

FANTOM (hayalet) SORUN!

Bu kadar sorun yetmezmiş gibi bir de bu nereden çıktı diye lütfen telaşlanmayınız. Allaha şükür, yeni bir sorun yok. Bu, sadece bazı sorunların gerçekte olmadığını, onların birer hayalet (fantom) sorun olarak görüldüğünü anlatmak için kullanılan bir deyimdir.

Örneğin, bıçaklanarak öldürülen bir adamın ölüm nedeni olarak aşırı kan kaybı gösterilirse, buradaki kan kaybı fantom sorun'dur. Yani aslında ölüm nedeni bu değildir. Olsa olsa, tıbbi neden budur; belki tıbbi neden bile bu değil, mesela beynin oksijenle beslenememesidir. Hatta bıçaklanma olayı da bir fantom sorun'dur.

Bu şekilde geriye doğru gidildikçe, öldürme olayının gerçek nedenlerine doğru varılır. En son bulunan nedene ise Kök sorun denmektedir.

Kök ve Fantom Sorun'ların pratik olarak önemi büyüktür. Görevi sorun çözmek olan kişilerin bilmesi gereken nokta şudur: Fantom Sorun'lar çözülemez, ancak Kök Sorun'lar çözülebilir!.

Kamu açıklarının, enflasyonun ve bir sürü kaza belanın nedeni olduğu, her gün yüz defa, çeşitli kişiler tarafından dile getirilir ve

belki birçok kimse de kamu açıklarının gerçekten de bir sorun olduğunu sanabilir. Halbuki kamu açıkları bir fantom sorun'dur ve yukarıdaki kural gereğince hiçbir işe yaramayacak bir sorundur.

Kamu açıklarına yol açan nedenlerin başlıcası olan KİT'ler de bir fantom sorun olup, onun da altında KİT'lerin istihdam yaratma amacıyla kullanımı yatmaktadır. Ama bu da bir başka hayalet sorun olup, onun arkasında “iş yaratma” yöntemlerinin yeterince bilinmeyişi, onun altında bürokrat ve politikacımızın dünyayı yeterince izlemeyişi, onun da altında insan dokumuzun yetersizliği ve siyaset anlayışımızın yozluğu yatmaktadır.

Bu şekilde gidilerek kamu açıkları denen fantom soruna yol açan Kök sorun(lar)a varılabilir. Uzun atlama yapılmazsa hemen herkesin varacağı Kök Sorun(lar) birbirinin aynı olacaktır.

Yatıp kalkıp kamu açıklarını, terörü, trafik kazalarını ya da irticayı sorun ilan edenlerin, olaylara bu sistem içinde bakması gerekir. (1995)

GEÇMİŞİN BELİRLEYİCİLİĞİ

“Onbir kibrit” oyununda, kazanan baştan bellidir!

“Onbir kibrit” oyunu, iki kişiyle oynanan, tarafların sırayla ya bir ya da iki kibrit çekebildiği ve böylece devam ederek, son tek kibriti çekmek zorunda kalanın yenik sayıldığı bir oyundur. Gösterilebilir ki, oyuna ilk başlayan için daima bir kazanma stratejisi vardır. Bu durumda, yani birinci başlayan o stratejiyi uygularsa, oyuna ikinci başlayan, ne yaparsa yapsın yenilmekten kurtulamaz. Bu durumda sonuç, ilk yola çıkış sırasında belirlenmektedir.

Sorunsal süreçler de geçmişin belirleyiciliğine tabidir. Toplum sorunlarının büyük çoğunluğunun nedenleri irdelendiğinde, hemen hepsinde ortak olan bir tanesine rastlanacaktır: Geçmişin belirleyiciliği!

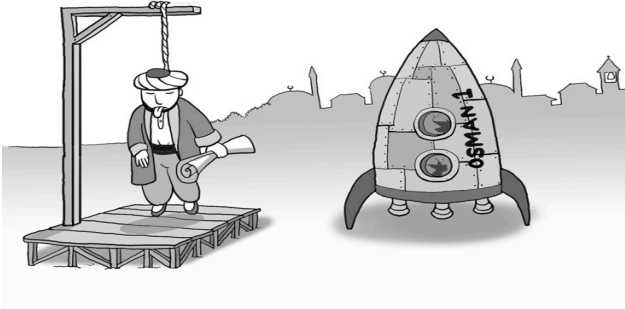
Geçmiş tersine döndürmek ya da yaşanmamış kılmak mümkün olmadığı için —en azından şimdilik—, sorunların nedenleri konuşulurken bu ortak nedene değinilmez, diğerleri üzerinde durulur.

Geçmişin, bugün arzuladığımız sonuçların doğabileceği biçimde değiştirilmesinin mümkün olmadığı doğrudur. Ama, aynı biçimde doğru olan bir başka şey de, bugünü değiştirmek isteyenlerin karşısındaki en büyük engelin, “geçmişin belirleyiciliği” olduğudur. Yani, sorunların bu ortak nedenine göz kapamak, onun bugünkü etkilerinin yok olmasına yetmemektedir.

Bir - iki örnek!

“İnsan yedisinde neyse yetmişinde de o'dur” özdeyişi, geçmişin belirleyiciliği ilkesinin bireysel durumlara uygulanmasından ibarettir. Gerçekten de, ilk çocukluk çağlarında kazanılan karakter özellikleri, ileri yaşlarda da genellikle sürmektedir. Bu özelliklerin değiştirilmesi ancak büyük kişisel çabalar ya da rastlantılarla olabilmekte, aksi halde geçmiş geleceği belirlemektedir.

Buluşçuluğu “gayri müslim uğraşı” sayan Osmanlı, önce ticaretteki iddiasını kaybetmiş, sonra da parçalanarak bunun bedelini ödemiştir. Yıkılan imparatorluğun enkazı üzerine kurulan cumhuriyet, “geçmişin belirleyiciliği”ni dikkate al(a)mamış, ilmin ve fennin tek yol gösterici kılınabilmesi yolundaki büyük çabaya karşın, XX yüzyılın son yıllarında, buluşçularını ağır ceza mahkemelerinde yargılayacak kadar “buluş düşmanı” olmaktan kurtulamamıştır.

Yozlaşmış kurumlarımızda çalışan, hatta onları yöneten kişiler, o kurumların durumlarından bizzat şikâyetçidirler. Başbakan, telefonlarının dinlendiğinden; polis, poliste dayak yediğinden; milletvekili, meclisin işlevlerini yapmamasından; Eğitim Bakanı, eğitimin kalitesizliğinden yakınmaktadır. Bu kişiler haklıdır. Çünkü geçmiş, bu kişilerin iradelerinden daha güçlü bir şekilde süreçler üzerine etki yapmaktadır.

Geçmişin belirleyiciliği nasıl aşılabılır?

Bir şeyle başa çıkabilmek için önce onun varlığını kabul etmek gerekir. Bu birinci adımdır. İkinci olarak, belirleyiciliği geçmişten bugünlere taşıyan “taşıyıcı(lar)”ın ne(ler) olduklarını anlamaya çalışmalıdır.

Örneğin, “buluşçuluk düşmanlığı” sorunu ile uğraşılıyorsa, toplumun tüm birey ve kurumlarının bu sorundaki payının eşit olmadığı, bazılarının anahtar rol oynadıkları bilinmelidir. Bundan sonra, anahtar rolleri oynayanların tesbiti için bir çözümleme yapılmalı, bu analiz sonunda ortaya çıkarılan nedenler önem sıralamasına tâbi tutularak, “sonucun çoğuna yol açan az sayıdaki neden” tesbit edilmelidir.

Örnek olarak alınan “buluşçuluk düşmanlığı” sorunu için yapılan bir çözümleme, insanların merak duygularını körelten, dolayısıyla da meraklı insanların yadırganıp dışlanmasına yol açan bir nedenin, eğitimdeki “ezber” usulünün olduğuna göstermektedir.

Bu durumda “ezber yöntemi”, geçmişi bugünlere taşıyan “taşıyıcı”lardan birisi olmaktadır. Bu ve bunun gibi taşıyıcıları ortadan kaldırmak için birer proje geliştirilerek, geçmişin belirleyiciliği kısmen ya da tamamen —taşıyıcıların ne kadarının yok edildiğine bağlı olarak— ortadan kaldırılır.

Bu operasyonda dikkat edilmesi gereken nokta, belirleyiciliği günümüze taşıyan şeyin, okul değil, okul içinde uygulanan süreç, yani ezber olduğudur. Süreç yerine kurum ortadan kaldırılarak geçmişin belirleyiciliğinden kurtulmaya çalışmak, genellikle

düşülen bir yanılgıdır. Bu takdirde, hem belirleyicilik bir başka taşıyıcı bularak devam eder, hem de bir kurum tahrip edilmiş olur.

Bu son duruma somut bir örnek, polis kurumudur. Polise karşı kamuoyunda tepkilerin oluştuğu dönemlerde hemen polisin kıyafeti değiştirilerek, bir bakıma, “o kurum gitti, bunlar yenidir” mesajı verilmek istenir. Halbuki geçmişin belirleyiciliğini günümüze taşıyan “taşıyıcı(lar)” aynen devam etmektedir.

Sanık, tutuklu ve hükümlü arasındaki farkın bilincinde olmama, toplumun her kesitindeki kötü muamele ve onun bir türü olan dayak, işinin gereklerine göre eğitilmemiş olmak, güvenlik teknolojilerindeki gelişmeleri izleyememek, ideolojik yönlendirmeler, siyasal etkiler gibi onlarca “taşıyıcı”, geçmişin belirleyiciliğini aynen sürdürmektedir.

Bunların hepsi “taşımada” eşit etkinliğe sahip değildir. Bazıları diğerlerinden daha önemlidir. Onların tesbit edilip giderilmeleri için çaba harcanması, geçmişin belirleyiciliğini azaltacaktır.

Mesele yine dönüp dolaşıp, “görünür sorun” ve “kök sorun” kavramlarına gelmektedir. Sorunlarımıza kalıplarla yaklaştığımız, kalıplarla yaklaşanların ağızlarının içine baktığımız sürece, onlar geçmişini bugünlere taşımaya, biz de halimizden yakınmaya devam edeceğiz. (1996)

KÜÇÜK AMA SIK TEKRARLANAN YANLIŞLARA DİKKAT!

Adına kaza denilmesi âdet olmakla birlikte, gerçekte kaçınılabilir, önlenebilir nitelikleri nedeniyle bu sınıfa sokulamayacak birçok olay vardır.

Silahıyla oynarken arkadaşını vuran kişinin başına gelen, kaza değil, eğitimsizliğinin ve laubaliliğinin kaçınılmaz sonucudur. Silahı şeytan filan doldurmamıştır ama, sahibi, kurallara uymayı fantezi saymıştır.

Otoyolu kalabalık görüp geri geri giderken düzgün gelen araca çarpmak da kaza değildir.

Arkadaşının içini basınçlı havayla doldurmak isteyip de bağırsağını patlatan, vapur yavaşmadan atlamaya kalkıp denize düşen, çalışmadan sınava girip çakan, ya da aracına bir misli yük yükleyip freni patlayan şoförün, başlarına gelenlerin hiçbiri kaza değildir.

Olayların neden ve nasıl olduklarını yakından inceleyip, onların itaat ettikleri kuralları anlayan ve olayların akışına kendisini bırakmayıp, onları kontrol edip yönlendiren toplumların başına daha az kaza bela gelmesinin nedeni budur.

Çeşitli toplum sorunlarına yakın plan bakıldığında, onların içinde dikkati çeken en önemli özelliğın, sık tekrarlanan küçük olayların, sonuçları önemli ölçüde etkilediğı görülecektir.

Çoğumuzun her gün belki de defalarca ve de hiçbir sakınca görmeden yapageldiğımız küçük yanlışların, yol açtıkları daha büyük olaylarla sıkı ilişkilerini genellikle göremez ve onları kaza bela sınıfına atıveririz.

Örneğın, her telefon açışta Alo'dan sonra 10 saniye kadar süren “nasılsın, iyi misin?” faslı, kimsenin yadırgamadığı “küçük” olaylardan birisidir. Ama, günde 50'şer telefon konuşması yapan 50 kişilik bir organizasyonun bu yolla kaybettiğı net süre 7 saattir.

Görevi sorun çözmek olan insanların, “küçük fakat sık tekrarlanan” olaylara çok dikkat etmesi gerekir. (1997)

“MAFYA” DİYE BİR SORUNUMUZ YOKTUR!

Bu kadar da değil. Trafik canavarı, erozyon, terör, çevre kirliliğı, işsizlik, rüşvet, demokratikleşememe gibi sorunlarımız da yoktur. Bütün bunlar birer “ad”dan ibarettir. Bütün “ad”lar gibi bunlar da, ancak uzun uzun tanımlanabilecek olan kavramları her defasında tekrarlamadan kolay iletişim sağlayabilmek için icat edilmiş sembollerdir.

Nasıl ki, içine birçok malzeme katılıp her malzemenin ayrı ayrı ve sonra da birlikte pişirildiği yiyeceklere “imam bayıldı”, “hanım göbeği” gibi adlar takılması bir iletişim kolaylığı sağlarsa ve yiyeceklerin aslında imam, bayılmak, hanım ya da göbeği ile yakın-uzak bir ilişkisi yoksa, yukarıdaki sorun adları da aynen böyledir.

Ama, bu yiyeceklerin içindeki patlıcan, sarımsak, zeytinyağı, şeker ve un, böyle değildir. Bunlar dünyanın her yerinde herkesçe bilinen ve somut olarak var olan maddelerdir. Bunlardan yapılan yiyecekler, yalnızca imam bayıldı ve hanım göbeği olmayıp, muhtemelen her toplum bunlara ayrı “ad”lar verecek ve bu malzemeleri kullanarak bizim adını dahi bilmediğimiz on’larca yiyecek üretecektir.

“Mafya”, “trafik canavarı”, “erozyon” ya da “yolsuzluklar” da, benzer şekilde “yemek”lerdir ve bunlar birer “ad”dan ibarettir. Ama bu yiyecekleri oluşturan malzemeler, onlara ne isim verilirse verilsin her yerde ve herkes için aynıdır ve de o malzemelerle, daha birçok başka görüntü ve tatta yiyecekler yapılabilir.

Aşçıların hüneri, bu malzemeleri kullanarak o şekilde yeni “görüntü” ve “tat”lar oluşturmaktır ki, çoğu kimse —herkes değil— yediklerinin içindeki malzemeleri anlayamasın.

“Mafya” denen yeni “yemek”, malzemeleri hiç de yeni olmayan, o malzemelerle türlü türlüünü yiyegeldiğimiz yemeklerden yalnızca biri olup içinde de şunlar vardır:

- Kamu elindeki araziler,
- Devletin, insanların ve kendisinin can, mal ve mülkünü koruyamayacak kadar, yapmaması gereken işlere boğulmuş olması,
- Yeni işlerin yaratılması için, girişimcilik ortamını geliştirmek ve insanlara beceri kazandırmak yerine, kamu kadrolarının şişirilip, “kalabalık kadro - düşük ücret - düşük nitelik” sarmalına düşülmüş olması,

- Düşük nitelikli kamu görevlilerinin, sistem kurma (kural koyma) becerilerinin yetersizliği nedeniyle doğan “vakum”lar,
- Demokrasi'nin halk dalkavukluğu olarak anlaşılmasına yol açan, “kavram içlerinin boşluğu” sorunu,
- İnsanımızın —genelde— nitelik dokusu'ndaki (zekâ, ilgi ve beceri, erdem, ruh sağlığı) yetersizlikler,
- Genelde toplumumuzun, özelde ise politik, bürokratik ve akademik sınıfların Sorun Çözme Kabiliyetleri'nin yetersizliği nedeniyle doğan, “sorunların kaynaklarıyla görüntülerini ayırt edememek” sorunu.

Arzu edenler bu malzemelerden hangi yemeklerin yapılamayacağını (!) araştırabilirler. Ama sonucu doğrudan bilmek isteyenler, bunların, daha henüz tatmadığımız yemekler de dahil olmak üzere inanılmaz zenginlikte bir çeşitlilik oluşturacağına, her gün boğuştuğumuz sorunların bir çoğunun bunlardan oluştuğuna güvenebilirler. Bu malzemelere iki üç kalem daha eklendiğinde ise, tüm sorunlarımızı üretebilirsiniz.

Her yemeğin içinde birçok girdi olmakla birlikte, yine de bir iki tanesi ana malzemelerdir. Yukarıdaki girdiler içinde de, son ikisi böyledir. Bunlar bir yandan, sorunlara tanı konulup çözümler geliştirilmesini imkânsız kılarken, diğer yandan da başka bir olumsuzluğa yol açar ki, felaketin büyüğü de odur: Adına “Sorun Kimyası” denebilecek uğraş alanının temel öğretilerinden biri, “bir sorun çözülmeyen kaldığı sürece, doğurma ve diğer sorunlarla birleşme yoluyla yeni ve değişik görüntülü sorunlar üretir” biçimindeki kuraldır.

Sorunlara doğru tanımlar koyup, bunlara göre çözümler üretmek durumunda olanlar görüntülerle uğraştıkça (mafya, trafik canavarı, rüşvet, terör vs.), bu kural uyarınca her gün yeni sorunlar ortaya çıkacak ve bunlar üst üste biriktikçe de, toplumun Sorun Çözme Kabiliyeti'ni kat be kat aşacaktır. (1995)

NASIL BİR TÜRKİYE ÖZLEMİNDEYİZ?

Bu soru ilk anda biraz anlamsız görünüyor değil mi?

Öyle ya: “Bu cennet vatan toprağında barış, kardeşlik, hoşgörü içinde yaşayan; refah ve mutluluğu çağdaş ülkeler düzeyine erişmiş ve sürekli gelişen bir Türkiye” gibi bir tanımlama yeterli değil mi?.. Haydi bunu pek yuvarlak buldunuzsa, daha somut terimlerle şöyle de diyebiliriz: “Fert başına milli geliri 6,000 doları aşmış, enflasyonu ve işsizliği %5'lerin altında, düşmanlarını sindirip dostlarını yüreklendirebilecek bir güce erişmiş bir Türkiye”... Yoksa bunu da mı beğenmediniz?

İsterseniz, bu deneme-yanılmaları bir kenara bırakıp, “Nasıl Bir Türkiye?” sorusunun cevabını verebilmenin bir önemi olup olmadığını, sonra da, bu cevabın nasıl bir kalıp içinde verilmesi gerektiğini irdeleyelim.

Bu soruyu cevaplayabilmenin en güvenilir yolu, bu ülkede olabilecek tüm doğru, iyi ve güzel şeyleri alt alta sıralamaktır. Böyle bir listeyi, hatta bir kısmını bile buraya yazmaya kalkışmıyorum, çünkü yüzlerce kalem istekten oluşacağı bellidir. Öyle ya tüm doğruluk, iyilik ve güzelliklerin listesi o kadar uzun olacaktır...

Şimdi, ikinci soru: Pekiyi, böyle eksiksiz bir ülke, ütopyanın dışında olabilir mi? Cevap basit ve kesindir: Hayır olamaz!

Nedeni; bu kadar çok doğruluğu, iyilik ve güzelliği gerçekleştirmeye, o ülkeye ayrılabilir kaynaklar yetmez de ondan!

Bakınız, iki adımlı bir soruyla, böyle uzun bir istekler listesinin hiçbir işe yaramayacağı ortaya çıkmış oluyor.

O halde, yapılması gereken şudur: Uzun listedeki doğruluk, iyilik ve güzellikleri bir öncelik sıralamasına tâbi tutmak (bazılarına eş öncelik vermek gerekse de); ve sonra da, ayrılabilir kaynakların bittiği yerden listeyi kesmek! (Daha sonra yeni kaynaklar bulunursa, geri kalan liste parçasından ve

yine öncelik sırasıyla alıntılar yapmak! Bunlar da uzun vadeli amaçlarımız olacaktır.)

Bu yöntem iyidir, ama bazı sorunları da vardır. Örneğin, sıralamayı kim(ler) ve de nasıl yapacaktır? Öncelik farklarını kim(ler) karara bağlayıp tartışmayı bitirecektir?

Bunun cevabı ise demokrasidir. Çeşitli öncelikleri savunan kişi veya gruplar olacak, onlar da aralarında tartışıp uzlaşacaklardır.

Fakat bu “listeleme” yönteminin önemli bir sakıncası daha vardır: Öncelikler, ister istemez içinde bulunulan koşullara bağlı olarak belirlenecek, koşullar değiştikçe önceliklerin de eski yerleri değişecektir. Örneğin, terör, enflasyon ve trafik kazalarından bunalan bir toplum, listenin ilk üç sırasına bunları yerleştirecek, fakat kontrolsüz göç olgusu nedeniyle mesela su kaynaklarının kirlenmesi hızlanınca, bu ögenin, trafik konusunun veya enflasyonun, hatta belki de terörün önüne geçmesi gerekecektir.

Kök sorunlarımızın sürekli olarak kendi aralarında yeni sorun bileşikleri yarattığı düşünülürse, böyle bir listenin düzenlenmesinin güç olacağı ve ancak bazı ulusal öncelikler dışındaki tercihleri içermeyeceği anlaşılacaktır.

O halde, “Nasıl Bir Türkiye Özlüyoruz?” sorusuna, “listeleme” yöntemiyle cevap verilemez.

Nasıl ki, Kök sorunlar bir çeşit “sorun kimyası”nın temel elementleridir ve aralarında çeşitli bileşikler yaparak elementlere benzemeyen yeni sorunlar üretirlerse, benzer şekilde bunun tam aksi de doğrudur. Az sayıdaki doğruluk, iyilik ve güzellik elementi, refah ve mutluluk dediğimiz bileşikleri yaratır.

O halde, özlediğimiz Türkiye'nin çok sayıda özelliğini saymayı bir kenara bırakıp, bu az sayıda doğruluk, iyilik ve güzellik elementini “özlediğimizi” belirtmekle yetinebiliriz.

Refah ve mutluluğun dışavurumları daima maddidir ama onları yaratan, daima insanlar, daha da doğrusu, o insanların nitelikleridir.

Nasıl ki, bir fayans ustasının niteliği, içine fayans döşediği yüzlerce binanın banyolarına yansırsa, tüm insanların nitelikleri de yaptıkları tüm işlere, iyi ya da kötü olarak, yansacaktır.

Yetersiz nitelikli bir öğretmenin bu özelliği, yetiştirdiği tüm öğrencilere; yetersiz bir politikacının özellikleri de, verdiği tüm kararlara yansacaktır.

O halde, bizi mutlu ya da mutsuz, müreffeh ya da fakir kılan, çeşitli insan kesitlerimizin niteliklerinin üstünlüğü ya da yetersizlikleridir.

Bu soyut görünümlü yaklaşım aslında, 70 yıllık kalkınma serüvenimizin pek başarılı olmayan çizgisini açıklamakta, insan yerine nesnelere (barajlar, yollar, okullar vs.) yoluyla kalkınmanın niçin bir türlü olmadığını ve bundan sonra da olamayacağını anlatmaktadır.

Yeni bir insan tipine ihtiyacımız, artık daha açık bir şekilde belirginleşmektedir. Yeni bir politikacı, yeni bir kamu görevlisi, yeni sanayici, yeni bilim insanı, yeni sanatçı ve yeni vatandaş!

Buna göre “Nasıl Bir Türkiye?” sorusu, “Nasıl Bir Politikacı?”, “Nasıl Bir Vatandaş?” vs. gibi bir soruya indirgenmiş olmaktadır. Doğru soru da budur!

İlk sorulan soru daha anlamlı bir forma kavuşmakla birlikte, hâlâ “listeleme” tuzağından kurtulabilmiş değiliz. Toplum yaşamımızı şekillendiren çeşitli insan kesitlerinin her birinin niteliklerini sıralamak hem güçtür ve hem doğru bir yaklaşım da değildir. Çünkü, “Daha iyi politikacı”, ile “daha iyi sanatçı” veya “daha iyi sanayici”nin çeşitli “iyi” nitelikleri birbirinden bağımsız değildir.

O halde, yeni Dünya Düzeni içindeki yeni Türkiye Düzeninin ihtiyaç gösterdiği bazı ortak nitelikleri ortaya koymalı; politikamızın, bilim insanımızın, sanatçımızın ve vatandaşlarımızın bu ortak niteliklerden uzak oluşlarının nedenlerini ortadan kaldırmaya yönelik programlar geliştirmeliyiz.

Bu yaklaşım ilk bakışta, somut (ve sihirli) çareler bekleyen, insan dokumuzu değiştirmeden milli gelirimizi, sanayimizin

rekabet gücünü, sorun çözme yeteneğimizi ve benzer göstergeleri iyileştirmeyi uman ve de bunu mümkün görenleri hayal kırıklığına uğratabilir. Ama, insan dokumuzun zekâ, bilgi-beceri, ahlak ve ruh sağlığı niteliklerini geliştirmeden bunları beklemek boştur ve vakit kaybettirmesi nedeniyle ulusal varlığımızı sürdürebilmemiz açısından da tehlikelidir!

Buna göre, ilk soruyu bu noktaya, yani “nasıl bir insan tipi istiyoruz?” veya “yeni insan tipimiz nasıl olmalıdır?” sorusuna getirmiş oluyoruz.

Yeni insan tipimizin bir numaralı özelliği, “doğru soruları sormayı bilmek” olmalıdır. “Terörle nasıl mücadele edilmelidir?” sorusu yerine “terörün sebepleri nelerdir?”, “enflasyon nasıl indirilir?” yerine “kronik enflasyona yol açan sebepler nelerdir?” sorularını sorabilen insanlara ihtiyacımız vardır.

Bu “yeni tip” insanlar, çocukluğunda merak etmeyi öğrenmiş, oyun oynaması engellenmemiş, asgari koruyuculuğun dışında korunup güçsüzleştirilmemiş ve dolayısıyla da güçlülerle mücadele etmeyi zevk edinmiş olanlar arasından çıkabilir.

Bu “yeni tip” insanlar, (dir..) yerine (mi?) demesini bilen, bundan utanmayan kişiliklere sahip olmalıdır. Bu ise, kendisine zorla bir şeyler öğretilmeye (ezberletmeye) çalışılan çocuklardan yetiştirilemez. Onlar, “öğretmeye değil öğrenmeye dayalı” bir eğitim anlayışının ürünleri olabilirler.

Bu “yeni tip” insanlar, bir şeyler üretmeyen; yaratıcılığı, buluşçuluğu olmayan; yalnızca mevcudu paylaşma kavgası veren; tumpuraklı söz söyleme ustaları olamazlar.

Onlar, birlikte yaşamaktan zevk almalı; bunun kurallarını çocukluğunda oynayarak, spor yaparak öğrenmiş olmalıdırlar.

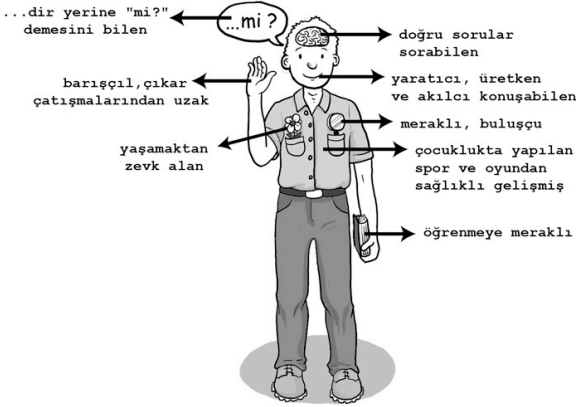
Bu “yeni tip” insanlar, “çıkar çatışması”nın ne olduğunu politikacı, bankacı, sanayici ve gazeteci olduktan sonra değil, çocukluğundan itibaren içine sindirmiş bireyler olmalıdırlar.

Bütün bu niteliklerin çocuklarımıza kazandırılması için ilk adım, yukarıda değinilen “soru sorma becerisi”nin kazanılmasına bağlıdır. Mümkünse çocukken, değilse şimdi!.. Bu ise, eğitim

sorunlarımıza yeni bir yaklaşımla bakmak, onlara çağdışı yutturmacaları belletip güya “iyi vatandaş” yetiştirmeye kalkışmamak demektir.

Özlediğimiz Türkiye'yi, doğru soru sorabilen insanlar kurabilecektir. Başkaları değil! (1995)

YENİ İNSAN TİPİ

NELSON'UN HUNİ DENEYİ ... YİNE!

Bundan beş yıl evvel, bir sorunun çözümünde kullanılabilecek doğru ve eğri yolları çok iyi anlattığımı düşündüğüm bir yazı yazmıştım. İçinde yaşadığımız şu günlere en uygun yazı olarak, bin küsur yazımın içinden onu seçtim. Ve hiçbir değişiklik yapmadan tekrar aşağıya alıyorum:

1987 yılında, Deming Ödülü adıyla bilinen kalite ödülünü kazanan Lloyd Nelson tarafından yazılan bir makale, yıllardır bazı sorunları niçin çözemediğimizi o kadar çarpıcı biçimde açıklıyor ki, birdenbire bu kadar çok olayın anlaşılma perdesi arkasından ortaya çıkması, insanda garip bir his yaratıyor ve nasıl olup da bugüne kadar bunu göremediğinize şaşıyorsunuz.

Ödül kazanan makale, oldukça kısa ve basit bir deneyi anlatıyor. Benzer bir deneyi isteyen evinde bile yapabilir.

Deney, bir huni, bu huninin boğazından tam geçebilecek bir bilye, huninin ucunu yerden 5-6 santim yukarıda tutabilecek bir düzenek ve huninin altına yayılmış bir kağıt yardımıyla yapılıyor.

Deney şöyle: Bilye huni içine bırakılıyor ve ucundan çıkıp kağıdın üzerine düşüyor. Ama tam huni ağzının altında durmayıp bir tarafa doğru biraz yuvarlanıp duruyor. Durduğu bu nokta kağıdın üzerine işaretleniyor. Bu deney çok sayıda —mesela 500 defa— tekrarlanınca kağıt üzerinde rasgele dağılmış bir noktalar kümesi oluşuyor.

Bilyenin, her defasında tam huninin altında değil de rasgele değişen yerlere kadar yuvarlanmasının çeşitli nedenleri olabilir. Yerin tam düzgün olmayışı, kağıdın pürüzlülüğü, bilyenin mükemmel küre olmayışı gibi çok sayıda etken, bilyenin hep aynı noktada durmayışının olası nedenleridir.

Aynı huni, aynı bilye ve aynı kağıtla, deney ne kadar tekrarlanırsa tekrarlansın, sonuçtaki noktalar kümeleri hep birbirine benzeyecektir (inanmayanlar deneyebilir!).

Bu haliyle, huni, bilye, kağıt vs.den oluşan sistem, kararlı (stable) bir sistemdir. Nasıl davranacağı baştan bilinmekte, bilyeyi

attığınız zaman noktalar kümesinin içinde bir noktada kalacağı bilinmektedir.

Şimdi, bu sistemi “düzeltmeyi” kafasına koymuş bir kişi düşününüz. Amacına ulaşmak için şöyle reçeteler uyguluyor:

Reçete 1 — Bilyenin her defasında durduğu yer, bir evvel durduğu noktaya göre ne kadar uzaksa, huni tam aksi yönde o kadar hareket ettirilecek ve böylece bir öncekine göre oluşan sapma giderilmeye çalışılacaktır.

Bu reçeteye göre deney yine, mesela 500 defa tekrarlanınca elde edilen noktalar kümesi, eskisinden daha küçük değil, aksine daha büyük olmaktadır. Sistemi “düzeltmeyi” kafasına takmış olan kişi bu defa yeni bir çözüm düşünür ve uygular:

Reçete 2 — Bilyenin her defasında durduğu yer, huni ucunun tam altına göre ne kadar uzaksa, huni tam aksi yönde o kadar hareket ettirilecektir.

Deney yine tekrarlanır ve yeni bir noktalar kümesi elde edilir. Noktalardan oluşan leke bu defa ilk ikisinden de büyük ve çarpıktır. Umulan “düzeltme” yine sağlanamamıştır.

Düzeltilme inadı içindeki kişi nihayet son bir çözüm düşünür:

Reçete 3 — Huni her defasında bilyenin durduğu noktaya getirilecektir.

Bu deneyin sonunda noktalar kümesi, huninin altına yayılan kağıdın tümünü kaplayacak kadar genişlemiştir.

Nelson'un makalesi bir cümle ile son bulmaktadır: “Kendi içinde kararlı hale gelmiş sistemlerin nasıl işlediğini tam anlamaz ve ana parametrelerini (bu örnekte huni boyu, kağıt cinsi, bilye mükemmelliği, yerin yataylığı, düzgünlüğü vs.) değiştirmesiniz, sistem davranışını değiştiremezsiniz. Kurcalama ile sistem iyileştirilemez, ancak daha çok bozulur!”

Gündelik hayatta Nelson'un Huni Deneyi, yüzlerce alanda, bıkmış usanmadan tekrarlanmaktadır.

Belediyeler yol güzergâhlarını değiştirerek trafik sıkışıklığını çözmeye, hükümetler vergi oranlarını değiştirerek vergi gelirlerini

artırmaya, başarısız futbol klübü antrenör değiştirerek şampiyon olmaya, Merkez Bankası para arzı ile oynayarak faizleri dūřürmeye, ve daha binlerce kiři “kurcalama” yöntemiyle birşeyleri “düzeltmeye” çalışmaktadırlar. Ama bu “kurcalama”ların başarılı olmadığı, başarılı olmak bir yana, sorunları daha içinden çıkılmaz hale getirdiği görülmektedir.

Sorun, şu veya bu kişi ya da şu veya bu siyasal partiyle ilgili değil, toplumumuzun tüm sorunlara yaklaşımındaki yetersizlikle ilgilidir.

Bu yetersizliğin giderilmesi iki aşamalı bir yaklaşımla mümkündür:

Önce, “kurcalama” yöntemiyle çözmeye çalıştığımız sorunları gözden geçirmeli ve bunların hemen hemen “tüm” sorunlar olduğunu görmeliyiz.

İkinci aşama ise, sorunları “kurcalamak”tan vazgeçip, onların niçin olduğunu anlamaya çalışmaktır. Eğer bu iki adım doğru atılırsa, çözümler konusunda hiç endişe edilmemelidir.

Ama eğer “kurcalama” yöntemini terk etmezsek sorunların daha çok ağırlaşacağından zerre kadar şüphe edilmemelidir... (1995)

TOPLUM SORUNLARINA İLGİ DUYSANLAR İÇİN BAZI ÖNERİLER!

Özellikle son zamanlarda, çeşitli adlar ve örgütlenme biçimleri altında bir araya gelen insanların, çeşitli toplum sorunlarına ilgi gösterdiklerini görüyoruz. Dernek, vakıf gibi bilinen türlerin yanı sıra “platform”, “hareket” ya da “duyarlık grupları” gibi daha bağımsız örgütlenmelere de sıkça rastlanıyor. Bu, henüz gelişme sürecinin 'bir yerlerinde' bulunan demokrasimiz açısından son derece ümit verici bir gelişmedir.

Her oluşum, olumlu beklentilerin yanı sıra bazı potansiyel olumsuzlukları da içirir. Eğer bu olumsuzluklar bilinir ve baştan

giderilebilirse, bu önemli toplumsal kaynak da heba edilmemiş olacaktır.

Çeşitli biçimlerde oluşan bu örgütlenmelerden beklenen olumlu yan, ilgili oldukları konularda olumlu gelişmelere —doğrudan veya dolaylı olarak— yol açmalarıdır.

Ama aynı oluşumların içerdiği potansiyel olumsuzluklar da vardır. Bunlardan başlıcaları, “yanlış sorun formülasyonu” ve “yanlış amaç saptaması”dır.

Yanlış Sorun Formülasyonu, üzerinde çalışılmak istenen sorunu, içinden çıkılmaz hale getirir ve sonuçta şöyle —yersiz— bir yargıya varılmasına yol açar: Bu sorun çözülemez!..” Bu, bir toplumsal gelişim potansiyelinin kaybolması, ayrıca da bu sorunu çözmeye kalkışanların ilerideki başka girişimlerini de caydırması demektir.

Örneğin, “toplumumuzda, birey ve çeşitli kesimlerin, haklarını daha iyi savunmalarını sağlamak” gibi bir amaçla bir duyarlık grubu oluşmuş ise, ilk yapılması gereken, bu sorunun doğru olarak ifade edilmesidir.

Sorun, doğru formda mıdır?

Ortaya konulan sorun’u ifade eden soru'nun doğru cevaplanabilmesi, herşeyden önce onun doğru formda olup olmadığına ve ayrıca aynı soru içinde, cevapları birbirinden farklı soru'ların bulunup bulunmadığına bağlıdır.

Örneğin, bireysel olarak haklarını savunamamak ile örgütlü olarak savunamamanın nedenleri arasında zıtlıklar varsa, bu durumda sorunun cevaplanmasına imkân yoktur. Bu, yanıtları karşıt iki sorunun birleştirilmiş olduğu anlamına gelir ve bu durumda yapılması gereken, soruların birbirinden ayrılmasıdır.

Bireysel ve örgütlü olarak savunamama nedenleri aranırken zıtlıklar olup olmadığına bakarak bu test uygulanabilir.

Sorunun doğru formda olup olmadığının ikinci bir testi, soruyu ifade eden sözcüklerin birden fazla kavrama işaret etmesi halinde

bu farklı kavramlara göre zıtlaşan nedenlerin bulunup bulunmadığıdır.

Yukarıdaki örnekteki sorunun ilk sözcüğü olan “toplumumuz”, birçok kesimleri içermektedir. Öğrenciler, kadınlar, tüketiciler, silah altındaki erler, şoförler, sanayiciler, öğretmenler gibi yüzlerce kesim, hepsi toplum sözcüğünün içindedir.

Örneğin, “tüketiciler”in haklarını savunamayışının bir nedeni “sanayicilerin güçlü oluşları”, “sanayiciler”in haklarını savunamayışlarının bir nedeni de “sanayicilerin güçsüz oluşları” ise, buradaki zıtlık, bu iki kesimin birlikte ele alınmaması gerektiğini gösterecektir.

Bu ikinci test açısından sorulması gereken bir diğer soru ise, bu kesimlerin hepsinin haklarını aynı düzeyde savunup savunamadıklarıdır. Örneğin sanayiciler haklarını iyi savunuyor ve öğrenciler savunamıyorlarsa, soru doğru formda sorulmamış demektir. Bu takdirde, haklarını koruyabilen kesimlerin “toplumumuz” sözcüğünden —yalnız bu amaç için— hariç tutulması gerekir.

Daha doğru bir form önerisi!

Yukarıda açıklanan testler altında, ortaya konulan örnek soru'nun, bazı çelişkili cevaplara yol açabileceği görülmektedir. Bu nedenle soru çerçevesini değiştirmeyen şöyle bir form testlerden geçebilir:

“Bir toplumu oluşturan bireyler ve kesimler, çıkarlarını tam olarak savunabiliyorlarsa, o toplumda bir 'çıkart dengeleri temeli' oluşmuş demektir. Toplumumuzda, birey ve kesimlerin çoğunluğu çıkarlarını savunamadığından dolayı bu 'çıkart dengeleri temeli' zayıftır. Bu zayıf temel üzerine oturan ve aralarında demokrasinin de bulunduğu tüm üst-kurumlar da bu nedenle aksamaktadır. Acaba, bu zayıf temelin nedenleri neleridir?”

İkinci tehlike: Yanlış Amaç Saptaması!

'Yanlış sorun formülasyonu' tehlikesi böylece aşıldıktan sonra ikinci tehlikeye de dikkat etmek gerekir. Bu, duyarlık grubunun ne

yapmak istediğiyle ilgilidir. En kolay akla gelebilecek 'amaç', sorundan duyulan tepkinin bir biçimde dile getirilerek kolay ve süratli bir biçimde tatmin olmaktır.

Bunun için toplumumuzda kullanılan geleneksel yöntemler, soruna dikkat çekmek için imza toplamak, yürüyüş yapmak, bildiri yayımlamak ya da gazeteye ilan vermektir. Bu yöntem yalnız duyarlık grupları tarafından değil idare tarafından da en çok kullanılan metottur. Yurt içi ya da dışından kaynaklanan sorunlara karşı çoğunlukla “şiddetle kınanmıştır” cümlesinin söylenmesinin yeterli sayıldığı hemen herkesçe bilinir.

Gelişmiş demokrasilerde, seçenler ile seçilenler arasındaki ilişkiler, bu tür araçlardan fazlasıyla etkilenmektedir. Ülkemizde ise bu tür araçların kullanımı, biraz “nahak yere masraf etmek” anlamına gelir.

Dolayısıyla, ülkemizdeki duyarlık gruplarının işleri biraz daha zordur. Bu nedenle, ilki kadar kolay olmayan şöyle bir yol izlenmesi yararlı olacaktır: Sorun “doğru formda” ifade edildikten sonra, bu soruna yol açan nedenler, o nedenlere yol açan nedenler ilh... belirlenerek, daha anlaşılabilir, daha kolay çözümlenebilir, daha az girdisi olan “uç sorunlar”a ulaşılır. İşte bu “uç sorunlar”, duyarlık grubunun eylem planına ışık tutacaktır.

Uç Sorunlar'dan bazıları toplu yürüyüş yaparak, bazıları bildiri yayımlayarak, bazıları politikacıları faks bombardımanına tutarak, bazıları ise medyayı ilgilendirerek çözülebileceklerdir. Uç sorunlardan bir kısmı ise o an için ya da hiç bir zaman çözülemeyebilir. Bu da, ilgilenilen sorunun çözülebilirlik ölçüsü ile ilgilidir.

Böylece, soruna “tek ilaç” ile yaklaşmak yerine “çeşitli ilaçlar” yoluyla yaklaşılacaktır. Uygulamada bu tür bir yaklaşım genellikle uzun vadeli sayılır ve pek tutulmaz. Zamanın darlığı, sorunun kronikleşmesi ya da başka nedenlerle daha çok, “hemen yapılıp sonucu alınılacak” ilaçlar peşinde koşulur.

Ama unutulmamalıdır ki BU TÜR İLAÇLAR YOKTUR!
(1994)

ANLAŞABİLMEK

“GELİŞKİN TÜRKÇE”

Türk Dili ve Edebiyat öğretmeni olan bir okurum, yazdığı mektupta, Gelişkin Türkçe kavramından söz etmişti: «... *Anadilini anlama ve anadille ifade etme becerisi gelişmemiş ya da az gelişmiş bir öğrenci, öğrenmede zorlanır. Bazı zorlamalar —sınav vb.— öğrenciyi bellemeye, ezberlemeye iter; ezberler ve de unuttur, yaşamına uygulayamaz. Acaba ne yapabiliriz? Ezbersiz Eğitimin alt başlıklarından birisi de Gelişkin Türkçe'dir. Gelişkin Türkçe kavramı bir ders ya da bir dersin konusu değildir. Bütün derslerde birlikte işlenmesi gereken bir kavramdır. Kısaca; Türkçe her zaman ve her yerde doğru ve güzel kullanılmalıdır. Bütün derslerde öğrendiklerimiz Türkçe'nin gelişmesine katkıda bulunacaktır. Gelişmiş Türkçe de bütün derslerde öğrenmeyi kolaylaştırabilecek, öğrenme işinde verimi, öğrenen kişide kaliteyi artıracaktır... Sorun bu. Sorunun çözümü için (anlatımlı ve uygulamalı) ne yapabiliriz?..”*

Okurum, bir “*Dil Kurultayı*” yapılmasını da öneriyordu...

Bu konuda öncelikle yapılması gereken, “Türkçe'nin —daha genel olarak anadilin— önemi nereden gelmektedir?” sorusunun, bir söylem olmaktan öte, derinlikle anlaşılmasını sağlamak. Benim tanıdıklarım arasında, en küçük dilbilgisi yanlısını anında düzelten, bir sözcüğün Türkçe karşılığı var iken yabancıasını kullanana ateş püsküren, ifadeleri düzgün, sanki bir şiir okuyormuşçasına konuşan, ama anadilini bilmeyen, inanamayacağınız sayıda kişi var.

Galiba sorun, bu konunun “dil sorunu” olarak adlandırılmasından; daha da doğrusu, “dilin doğru ve güzel kullanımı” olarak adlandırılmasından doğuyor. Bence sorun katiyen bu değildir. Dilin “doğru” kullanımı ile —herhalde— dilbilgisi kurallarına uygun kullanımı; dilin “güzel” kullanımı ile de sözcüklerin, dil öğelerinin yerli yerinde, tekrar olmaksızın kullanımı kastediliyor.

Peki, kavram dağarcığının zenginliği; bu kavramların içlerinin dolu oluşu; bir kavramın, tanımını belirsiz başka kavramlarla açıklanmayışı gibi aslı unsurlar nereye girecek? Bunlar, dilin “doğru” ve/veya “güzel” kullanımıyla ilgili değildir.

Dil ile bir düşünce ifade edilirken asıl olan dil değil, “düşünce”dir. Bu düşünceler belirli bir amaca yönelik değilse, peşpeşe sıralanan cümlelere karşı gelen düşünceler arasında anlamlı bir mantık bağlantısı yoksa, “güzel” ve “dilbilgisi” kurallarına uygun konuşup yazmak, hiçbir işe yaramayan bir gözbağcılık değil midir?

Son yıllarda radyo, TV ve basın kanalları nedeniyle dili kötü kullananlara karşı bir eleştiri dalgası oluştu. İyi ki oluştu; çünkü böylece, bu eleştirilerin dilin özüne değil görüntüsüne ilişkin olduğu ortaya çıktı.

Aslında, ağzını ezip büzen bir TV sunucusu ile onun yanlışlarını bulan bir çokbilmiş arasında —dilin gerçek işlevleri açısından— hiçbir fark yoktur. Hatta, sorunu çıplak olarak sergileyen TV sunucusu daha mazurdur ve de bir ölçüde yararlı işlev görmektedir.

Bugün üzerinde ısrarla durmamız gereken, ürünlerini el (yazı) ve/veya dil (söz) ile dışavurduğumuz düşünce biçimindeki yetersizliklerdir. Dolayısıyla sorunu, “*düşünme ve onun dışavurum biçimindeki yetersizlikler*” olarak tanımlamak daha doğru olacaktır.

Yüzyıllar boyunca sustuktan sonra konuşma özgürlüğüyle tanışan toplumumuz bunun keyfini çıkarmaktadır. Evet, toplumumuz konuşmakta, çok konuşmakta; hoş ve boş konuşmaktadır. İnsanlarımızın kafalarının ne kadar karışık olduğunu, günün herhangi bir saatindeki, herhangi bir kanaldaki, herhangi bir konudaki, herhangi bir konuşanı dinleyerek görebiliriz.

“*Gelişkin Türkçe*” bu şekilde anlaşılmalı, “*düşünme ve dışavurma sorunu*” olarak birlikte irdelenmelidir. Aksi halde ilerleyen bilgi teknolojileri, çok yakında, “*hoş ve boş konuşmaları —ve yazıları— süzebilen akıllı yazılımlar*” üretecektir. (1995)

GÜNEŞ VE AY TANIK İSTEMEDİ

“*Herkes hazır, o büyüleyici anı yaşamak, hissetmek istiyor. Yöre halkı yerli ve yabancı konukları izliyor. Ay yavaşça güneşi örtüyor. Etraf karardı. Onlar, kısa beraberlikleri için tanık istemediler, yalnızlığı seçtiler diyorum kendi kendime.*”

“*Sonra... sonra büyü bitti. Ayrılık zamanı gelmişti. Ay bir veda busesi kondurup hüznle uzaklaşmaya, sevgilisinin o büyüleyici ışığına yeniden geçit vermeye başladı...*”

“*Sevgili izleyiciler... müthiş bir an. Evet şimdi ay güneşle öpüştü, iki sevgili gibi tamamen örtüştüler...*”

Bunlar, gazete ve TV’lerimizde, yüzyılımızın son güneş tutulması nedeniyle yayımlanan yazı ve sözlerden alıntılar. Bilim insanlarımızla yapılan röportajlarımızın içeriği de pek farklı değil. Bir de, “güneşe gözlüksüz bakılmaması” konusunda inanılmaz yoğunlukta bir uyarı kampanyası . Aynı akşam CNN Teknoloji Koordinatörü —ki böyle bir pozisyon var— genç ve hoş hanım, aynı haber için şöyle yorum yapıyor:

“Güneşin korona kısmındaki sıcaklığın yüzeydekinden daha yüksek olduğu biliniyor, fakat bunun nedeni bilinmiyor. Bunun nedeni anlaşılabilirse, muhtemelen bütün bildiklerimizde bazı köklü değişiklikler olacak. İşte, bütün bilim insanlarının konuya bu denli ilgi göstermelerinin nedeni budur”..

Bu iki yorum stili arasındaki fark açıkça bellidir. Peki acaba bunun nedenleri neler olabilir?

Bir nedenin *okullarımız* olduğu neredeyse kesindir. Kendi bedeni, çevresi, ya da gökyüzü konusunda hiçbir merak aşılınmadan, yalnızca bazı adları —o da anlamadığı dillerden olmak üzere— ezbere belleyen çocuklarımızın ve o çocuklardan olma erişkinlerimizin, böylesine bir doğa olayına *merak* boyutunda yaklaşmaması normaldir.

İkinci olası neden, karşı-cins konusundaki toplumsal baskıların, hemen her fırsatta ortaya dökülmesidir. Nitekim tüm mizah, hatta şov programlarının ‘ana tema’sının yoğun biçimde cinsellik motifleri içermesi, çeşitli TV programlarında travesti kılıklı kişilerin cinsel taciz sayılabilecek söz ve hareketlerinin dahi kadın erkek hemen hiç kimse tarafından yadırganmayışı —hatta onaylanması— da bunu göstermektedir.

“*Sınıfını geçersen sana bir teleskop alacağım*” diyen anne ve babalar herhalde vardır, ama sayıları az olsa gerek. Bunların sayısı arttıkça, doğa olaylarına belden yukarı ilgi gösterenlerin sayısı da artacaktır. (1999)

“KAVRAM TABANINDA UZLAŞMA” ULUSAL BÜTÜNLÜĞÜN TA KENDİSİDİR!

Değerli dost Dr.Cemil Çakmaklı’nın bir TV konuşmasında vurguladığı, “*henüz kavram birliğini sağlayamamış olmak*” sorununu konu almak istiyorum.

Azeri Türkçesiyle Türkiye Türkçesi arasındaki kimi farklar, kavramsal uzlaşımın sağlanamadığı hallerde doğabilecek

tuhaflikları ne güzel vurgular. “Karı” sözcüğünü, “*saygın hanım, hanımefendi*” anlamında kullanan Azeri halkı ile, aynı sözcüğe birisi “eş, zevce”, diğeriye “*pek saygın olmayan kadın*” gibi iki değişik anlam yükleyen Türkiye insanı arasında, yok yere bir takım anlaşmazlıklar çıkması kaçınılmazdır.

1950’de, Demokrat Parti seçimleri kazandığında, aklına gelen her şeyi yapmayı hürriyet sanan iyi niyetli birçok insanın torunları, bugün, demokrasinin yalnızca *hak* ve *özgürlüklerden* ibaret olduğunu, *sorumluluk* gibi üçüncü bir ayağın bulunmadığını zannederek, bir *kültürel genetik* oluşturmuşlardır.

Serbest piyasa ekonomisini başıbozukluk; *de-regulation*’ı kurlsızlık gibi anlayan, —daha doğrusu— ne olduğu konusunda bir merakı bulunmayan insanımız, bu belirsizlikler üzerine ekonomik, sosyal, siyasal ve diğer yaşam türlerini inşa etmeye çabalamaktadır.

Bir insan topluluğu, hangi şartlar altında birlikte yaşama isteği duyar?

Aynı coğrafyada doğmuş olmak, pek bağlayıcı bir öge değildir. Toplum bilimciler, *dil ve değer birliği*’nin birlikte yaşam için zorunlu koşullar olduğunda birleşiyorlar.

Dil ve değerler temelde sıkı bağlantılıdır. Belirli bir şeyi farklı adlandıran, ama bunun farkına vardığında uzlaşma yolunu seçen iki insan, değer uzlaşısı yoluyla birlikte yaşayabilirler.

Şeyleri farklı adlandıran, uzlaşmak da istemeyen, ama yine de birbirine baskı yapmayan iki insan da, “karşılıklı değerlere saygı” ve “ortak yaşam alanlarıyla sınırlı bir uzlaşma”ya razı oldukları takdirde yine birlikte yaşayabilirler.

Bir arada yaşaması güç olanlar, ortak yaşam alanları da dahil olmak üzere *hiçbir şekilde uzlaşmaya yanaşmayanlardır*. Ama bunlar yine de bir şeyin farkındadırlar: hangi kavramlar üzerinde uzlaşamadıklarının!

Bir arada yaşaması neredeyse imkânsız olanlar bu sayılanlar değildir. Kullandıkları kavramlar arasında fark olup olmadığını

bilmeyen, üstüne üstlük bunu merak da etmeyen, bunu bir sorun olarak görmeyenlerin, bir arada yaşamaları imkânsızdır. Bu insanlar sürekli olarak çatışacaklar, fakat çatışma nedenlerini kavram uyumsuzluğuna değil bambaşka nedenlere bağlayacaklardır. Bu tür insanlar ve onlardan oluşan toplumlar, toplu yaşamın dayanışmasından yararlanamaz ve birlikte yaşamının değerini anlayamazlar. Bu toplumların, kavram bütünlüğü olgusunun öneminin farkına varmış olanlarca yutulması kaçınılmazdır.

Gündelik sorunlar, yanıltıcı reçeteler, sahteci rehberlerden oluşan ortamlarda, sorunların köklerini aramak ve onları tedavi edecek sabrı göstermek, toplumumuz açısından pek gerçekçi bir beklenti olarak görünmüyor.

Hangi siyasi parti, hangi devlet adamı ya da hangi sivil toplum örgütü çıkıp da, “enflasyonun, terörün, ekolojik yıkımın, değer yozlaşmasının ve benzer sorunların kökünde az sayıda *kök neden* bulunduğunu, bunlar tedavi edilmedikçe bunlardan üreyen sorunların çözülemeyeceğini, bu kök sorunların hemen hepsinin ancak zaman içinde çözülebileceğini, hatta yalnız zamanın dahi tek başına yeterli olmadığını, toplumda —*seçkin tavır sahipleri* başta olmak üzere— bu yaklaşım çevresinde bir farkındalık yaratılmadıkça, bu karmaşık yaşam sistemleri içinde hangi ipi çekince hangi parçanın oynayacağı konusunda bir “*bütüncül bakış*” paylaşılr hale gelmedikçe, bu karabasandan kurtulmanın mümkün olmadığını” söyleyecektir? Ve de söylese kim dinleyecektir?

İşte, bu az sayıdaki kök nedenden birisi, “*toplumun, bazı temel kavramlardan oluşan kavram tabanı üzerinde uzlaşıya varamamış olması*”dır.

Demokrasi, laiklik, inanç, bilim, teknoloji, yaratıcılık, eğitim, ezber, kuşku, merak, yeniden yapılanma, özgürlük, hak, sorumluluk ve benzeri anahtar kavramlar üzerinde bir uzlaşma girişimi Türkiye’nin önünü açacak bir adımdır.

Böyle bir girişimin tek ön-koşulu, beyin fırtınası tekniğinin temel ilkelerinden birisi olan “*geciktirilmiş yargı*” (deferred

judgement) kavramının benimsenmesidir. Bir diğer deyimle, bu girişime katılacak olanlar, anahtar kavramlar konusunda kendi doğrularını —geçici bir süre için— terk edecekler, başkalarının doğrularını dinlemeye —ama gerektiğinde benimsemek üzere dinlemeye— hazır hale geleceklerdir.

Girişimi kolaylaştıracak bir taktik olarak da, üzerinde uzlaşılacak olan ilk kavramların, toplumda kutuplaşmanın bulunduğu kavramlar (laiklik, milliyetçilik, inanç vb..) değil, daha somut — mesela masa, sandalye gibi— deyimlerin seçilmesi iyi olur. Görülecektir ki, herkes tarafından aynı algılandığı sanılan birçok kavrama herkes değişik anlamlar yüklemekte, bu değişiklik bazen çatışmalara yol açabilmektedir. Böylece ilk adımda, bir uzlaşılacak değil ama, böyle bir sorunun varlığı konusunda farkındalık sağlamak mümkün olabilecektir.

Bu girişimi hangi kurum yapabilir? Herhalde bunu değil, kredi faizlerinin yüksekliğini bir numaralı sorun olarak görenler değil. Peki kim? Bir öneriniz var mı?.. (2000)

TEKNOLOJİ “CEHALETİ”

Toplumumuzun kavram dağarcığına girmemiş kavramları yabancı dillerden aktarınca bir tuhaf oluyor. “Kapı”, “pencere”, “yemek”, “içmek”, “anlamak” gibi sözcüklerin yabancı dil karşılıklarını kullanma merakına yakalanmış bir kişi sanılmak tehlikesi, insanı çok utandırıyor.

“Cehalet” sözcüğü, gelişmiş ülke dillerinde sık kullanılan, ama dilimizden biraz daha farklı anlamda kullanılan bir sözcüktür. Karşınızdakine “cahil” demeniz, yerine göre tazminat ödemeniz ya da kafanızın kırılmasıyla sonuçlanabilir.

Ama yabancıların bu sözcüğe yükledikleri anlam, bu “kullanımı riskli” anlamdan daha farklıdır. “Illeteracy” sözcüğü daha çok, bir konuya yabancılık anlamında kullanılıyor. Örneğin, diplomalı— unvanlı insanların bir işe-yarar bilgiye sahip

olmayışına “işlevsel cehalet” (functional illiteracy) deniyor. ABD’de kolej mezunlarının yarıya yakınının işlevsel cahil olduğu, bunların okuma-yazma, basit aritmetik işlem becerilerinin bulunmadığı belirtiliyor.

Bu durum ülkemiz için daha farklı olup, üniversite mezunları arasında bu becerilere sahip olanlar bulunmaktadır.

Bu sözcük çeşitli alan adlarıyla birlikte kullanılmakta ve o alandaki yetersiz bilgi ve/veya beceriyi anlatmaktadır. “Bilgisayar Cehaleti”, “Spor Cehaleti” gibi...

Ülkemiz için önemli sayılması gereken cehalet türleri arasında “teknoloji cehaleti” önemli bir yer tutmaktadır. Bir benzin veya elektrik motorunun kabaca nasıl işlediğini, bir bilgisayarın neyi, nasıl saydığını, bir robotun kaşlı gözlü makine-adam (veya hanım) olmadığını, araştırma-geliştirmenin rekabet dünyasındaki önemini vb.. bilmeyen bir insan, günümüz Türkiye’sinde bulunmamalıdır. Hele bu insanlar, toplumu yöneten ve/veya yönlendirenler içinde, hiç olmamalıdır. Ama bu, vardır.

Bunun önemli bir nedeni, lise sistemimizdeki bir anlayış çarpıklığıdır. Liselerde belli bir sınıfa gelenler, fen ve sosyal bilimlerdeki yeteneklerine göre ayrılmakta, fenne ilgi duyanlar mühendislik ve benzeri dallara yönelmektedirler. Bu grubun malzemesi taş, toprak, demir, su vb.dir. Yapabilecekleri yanlışların bedeli, genellikle maddidir.

Sosyal bilimlere ilgi duyanların —ki aslında ayırım, fenne ilgi duyup duymama anahtarına göredir ve bu ince fark çok ama çok önemlidir— fen ile ilişkileri derhal kesilmekte ve onlar hukuk, kamu yönetimi gibi alanlara yöneltilmektedir.

Büyük facia işte buradaki masum görünüşlü varsayımda yatmaktadır: “Hukuğun ve kamu yönetiminin matematik ve fizikle ilgisi yoktur” varsayımı, bir saatli bombadır. Yaklaşık 5-6 yıl sonraya kurulmuş, daha ileri yıllarda tahribatı daha da artabilecek bir saatli bomba!

Çünkü bu formasyonla yetişen insanlar yıllar ilerledikçe üst mevkilere tırmanmakta ve mesela, kaymakam ya da vali olabilmektedirler.

Sosyal bilim dallarını gereksiz gören bir mühendislik eğitimi nasıl ki “sosyal çevreyi dikkate alamayan insanlar” yetiştiriyorsa, fen eğitimini dışlamış bir sosyal alan mezunu da benzer şekilde, dünyanın önemli bir boyutundan (teknoloji) habersiz ve hatta ona düşman kişiler olarak yetişebilmektedir.

Muğla-Bodrum'da, kendi imkânlarıyla bir araştırma denizaltısı inşa edildiğini gazeteler yazdılar. Bu haberi okuyunca içim cız etti. Zavallı adam, yukarıda açıkladığım ikinci kategorideki yerel yöneticilerce nasıl hırpalanacağını bilseydi böyle bir işe kalkışır mıydı?

T.C. devleti tüm imkânlarıyla, bu denizaltıyı tasarlayan ve inşa eden insan(lar)ı mutlaka cezalandıracaktır.

Nitekim, cezalandırma süreci işlemeye başlamıştır. Denizaltının ne maksatla yapıldığının araştırılmasından başlayıp, onu kullanmak için sürücü ehliyetine sahip olunup olunmadığı ile devam eden ve denizaltının denize indirildiği yerin Kıyı Kanunu kapsamına girip girmediğini merak eden bir “cahil”ler ordusu, adamın peşine düşmüşlerdir.

İnsanımız şu evrensel gerçeğin farkında değildir: Bir toplum, ancak yeni ürünler, yeni düşünceler geliştiren insanları varsa varlığını sürdürüp yüceltebilir, yoksa bir aşiretten farkı kalmaz.

Bu denizaltıyı tasarlayan, yapan, yardımcı olan insanların önlerinde eğiliyor, onları saygı ile selamlıyorum. Onların önlerinde çıkanları; kanunların insanlar için değil, insanların kanunlar için var olduğunu sananları ise kınıyor, bu insanlardan kurtulmamızı diliyorum.

“Teknolojik Cehaletlerini”, kanunların ne anlama geldiğini anlamaya çalışmadan, kendi insanını huzursuz ederek örtmeye çalışan yöneticilerin ise (kadın ya da erkek), Türkiye'nin gerçek birer talihsizliği olduğunu düşünüyorum.

Osmanlı imparatorluğunu duraklama devrine getiren, orada da tutunamayıp gerileme dönemine iten, onunla da yetinmeyip genç Türkiye Cumhuriyeti'nin çeşitli mevzuatına icat, icatçılık, yenilikçilik gibi hayati kavramları caydırıcı hükümler sokuşturan, böyle hükümlerin bulunmadığı hallerde ise yorum yaparak onları var kılan kafa, işte bu kafadır. Çeşitli kamu dairelerine “müteşebbisler giremez” (zenciler ve köpekler giremez gibi) yazan kafa da aynı kafadır.

Elindeki tüm imkânları, inisiyatifinin tamamını kullanıp, şu ülkede bir çivi çakmaya çalışan insanları desteklemek yerine, yarım akıllarıyla bunları önlemeye çalışanlar, geri kalmışlığımızın gerçek sorumlularıdır. (1992)

BEN NEYMiŞİM YAHU!

Uzun süredir düşünüp duruyorum da bir türlü akıl erdiremiyorum, ben neymişim de kendim bile farkında değilmişim diye.

Uzun yıllar değerimin farkında olmadan yaşamışım. Eğer bu göreve gelmemiş olsaydım yine de farkına varamayacaktım.

Beni bu aymazlıktan kurtaran Hüseyin ve Ayşe'ye, Cemal, Müzeyyen, Erhan ve Cemile'ye, Aysel, Ayfer, Ayten ve Muzaffer'e minnet borçluyum.

Bu memurlarım olmasaydı, ağızımdan çıkan sözlerin hepsinin doğru olduğunu, memlekete ne büyük faydalar sağladığımı, çevremdekilerin hepsinden daha zeki, daha yetenekli ve muktedir olduğumu anlayamayacak; kendimi, alelade bir vatandaş olarak (Tanrı korusun) görmeye devam edecektim.

Ne zaman ki onlar önümde ceket ve tayyörlerini iliklemeğe başladılar, ne zaman ki odacım Şerafettin kahve isteyince topuk vurarak “başüstüne” demeye başladı, işte o zaman içimden bir ses “*yahu Cemalettin, sen neymişsin, uyan*” der oldu da, değerimin farkına vardım.

Sonradan düşündüm de, hakikaten memurlarımın dediği gibi, ben çok büyük bir adamım. Şimdi geldiğim bu görevde inşallah 250-300 yıl kalırım da, daha büyük bir adam olurum.

Laf aramızda, en çok hoşuma giden, beni gölge gibi izleyen Celal. Daha doğrusu Celal'in telsizi. Henüz telsizi kullanmasını öğrenmedi ama onu işaret parmağı gibi kullanmayı çok iyi biliyor. Bir yeri işaret edeceği zaman parmağıyla “nah”, “aha” vs. şeklinde göstermek varken, telsizle işaret ediyor. Dikkat ettim, etraftaki herkes de telsizden çok korkuyor. Hatta geçen gün efendiden birisi, “*aman evladım ne olur bana çevirme, şeytan doldurmuş olabilir*” gibisinden bir laf etti.

Bizim hanım söyledi, yan kapı komşumuz Muktedir beyin karısı tutturmuş “*illa ben de telsizli koca isterim*” diye. Adam da ne yapsın, bu yaştan sonra ona buna rezil olacağına gitmiş telsizli bir adam tutmuş. Ama adam kamu görevlisi filan olmadığı için, halim selim görünüşlü biri. Hiç bizim Celal gibi korkutucu bakamıyor. Muktedir beyin karısı da sinir krizleri geçiriyor.

Bir de bizim makam arabasıyla giderken Celal telsizli kolunu camdan çıkarıp yandan geçen arabalara “*kenara çekil ulan*” demiyor mu, ona bayılıyorum. Vatandaşlar da tabii ki hemen kenara çekiliyorlar. Belli mi olur, telsizli adam bu!

Dairenin önüne gelince üstüme saldırıp, pardon atılıp, “*sayın müdürüm Allah seni bize bağışlasın*” deyip çantamı elimden almaları yok mu, o çok hoşuma gidiyor. Çantamın içinde saç

boyam, tansiyon ilacım ve neskahve poşetlerim var ama kim bilecek, önemli bir şey var sanıyorlar.

Geçen gün yönetim kurulu toplantısında, çıkaracağımız yönetmenlikleri tartışıyorduk. Daha doğrusu müdürler tartışıyor, ben de bizim çocuğu bir dış göreve nasıl tayin ettiririm diye düşünüyordum. Öyle dalmışım ki, yardımcım, “*sayın genel müdürüm sizce de uygun mu?*” deyince başımı kaldırıp “*evet münasiptir*” dedim.

Öğleden sonra arkadaşlar benim bu iki kelimeyle ne derin şeyler söylediğimi keşfetmeye çalışıyorlardı. Demek hakikaten bende bir cevher var. Yoksa bu kadar insan bana yağcılık yapıp kendi dümenlerini mi yürütecekler?

Ya işte böyle; Allah sizlere de nasip etsin diyeceğim ama, tabii herkes böyle mesuliyetli işleri kaldıramaz. (1992)

DÜŞÜNCE ÖZGÜRLÜĞÜ, AKLINA GELENİ SÖYLEME ÖZGÜRLÜĞÜ MÜDÜR?

En uç teknolojiler dahi, henüz bir kimsenin aklından geçenleri saptayabilmiş değildir. Bu nedenle, düşünce özgürlüğü, insanların doğal olarak sahip buldukları ve kimse tarafından denetim altına alınması mümkün olmayan “aklından geçirme”yi onlara güya sunan bir özgürlük türü olarak değil, düşündüklerini dile getirebilme özgürlüğü olarak anlaşılmalıdır.

Yasalar ve özellikle insan haklarının çağımızdaki boyutları karşısında yasalar, kişilerin düşündüklerini serbestçe ifade etmelerine, yayıp propagandasını yapabilmelerine uygundur. Demokratik idareler insanların düşüncelerini serbestçe ifade etmeleri için onları teşvik etmektedirler.

Bu, madalyonun bir yanıdır; bir de diğer yanı var. Düşüncelerini ifade etmek açısından tüm insanlar eşit haklara sahiptir ama, eşit imkânlarla sahip değildir. Bazı görevler ya da

meslekler, bazı kişilere diğerlerinden daha kolaylıkla düşüncelerini ifade etme, yayma, propaganda yapma imkânı vermektedir.

Politikacılar, yazarlar ve benzer kişiler böyledir. Bir de, işi, düşüncelerini kolay ifade etmeye uygun olmamakla beraber, şöhreti dolayısıyla bu imkânı otomatik olarak sahip olanlar vardır. “Cesur bir manken”, “bir şarkıcı veya türkücü” gibi sanatçı ya da aksine “kaçakçılığı ve yakalanmamayı meslek edinmiş” gibi kişiler de, şöhretleri dolayısıyla ağızlarına bakılan insanlar durumundadır.

Acaba bu kişiler de her konuda düşünce ifade etme özgürlüğüne sahip midirler? Yasalara göre, evet! Aynen, 1.90 ve 1.70 boyunda iki kişinin yasalar karşısında eşit, ama mesela terzi karşısında eşit olmaması gibi.

Bir kişinin bir konudaki düşüncesini ifade edebilmesi için mahalle muhtarı ya da bir başka merciden izin kağıdı alması düşünülemeyeceğine göre, bu özgürlüğü kullanabilmenin, herkes tarafından kabul edilebilecek bazı kriterlerine ihtiyaç vardır.

Tabiidir ki bu kriterlerin bir yaptırım gücü olamaz. Olsa olsa, bu kriterlere uymayan düşünce ifadeleri “saçmalamak” veya “haddini aşmak” olarak nitelendirilebilir.

Bir konuda düşünce beyan edebilmenin kabul görmüş ölçüsü, o konuda söz söyleme ehliyetine sahip olmaktır. Peki, bu ehliyet nasıl kanıtlanır? Bunun pek somut bir tek ölçüsü bulunmamakla beraber:

- (1) O konudaki pratiğin bir tarafı (uygulayıcısı, düzenleyicisi, denetleyicisi gibi) olmak;

ve/veya

- (2) O konunun düşünsel yanının bir tarafı (kuramcısı, öğreticisi gibi) olmak;

ve/veya

- (3) O konunun pratik ya da kuram yanında olmamakla beraber, her konuya uygulanabilecek bir sistem yaklaşımına sahip olmak;

gibi kriterler, bir kişinin bir konuda düşüncesini ifade edebilmesi için “ehliyet” olarak kabul edilmektedir.

Dikkat edilirse bunlar içinde, “sorulduğu için beyan etmek”, “zorunlu olduğu için beyan etmek”, “ben eksik kalmamalıyım diye beyan etmek”, “her gün, her konuda beyan ettiği için beyan etmek” gibi ehliyet kriterleri yoktur.

Örneğin, bir kişinin, yerçekiminin kaynağı konusunda düşüncesini ifade edebilmesinin yasal bir engeli yoktur. Ama bu “ehliyete sahip olma” şartı dolayısıyla, bu kişi bu konuda ancak çok özenle ve de “benim bu konuda bilgim yok, ama...” şeklinde başlayarak düşüncesini dile getirebilir. Tabii ki daha iyisi, hiç konuşmaması ve “ben bu konuda fikir beyan etme ehliyetine sahip değilim” demesidir.

Ancak uygulama bu değildir. Her gün yazılı basın ve TV'lerde, o konuda söz söyleme ehliyetine sahip olduğuna dair herhangi bir işaret bulunmayan birçok “imkân sahibi”nin düşünceleri boy boy yer alır.

İşin garip tarafı, bir süre sonra bu “o konuda ehliyeti bulunmayan” kişiler, bu işlere o kadar alışmaktadırlar ki,

Güneydoğu siyasetinden, balık zehirlenmesine kadar her konuda fikir beyan etmeyi bir kamu görevi olarak benimsemektedirler.

Bu gibi kişilerin düşünce beyan etmesinin ne gibi zararı olabileceği sorusu, doğru bir sorudur. Bir konuda ehliyet sahibi olmamak, aynı zamanda o konuda bilgi sahibi olmamayı da beraberinde getirdiğinden dolayı, bu gibi kişilerin sorunlara önerdikleri çözümler daima kestirme ve dolayısıyla da kamuoyunun hiç olmazsa bir kısmı için son derece “açık-seçik”(!) olmaktadır. Gerçek ise her zaman o kadar basit olmayabilir.

İnanılmaz gibi görünebilir ama, bir süre sonra kamuoyu bu ehliyetsiz görüşler doğrultusunda etkilenmektedir. Bu ise, insanların “doğru bilgilenme özgürlüğü” ne yapılan bir saldırıdan başka birşey değildir. Buna da kimsenin hakkı olmamalıdır.

Ancak, bu konudaki kusuru tamamen bu ehliyetsiz kişilere yüklemek doğru değildir. Hatta hiç doğru değildir. Bir kamu görevinin (kamuoyu oluşturmak), bir bölümünü yerine getiren haber toplayıcı elemanlar, belki sansasyon isteğinden, belki de basit ve kestirme çözümlere karşı eğilimlerinden ötürü, bu gibi ehliyetsiz kişilere çanak tutmaktadırlar.

“Sayın filanca, Güneydoğu için ver-kurtul mu, yoksa vur-kurtul mu gerekir?” gibi siyah-beyaz sorulara her gün verilen ve buram buram bilgisizlik ve haddini bilmezlik kokan cevapları ibretle okuyor ve de dinliyoruz. Fikrini söyleyebilme imkânına sahip olmak, başkalarının doğru bilgilenme hakkını çiğneme hakkı olarak anlaşılmalıdır. (1995)

HUKUK DEVLETİ VE KORKMAMA ÖZGÜRLÜĞÜ

Gazeteci Metin Göktepe'nin polis gözetiminde iken ölümü olayına, yurt içi ve dışından çeşitli tepkiler geldi. Sistematik bir tabana oturmamış duygusal kökenli tüm tepkilerde olduğu gibi, bunların

da bir süre sonra zayıflayacağı ve daha sonra da unutulacağı beklenmelidir.

Bunun en yakın ve dramatik örneği Özdemir Sabancı ve iki çalışma arkadaşının ölümüdür. İlk günlerin duygu yüklü havası içinde gelişen tepkiler, yerini Galatasaray Kulübü'ndeki başkanlık seçimine bırakmıştır.

Toplumumuz gerek bireyleri gerekse kurumları itibariyle “intikam eğilimli”dir. Bugüne kadarki tüm cinayetlerde niçin olduğu değil, kimin yaptığı üzerinde durulmuş ve kamuoyunun çoğunluğunun isteği de, akan kanın yerde kalmaması yolunda olmuştur.

Sivil ya da askerî güvenlik yetkililerinin terörist saldırılardan sonra verdikleri demeçlere dikkat edilirse bunların, “bir daha bu tür olaylar olmaması için filan önlemlerin alınacağı” yolunda değil, “faillerin en kısa zamanda bulunacağı ve akıtılan kanın yerde bırakılmayacağı” yönünde olduğu görülecektir.

Bu tür olaylardan sonra toplum ikiye bölünmekte, bir bölümü, ölenlerin ölümü —hatta daha da ötesini— hak etiklerini, güvenlik güçlerinin bu işin gereğini yaptığını savunurken, diğer bölümü güvenlik güçlerini suçlamakta ve olaya “kim(ler)” neden olduysa bulup cezalandırılmasını istemektedirler. Dikkat edilirse her iki kesimin de amacı ya “kan” ya da “kana kan”, yani intikamdır.

Bu intikam eğilimi, içine girdiği birey ya da kurum bedenine hâkim olmakta, toplumun bir kesiminde şiddet, geri kalan kesiminde ise nefret biçiminde ete kemiğe bürünmektedir. Bu bir ‘fasit daire’dir. Nihai durağı, daha çok şiddet ve daha çok ‘nefret’tir.

Hukuk devleti kavramı, birey ve kurumların korkulardan arınmalarını sağlamak için gelişmiştir. Bireyler, devletin kendilerini korkutabilecek çeşitli etkenlere karşı bir kalkan olmasını beklerler. Hatta denebilir ki devletin tek işlevi budur. Et, pijama ve kömür üreten değil, korkusuz bir yaşam iklimi sağlayan kurum devlet olmaya layıktır.

Hukuk, bu “korkusuzluk iklimi sağlama” yöntemlerinin bir küme'sidir.

Hukuk devleti bu işlevini çeşitli yollarla sağlayabilir, ama bir tanesi hariç: Korkutma!

Vatandaşlarının yüreklerine korku salarak “düzen”i sağlayabilen bir devlet, bunu başarabilir, hatta bunu ekonomik refahla birleştirip kalkınmış bir toplum da yaratabilir. Bu tür bir devlet başarılıdır ama hukuk devleti değildir.

Hukuk devletinin, vatandaşların hizmetkârı durumunda olması gereken memurları, vatandaşları korkutamazlar. “İstanbul'a kafa koparmaya geldim” diyemezler. Çünkü, devlet bir defa kafa koparmaya karar verdi mi, mutlaka gerekçe bulur.

Hukuk devletinde kafa koparılmaz. Kafa koparmak, yerde kan bırakmamak, intikam içeren eylemlerdir ve suçtur. Hukuk devletinde ancak, ceza verilir ve ceza vermek de yalnızca Yargı'nın işidir. Kimse ona yardım etmek gibi bir görev üstlenemez. Yargıya yardım, onun özerk alanına müdahale etmemekle olur.

Şiddet ve nefret eğilimlerinin temelinde, kontrol edilemeyen korkular vardır. Güvenlik güçleri korktukları için “bilinçsiz şiddet” kullanmakta, toplum korktuğu için yine şiddet arzulamaktadır.

Güvenlik güçlerimizin korkmamaları, iyi eğitilmelerine ve hukuk devleti konusunda bilinçlendirilmelerine bağlıdır.

Sivas ve Gazi Mahallesi olaylarında güvenlik güçlerinin ne denli beceriksiz davrandıkları, bu beceriksizliğin nasıl korkuya ve ardından da şiddete yol açtığı, gözlerimizin önünde oldu. Sivas olaylarının ayrı ayrı kanallardan çekilen videolarının hepsi, göstericilerle sivil ve askerî güvenlik güçleri arasındaki “itişme — kakışma”ların, gürhün cesaretini nasıl artırdığını ibretle göstermektedir. Benzer sahneler Gazi Mahallesinde de tekrarlanmıştır. Polise taş atan kimselere polis de taş atarak karşılık verdiği, bunun kalabalıkta, “bunlar ancak bizim kadar eğitilmiş, o halde biz bunlarla başa çıkabiliriz” düşüncesini yarattığı TV'lerden naklen yayınlanmıştır.

Hukuk devletinde güvenlik güçlerinin “ön cezalandırma” gibi bir görevi olamaz. Onların tek görevi, olayların faillerini yargıya teslim etmek, bunu yaparken de tüm duygularından, yargılarından sıyrılarak bunu yapmaktır.

“Güvenlik güçleri de insandır, teröristlere yardım ettiği ayan beyan belli olan bir kişiye —gazeteci kılığında olsa dahi— nasıl duygulardan arınmış davranılabilir?” yollu savunmaların hiçbir değeri yoktur. Çünkü eğitim denen, zaten bu “duygulardan arınmışlık ve işini iyi yapabilecek kadar fiziki ve akli becerilerle donanmış olmak” demektir.

Oylara bu çerçevede bakıldığında görülen, devletimizin henüz bir hukuk devleti olmadığı; korkuları nedeniyle kafa koparmaktan başka yol düşünemeyen memurlar, ve kafasının niçin, ne zaman ve kimler tarafından koparılacağını bilmediği için korkan vatandaşlardan ibaret bir toplum olduğumuzdur.

Korkmama özgürlüğü, temel hak ve özgürlüklerin birinci sırasındadır. İntikam duygularımızdan arınabilecek kadar korkusuz olabildiğimiz gün hukuk devletinin temeli atılmış olacaktır. Şimdi değil! (1996)

KORKMAMA ÖZGÜRLÜĞÜ

Temel insan hak ve özgürlükleri içinde yer almasına karşın toplumumuzda hemen hiç konuşulmayan özgürlük türlerinden biri de “korkmama özgürlüğü” olup, bu aslında “haklarını kullanmaktan korkmama özgürlüğü”dür.

Bir şikâyeti olan kişinin karakola başvurması, bir girişimcinin —haksız rekabete maruz kalacağından korkmaksızın— bir kamu ihalesine katılması, bir düşüncesini ifade edebilmesi, başkalarının kınanmadan bir dinî öğretiye bağlı olması, ya da aksine çoğunluğun dinî geleneklerinden farklı düşünebilmesi; bunların hepsi insanların haklarıdır.

Bu ve bunun gibi haklarını, korkmadan kullanmaya kalkabilecek kimse, toplumumuzda var mıdır?

Korkmama özgürlüğünün sağlanması, devletin çok az sayıdaki asli görevinden birisidir. Devletin, et, süt, ayakkabı, bez, tuz üretmek görevi ne kadar yoksa, korkmama özgürlüğünü sağlamak görevi de o denli vardır.

Her özgürlüğün kullanımından rahatsız olabilecek bir grup insan mutlaka vardır ve işte o grupların frenlenemeyen eylemleri, korkmama özgürlüğünün başlıca engelidir. Bu durumda devlete düşen görev, bu engelleri teşhis etmek ve de etkisiz kılmaktır.

Ancak, bu kolay bir görev değildir. Çünkü bu özgürlükleri tehdit edenler yine insanların kendileridir. Bu eylemleri insan haklarını zedelemekten caydırmak ise oldukça zordur.

Demokrasi denen sistemin işlemesi, yüzünü çağın değerlerine çevirmiş binlerce çıkar grubunun çıkarlarının uzlaşmasına bağlıdır. Çıkar gruplarından bazılarının çağdaş değerleri reddetmesi veya uzlaşma için gereken asgari niteliklere sahip olmaması gibi hallerde demokratik sistemin işlemesi söz konusu olamaz. Bir grup, uzlaşmayı kenara iter, korkutmayı bir silah olarak kullanmaya kalkarsa, uzlaşma sürecine gerek kalmaz. Tek yanlı bir emri vaki durumu ortaya çıkar.

Uzlaşma ortamını ortadan kaldıran, tek yanlı bir baskı (çoğu zaman da terör) uygulayan bu tür eğilimleri caydırmak, devletin tek başına başa çıkabileceği bir sorun değildir. Mutlaka halkın desteği gerekir. Bu destek ise, öncelikle bu konudaki bilincin gelişmesiyle kurulabilir. Yani sokaktaki insan, havayı soluma konusunda bir engellemeye nasıl “derhal tepki” gösterirse, bu tür “korku salma eğilimleri”ne karşı da benzer tepkiyi gösterebilmek zorundadır.

Bu ise demokrasinin “olmazsa olmaz” koşuluna gelip bağlanmaktadır: Demokrasi eşitler arasındaki rejimdir. (1995)

İÇ BARIŞ BİLDİRGESİ!

Ekonomi konusunda doğrudan Tanrı ile iletişim kurup tüm ekonomik doğruları vahiy yoluyla elde edebilen bir kadro yurdumuza indirilse ve fakat halkımız laik-şeriatçı, Türk-Kürt, çalışan-çalıştıran, Alevi-Sünni gibi en az 8 kesimin kendi aralarındaki çeşitli kombinezonlarına göre parçalanıp kutuplaşmış olsalar (örneğin laik-Türk-Sünni İşçiler ile şeriatçı-Kürt-Alevi İşverenler gibi) bu kaostan kim kârlı çıkar?

Bir zamanlar dünyanın başına dert olan Stalin, Mussolini ve Hitler için anlatılan bir fıkra vardı: “*Bir sandalda bu üç kişi balık tutarlarken, birden fırtına çıkıp sandal devrilse, acaba kim kurtulur?*” şeklindeki sorulu şakanın cevabı, meğerse “Bütün Dünya kurtulur!” imiş...

Benzer biçimde, “yukarıda sözü geçen kaostan kim kârlı çıkar?” sorusunun en gerçekçi yanıtı da, herhalde, “düşmanlarımız hariç hiç kimse!”dir.

Bunun oldukça basit, ama bir o kadar da sağlam bir nedeni vardır: Giderek kalabalıklaşıp Dünya kaynaklarıyla bir türlü yetinemeyen insanlar, artık Dünya'ya sığmamakta, bir karış verimli toprak parçası için litrelerce kan akıtmaktan çekinmemektedirler.

Bu dehşet dalgası kâh ekonomik rekabet, kâh terörizm, kâh etnik çatışma manipülasyonu biçiminde ortaya çıkmaktadır. Bu dalgaya, birbiriyle uzlaşmayı reddedip yalnız kendi doğrularının motiflerini içeren bayraklarını dalgalandırmak isteyen hiç bir kesim —ama hiçbir kesim— karşı koyamaz.

Bu rekabet savaşı, tüm insanların tüm yetenek ve becerileri arasında başlamış bir III. Dünya Savaşı'dır. Bu savaşta akıllı akılsızı, çalışkan tembeli, bilgili bilgisizi, icat yapan yapamayanı, az uyuyan çok uyuyanı, sağlıklı sağlıksızı, uzlaşabilen uzlaşamayanı, yani özetle “iyi” “daha az iyi” yi (dikkat! yalnız “iyi olmayan”ı değil) yok etmek amacındadır.

Bu kanun, evrenin en eski kanunudur ve adı da “doğal seçim”dir...

İşte, Dünyadaki bu acımasız rekabet savaşından habersiz, kendi küçük dünyasındaki değerlerin ölesiye savunuculuğunu yapan, ortak çıkarları bulunan kesimlerle uzlaşmayı reddeden tüm kişi, grup ve hatta uluslar, yok olacaktır.

Bu bir kehanet değildir. Kendi dünyasını bir günlüğüne terk edip etrafta neler olup bittiğine objektif bakabilen herkes —eğer çok aptal değilse— bu katı gerçeği görebilir.

Peki, ya görmez, göremez ve de kendi değerlerini herkese dayatmaya kalkarsa, ne olur? Onaltı devlet kurmuş insanımız, herhalde ne olacağını Dünya yüzünde en iyi —ve acı— biçimde anlamış toplum olmalıdır!

Bu gerçekleri idrak edebilenler, henüz edememiş olanlara anlatmalı ve onlarla birlikte idrak etmek istemeyenleri ikna etmelidirler.

Buna göre;

TOPLUM KESİMLERİNE BİLDİRGE!

Tüm kesimlere;

1. Siz ve gelecek nesillerinizin bu topraklar üzerinde yaşamasını istiyorsanız, bugüne kadar sarıldığımız “Evet-Hayır / Siyah-Beyaz Mantiği”ni terk ediniz. Onun yerine, yeni bir mantık sistemini —ne denli zor gelirse gelsin— benimseyiniz.

Bu yeni mantık sisteminde siyah ve beyazlar değil, gri'nin çeşitli tonları vardır.

2. Kendi değerlerinize yakın olan kesimlerle bir araya gelip ve sürekli olarak birbirinizle iletişim kurup diğerlerini dışlamak, onları etkisiz kılacak planlar yapmaktan vazgeçin.

Yarın sabahtan itibaren her tesettürlü, bir başı açıkla; her Kürt, bir Türk'le; her Alevi, bir Sünni ile; her çalıştıran, çalışanlarıyla yakınlık kurup, ortak çıkarlarının ne olduğunu, o çıkarları nelerin tehdit ettiğini aramalıdır. Bunun adı “uzlaşma” dır.

“Uzlaşma” 'dan kasıt!

Uzlaşma, farklı yönde çıkarlara sahip tarafların, bu çıkarlarına esas kabul etmiş olageldikleri koşulları gözden geçirmeye razı olmaları; ve bu gözden geçirmenin sonunda, o koşullardan bir kısmını veya tamamını değiştirmenin kendi çıkarları açısından gerekli olduğuna ikna olmaları; ve böylece tarafların çıkarları arasındaki aykırılığın azalması, hatta tamamen aynı yönde çıkarlara sahip olmaları ve ondan sonra da çıkarlarını korumak için işbirliği yapmaları demektir.

Bu uzun tanımdan hemen çıkarılabilecek pratik bir sonuç, çeşitli konularda karşıt tutumlar içinde bulunan tarafları korkutarak, tehdit ederek ya da benzeri zorlama yollarla uzlaşmanın sağlanamayacağı; olsa olsa kutuplaşmanın daha da keskinleşeceğidir. Yani zaman zaman yetkililerin ağzından duyduğumuz “uzlaşmazsak batırız” gibisinden korkutmaların hiçbir yararı olamaz.

Politikacılarımıza,

1. Çoğunuzun benimsemiş bulunduğu, “kamu pastasının, yandaşlarınız arasındaki paylaşılması” biçimindeki geleneksel siyaset anlayışının bittiğini, artık bununla oy toplayamayacağınızı, idrak ediniz. Son yerel seçimlerdeki sonuçları böyle yorumlayınız ve artık halkın, sizlerin küçük hesaplarınıza dayalı içi boş vaatlerinizi, çürütmece tavırlarınızı dinleyip, görmek istemediğini anlayınız.

Bu sonuçların hiçbir —ama hiçbir— partiye verilmiş bir prim olmadığını, ulusumuzun sizden daha öne geçerek arzularını böylece dile getirdiğini anlayıp, göğsünüzü yumruklamaktan vazgeçiniz.

2. ‘Bir daha seçilme’ hedefinizi bir yana bırakınız. Bu koşullarda bir daha seçilmeniz dahi, ne size, ne başkalarına yarar sağlar. Vaktinizi ve enerjinizi, bir daha seçilmek için değil, birilerinin —belki sizin de— seçilebileceği koşulları pekiştirmek için harcayınız. Çünkü artık o koşullar bozulmuştur.

Sizi seçmiş olanların beklentileri, “bütün” ün beklentilerine aykırı ise, bu kısır beklenti sahiplerine “kusura bakma” demesini öğreniniz.

Laik düşüncelilere,

1. Laikliği doğru anlayınız. Laikliğin, yalnız sizin gibi düşünenlerin bir kulübü olmadığını, “herkesin, bireysel yaşamında inançlarına, toplu yaşamda ise akılcılık kurallarına göre hareket etmesi ve değişik inançta kişiler topluluğu demek olan bir ulus halinde bunun, kaçınılmaz olarak doğan bir zorunluluk olduğunu” anlayınız ve bunu böylece anlatarak, niyetinizin inançları dışlamak değil, aksine onların korunması olduğunu ifade ediniz.

2. Laikliği bizzat onu tahrip etmek amacıyla kullanmak isteyebilecek olanlarla, laikliği anlamadan sırf bir kesime karşı olmak için savunmaya çalışanların, sonuç itibariyle birbirinden farklı olmadığını biliniz ve bunları gerçek laiklerle karıştırmayınız.

Unutmayınız ki bir davayı, ona zekice karşı çıkanlar değil, ahmakça savunanlar kaybettirir...

3. Laik ve aynı zamanda da inançlı olmanın mümkün olduğunu, gerek “laikçilik” gerekse “şeriatçılık” dogmalarından kurtulmanın çaresinin “inançlı laikler” olduğunu ve sessiz çoğunluğun aslında “inançlı laikler” olduğunu biliniz.

Şeriat düzenini savunanlara,

1. İslam dininin en sade ve en akılcı din olduğunu, Allah’a iman etmenin gerek ve yeter koşul olduğunu, bunun dışında koşul bulunmadığını, ek koşul koymanın bizatihi İslam’a aykırı olduğunu idrak ediniz.

2. Ayrıca, bir toplumda herkesin aynı inancı paylaşmasının beklenemeyeceği, bir kısım insanın inançsız dahi olabileceği gerçeğini, içinize sindiriniz ve “İslam’da zorlama yoktur”un anlamını, onu saptırmadan anlayınız.

3. İslam’ı, bizzat onu tahrip etmek amacıyla kullanmak isteyebilecek olanlarla, İslam’ı anlamadan sırf bir kesime karşı olmak için savunmaya çalışanların, sonuç itibariyle birbirinden farklı olmadığını biliniz ve bunları gerçek inanç sahipleriyle karıştırmayınız.

Bir davayı ona zekice karşı çıkanların değil, ahmakça savunanların kaybettirdiğini, sizler de unutmayınız...

4. Laik ve aynı zamanda da inançlı olmanın mümkün olduğunu, gerek “laikçilik” gerekse “şeriatçılık” dogmalarından kurtulmanın çaresinin “inançlı laikler” olduğunu ve sessiz çoğunluğun aslında “inançlı laikler” olduğunu biliniz.

Kürt ve Türk vatandaşlara,

1. Yüzyıllar süren birlikte yaşamımız sırasında saf Kürt (ve saf Türk) kalmadığını biliniz.

2. Kürt ya da Türk, ama T.C. vatandaşı olmanın mümkün olduğunu unutmayınız ve buna katılıyorsanız yüksek sesle

ifade ediniz, ifade edenleri destekleyiniz, onları yalnız bırakmayınız.

3. Türkiye'den ayrılmak gibi bir idealin, Kürt olarak çıkarlarınıza; Güneydoğu'yu ayırmak gibi bir idealin ise Türk olarak çıkarlarınıza aykırı olduğunu; bunun yalnızca, sizleri sömürmek, birbirinize düşürmek ve bu yolla yaşadığınız topraklardan sizleri atıp oraları kontrol altına almak isteyenlerin tarihsel rüyası olduğunu anlamak için, biraz tarihe bakınız, aydınlarınızın bakmasını isteyiniz.

4. Güneydoğu ve Doğu topraklarındaki ekonomik refahın dileğinizde gelişmemiş olmasının etnik köken farklılıklarından değil, biraz doğa koşullarından, büyük ölçüdeyse toplum olarak *sorun çözme becerimizin yetersizliğinden* kaynaklandığını biliniz.

Oraları kalkındırmanın ancak insanları daha nitelikli hale getirmekle mümkün olabileceğini, onun dışında hiçbir yatırımın “insana rağmen kalkınma” sağlayamayacağını, nitelik kazandırma konusundaki geleneksel yetersizliğimizin yalnız Kürt’leri değil, tüm insanlarımızı olumsuz etkilediğini, bugün bile bunun tam idraki içinde bulunmadığımızı ve eğer bu ters talihi yenebileceksek, bunun kavga değil akılcılık yoluyla olabileceğini unutmayın.

5. Tarihten bu yana gelen kültürel zenginliklerinizle övünmeli, ama buna ancak yeterince önem vermelisiniz. Geçmişin koşullarına göre zengin bir dil de sayılabilsen, Kürtçe'nin bugünün ihtiyaçları karşılamaktan çok uzak olduğunu, yalnız Kürtçe'nin değil, bugün birçok dilin medeniyet ürünlerini anlamaya ve ifade etmeye yetmediğini biliniz.

6. Nihayet, etnik kökeni sizinkiyle aynı olmayanlarla konuşup, ortak çıkarlarınızın farkına varınız.

Kürtçü ve Türkçü'lere,

Etnik saflığı savunmanın ahmakça bir ideal olduğunu, tarihte bu işi yapmak isteyen çok zeki ve becerikli liderlerin (ve

ırkdaşlarının) dahi bunu başaramadığını ve bugün onların hâlâ lanetlendiğini unutmayınız.

Hükümetlerimize,

1. Bakanlar Kurulu'nu 7 kişiye indiriniz.
2. Üyesi bulunduğunuz partiye oy toplamak için, çeşitli kesimleri (laik, şeriatçı, Türk, Kürt, Alevi, Sünni gibi) istismar etmeyiniz.
3. Terörün hiçbir türüne müsamahalı yaklaşmayınız. Herhangi bir nedenle, terörün bir çeşidine daha yumuşak karşılık vermeniz, sizin diğer terör çeşitlerini desteklediğiniz anlamına gelir.
4. Terörle mücadele sırasında atılan her merminin, vurulan her copun, söylenen her kötü sözün, hedefinden daha geniş bir alanda reaksiyoner insanlar yarattığına, terör örgütlerinin bu gerçeği idarelerden daha iyi bildiğine ve bunu kullandıklarına dikkat ediniz.
5. Sivil ve askerî güvenlik güçlerinin, sorunları bireyselleştirerek intikam duyguları içine yuvarlanmalarının, terörü tırmandıracak en önemli neden olduğunu unutmayınız.
Her yangın, belirli bir sıcaklığa eriştikten sonra üzerine sıkılan suyu ayırıştırır ve su, yangını körükleyen bir yakıt haline gelir. İtfaiye erlerinin bildiği bu basit gerçeği, terörle mücadele anayasasının başına yazınız.
6. Sivil güvenlik güçlerimiz, toplum olayları için eğitimsizdir. Bu, toplum olaylarını çıkırından çıkarabilecek bir zaafıdır. Bu zaafı genelgelerle değil, ancak eğitimle giderebilirsiniz.
7. İyi polislin iyi yönetici olacağını sanmayın. Güvenlik yönetimi'nin iş yönetimi'nden farkı yoktur. Yöneticilerinizi ya buna göre seçin, ya da buna göre yeniden —ve hızla— eğitin.
8. Laik-anti laik ve Güneydoğu sorunu da dahil, Hayalet sorunlar'ı Kök sorunlar'dan ayırın. Sorunlara yol açan nedenleri gidermeden, “kurcalama” yoluyla —ne denli kararlı olursanız olun— onları çözemez, olsa olsa yeni sorunlar yaratırsınız.

9. Sorunların, tek kaynaklı olmadıklarını ve bu nedenle de tek araçlarla çözülemeyeceklerini bilin. Askerî gücü bu bilinçle ve ancak gerektiği yerde, yani sınır güvenliğimizin sağlanmasında kullanın. Terörle mücadeleyi ise özel eğitilmiş sivil güvenlik güçleriyle yapın.

10. Teröre ve fanatik akımlara katılanların çoğu, işsiz gençler arasından çıkmaktadır. Yaygın bir Beceri Kazandırma ve yerel potansiyelleri değerlendirerek gelir ve iş yaratma, gençlerimizi bu çıkmazdan kurtarabilecek tek yoldur.

Bu amaçla, bir yıldır TBMM'de beklemekte bulunan Girişim Destekleme Şirketleri yasası teklifini süratle yasalastırın.

Buna paralel olarak, ikibuçuk yıl önce hükümete tevdi edilmiş bulunan Beceri Kazandırma Politikası'nı aynen uygulayın.

11. Sıkıntılarını, şikâyetlerini etkin biçimde dile getiremeyen insanların tarih boyunca kullanageldikleri tek kanal, “kamu düzenine başkaldırma”dır.

Bu gerçeği görünüz ve:

a. Tüm yerel yönetimlerin ilk ve tek vazgeçilmez görevinin iyi çalışan birer “Şikâyet Sistemi” kurmak olduğunu,

b. Ülke çapında faaliyet göstermek üzere bir OMBUDSMAN Sistemi kurulması olduğunu anlayıp, gereğini yerine getiriniz.

12. Sebep-sonuç ilişkisi kurmasını öğretmeksizin, ezber, ad belletme ve benzeri yöntemlerle, kafasında çeşitli akıldışı akımların (ırkçı, dinci, ayrımcı gibi) yeşermesine uygun bir vakum yarattığımız insan tipi yetiştirmekten başka bir işe yaramayan eğitim düzenimizi tamamen yeniden kurmanın zorunluluğunu idrak ediniz.

Yaşamın gerektirdiği bilgi ve becerilerle donanmamış insanlarımızın, akıldışı her türlü akım için ideal birer malzeme oluşturduğunu anlayınız.

Parlamentoya,

Bu ülkeyi merkezden yönetme sevdasından vazgeçip Yerel Yönetim Reformu yasasını çıkarın.

Bu önlemler, Türkiye'nin sorunları üzerinde çalışmaya başlayabilmek için gereken acil önlemlerdir ve mutlaka Ekonomik Önlemler Bildirgesi'ndeki önlemlerle *birlikte* uygulanmalıdır.

Bu yolla iç barışı sağlanıp ekonomik atmosferi “az kirli” hale getirilebilecek olan ülkemizde, bir yandan da bir “Yeniden Yapılanma Yasası” —*American Perestroika Act* gibi— devreye sokulabilir. (1994)

İŞKENCENİN KÖK NEDENİ!

30 Ocak 1999 tarihli SABAH Gazetesinden bir haber başlığı ve kısaca içeriği şöyle:

“HASSAS DOMUZUN KALBİNİ KIRDILAR! Bulgaristan'ın bir yöresinde, üzerine bıçakla gelen kasabı gören bir domuz, kesileceğini anlayınca kalp krizinden öldü..”

Haberin komikliğini(!) daha da vurgulamak için bir de küçük karikatür eklenmiş ve ölüm korkusundan terler döken bir domuzun korkusu resmedilmeye çalışılmış.

Satır-sütun hesabıyla “küçük” görünen, ama aslında bir büyük trajediyi —kendi dışındakileri işkencecilikle suçlayan insanlardan oluşan bir toplum olma trajedisi— sergileyen bu haberi bu denli alaya alarak haber yapan muhabiri, bu muhabiri hâlâ işinde tutanları, bunu gazeteye yazmakta bir sakınca görmeyen yayın kurulunu ve kimler ise diğer ilgililerini protesto ediyorum.

Polisin copladığı ya da karakolda sorgulandığında işkence gören insanlar söz konusu olduğunda birinci sınıf hümanist kesilen, ama kendi türü dışındakilere yapılan işkenceyi, gladyatör

ya da hayvan dövüşlerindeki benzer bir kayıtsızlık ve zevkle seyredenlerin bizatihi işkenceci olduğunu, ama bunun farkında olamayacak kadar da kendini bilemez durumda olduklarını üzüntüyle görüyoruz.

Bu tür haberler o denli yaygındır ki, hemen her gün televizyonlarda, hayvanlara yapılan bir eziyetin haberi, cinayet haberlerinden bunalan insanları ferahlatmak için birer eğlendirici haber olarak verilmektedir.

İstanbul Sarıyer’de, belediye zabıtası kılığına girmiş iki yaratık tarafından denize atılan bir at arabasının can çekişerek boğulan atını görüntüleyen TV kanalı, işin sonunda eline birkaç kuruş sıkıştırılan araba sahibinin gülen yüzünü göstererek, *“acı başladı ama tatlı bitti”* demektedir.

TV kanallarının birisinde, insanları horoz gibi çatıştırmayı bir iş olarak yapan bir kişi, hayvan haklarını savunan kişiye karşı, *“bakın hayvanları koruma dernekleri var. Hiç insanları koruma derneği var mı?”* gibisinden tam bir salaklık örneği verirken, mevcut tüm kurumların insanlar için kurulduğunu dahi akıl edemiyor.

Onlarca gazetenin yüzlerce köşesinde, onlarca TV ve radyo kanalı yorumcularının saatlerinde, devletin ve onun erklerini kullanan politikacıların, bütün eğrilik, kötü muamele ve işkencelerin nedeni olduğu, onların dışında kalan aydın ve mazlum vatandaşların ise, çağdaşlığın bütün özelliklerine sahip oldukları vurgulanır durur.

Muhtemelen, “hassas domuz” haberinin müsebbipleri de, “boğulan at” görüntülerinin sahipleri de, dostlarıyla sohbet ederken ne denli çağdaş olduklarını birbirlerine anlatıyor, kendi dışlarındaki işkencecilerden toplu olarak nefret ediyorlardır.

Gerçek işkencecileri görebiliyor muyuz? Ne kadar çok olduğumuzu farkedebiliyor muyuz? Canlı türlerinin —hatta diğer bütün varlıkların— birini diğerine üstün tutan; insanları, diğer türlere eziyet etmeye hak sahibi gören anlayışın, gerçek anlamda işkencenin ta kendisi olduğunu görebilmeli, gösterebilmeliyiz.

İşkence yaptığının farkında olanlar kötü insanlardır, ama bir gün nedamet hissedebilirler. Oysa bu ikinciler, kendi türü dışındakilere eziyet etmeyi bir hak görenler, buna göz yumanlar, ses çıkarmayanlar, aydınlatma görevini bilerek savsaklayanlar, evrenin, sistemin, yaradanın —ya da neye inanıyorlarsa onun— tüm gazabı üstlerine olacaktır. (1999)

LİDERLER VE TOPLUMLAR

“Ne yiyorsanız siz o’sunuz”, insanın fizik ve ruh yapısının yedikleriyle sıkı ilişki içinde olduğunu anlatan harika bir özdeyiştir. Peki bu böyleyse, insanların bir araya gelerek oluşturdukları toplumlar için de böyle bir formül var mıdır? Acaba, toplumların özelliklerini, neler yediklerine bakarak anlayabilir miyiz?

Kuşkusuz, bireylerin yapıları için yol gösterici olan bir ölçüt, birey toplulukları için de bir ölçüde yol göstericidir. Buradan yola çıkarak, bireylerin ve de toplumların çeşitli “işaretleri”ni yorumlayarak, onlar hakkında bazı çıkarsamalar yapabiliriz.

Av donanımı kuşanmış bir kişinin büyük bir olasılıkla hayvanseverler derneği üyesi olmadığı bellidir. Sürekli kendini metheden bir kişi ya da toplumun, bu konuda kuşkuları olduğu, saldırgan tabiatlı kişilerin genellikle korkak olduğu gibi “işaret yorumları” çoğaltılabilir. Hekimler, kişilerin sadece dış görünüşlerine bakarak onların sağlık durumları hakkında oldukça doğru bilgiler edinebilirler.

Hırsızlar hangi evin soyulması gerektiğini, polisler kriminal tipleri, sokak kadınları kime yanaşılacağını, hep belirli işaretlere bakarak çıkarırlar.

“Anasına bak kızını al, kenarına bak bezini al”, bu dolaylı bilgi edinme yöntemini ifade eden süzme bir sözdür. Her ne kadar her

kumaşın ortasıyla kenarı aynı olmaz, özellikle ihraç malı kumaşlarda kenar ve orta arasında büyük farklar bulunabilirse de, analarla kızları (ya da babalarla oğullar) arasında farklılıkların bulunmadığı tecrübelerle sabittir.

Çevreye böyle bakıldığında, aslında sanılandan çok daha fazla bilgi içinde yüzdüğümüz; eksik olanın, bunları yorumlama bilgi ve alışkanlığı olduğu görülecektir.

Acaba, toplumların liderlerine bakarak toplumun kendi hakkında bilgi edinilebilir mi? Örneğin Saddam'a bakarak Irak halkı hakkında, Clinton'a bakarak A.B.D. halkı, ya da bizim liderlerimize bakarak kendi toplumumuz hakkında neler söylenebilir?

Acaba Irak halkı, bir diktatöre müstahak olmadığını, asırlardır demokratik anlayışlı liderlerle yaşarken birdenbire Saddam'ın çıkageldiğini ve şimdi de başlarından gitmediğini mi düşünüyor?

ABD. halkı, Clinton'un bir Tanrı lütfu olduğunu, o giderse başlarına bir Saddam geleceğini mi düşünüyordur?

Ülkemizde üç defa askerî darbe olması, aynı 3-5 kişinin ve onların çevresindeki yaklaşık yüz kişinin 3 neslin insanlarını yönetme sevdasından bir türlü vazgeçmeyişi, bunların yerlerine geçmek üzere ortaya çıkan ya da çıkarılan kişilerin”kenar-bez, ana-kız” özdeyişinin canlı kanıtları oluşları, acaba Tanrı tarafından toplumumuza verilmiş ve hak etmediğimiz bir ceza mıdır?

Saddam devrilip yerine Maddam geçse, Clinton değerli eşlerinin işine karışmasına dayanamayıp intihar etse, acaba Irak düzeler, A.B.D. batar mı?

Ne bugün ve ne de tarihte hiç bir toplum, müstahak olmadığı yöneticiler tarafından yönetilmemiştir. Bu rastlantı değil, basit bir sosyal uyum kuralıdır: Lider, toplumunun niteliklerine ne denli uygunsa o denli tutunur, aksi halde reddolunan organ gibi, dışarı atılır.

Geçmişimize ve talihimize bu kural uyarınca bakıldığında, toplumumuzun niteliklerine en uygun kişilerin en uzun süre

başımızda tutulduklarını, bundan sonra tutulacak olanların da yine bu niteliklerde olması gerektiği anlaşılacaktır.

Bu basit yaklaşım, başımızda bulunanlardan devamlı şikâyet edenlere bir çözüm de göstermektedir: Aynaya bakmak; ama toplumun bütününe gösterebilen bir büyük aynaya! (1995)

LİDERLERİ TOPLUMLAR YETİŞTİRİR, KOŞULLAR ORTAYA ÇIKARIR!

Büyük buluşların hemen hepsinin temelinde, sıradan —sıradan olduğu için de kimsenin aldırmadığı— olguların dikkatle gözlenmesi yatar.

Arşimed'den önce banyo yapan, Newton'dan önce başına elma, saksı, vesaire düşen insan sayısı epey olmasına rağmen, tarihin iki büyük keşfini bu “iyi gözlemciler” yapabilmişlerdir.

Fiziki dünyanın gerçekliklerini keşfetmek, sosyal dünyaya göre daha zordur. Çünkü en azından “yalıtılmış gözlem” yapmak güçtür. Bu nedenle de, sosyal olguları açıklamak isteyenler, hem

doğrudan hem dolaylı gözlemler yapmak, içinde gerçeklerin izlerini taşıyan hiç bir işareti kaçırmamak zorundadırlar.

Bu basit yaklaşımı kullanarak, üzerinde her gün yüzlerce söz edilen, hemen hiç bir yanı beğenilmeyen “liderler” hakkında ilginç çıkarsamalar yapabiliriz.

Genel kanı (ve de beklenti), bir toplum her ne yaparsa yapsın ya da yapması gerekenleri yapmasın, lider denen bazı üstün yetenekli kişilerin çıkıp, ağır yemek üzerine içilen maden sodasının hazım yaptırıcı etkisi gibi, tüm olumsuzlukları silmesidir.

İlginç olan, kendini lider sayanların da bunu böyle zannedip bu, “olumsuzu olumluya dönüştürme” işine dört elle sarılmalarıdır. Simyacılar asırlar boyu taşı toprağı altın'a çevirmeye çalışırlarken, muhtemelen benzer bir rüyanın peşindeydiler.

İnsanların “iş yaratma”yı devletten bekleyip, devletin de bunu yapmaya çalışması; insanların, gelirlerini giderlerine denkleştirmeyi beceremeyip devletin ise tasarruf-hasıla oranını artırmaya çalışması; insanların, her türlü üçkağıdı kendileri için mübah sayıp bir yandan da politikacılardan “temiz” olmalarını beklemeleleri, hep bir çeşit simya değil midir?

Liderleri gözlemleyiniz. Hangi davranışlarını beğenmediğinize dikkat ediniz. Ve biliniz ki onların her biri, toplum davranışlarının birer yansımasıdır.

Toplumun tutum ve davranışlarını yansıtmayan kişiler lider olamaz, olursa da tutunamaz. Amerika'dan Clinton'u, İngiltere'den Major'u getirsek, acaba onlara kaç gün (hatta kaç saat) dayanabiliriz?

Liderlerimiz bizlere çok uygundur. Onları beğenmiyorsak, orada kendi davranışlarımızın izleri vardır.

Bu yalın gerçek, kendini geliştirmeyi arzu eden bir toplum için değerli bir ipucudur. Bu toplumsal röntgen, toplum hastalıklarının tedavisi için kullanılabilecek kullanışlı bir tıbbi cihazdır.

Geliniz, artık kurtarıcı aramaktan vazgeçelim. Durumumuzdan mutlu değilsek —ki değiliz— mutsuzluklarımıza yol açan nedenleri liderlerde değil, kendimizde arayalım. Neleri yanlış yaptığımızı, niçin öyle yaptığımızı araştıralım.

Yanlışlarımızı düzeltebilecek yaratıcı önlemler geliştirelim ve görelim, ki bu defa, yeni tutum ve davranışlarımıza uygun liderleri, yeni koşullar kendiliğinden ortaya çıkaracaktır. (1994)

ÖCÜLERLE NASIL BAŞA ÇIKILABİLİR?

İlginç Bir Deney: Öcü Geliyor!

Denek olarak seçilen belli sayıda kız ve erkek küçük çocuk arasında yapılan bir deneyde şu iki soru sorulmuş:

- (1) Bu odada “öcü” nereden gelebilir?
- (2) “Öcü” gelirse nasıl durursunuz?

Erkek çocukların hemen hepsi birinci soruya, “kapı ya da pencereden gelebilir” diye yanıt verirken, kızlar, “odadaki divanın altından” gelebileceğini söylemişler.

Öcü geldiğinde nasıl bir pozisyon alacakları konusunda ise, erkek çocuklar “ayağa kalkarak”; kız çocuklar ise, “bir şeyin üzerine çıkarak ya da oturup ayaklarını toplayarak” vaziyet alacakları yanıtını vermişler.

Bu ilginç soruya verilen ilginç yanıtların nedeninin ilk çağlardaki yaşam biçimlerinin kadın ve erkeklere yüklediği işlevler olduğu ve genetik belleğimizin bunları unutmadığı belirtiliyor.

Sürekli olarak ev —ki bir ağacın üzeridir— dışında avlanıp dışısını beslediği için, vücudu dışısına göre daha irileşmiş olan erkek için “öcü” daima çevresinde bir yerlerden gelmektedir. O halde, doğru savunma duruşu, ayakta durmak ve o şekilde mücadele etmektir.

Dişi ise evde yani ağaç üzerinde yaşamakta, çocuğuna bakmakta ve erkeğini beklemektedir. Onun için “öcü” daima

yerden gelebilir. Bu yüzden de, eğer yerdeyse ağaca çıkmalı, ağaç üzerindeyse daha yukarılara çıkıp toparlanmalıdır.

Bizim de Öcümüz Var: “Refah”çılar!

İnsanlar, hangi çağda ve de hangi yaşta olurlarsa olsunlar “öcü”lerden daima korkmuşlar, uygun “durum”lar alarak korunmaya çalışmışlardır.

Ama ne yazık ki, ilk çağlardaki masum öcüler —ki vahşi hayvanlardı— artık yerlerini daha farklı öcülere bırakmıştır. Bunlarla, ayağa kalkarak ya da iskemle üzerine çıkarak başa çıkabilmek mümkün değildir.

24 Aralık seçimleri yaklaşırken, toplumumuzun akıl hocaları hep bir ağızdan “Refah geliyor!” uyarısında bulunuyorlar. Refah, toplumumuzun modern öcüsüdür ve başa çıkma yolu olarak bugüne kadar düşünülebilen yöntem, önüne “baraj” yapmaktır.

Bu baraj, geçmişte, “%10'luk ülke barajı” olarak somutlanmış, şimdilerde ise “*oyunuzu bölmeyin, yoksa öcü gelir*”e dönüşmüştür.

Öcünün Önü Nasıl Kesilir?

Refah'ın önü, “baraj”, “ittifak” ya da benzer yapay modellerle kesilemez. Tam tersine, bu barajların arkasında, —aynen su barajında olduğu gibi— bir ilgi ve sempati birikir.

Bu ilgi ve sempati belli bir düzeye varıncaya kadar, önü kesilmek istenen olgunun gerçek yüzünü saklar. Nitekim “adil düzen”, böyle barajların arkasında serpilip büyümüş ve gerçek yüzü olan “Arap emperyalizmi” öcüsünü toplumdaki gizleyebilmiştir.

Gizlenen bu olguya karşın duyulan ilgi ve sempati belli bir eşik değeri'ni aşınca, bir “patlama” meydana gelir. Patlayan bu olgu, Refah'ın gerçek gücü değildir. Sadece, gizlenip enerji biriktirmiş olan ilgi ve sempattir.

Seller de aynen böyle doğmaktadır. Rasgele biçimde bir yerlerde oluşan barajların ardında su toplanmakta ve biriken bu

enerji, barajı yıkıp önüne geleni yutmaktadır. Refah olgusuna karşı kurulan barajlar aynen bu işlevi görmektedir.

Baraj Mühendisleri, Öcü Üreticileridir!

İşin ilginç yanı bu barajların, iyi niyetli yarı-aydınların fikri olmasıdır. Bir başka deyimle, Refah, “sistem davranışları” konusunda bir fikri bulunmayan, hangi etkilerin ne gibi umulan ve umulmayan sonuçlara yol açacağından habersiz yarı-aydınlar tarafından beslenip güçlendirilmiş ve halen de güçlendirilmektedir.

Din sömürüsüne ya da diğer akıldışlıklara dayanan tüm olgularla mücadele edebilmenin doğru yöntemi, öncelikle bu olguların mekânîğini anlamaktır.

Dinî kimlikler kullanarak siyaset yapmanın altında yatan başlıca neden, dindarlar ile din sömürücüleri'ni birbirlerinden ayıramayan kimselerdir.

Laikler ile laiklik sömürüsü yapan yobazlar ne denli farklıysa; dindarlar ile din sömürüsü yapan yobazlar da o denli farklıdır. Dindarı din yobazından ayıramayanlar ise, laik yobazlar'dır.

O halde ilk yapılması gereken, din sömürüsünün hangi iklimde yeşerdiğini, eğitim anlayışımızın temel direği olan “ezber”in bu sömürüye nasıl yatkın yarı-aydınlar yetiştirdiğini anlamaya çalışmaktır.

Öcüsavar Kavram: Laik-dindarlık'tır!

Mevcut siyasi partiler içinde bu gerçeği görebilenler yok değildir. Örneğin, YDH'nın ısrarla vurguladığı “laik dindar” kavramı, bu farklılığa işaret etmektedir.

Buna göre, “oylarınızı bölmeyin, yoksa sizi öcü yer” safatasına değil, “laik dindarlık” kavramına dikkat edilmeli ve din sömürüsünden korkanlar, bu kavramı savunanları desteklemelidir. (1996)

ONAYLANAN İŞKENCE VE SONRASI!

Yargıtay Genel Kurulu, Manisa’lı gençlere işkence yapıldığı iddiasıyla açılan davada mahkemenin verdiği takipsizlik kararını bozarak işkencenin yapıldığını resmen onayladı. Bundan sonra, ilgili polisler ceza verilmesi için bir süreç işleyecek ve polisler cezalandırılacaklar.

Çocukların uğradıkları mağduriyeti tazmin etmese de, hukuk sisteminin ağır-aksak da olsa işlemesi nedeniyle bu sonuca sevinmek mümkündür. Ama, madalyonun öbür yüzündeki resmi görebilmek için biraz kuşku iyidir.

Bilindiği gibi, bütün polisler uzunca bir süreden beri insan hakları konusunda eğitiliyorlar. Manisa’lı gençlere işkence yaptığı kanıtlanan polisler de bu eğitimden geçtiler. Şimdi sorulması ve de ısrarla sorulması gereken, bu eğitimin nasıl yapıldığı ve niçin olumlu bir etki yaratmadığıdır.

Bunun üzerinde durmak gereğinin çok önemli bir nedeni vardır. Polisler insan hakları dersleri hangi yöntemlerle veriliyorsa, okullardaki öğrencilere de dersler aynı yöntemle verilmektedir. *“Öğretmenin söyleyip, diğerlerinin susması”* olarak adlandırılabilir bu yöntem, ana okullarından üniversitemiz kadar yaygın biçimde kullanılan yöntemdir. TRT4’ü izleyenler, açık öğretim adı altındaki işkenceyi görmüşlerdir. Oradaki yöntem de aynıdır: Birisi söyleyip, diğerleri dinleyecek!

Eğitim anlayışımızın ve ona uygun eğitim sistemimizin niçin işe yarar kazanımlar sağlayamadığının nedeni, bu yöntemde gizlidir. Dolayısıyla, ne polislerimizin insan haklarından, ne de örneğin ilkokul mezunlarımızın aritmetikten haberleri vardır.

Toplumumuzda yalnız polislerin değil, büyük çoğunluğun, çeşitli formlar altında birbirlerine işkence yaptığını ve bu işin altında insan hakları derslerinin yeterince belletilip ezberletilmediği sorununun bulunmadığını görebilmeliyiz.

İnsanlarımız yalnız birbirlerini değil, bitki ve hayvanları da sevmemektedir. Ev hayvanı besleyenler için Yargıtay’ın verdiği

“evde köpek beslenmez” kararı, dünya hukuk literatürüne bir cehalet ve sevgisizlik abidesi olarak geçecektir. Evde hayvan beslemenin değil, hayvan —ya da TV, çocuk tepinmesi, halı silkelmesi, hayvan boğazlamak veya bir diğer— yolu ile başkalarını rahatsız etmenin suç olduğunu akıl edemeyenlere hukukçu denebilir mi?

Çocuk ve gençlerin kendilerini ya da diğer canlıları sevebilmeleri için, onlara saygı duymaları, onun için de, onları tanımaları gerekir.

Polislerimiz insan haklarını nasıl ki “sen sus ben anlatayım” yöntemiyle anlayamıyorlarsa, çocuk ve gençlerimiz de okullardaki benzer yöntemle kendilerini ve kendileri dışındakileri tanıyamamaktadırlar.

Kendini —ve yalnız kendini— bu evrendeki tek canlı gibi görmek yalnızlığına itilen ve bir yandan da okulda ezberledikleri konusunda kuşkusuzluğa koşullandırılan insanımız, elindeki imkânları, başkalarına zarar verecek şekilde kullanmaktan kaçınmıyor.

Bu polislere ceza yerine birer ev hayvanı besleme mükellefiyeti getirilmesi, canlılara saygı duymalarını daha etkinlikle temin etmiş olurdu. Ama hayvan beslemeyi suç sayanlar böyle bir mükellefiyeti nasıl düşünebilirler? (1992)

ÖRGÜTLENME ÖZGÜRLÜĞÜNÜN SINIRLARI VAR MIDIR?

Demokrasi sürecimizin bu evredeki durumu, toplum bedenine dar gelmeye başladı. Çeşitli biçimlerde dışa vuran bu yetmezlik, toplumsal hastalıkların kronikleşmesine yol açabileceği gibi, doğru teşhis ve açılımlarla, gelişime de götürebilir.

Demokratikleşme sürecinin bir kimyasal proses gibi katı kanunlara tâbi olmayışı, daha doğrusu parametrelerinin sayısının

kimyasal süreçlere oranla fazla ve etkileşimli oluşu nedeniyle, bugün gelinen nokta, birtakım hastalıkları da içinde barındırmaktadır.

“Demokrasi, eşitler arasındaki rejimdir” deyişi, gelir ve kültürel düzeyi birbirine yakın —hiç olmazsa arasında uçurumlar bulunmayan— kesimlerin bu rejimi uygulayabileceklerine işaret ediyor olsa gerektir.

Toplumumuz ise gerek gelir, gerekse kültürel açıdan çok büyük farklılıkları içeren bir yapıdadır. Bu farklılıklar, demokrasileri renkli yapan kültürel mozaiklerin farklılıkları olmayıp, doğrudan doğruya düzey farkları, hatta uçurumlarıdır.

Demokrasi sürecimiz, bu hastalıkları içinde bulundurmaktadır ve bunlar giderilemediği sürece sorunlar azalmayacak aksine derinleşecektir.

Hastalıklı demokrasimizin ulaşması arzu edilen nokta bellidir. Çağdaş toplumlar, “Nasıl bir demokrasi?” sorusunun cevaplarını bize göstermektedir.

Belli olmayan, bu noktadan, arzu edilen noktalara nasıl geçileceğidir. Çünkü bu konuda hazır reçeteler yoktur.

Bu bağlamda cevaplanması gereken sorulardan birisi, çağdaş demokrasilerin normlarından olan “örgütlenme” özgürlüğü konusundadır.

Bir arada yaşamayı, ne kadar küçük bir topluluk tarafından temsil edilirse edilsin hiçbir görüşe çoğunluğun görüşlerini dayatmayı kabul etmeyen, aksine onlarla uzlaşmayı benimseyen çağdaş “çoğulcu demokrasi”, bu ilkelerinin koruyuculuğu altında, örgütlenme özgürlüğüne hemen hiçbir sınır koymamaktadır.

Peki, birbirinin değerlerine saygı göstererek yaşamak yerine kendi değerlerini bütüne dayatmayı amaç edinmiş çeşitli kesimlerden oluşan bir toplumda örgütlenme özgürlüğü, bu dayatmalar için bir çeşit 'çanak tutmak' anlamına gelmez mi?

Bu soruya iki türlü cevap verilebilir: Birincisi, “Hayır, gelmez; çünkü toplumun tüm kesimleri örgütlü olduğu için kimse kimseye

kendi değerlerini dayatamaz. İster istemez, çeşitli kesimler uzlaşmak zorunda kalırlar” şeklindedir.

İkinci tür yanıt ise, “Evet, o anlama gelir; çünkü toplum dokusundaki gelir ve kültür düzeyi uçurumları, bir genel denge hali oluşturabilecek bir genel örgütlenmeye engeldir. Dolayısıyla bazı kesimlerin örgütlenmesi, ardından “zora dayalı ikna” ögesini de beraberinde taşır” şeklindedir.

Hatta bu ikinci durum, bu denli dayatmacı biçimde de ortaya çıkmayabilir. Başlangıçta çoğulcu demokrasinin araçlarını kullanarak yola çıkan antidemokratik amaçlı kesimler, “salam politikaları” uygulayarak adım adım “zorla ikna” yoluna girebilirler.

Durumu daha da içinden çıkılmaz yapabilecek bir parametre, bu sürecin toplumun kendi tercihlerine göre değil, toplumu bölüp parçalamak isteyebilecek dış etkenlerin manipülasyonlarına göre işlemesidir.

Buna göre, bir çifte standartla karşı karşıya gelinmektedir; çoğulcu demokrasiyi benimsemiş kesimlere sınırsız bir örgütlenme özgürlüğü; çoğulcu demokrasinin araçlarını kullanarak kendi değerlerini topluma dayatmak isteyenlere koşullu/sınırlı örgütlenme özgürlüğü!

Bu ikili standart derhal bir başka soruyu gündeme getirmektedir: Çeşitli kesimlerin niyetlerini kim ve nasıl saptayacaktır? Bu, keyfiliği beraberinde getirmez mi?

Günümüz Türkiye'sinde çeşitli kesimlerin, “demokratik talep” olarak da değerlendirilebilecek talepleri vardır. Kürt kökenli vatandaşlarımızın ya da dini bir politik araç olarak kullanan kesimlerin talepleri, bunlardan yalnız ikisidir.

Bu taleplerin çevresinde süren uzlaşmazlık ortamı, toplumu huzursuz etmektedir.

Bu taleplerin kabul edilmesi, şüphesiz ki ani bir ferahlama, bir huzur ortamı yaratacaktır. Politik alanda bu yöndeki işaretler dahi büyük sempati toplayabilir. Peki ya sonrası? Kimse, bir sonraki aşamanın gelmeyeceğinden emin değildir, çünkü bu kesimlere mal

edilen söylemler —ki bu doğru olmayabilir de—, gündemdeki taleplerin “salamın bir dilimi” olduğuna işaret etmektedir.

Bu durumun içinden tek şekilde çıkılabilir. O da net olmak, talepleri olabildiğince açık ortaya koymaktır.

Buna paralel olarak, çözüm önerilerinin de net olması gerekir. Aksi halde “Allah kerimdir!” yaklaşımı ile, sorunlar daha güç koşullara taşınabilir.

Birlikte yaşamak —ve de değerlerini dayatmadan birlikte yaşamak— isteyenler, ellerini kaldırmalıdır. Kaldırmayanlar azınlıkta ise çözüm var demektir. (1994)

RİZELİLERE ÇAĞRI

Bizde politikacıların, ellerindeki kaynakları kendi seçim bölgelerine öncelik verecek biçimde dağıtmaları neredeyse bir gelenek halindedir. Bunu yapmayan politikacı “kokmaz-bulaşmaz”, istemeyen seçmen de “avanak” sayılır.

Yıllardan beri, ne zaman bir hükümet kurulsa bir tartışma başlar. “Bizim ilimize bakanlık düşmedi!..” konulu bu tartışma, sürekli, küskünlüklerin kaynağı olur.

Hemen kimse tarafından yadırganmayan, üstüne üstük haklı dahi görülen bu tartışmaların Türkçesi şudur: “Bakanlar ve başbakanlar, seçim bölgelerine imkân sağlamak için bakan ve başbakan yapılırlar. Dolayısıyla bakanlıkların dağıtımında coğrafi dengelere (bu denge lafına da çok tutuluyorum) dikkat edilmelidir”.

Bir bakan ya da başbakana imkânlar, onun tüm ülkeye ve de ihtiyaç önceliklerine göre hizmet vermesi amacıyla tanınır. Bu basit mantık ve ahlak ilkesine aykırı olarak seçim bölgesine yapılacak her yatırım —ne denli yararlı olursa olsun— devlet kesesinden yapılmış bir “hırsızlık” tır. Bunun tüm toplum tarafından böyle anlaşılması, sindirilmesi gerekmektedir.

“Bal tutan parmak yalar” deyiimi, atasözlerimiz içinde ahlaksızlığı özendiren, haklı göstermeğe çalışan kimi laflardan biridir.

Bal tutan, parmağına bal bulaşmamasına dikkat etmeli, ama buna rağmen bulaşırsa onu tekrar bal kavanozunun kenarına sıyırmalı, onu yalamamalıdır.

Politikacı, çeşitli yollarla —ama ahlaki yollarla— tekrar seçilmek için gayret etmeli, kampanya masraflarını finanse edebilecek yollar geliştirmelidir. Ama bunların içinde, devletin kendisine belli bir amaçla emanet ettiği imkânları kendi seçim bölgesine peşkeş çekmek yoktur.

Son hükümet değişikliği sırasında, hükümet istifa ettikten sonra o gece içinde bir kısım illerin belediyelerine yardım yapıldığı, basına yansıdı. Bu yardımdan en büyük payı da o hükümetin başbakanının seçim bölgesi olan Rize almış. İki yüz milyar lira civarında bir para verildiği söyleniyor.

Bu ne ilktir, büyük olasılıkla ne de son olacaktır. Burada üzerinde durulması gereken nokta başkadır. Her nerede kime sorulsa, en çok yakınılan nokta, “siyasi kirlenme”dir. Ancak ilginç olan, bu kirlenmeden şikâyet edenlerin çok büyük bir bölümünün bizzat bu kirlenmede öyle ya da böyle pay sahibi, hatta taraf olmalarıdır.

Şimdi, saygıdeğer Rize'lilere sormak gerekir. İçlerinde siyasi kirlenmeden şikâyetçi olan var mıdır? Varsa, acaba, belediyelerine verildiği söylenen bu para için ne düşünmektedirler? Bu parayı iade etmesi için Belediye Başkanı'na başvurmayı mı, yoksa bu hediyeyi kendilerine sunan eski başbakana teşekkür etmeyi mi daha doğru bulmaktadırlar.

İşin ince noktası budur. Bu noktada pişkinlik göstermek, “verilen para gâvura mı gidiyor, memlekete harcanıyor”, ya da “sadece biz mi yapıyoruz herkes aynı şeyi yapıyor”, “biz gelen paranın haklı mı haksız mı geldiğini ne bilelim” gibisinden kurnazlıklar, siyasi kirlenmenin dik âlâsını oluşturan bu olayı temizlemez. Bunu temizlemenin tek yolu, Rize Belediyesi'nin bu

parayı iade etmesi, Rize'lilerin de bu yolda resmen başvuru yapmaları, ve bunu tüm Türkiye'ye duyurmalarıdır.

Transfer edilen paraları iade etmesi gerekenler yalnız Rize'liler değildir. Kendilerine bu şekilde para verildiğini öğrenen tüm Belediyelerde yaşayan yurttaşlar aynı şeyi yapmalıdırlar.

Rüşvetin tek yanlı olması zaten tanımına aykırıdır. Bir alanı ve bir de vereni vardır. Burada rüşvet alan durumuna düşürülmek istenenler, bu beldelerde yaşayan insanlardır. Bu insanlar böyle bir sınavla, istekleri dışında karşı karşıya bırakılmışlardır. Ama yaşam bazen böylesine güç sınavlara insanları itiverir!

Hep birlikte bu olayı izleyelim. Medyanın nasıl yaklaştığını da izleyelim. Buna gereken duyarlılığı mı gösterecekler, yoksa, “hoşgörü”(!) mü.

Kamuoyu ve medya bu konuda gereken duyarlılığı gösterirse, kimse böyle işler yapmaya kalkışamaz. Aksi halde, bunun adı hoşgörü değil, hırsızlık malı almak olur ki, onun da karşılığı TCK'da bellidir. (1996)

RÜŞVET

En genel tanımıyla, “bir yetkinin, ona sahip olana bir çıkar sağlayacak biçimde kullanımı” demek olan rüşvet, ne yazık ki yalnızca bazı kamu görevlileri ile bazı vatandaşlar arasında meydana gelen, bunun dışındakilerin ise bulaşmalarının söz konusu olmadığı bir suç olarak algılanır.

Gerçek böyle değildir. Bir özel sektör kuruluşunun herhangi bir düzeydeki yetkilisi ile bir müşteri ya da bir diğer özel sektör görevlisi arasındaki ilişkide “yetkinin, ona sahip olana çıkar sağlayacak biçimde kullanımı” da bal gibi rüşvettir. Hem de ne kamuoyunun, ne medyanın ilgi gösterdiği bir rüşvet türü!

Rüşvet böyle tanımlanınca, tanım içinde geçen ‘yetki’ her türlü yetki; yine tanım içindeki ‘çıkara sağlama’ da her türlü çıkar sağlama olarak anlaşılmalıdır.

İçinde bulunduğumuz günlerde süregiden hükümet krizi, bu tanım uyarınca irdelendiğinde, net bir rüşvet olgusu hemen görülecektir. Bazı siyasi partilerin hükümete güvenoyu verip vermemeyi işçi ücretlerindeki artışa bağlaması, inanılmaz açıklıkta bir rüşvet pazarlığıdır. Hükümet işçilere TÜRK-İŞ'in istediği ücreti verirse güvenoyu verecekler, aksi halde vermeyeceklerdir.

Daha açık olarak; bu siyasi partiler, hükümetin elindeki “zam yapma yetkisi”ni, kendilerine işçi desteği sağlama çıkarı sağlayacak şekilde kullanmasını istemekte, hükümet de «bu bir rüşvet olur, dolayısıyla böyle bir pazarlık ilke olarak yanlıştır» demek yerine, güvenoyu almak için istenen meblağın yüksek olduğunu, ekonomiyi olumsuz etkileyeceğini ileri sürmekte, daha düşük bir meblağ üzerinde pazarlık etmektedir. Anlaşmazlık, ilkede değil miktardadır. İki taraf da elindeki yetkileri, bundan azami çıkarı sağlayacak biçimde kullanmaktadır. Tek taraflı rüşvet olgusuna göre buna «katmerli rüşvet» demek daha doğrudur.

Kilis'in il yapılması karşılığında Kilis halkının oylarının istenmesi nasıl bir rüşvetse, burada da 65 milyon insanın gözünün içine baka baka bir rüşvet pazarlığı yapılmaktadır.

Zekâ'nın çeşitli tanımları içinde bir tanesi, içinde bulunulan bu duruma pek uymaktadır: “Zekâ, aynı gibi görünen olaylar arasındaki farkı ve farklı gibi görünen olaylar arasındaki benzerliği görebilme yeteneğidir!”...

Her gün rüşvetten şikâyet eden insanlarımızın gözünün önünde süregiden bu pazarlık, acaba yalnız ahlaki bir soruna mı işaret ediyor, yoksa çıkarılabilecek başka sonuçlar da var mıdır? (1995)

SİYASET NERELERE GİRMEMELİ, NEDEN?

Kahvehanelerin bu denli yaygın, kahve sohbetlerinin bu kadar tatlı olmasının ağırlıklı bir nedeni vardır: Kahvehaneler, çözülemeyen sorunların bir çırpıda halledildiği, bilinmez ya da belirsiz hiçbir şeyin olmadığı yerlerdir.

Ayrıca, ülkemizi yönlendiren felsefeler oralarda geliştirilip, ekonomik, sosyal ve özellikle de siyasal yaşamımıza yön verir.

Siyasal felsefemizin ünlü “*camiiye, okula ve kışlaya siyaset girmemelidir*” ilkesi kimlerce vazedilmiştir bilinmez, ama derindeki kaynağının kahvehane olduğundan kuşku duyulmamalıdır.

“Siyaset” denen nedir ki her yere giremez?

Okula, camiye ve kışlaya girmesi yasaklanan, ayrıca da her nerede ciddi bir iş yapıyorsa oralara da “girmese iyi olur” durumundaki bu siyaset nedir?

Kavramlarımız yeterince tanımlı olmadığı için siyasetin ne olduğu pek belli değildir, ama en azından iyi bir şey olmadığı bellidir. Çünkü eğer olsaydı camiye, kışlaya ve okula girmesinde bir sakınca olmazdı.

Her önemli iş gibi, kavramların tanımlanması da bu ve benzeri önemdeki konulardaki en yetkili kurum olan kahvehaneler tarafından yapılmıştır. Buna göre siyaset, örnekleri medyada bolca sergilenen, ne kadar eğri iş varsa onları yapma mesleğidir. Yani cepçilik, zarfçılık, üçkağıtçılık türünden, ama onlar gibi basit olmayan, sanat yanı da bulunan sofistike bir zanaat!

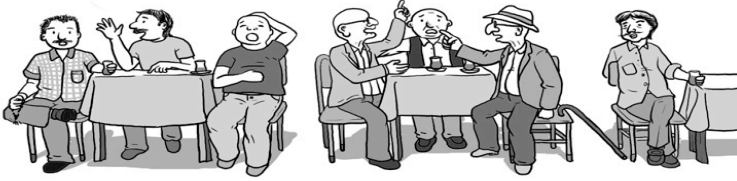
Bu tanım ve bu tanıma dayalı girme yasağı kendi içinde tutarlıdır. Bir şey kötüyse iyilere bulaşması önlenmelidir.

Ama burada başka bir sorun vardır. Siyasetin yasak yerlere girmesi önlenbilse dahi —yani mesela—, bu defa girdiği diğer yerler —ister istemez— olacaktır. Bayındırlık, bankacılık, yerel yönetimler, çevre, adalet gibi onlarca kuruma serbestçe girebilen siyaset, oraları ne hale getirecektir?

Bu basit akıl yürütme dahi gösteriyor ki, siyaset hakkındaki genel yargılarımız çarpıktır ve siyasetin bu denli kirlenmesinin birinci derecede nedeni de, *toplumu mutlu kılma sanatı* olarak anlaşılması gereken siyasetin, tam aksine yapısal olarak kirli olduğunun varsayılmasıdır. Bu durumda, siyaseti çeşitli kirlilik örneklerinin sergilenebileceği bir alan olarak görüp girerek marifetler işleyenlere hak vermek gerekir.

Siyaset anlayışımızı değiştirmek, onu en ulvi işlerden birisi olarak tanımlamak ve siyasi ahlakın somut ilkelerini ortaya koyup ona bağlı olanlarla olmayanların ayrışmasını sağlamak gerekir. Her rastlanan eğriliğin siyasete ve siyasetçiye uygun olduğunu varsayarak bir kirlenme spirali yaratan ve sonra da kendi yarattığı kirlilikten iğrenen kişiler olmaktan kendimizi kurtarabilmeliyiz. (1996)

**MEMLEKET KURTARAN
KAHVEHANESİ**
İtinayla memleket kurtarılır

SİYASETTE KALİTE

Sözcükler Yanıltıcıdır!

Bir zen öğretisi, “bir şeyi sözcüklere dökabiliyorsan o konuda birşey bilmiyorsun” diyor. Toplum sorunlarıyla uğraşan, onları anlamaya çalışanların, bu uğraşa girdikten bir süre sonra fark ettikleri bir gerçek, olayları kısaca tanımlamak için üzerlerine yapıştırılan etiketlerin tam bir baş derdi haline geldikleridir.

“Kavram ağacı” diyebileceğimiz bir ağaç düşünelim. Bu ağacın gövdesi, beş duyumuzdan en az birisiyle algılanabilen bir “şey” e

karşılık gelsin. Buna bir sözcük yardımıyla bir ad veriyoruz. Göz, ateş, kap vb. gibi.

Gövdeden yukarı çıktıkça bu somut “şey”lere ön veya son ekler katarak daha soyut kavramlar elde edilebiliyor. Gözden gözlük, gözlemek ya da gözükme gibi soyut kavramlar türetilir.

Kavram ağacından yukarılara, yapraklara doğru çıkıldıkça kavramlar daha soyutlaşır, gövdedeki belirlilik, yerini belirsizliğe bırakır.

“Vurmak” ve “duymak” somut kavramlarından türeyen bir kavram ağacı yaprağı, “vurdum duymazlık” tır. Vurmak ve duymak fiillerine göre son derece belirsiz olan “vurdumduymazlık” bir şeyi tam olarak ifade etmeyi değil, bir küme davranışı anlatmayı amaçlamıştır.

“Siyaset” ve “Kalite” Kavramları da Soyuttur!

Bu iki kavram da birer kümedir. Dolayısıyla, içeriklerine “belirsizlik” hâkimdir. O halde bu iki kavramdan yola çıkarak siyasette kaliteyi irdelemek güçtür.

Ayrıca, kalite kavramının çağdaş anlamı “ihtiyaca uygunluk” tur. Bu tanım uyarınca toplum ihtiyaçlarına uygun bir siyaset anlayışı “kaliteli”dir.

Amaç bu değil de, siyaset anlayışımızın daha yüksek değerlere oturtulması ve tanım gereği siyaset kalitesinin daha yukarı çekilmesi ise, yapılması gereken farklıdır.

Siyaset Anlayışımız Nasıl Daha Yüksek Değerlere Oturtulabilir?

Demokrasi çeşitli biçimlerde tanımlanabilir. Bir tanım da, “demokrasi, güçler dengesidir” biçiminde olabilir.

Yasama, yürütme ve yargı arasındaki dengenin yanı sıra, her üçünü de etkileyen birisi, toplumun sivil inisiyatifleridir. Bu da toplum örgütlenmesi biçiminde ortaya çıkar.

Bu örgütlenme ve dolayısıyla da sivil tepkiler zayıf olursa, yasama da, yürütme de, yargı da halktan kopuk yeni bir denge kurarlar. Bu durumda yine bir kuvvetler dengesi vardır ama bu denge halkın çıkarlarına değil, bu kuvvetlerin çıkarlarına hizmet eder. Ülkemizdeki durumun özeti budur.

Buna göre siyasette kalitenin yükseltilmesi için yapılması gerekenlerin başında toplumun örgütlenmesi ve siyasete yeni “ihtiyaçlar” empoze etmesi gelmektedir.

Nitekim 24 Aralık '95 seçimleri yaklaşırken, sivil toplum örgütlerinin ortaya koyduğu yeni bir ihtiyaç bileşeni, “Milletvekilliği Sözleşmesi” adıyla anılan bir taahhüttür.

Çeşitli partilerin adayları, bir dizi somut taahhütte bulunmaktadırlar. Bu, siyasi hayatımızda ilk defa olmaktadır.

Bu öneri bir sivil toplum örgütünce ortaya atılmıştır. Böylece görülmektedir ki, toplum, ihtiyaçlarına dayalı taleplerini, söylenerek, yakınlara dile getirmek yerine örgütlenerek ortaya koyabildiği takdirde pekâlâ siyasetin kalitesini yukarı çekebilecek bir etki yaratabilmektedir.

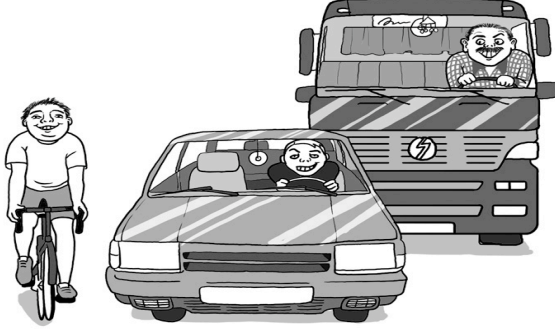
Mekanizma belli olduğuna göre bundan sonra yapılması gereken bellidir: Daha iyi örgütlenme ve kalite yükseltici girişimlerin projelendirilmesi! (1995)

YAYA, BİSİKLETLİ, KAMYONLU VE BAŞBAKAN

Önce bir gözlem: Bir kişi yaya olarak yürürken, ya da bisiklet kullanırken, tavırlarında değişiklik oluyor. Yaya iken en doğal halinde olan kişi, bisiklete binince tavırları biraz değişiyor.

Bisikletin, güç üreten bir motoru olmasa da, çevrilen pedalin kazandırdığı enerjiyi depolayabilecek bir kütlesi var.

Bu birikmiş enerji bir mekanik gücü temsil ediyor ve bisikletin üzerindeki kişi bunun farkındadır. Örneğin, yaya yürürken birisine çarptığında bir hasar yaratmazken, bisikletle çarptığında bir hasar

yaratabileceğinin bilincindedir. Bu tavır farklılığı, sahip olunan “güç”ün farklılığından kaynaklanmaktadır.

Bu defa, aynı kişinin altına bir otomobil (ama ucuz bir otomobil) verip sürücü koltuğuna oturttuğumuzda, bisikletli haline göre yüz hatları daha gerilmekte, kendini daha bir önemsemektedir. Ama bu tavır değişikliğinin nedeni, tamamen hâkim olduğu güçle ilgilidir.

Aynı insanı, daha güçlü bir motora sahip bir otomobile sürücü olarak bindirdiğimizde, tavır biraz daha değişecek, otomobil motorunun gücü kendi gücüyümüş gibi bir tavır içine girecektir.

Nihayet aynı kişiyi bir kamyon sürücüsü yaptığımızda takındığı tavır artık doğrudan «tehdit» kokmaktadır.

Aynı kişinin, kontrol edebildiği güç arttıkça bunu aynen tavırlarına yansıtması, insanın hâlâ ne denli bir ilkilliği içinde barındırdığını göstermektedir. Eline güç geçtiğinde bununla derhal bütünleşip çevresini tehdit etmeye başlaması, ufak tefek ama kabadayı insanlar arasında da kolayca gözlenebilen bir «ilkellik beyanı»dır.

Fiziki güç sahipliğinin yol açtığı bu tavır farklılığı aynen diğer güç biçimleri için de geçerlidir.

Bürokratik, politik, askerî, velhasıl yetkiden doğan bir hiyerarşinin söz konusu olduğu her yerde insanların — çoğunluğunun— tavırları yetkilerini yansıtılmaktadır.

Yayalar bisikletlilere, bisikletliler ucuz otomobil sürücülerine, onlar pahalı otomobil şoförlerine, lüks oto sürücülerine de kamyon

sürücülerine, ellerindeki güçle kendilerini tehdit ettiği için kızmaktadırlar.

Ama hepsi beraber, bakan ve başbakanlara öfkelenmekte, onların ellerindeki gücün tavır, tutum ve davranışlarına yansdığından şikâyet etmektedirler.

Herkes, elindeki gücün tehdit ediciliğini «sonuna kadar» kullanmakta, hatta yapay önlemlerle onu artırmaya çalışmaktadır. Ucuz otomobil sahiplerinin çoğunun, pahalı otomobil sembollerini takıp arabanın içini pilot kabinine benzetmeye çalışması, bu “güç artırma” özleminin bir ifadesidir.

Bakan ve başbakanların çeşitli tavırlarına bakıp, altında hangi özlemlerin yattığını yorumlamak, ne kadar ilginç değil mi? (1995)

“YENİ MUHALEFET ANLAYIŞI” NASIL OLMALI?

“Yeni siyaset anlayışı”, “sorunlara yeni yaklaşım yolları”, “yeni politikacı tipi” gibi arayışlar içinde ele alınıp tartışılması gereken konulardan biri de “yeni muhalefet anlayışı” olmalıdır.

Ülkemizde geleneksel muhalefet anlayışı, ya iktidarların her ak dediğine kara demek (güçlü muhalefet deniyor), ya da iktidarların bazı tutumlarını —ki bunlar yanlış da olabilir— desteklemek (buna da sorumlu muhalefet deniyor) biçimlerinde olagelmıştır. Ama genel çizgi, “çürütmecilik temelli muhalefet”tir. Bu yaklaşımların her ikisinin de demokratik sürecin işleyişine olumlu bir katkı sağlamadığı, bugüne kadarki uzun geçmiş performanstan bellidir.

İlginç olan nokta, bu yetersizliğin hemen herkes tarafından bilinip dile getirilmesidir (dile getirmeyenler yalnızca her devirdeki muhalefet partileridir)..

Peki, herkes tarafından bilinen bu durum niçin böyledir? Bu yetersizliğe yol açan sebepler nelerdir?

Olası nedenlerden en güçlüsü, “çürütmeci muhalefet”in çok zahmetsiz olmasıdır. Bunda yöntem, iktidarların yaptıklarını, kararlarını, söylediklerini izlemek ve onların eksik ve yanlışlarını

bulmaktır ki bu da son derece kolaydır. Bu iş ne denli şiddetli, kırıcı hatta hakaretamiz yapılırsa, muhalefet de o kadar başarılı sayılır.

Çürütmeci muhalefet yapmanın ikinci yöntemi, o an iktidar olan partinin muhalefetteyken söylediklerini bulup hatırlatmaktır. (Buna karşı iktidarların da cevabı hazır: Ya muhalefetin iktidardayken söylediklerini bulup çıkarmak, ya da o sözün o güne, bu sözün bu güne uygun olduğunu belirtmek...)

Gerçekte ise, iktidarların en güçlü yol göstericisi olması gereken muhalefet, ülkemizde geleneksel olarak, “bizim görevimiz yapılanı itiraz etmektir” gibi faydasız bir ağız dalaşına dönüşmüştür.

“Yeni Muhalefet”, Özgün ve Ayrıntılı Bir Modele Sahip Olmalıdır!

“Muhalefet, her an için daha iyi bir alternatif ortaya koyabilmek ve bu yolla iktidarın uygulamalarını daha doğruya, daha iyiye ve daha güzele yönlendirebilmektir” gibi bir tanım benimsenirse, bunu yaşama geçirebilmenin ancak bir yolla mümkün olabileceği kendiliğinden ortaya çıkacaktır. O da, her anın reaksiyonlarının —ki onların nasıl doğduğuna işaret edilmişti— bir araya gelmesinden oluşan, parçaları arasında bir uyum bulunmayan ve daha da kötüsü belirli bir ideale yönelmemiş “yamalı tutumlar” yerine, parçaları kendi aralarında uyumlu ve belirli bir ideale göre tasarılanmış bir model sahibi olmaktır...

Böyle bir model “özgün” ve “ayrıntılı” olmalıdır. Örneğin, “partimiz, serbest piyasa ekonomisini benimsemektedir” gibi yalnızca kerteriz almaya yarayan bir model, ne özgün ne de ayrıntılıdır. Çünkü, örneğin, içinde bulunulan ekonomik yapıdan serbest piyasa ekonomisine nasıl ulaşılabileceği —ki işin can alıcı yanındır— belli değildir.

Geleneksel muhalefet söylemimiz, “değerli kadrolarımız, bu amaca göre gerekli icraatı yapacaktır” biçimindedir ve bunun Türkçe’si, “biz de o kısmını henüz düşünmedik” demektir.

Nitekim, hemen tüm partilerin —iktidarlar da dahil— şiddetli bir özelleştirme yandaşı olmasına karşın bu işin bir türlü becerilemeyişinin önemli bir nedeni, devlet işletmeciliğinden özel işletmeciliğe geçiş halinde, KİT kadrolarına doldurulmuş insanların ne yapılacağıının bilinmeyişidir.

Özelleştirmenin vazgeçilemez koşulu, özelleştirilecek kuruluşlarda çalışanların ve de kamuoyunun desteğinin kazanılması olduğuna göre, orada çalışanların ne olacağı konusunda kafası karışık partilerin yanında kimsenin yer almayışının, bunun yerine herkesin “adil düzen”e koşmasının bir nedeni de işte budur! Denize düşenin yılanı sarılması ya da yağmurdan kaçanların doluya tutulması herhalde bu olsa gerektir...

Geleneksel politikacı tipimizin “makro” yaklaşımlara meraklı görünüp, bu can alıcı soruların cevaplarını içermesi gereken “mikro” yaklaşımlardan bucak bucak kaçmasının nedeni, neyi nasıl yapacağı konusunda berrak bir fikri bulunmayışıdır. Makro yaklaşımlar ise okul kitaplarında hatta gazetelerde zaten yazmaktadır.

Buna göre “Yeni Muhalefet”, elinde operasyonel düzeyde ayrıntılı bir hükümet programı bulunduran; enflasyonu “nasıl” düşüreceğini, üretim sistemimizi buluşçuluk temeline “nasıl” oturtacağını, terörle “nasıl” mücadele edeceğini, insanlarını daha iyi “nasıl” eğiteceğini, mali sistemi bütünüyle belgeye “nasıl” dayandıracığını ve bütün bunların yapılmasına engel olabilecek güçlükleri “nasıl” aşacağını tasarlamış, bunu yazılı hale getirip ilan etmiş, bununla da kalmayıp gelişmelere göre bunları güncelleyerek eksik ve yanlışlarını gideren bir muhalefet anlayışdır.

“Yeni Muhalefet” Tahmin Yapabilmelidir!

Kabaca, “yapılanı eleştirmeye” (ve sadece eleştirmeye) dayalı geleneksel muhalefetin yerine geçmesi gereken “yeni muhalefet”in bir başarı ölçütü de, geleceğe ait tahminlerinin tutarlılığıdır. Eleştirilerini mutlaka tahminlerle desteklemeli ve belirli aralıklarla

tahminlerinin geçerliğini, varsa yanılma nedenlerini, dürüstçe ilan etmelidir.

“Yeni Muhalefet”, “Yeni Bilgi Verme Üslubu” Gerektirir!

Geleneksel iktidar-muhalefet ilişkilerimizin dayandığı iletişim, bir ortaoyunu dili kullanır. Ortaoyunlarında, taraflardan birisinin bir sorusuna anlamlı bir cevap verilmesi zorunluluğu yoktur. Beklenen, cevabın soru ile kafiyeli olması, dahası, cevabın soru soranı şapa oturtmasıdır.

Örneğin, “futbolcuların transfer ücretleri niçin vergi dışıdır?” gibi bir soru'nun ortaoyunu politikası kurallarına göre cevabı, “spor, kitlelerin beden ve ruh sağlığını geliştirici faaliyetlerdir. Bu yüzden teşvikinin düşünülmemesi mümkün değildir. Yoksa siz halkımızın sağlığına mı karşısınız?” biçimindedir ve bu aslında “uysa da uymasa da” cinsinden bir yanıt olup, pratik hiçbir anlamı yoktur.

Buna göre “yeni muhalefet”, yeni bir bilgi verme stiline, daha açık bir deyişle, yeni bir cevap verme ahlakının ortaya çıkmasına, yani yeni bir iktidar stiline bağlıdır.

“Yeni Muhalefet”in 1 Numaralı Önceliği “Bilgiye Erişme Özgürlüğü” Olmalıdır!

Geleneksel siyaset yaşamımızda muhalefetin en çok kullandığı argümanlardan biri de, “etkin muhalefet yapmak için gereken bilgilerin yalnız devletin —yani iktidarın— elinde olduğu”dur.

Aslında ise, karar almak için gereken bilgiler iktidarların elinde de yoktur. Bunun nedeni de, kararların “bilgi”ye değil, o an için hâkim rüzgâra göre alınmasıdır. Bunun böyle olduğunu iktidarlar da muhalefetler de bilir, ama söylenmesi ayıp olacağı için söylenmez.

Bugüne kadar iktidarların da muhalefetlerin de önceliği, “bilgiye erişme özgürlüğünün sağlanması” olmamıştır. Bu da, kullanılagelen “bilgi yok” argümanının samimi olmadığına kanıttır.

Bu ölçüler uyarınca bakıldığında, ülkemizde yalnız muhalefet partisi değil, siyasi parti denebilecek bir örgüt, hiç bir zaman bulunmamıştır.

Bu, yeni siyasal oluşumlar için yol gösterici bir saptamadır. Mevcut siyasi partilere ek olarak kurulmakta bulunan ya da bundan böyle kurulacak olan siyasi partiler, ancak bu ölçülere uyduğu takdirde bir değer taşıyacak, aksi halde vatandaşın kafası biraz daha karışacak ve tercihler daha da uçlara kayabilecektir. (1994)

UNVANLAR KİREÇLENMEYE YOL AÇAR!

Unvanın her türlü, yönetsel, askerî, akademik, dinî unvan, ona sahip olanlarda bir tür “kireçlenme”ye yol açma eğilimindedir. Bu, o unvanlarla birlikte bulunan yetki, bilgi ve/ya deneyim birikiminin, “kendini güvende hissetme” doğal arzusunu tatmine pek uygun olmasındandır.

Diğer yandan, ilerleyen yaş da ayrı bir kanaldan, ayrı bir kireçlenme türüne yol açma eğilimi taşır. Bu da, değişikliklerden usanıp daha durağan bir çevreye kavuşma arzusundan kaynaklanmaktadır.

Bu iki ayrı olgunun da kaynağında, insanın —ve tüm canlıların— varlığını sürdürebilmesine karşı algıladıkları tehditleri azaltma doğal eğilimleri yatmaktadır.

Bildiğini zannettiği, hatta bundan kesinlikle emin olduğu bilgilerin doğru olmadığını rahatsız olmadan kabul etmeye hazır olmak bir bilgelik düzeyidir. Cehalet ise az bilmek ya da yanlış bilmek değil, bildiklerinin tartışılmaz olduğuna inanmak halidir.

Çevremizde çeşitli hoşgörüsüzlükleri izledikçe, bunların hemen hepsinin kaynağında bu “kesin inançlılık” halinin bulunduğu görünüyor.

Bilim tarihine göz atınca, bugün genel doğru haline gelmiş bir çok bilginin, çok değil 100 yıl önce, o günün otoriteleri tarafından kesinlikle reddedildiğini görüyoruz. 1910 yılında, “içinde kendi

yakıtını taşıyan bir aracın hiç bir suretle yerçekimini yenip Dünya'dan kurtulamayacağı", ünlü bilim insanları tarafından yazılı olarak açıklanıyordu. Daha sonra "kurtulma hızı"na eriştirilebilecek araçların bu "kesin" kurala uymayacakları anlaşıldı.

Büyümenin enflasyona neden olacağı, yakın zamana kadar yine bu "kesin" doğrulardan biriydi. Bugün büyümenin enflasyona değil "disinflation"a yol açacağına yine "kesin" gözüyle bakılıyor. Ya da yeni işler yaratmanın ancak büyümeyle mümkün olabileceği yakın geçmişin "kesin" doğrularından birisiyken bugün bunun doğru olmadığını biliyoruz.

Bugün, insanları koşullandırarak toplu yaşamın kuralları yönünde yönlendirmenin, yani eğitimin, kutsallığı tartışılmıyor. Muhtemelen yakın gelecekte, her türlü koşullandırmanın — reklamlar, eğitim, hatta bir biçimde sağlanmış bir güvene dayalı olarak ikna etmenin dahi— suç sayıldığını görebileceğiz.

Bildiklerimizi, ya da daha doğru deyimle bildiğimizi zannettiklerimizin tümünü terk edip, bunların yanlış olduğunu kabul etmeye ve de bunların yerine hiç bir şey koymamaya razı olabilmeliyiz. Doğrular yaşamı kolaylaştırabilir, bizi düşünmek külfetinden kurtarabilir, başkalarını da bu yönde koşullandırarak kendimize bir egemenlik alanı çizip içinde rahat yaşamamızı sağlayabilir. Unvanlar, bu rüyanın perçinleridir.

Özgürlük, kendi kendimize çizdiğimiz bu çemberi kırıp dışarı çıkabilmektir. Birlikte, büyük sistemin bir parçası olarak birlikte yaşayabilmenin temeli budur. (1995)

TV TARTIŞMALARI VE "KANONİK" KONUŞMA!

Çeşitli konuların TV'lerde açık oturumlar biçiminde tartışılması, iki yanı keskin bir bıçak gibidir. "Tartışmanın Mimarisi" diyebileceğimiz, varılmak istenilen sonuç(lar)-ın —kamuoyunda duyarlık yaratma, tabu yıkma, uzlaştırma gibi— baştan belirlenmesi, buna göre katılımcıların tesbiti, tartışma yöntemine

—beyin fırtınası, çatıştırma, asgari müşterek bulma gibi— karar verilmesi ve bütün bunlara bağlı olarak da tartışma süresinin tesbiti iyi yapılabilirse, son derece yararlı bir iş yapılmış olur.

Bunlara dikkat edilmezse, bu defa, katılımcıları — daha da kötüsü izleyen milyonları— kutuplaştıran, kafalarını karıştırıp onları ümitsizliğe düşüren; bilim, politika, din, sanat gibi kurumları gözden düşürüp, doğacak vakumda fanatizm türlerinin yeşermesine ortam hazırlayan sonuçlara yol açılmış olur.

Ülkemiz, özel TV'ler yoluyla kavuştuğu sınırsız tartışma özgürlüğünün sarhoşluğunu (hoş baş anlamında) yaşamaktadır. Bu nedenle, tartışmalar bir mimariden yoksundur. Zamanla bu konuda olumlu gelişmeler olması beklenir.

ATV'deki Siyaset Meydanı, çok sayıdaki tartışma ortamından en çok izlenendir. Eğer amaç yalnız “en çok izlenen” olmaksın, herhalde başkaca yapılması gereken yoktur, bir “mimari”ye de ihtiyaç bulunmamaktadır. Hatta izlenme oranını daha da artırıcı yöntemler (parti liderleri arasında *kickboxing*, uykusuzluk nedeniyle taraflardan ilk bayılanı saptamak gibi) bulunabilirse de, bu tartışma amaçların bulunmadığı “varsayımı” ile bir öneride bulunmak istiyorum.

Bu önerim yalnızca tartışma programlarına katılanlara değil, daha uzun yaşamak isteyen herkese yarar sağlayacaktır. Bu, “konuşma sürelerinin kısıtlanması” ve bunun için de “kanonik konuşma” usulünün benimsenmesidir.

“Kanonik konuşma”, ifade edilmek istenen bir düşüncenin, olabilecek en kısa formda dile getirilmesi tekniğidir. Alışık olmayana başlangıçta —biraz— güç gelebilirse de, kısa zamanda öğrenilir.

“Kanonik ifade”nin —yalnız konuşmada değil yazmada da geçerlidir— ne olduğunun anlaşılması için, önce “uzun konuşma”nın neden(ler)i anlaşılmalıdır.

Uzun konuşmanın başlıca üç nedeni; “alışkanlık”, “berrak olmayan düşünceleri berrakmış gibi gösterme isteği” ve “bir ters— bir yüz söyleyip, şiş ve kebapı yakmama” eğilimidir.

“Alışkanlık”, zamanla tedavi edilebilir. Diğer ikisinin ilacı ise kısa konuşmaya “zorlamak”tır.

Ancak, “kısa konuşma”nın —her zaman yapıldığı gibi— iki uçtan birini seçmeye zorlamak olmadığına çok dikkat edilmelidir. “Bu fikre katılıyor musunuz, yalnız evet-hayır deyin” gibisinden “boyut daraltıcı faşizan” zorlamaların, kısa konuşmayla ilgisi yoktur.

“Kanonik ifade” ya da “kısa konuşma”nın temel gerekçesi, tartışmaya katılanların “konuşma özgürlüklerini” sağlamaktır. Her uzun konuşma, sıra bekleyen diğer tartışmacıların haklarından çalınmış birer parçadır. Tartışma yöneticisinin bir numaralı görevi ise, herkesin özgürlüğünü güvenceye almaktır.

Doğruluğu kendinden menkul, sonu “...dir” ile biten hükümlerle dolu, o konuda düşünmemiş olmayı gizlemeye yönelik laf salatalarını kesmenin en etkin yolu, her defasında azami 1 veya 2 dakikalık konuşmaya izin vermek ve süre sonunda — cümlelerin ortası dahi olsa— mekanik bir yolla “kesmek” tir. Böylece, çeşitli defalar söz almak mümkün olduğu gibi, herkese fikrini söyleme imkânı verilmiş olur.

Tartışma programlarında unutulmaması gereken bir nokta, toplam sürenin 1-1,5 saati geçmemesidir. Sabahlara kadar süren bir tartışma ortamında akıl zindeliğini koruyabilecek babayığitler, henüz ülkemizde yetişmemektedir.

Tartışma programı düzenleyicilerinin dikkatine sunulur. (1995)

DÜŞÜNCE KALİTESİ!

Günümüzde hemen bütün dünyada, ifade özgürlüğü konusundaki sınırlamalar giderek azalmakta, tam tersine, insanların düşündüklerini ifade etmesi, yayması özendirilmektedir. Gelişmiş toplumların idareleri bunu, toplumları daha iyi yönetebilmek için zorunlu bir katkı olarak görmektedirler.

Herhangi bir düşüncenin ifade edilebilmesini düzenleyen, onu sınırlayan bir yasa yoksa da, bu konuda ortak anlayışlar oluşmuştur. Bu anlayışın pek somut tek ölçüsü olmamakla beraber;

- O konudaki pratiğin bir tarafı (uygulayıcısı, düzenleyicisi, denetleyicisi gibi) olmak ve/veya
- O konunun düşünsel yanının bir tarafı (kuramcısı, öğreticisi gibi) olmak
ve/veya
- O konunun pratik ya da kuram yanında olmamakla beraber, her konuya uygulanabilecek bir sistem yaklaşımına sahip olmak

gibi kriterler, bir kişinin bir konuda düşüncesini ifade edebilmesi için ehliyet olarak kabul edilmektedir.

Bunlar, bir düşünciyi ifade edecek kişinin ehliyetine ilişkin “*gerekli koşullar*”dır. Bir de, bu ehliyete sahip kişinin dile getireceği düşüncenin kalitesine ilişkin “*yeterli koşullar*” olmalıdır. Çünkü her trafik ehliyeti olan kişinin mutlaka doğru araç sürmesi gerekmediği gibi, bir konuda düşünce dile getirme ehliyetine sahip sayılan herkesin de, dile getireceği bütün düşüncelerin kaliteli olması da gerekmez.

Bu noktada tanımlanması gereken kavram, *düşüncenin kalitesi*’dir. Bunun için akla gelebilecek çeşitli ölçütlerden şu dördü işe yarar gibi görünmektedir:

- ✓ İlgili alanın son bilgileriyle (*state-of-the-art*) tutarlı,
- ✓ Kanıtlanmaya ihtiyaç gösteren hipotezlerden olabildiğince az içeren,
- ✓ O alanda bilinenleri, bir sorunun anlaşılmasına ve/veya çözümlenmesine katkı sağlayabilecek şekilde yeniden bir araya getirebilmiş,
- ✓ Düşüncenin ilgilendirdiği tarafların olabildiğince çoğu tarafından aynı şekilde anlaşılabilmesi için, “mümkün olan en kısa formda (kanonik form)” ifade edilebilmiş olmak.

Hal böyle iken, bu ölçütlere uymayan çok sayıda düşünce ürününün konuşulup yazıldığı da bir gerçektir. Değersiz ya da düşük kaliteli düşünce denebilecek bu düşünceleri, değerli ya da kaliteli denebilecek olanlardan ayırabilmek oldukça güçtür. Çünkü, düşünce kalitesi düştükçe, anlaşılmazlığı da artar ve anlaşılmaz düşüncelerin bir hikmet içerdiği inancı nedeniyle bu tür düşünceler kabul de görür.

Düşünce kalitesini düşüren nedenler çeşitliyse de, başlıcaları şunlar olabilir:

- ✓ Mantık operatörleri içine virüslerin karıştırılması.
- ✓ Bir mantık zincirinin içine katıldığında, olması gerekenin tam aksine sonuçlar üretilmesine yol açan operatörler, “virüs” gibidir. “Evet ama yine de”, “olsun”, “n’apalım” gibi virüsler bunlardan yalnızca birkaçıdır. Bu tür virüs içeren düşüncelere karşı düzgün mantıkla başa çıkabilmek çok güçtür.
- ✓ Bilgi eksikliği.
- ✓ Yetersizliklerin ucuz akademik unvanlarla gizlenmesi.
- ✓ Ana dil yetersizliği.

Kalitenin yaşamımızın her kesitindeki rolünün sorgulandığı günümüzde artık, önümüze konulan ve tüketmemiz istenen düşünsel ürünlere daha farklı bir gözle bakmanın zamanı gelmiş olsa gerektir. (1995)

ELEŞTİRİYE KAPALI SİSTEMLER KENDİNİ SÜRDÜREMEZ!

İnsan —ve çoğu canlının— çevresindeki fiziki koşullar değiştikçe ona uyum gösterebilmesi, “geri besleme” denen bir çeşit “özeleştirici mekanizması” yoluyla mümkün olabilmektedir.

Örneğin, ortam sıcaklığı yükselince terleyen vücut, ısı kaybederek kendini tekrar 37C dolayına getirir. Aksine, ortam soğuyunca, deri gözenekleri daralarak ısı kaybını azaltır ve vücudu yine aynı sıcaklıkta tutar.

Herhangi bir nedenle bu mekanizmanın işleyişi bozulsa ve beden sıcaklığı 42C'nin üzerine çıksa ya da 35C'nin altına düşse, insan, yaşamını sürdüremez.

Vücut sıcaklığı için geçerli olan bu “kendini ortama göre ayarlayabilme” özelliği, organizmadaki yüzlerce süreç için de aynen geçerlidir.

Bu mekanizma ister vücut sıcaklığının, ister dengemizin, isterse kan basıncımızın korunmasını sağlasın, daima aynı şekilde çalışır: Dengede tutulmak istenen her ne ise, ona ait bir “olması gereken değer” genetik belleğimizde mevcuttur. Diğer yandan, dengede tutulacak olanın değerini her an ölçen bir de duyarga vardır. İşte, yaşamın sihirli mekanizması, bu iki değeri karşılaştırılması yoluyla olur. Bu bir çeşit “özeleştirici”dir.

“Olması gereken” ile “gerçekte olan” arasındaki fark, sistem tarafından bir “hata” olarak kabul edilir ve bu hata katlanılabilir bir değeri aşınca, bir “hata düzeltici mekanizma” devreye girer ve hatayı yok etmeye çalışır.

Dikkat edilirse, sistemi yaşayabilir durumda tutan sihirli yan, “gerçekte olan”ın üstünün örtülmeyle aksine ortaya konulması, bununla yetinmeyle bir de “olması gereken”e göre ne durumda olduğunun eleştirilmesidir. Sistem, son adımı bu eleştirinin sonucuna göre ortaya çıkan “hata”nın düzeltilmesine razı olmakta

ve ancak bunun karşılığında yaşamını sürdürebilme ayrıcalığını koruyabilmektedir.

İnsanoğlu bu harika “yaşam sürdürebilme” mekanizmasını keşfedince, kendi icat ettiği mekanik sistemlere de uygulamaya çalışmıştır. Uçaklar, dengesini bozmaya çalışan çeşitli etkenlere karşı bu sayede uçmakta, evlerdeki buzdolapları böyle çalışmakta, TV yayımları bu yolla izlenebilmektedir.

Organik ve mekanik dünyanın bu yaşam sırrı, toplum yaşamına da uygulanmış, örneğin “demokrasi” denen rejim de böylece ortaya çıkmıştır.

Baskın özelliği “halkın kendini yönetmesi” olarak belletilen bu rejimin, daha önemli bir niteliği, “kendini, olması gereken özelliklerinin dışına çıkarmaya çalışan etkenlere karşı, özeleştirici yoluyla koruyabilmesi”dir.

Organik ve mekanik sistemlerde kontrol altında tutulması gereken özelliklere ait “olması gereken”ler, doğuştan ya da insanlar tarafından dışarıdan, empoze edilir. Demokraside ise, “olması gerekenler”, demokrasi tarihi boyunca gelişmiş evrensel kurallara göre oluşur.

“Hataları düzeltici” mekanizmanın, demokrasiyi, “olması gerekenler”in dışına çıkmaktan koruyabilmesi için ise, “gerçekte olanlar”ın ölçülebilmesi, yani sistem tarafından “bilinebilmesi” gerekmektedir.

İşte, işin püf noktası buradadır: İçinde ülkemizin de bulunduğu bir dizi “gerice” toplumda, mekanizmanın bu “gerçekte olanları bilinir kılma” yanı, kurumları yıpratmama adına, ama aslında, kurumlardan oluşan sistemin kendini sürdürebilirliğini tahrip etmek pahasına, işletilmemektedir.

Yargı kurumu böyledir. Ordu böyledir. İstihbarat kurumları böyledir. Hatta Dışişleri büyük ölçüde böyledir. Yalnız bu kurumların mensupları değil, toplumun büyük bölümü de, “hata düzeltici mekanizma”nın can alıcı noktası durumundaki “gerçekte olanları bilme” konusunda son derece tutucudur ve bu kurumlara yönelik eleştirileri yıkıcılıkla eş tutar. Gerçek ise tamamen aksidir.

“Cehennem yolları iyi niyet taşlarıyla döşelidir” özdeyişi uyarınca, “gerçekte olanları bilme” konusunu yıkıcılık sayanlar, ülke rejiminin, kendini yıkıcı etkilere karşı koruyabilme kabiliyetini, bir deyimle “demokratik bağışıklık sistemi” mizi, bilmeden sabote etmektedirler.

Ancak, bir noktaya da işaret edilmelidir: Sistemin kendini hatalara karşı koruyabilmesi yalnız “gerçekte olanları bilme” sine bağlı değildir. Bunun yanı sıra, “hata düzeltici mekanizma”nın da çalışması gerekmektedir. Bu mekanizmanın demokrasi durumundaki karşılığı, toplumumuzun “sorun çözebilme kabiliyeti”dir. Bu kabiliyetin düşüklüğü, ayrı bir toplumsal zafiyetimizdir.

Türkiye'nin artık bunları konuşabilmesi, kendi kendine övünmekten vazgeçip, evrenin en eski ve en güvenilir mekanizmasının güvenilir kurallarına kendini teslim etmesi vakti gelmiştir. Hatta geçmektedir. (1995)

ÇALIŞAN KADINLARIN ÜCRETİ % 15 YÜKSEK OLSUN!

Bir gazete haberine göre “*Türkiye’de, çalışan kadınların ücretleri Japonya’ya göre neredeyse bir misli yüksek*”miş. Gazete bunu, övünebileceğimiz bir nokta yakalamış olmanın gururuyla haber veriyor.

Malta’lı ünlü düşünür E.De Bono, feministlerin bir toplantısında hazır bulunan kadın dinleyicilere hitaben verdiği bir konferansta şöyle bir öneride bulunur: “*Kadınların ücretleri, aynı işi yapan erkeklere göre %15 daha yüksek olmalıdır.*”

Salon alkıştan yıkılır. Kadınlardan daha fazla kadınları düşünen bir kişi, dinleyicileri çok mutlu etmiştir. Ancak, ön sırada, hiç alkışlamadan oturan ve sert bakışlarla De Bono’yu süzen bir hanım vardır.

De Bono, yaptığı önerinin gerçek anlamını anlayan bu tek kadını görmüş, ve bazı çok açık gerçeklerin çoğu zaman geniş kitlelerce nasıl olup da anlaşılamadığını dehşetle o zaman anlamıştır.

Alkışlar durulunca konuşmacı, önerisinin ne anlama geldiğini açıklar: İşgücü piyasasında kadınların ücretleri erkeklere göre yükselince, herkes kadınları istihdam etmekten uzaklaşacak ve böylece çoğu kadınlar işlerini kaybedeceklerdir. Dolayısıyla böyle bir öneri kadınların önce gönüllerini fetheder, sonra da işlerini kaybettirir.

Gazete haberine konu olan Japonya'da, işsizlik oranı ortalama %1-2 civarında olup, bu oran kadınlar için %4-5 civarındadır.

Türkiye'de ise ortalama işsizlik %15 civarında olup, kadınlar için %50'den daha yüksektir.

Japonya'da kadınların ücretleri erkeklerin yarısı, Türkiye'de ise erkeklerinkine eşittir. Yani Türk kadınları daha yüksek ücretli işsizlerdir.

Bu düşündürücü haber (haberlin içeriğı değil kendisi düşündürücüdür) ve onun altında yatan acı gerçek, zaman zaman tartışılan yüksek ücret zamlarının nelere yol açtığını göstermek bakımından ilginçtir.

Çeşitli toplu sözleşme görüşmelerinin sürdüğü ve çoğunun uyumsuzluğa gittiği bu günlerde, bu olaydan gerekli dersin çıkarılabileceğini ve suların yukarı akıtılamayacağını anlaşılabileceğini umarım. (1996)

DOĞAL TALEPLERE UYMAYAN KURUMLAR YAŞAYAMAZ!

Toplumsal sorunlarımızın gözden geçirilmesi, bunların da aynen madde kimyasında olduğu gibi bir “sorun kimyası” yasalarına uyduğunu gösterecektir. Neredeyse sonsuz sayıdaki maddeyi, yüz

kadar temel element oluşturur. Karbon, hidrojen ve oksijen gibi yalnızca 3 element, milyonlarca farklı madde meydana getirir.

Çok sayıdaki toplumsal sorunumuz da, benzer biçimde “sorun elementleri” denebilecek “kaynak”lardan, kendine göre birer kimyasal tepkimeyle oluşmaktadır. Madde kimyası Japonya, Uganda ve Türkiye'de aynı biçimde işlerken, sorun kimyası yerel koşullara göre sonuçlar üretir.

Su, ABD ve Türkiye'de iki hidrojen ve bir oksijen atomundan oluşurken, ABD ve Türkiye'deki trafik kazalarının “sorun elementleri” tamamen aynı değildir.

Ülkemiz sorunlarının sorun kimyası yasalarına göre incelenmesi, on beş kadar sorun elementinin, yüzlerce toplum sorununu oluşturduğunu göstermektedir. Bu sorun elementlerine “kök sorunlar” denebilir

Madde kimyasında temel elementler de nasıl parçalanıp elektronlar, protonlar gibi atom parçacıklarına bölünüyorsa, kök sorunlar da alt-parçacıklara bölünebilir. Bu süreç sorun kimyasının uğraş konusudur.

On beş kadar kök sorunumuzun birisi de işte bu “üzerinde uzlaşa bulunmayan kavramlar” dır.

“Rekabet”, “hukuk” ya da “işçi hakları” sözcüklerinin çoğu kimsede somut karşılığı yoktur. Yalnızca bunlar değil, daha yüzlerce sözcüğün somut karşılıkları yoktur. Bu sözcüklere herkes kendi anlayışına göre anlamlar yükler ve anlaşmazlıkların çoğu da bu bireysel ve özgür (!) anlamlandırmalardan doğar.

Peki, diğer toplumlar bütün kavramları oturup tek tek tanımlamışlar mıdır?

Bir bakıma, evet. Yüzyıllarca süren entektüel süreç içinde sanatın her dalı ve özellikle de edebiyat, çeşitli kavramlar üzerinde uzlaşa doğmasına ya da varsa uzlaşmazlıkların belirginleşip sınırlarının çizilmesine yol açmıştır. Toplumumuz ise sanata böyle bir işlevsellik yükleyerek bakamamış, sanatın, tuzu kuruların boş zamanlarını geçirmek için icat ettikleri gereksiz bir iş olduğunu kabul etmiştir.

Bununla da yetinmeyen gelişkin toplumlar, her şeye karşın üzerinde uzlaşma oluşmamış kavramları tek tek açıklamış, kavram üzerindeki uzlaşma ve uzlaşmazlıkları ortaya koymuştur.

Bizim toplumumuzun kavramları bu denli buğulu bırakmasının çeşitli nedenleri olabilir. Bunlardan en önemlisi, bu kavramlara temel olacak somut ihtiyaçların ortaya çıkmamış oluşudur.

Örneğin rekabet kavramının bizde somut bir talep olarak karşılığı yoktur. Bu yüzden de rekabet, bir kurum olarak benimsenmemiştir. Toplumun çok büyük bir bölümü —tam aksini savunur görünmesine karşın— rekabetten korkmakta, önlemek için elinden geleni yapmaktadır.

Sokaktaki vatandaşımız, rekabetten korunabilmek için onun tam karşılığı olan tekellerden yanadır. Hiç bir taksi şoförü, fırıncı, lokantacı, sattığı malın fiyatının rekabet tarafından değil, bağlı olduğu tekel örgütü tarafından belirlenmesinden yanadır.

Hangi alanda olursa olsun kuruluşlarımız devletten, eşit koşullarda rekabet için ortam yaratılmasını değil, başkalarından farklı olabilmek için imtiyaz istemek peşindedir.

Bir kamu kuruluşunda sınava girmek üzere bulunan vatandaş sınavda haksızlığa uğramamayı değil, başkasına sağlanan torpilden kendisi de yararlanmayı istemektedir.

Rekabetten bu denli ürken bir toplumda rekabet için somut bir talep olamayacağına göre bir kurumlaşma söz konusu olamaz.

Hukuk ve demokrasi kavramlarının bir türlü kurumlaşmamasında da aynı neden egemendir. “Biz sizin sorunlarınızı çözmeye talibiz” sloganıyla seçmenden oy isteyen partiler —ki hemen hepsidir— aslında bir gerçeği dile getirmektedirler: vatandaşın, kendi sorunlarını —bireysel ya da örgütlenme yoluyla— çözüme yolunda somut bir talebi yoktur!

Demokrasinin neredeyse tanımını sayılabilecek olan, “kendini yönetme yani kendi sorunlarını çözüme” talebi ortadan kalkınca, demokrasinin kurumlaşmasına imkân var mıdır?

Bu basit akıl-yürütmeden çıkarılabilecek bir sonuç vardır: Kurumlaştırmak istediğimiz kavramlar varsa, önce onlara somut talepler doğmasını sağlamalı, taleplerin yollarını açmalıyız. (1996)

EVLİLİK AŞKI ÖLDÜRÜR (MÜ?)

Sanırım ki, bu hükmün savunucularının dayandığı en geçerli nokta, aşk süreci içinde yer almayan ve ancak evlilik sırasında söz konusu olabilen bazı ayrıntıların yarattığı değişik havadır.

Örneğin iki aşık arasında, “yeşil salatanın suyu sıkılmadan doğranmışlığının” ya da “dış macununun dibi yerine ortasından sıkılmışlığının” bir sorun olduğu pek görülmemiştir, ama aynı olaylar birike birike, evlilikte ciddi sürtüşmelere pekâlâ yol açabilir.

Evlilik eğer aşkı öldürüyorsa, nedenlerinden birisi de mutlaka, buğulu tavırların yerini somut davranışların almasındandır.

Nasıl ki sisli bahar günleri, en mezbele yerlere dahi bir güzellik verirse —ki bu, bilmezliğin yol açtığı meraktandır—, henüz evli olmayan bir çiftin birbirine söylediği örneğin, “küçücük bir yuvamız olacak değil mi?” sözü de, erkek tarafından derin (ve anlamsız) bir bakışla cevaplanır ve bu soru ve boş cevabı, unutulamayan bir mutluluk anısı olarak yıllar sonrasına aktarılır.

Aynı soruyu kocasına soran kadının aldığı net, “hayır, zaten kirayı zor ödüyorum” cevabı da, aşağı yukarı deminkiyle aynı mesajı taşırsa da, somutluğu yüzünden büyü bozulmuş olur.

Benzer şekilde, yazarlar da okuyucularıyla bir çeşit aşk yaşarlar. Bu defa “ufak mutlu yuva” yerine başka “güzel sözler” geçer. Örneğin, “ülkemin onurlu bir dış politika izlemesi için alınması icap eden fevkalade mühim ve ilmi muhteviyatlı tedbirlere karşılık mevcut iktidarın tutumu gayri ciddidir” gibisinden sözler, okuyanlar tarafından hafif baygın gözlerle süzülür ve muhtemelen şöyle düşünülür: “bravo adama (veya kadına). İşte bu kişi iş başında olacak da, o zaman nasıl olurmuş göreceğiz!”

Ama ne olursa olsun, evlilik iyidir. Yoksa, aşk sırasında söylenenlerin doğru olduğuna inanıp, gerçeklerle karşılaşma şansımızı yitiririz. (1994)

KURALIN İYİSİ YAZILI OLMAYANDIR!

En güç işlerden biri, herhalde, doğru kural koymak olmalıdır. Bunun güçlüğü, kural koymanın teknik karmaşıklığından değil, aksine, çok kolaylıkla konulabilen kuralların “doğru” olduğunun sanılıp hiç kuşkulanılmamasından gelir. Bir bakıma, “kuralın kolay konulabilmesi, kural koymanın en büyük güçlüğüdür” denebilir

Toplumumuzun sorun çözme kabiliyetinin yarışmak istediğimiz toplumlara göre düşük olduğunu gösteren çok gösterge vardır. Gelişmiş toplum, sorunları olmayan değil, onları çözebilen toplumdur. Hatta, toplumlar geliştikçe sorun yaratabilecek ilişkilerin sayısı artabileceğine göre, gelişmiş toplumların daha çok sorununun olabileceği de söylenebilir.

Sorunlarını çözümlene ve sonra da çözümlenemeyen zafiyeti olan toplumlar, sorun çözme dağarcığındaki aletlerinin çeşidi az olan toplumlardır. Onlar, cami avlusu dişçileri gibi yalnızca kerpetenle iş yaparlar. Bu tür dişçiler için tüm diş hastalıkları iki gruptan birisine dahil olmak zorundadır: Çekilmesine gerek olmayan ve çekilmesi gereken dişler!

Sorun çözme kabiliyeti düşük olan toplumlar da, aynen böyle, az sayıda —hatta tek— aletle sorun çözmeye çalışırlar. O da, sorunları birilerine havale edip çözülmesini beklemek, çözülmediği zaman da şikâyet etmekten ibarettir.

Ulus olarak genel karakterimiz denebilecek kadar belirgin bir özelliğimiz, sorunları çözümlene (analiz) evresine hemen hiç zaman ayırmamak, bunun yerine tüm enerjimizi onları çözmeye çalışmaktır. Bu o denli yaygındır ki, köy kahvesinden entel barına kadar her yerde insanımız, sorunları “çözme”ye —dikkat: çözümlenemeye değil!— çalışmaktadır. Sokakta rastlaşan her iki

kişi, kısa bir hoşbeşten sonra mutlaka ülkenin bir sorununu “çözme” ye girişmektedirler.

Sorunları bu denli çok kişinin ve de sürekli olarak çözmeye çabaladığı bir ülkede, ister istemez çözümler de bulunmak zorundadır. Bu çözümlerin —kim bulursa bulsun—, ortak özellikleri çabuk bulunur olmaları ve bulana bir yükümlülük yüklememeleridir.

Bu koşullara en çok uyan çözüm grubu ise, “kanun çıkarmak”, daha da genel bir ifadeyle “kural koymak” tır. Kural koyma, yalnız TBMM'nin çıkardığı değil, belediye meclislerinin kararlarını, bürokrasinin koyduğu kuralları ve babayığit yetkililerin “şöyle olacak” biçiminde kükrediği tüm yazılı ve yazısız kuralları kapsadığı için, en genel durumdur.

Bu kurallara kimlerin uyduğu konusunda yapılacak çok kaba bir gözlem, düzene saygılı çok küçük bir azınlıktan başkasının bunları dikkate almadığını, dikkate alanların ise dolaylı olarak cezalandırıldıklarını gösterecektir.

Kurallara uymayanlar aldıkları bu riskin ödülüne erişirken, kurallara uyanlar bundan mahrum kalmakta, hatta kurallara “yeteri kadar” uymadıkları için bir de cezaya çarptırılmaktadırlar.

Bu çarpıklığın altında, sorunları kural koyarak çözmeye çalışma yanlışı yatmaktadır.

Bir toplumun yönetiminde, kuşkusuz ki, kurallar en büyük öneme sahiptirler. Ancak bu kuralların, yönetimlerin koyduğu ve kimin uyup kimin uymadığı belli olmayan, denetlenemeyen, yaptırım olmayan ya da daha kötüsü, yaptırımları keyfi olarak uygulanan yazılı kurallar değil, toplum bireylerinin bilinçlerine yerleşmiş kurallar, yani gelenekler olmak zorundadır. Daha doğru bir ifadeyle, temel kuralların böyle olması: ve yalnızca, ayrıntı düzeyinde olanların —o da gerekirse— yazılı olması gerekir.

İnsanlar, kurallar yazılı olarak mevcut bulunduğu için değil, o kurallar kafalarının içinde bulunduğu için onlara uymalıdırlar.

Dolayısıyla, halkın peşinde koşması gereken, boyuna kanun çıkmasını beklemek değil, o kanunların içeriklerinin kamuoyu

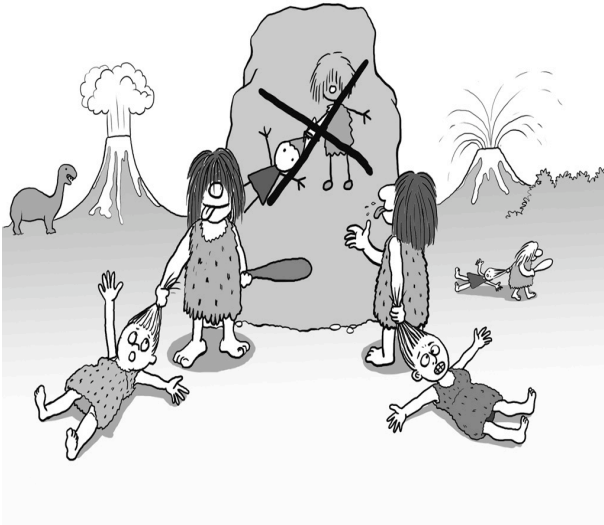
bilincine yerleştirilmesi yönünde, yönetimleri zorlayıp yönlendirmektir. (1995)

KURALLARIN UYGULAN(A)MADIĞI YERDE, HER KURAL, İYİLERE CEZADIR.

İnsanlarımızın herhangi türden sorunlar hakkındaki düşüncelerini dile getirdikleri her yerde, ortaya atılan çözüm kümelerinin içinde bir tanesi ortaktır: O sorunla ilgili kural(lar) koymak.

Uyulamayacak kural koymak ise, herhalde insanlık tarihiyle yaşıttır. Düşünce yasakları buna en iyi örnektir. Ama denemeyen de kalmamıştır. Bu işin kural koyarak çözümlenemeyeceğini anlayan Adolf Hitler, “ne mutlu o yöneticiye ki, yönettikleri kişiler, düşünmezler” diyerek, bu önemli sorunu içten-güdüleme (empowerment) yoluyla halletme yolunu seçmiştir.

Kuralları doğru koyanlar ise bu defa da, ona uymayanlarla hep uğraşmışlardır. Örneğin, cilalı taş devrinde, evleneceği kızı saçından yerde sürükleyerek götürme konusunda mutlaka bir yasaklama kuralı konulmuş ve de büyük olasılıkla dinlenmemiştir.

Kurallara uyma konusundaki bu iki kategorinin yanı sıra, iki grup daha vardır: Kuralların yaptırımını bilerek uygulamayanlar ile, bunları uygulayamayanlar!

Birinciler üzerinde fazlaca düşünmeye gerek yoktur. Sokakta çanta kapanlar ile onların arasındaki tek fark, ceza kanunlarında

ilgili oldukları madde numaralarıdır. Bununla beraber, bu tür kişilerin haklarını da teslim etmek gerekir. “Ben inceliğin her türüne hayranım” diyen Machiavelli, herhalde bu tür kişileri kasdetmiş olsa gerektir. Bunlar, kuralları, başkalarını belirli alanlardan uzak tutmak ve böylece o alanları daha rahat kullanabilmek için koyarlar.

İkinci gruptakiler ise, iyi niyetlerle sürekli kurallar koyarlar, fakat bunları uygulayabilmek için gerekli yaptırımı sağlayamazlar. Bunun nedeni, bazen güç yetmezliği, bazen kuralın kendisinin bir yaptırım olduğunu sanmak, çoğu zaman da değer yargıları içindeki virüslerdir. Örneğin, rüşveti yasaklamak gibi bir kuralı koyan bir kişi, bir gün sonra, elindeki imkânları hemşehrisi, okuldaşı ya da partidaşı için kullanır; bunun da bir rüşvet olduğu hatırlatılınca imdadına, değer ölçüleri içindeki, “hemşehri, başkalarından imtiyazlı kişi demektir” virüsü yetiştir.

Bütün bu kargaşa içinde daima ezilen ise, “kurallara uyulması gerektiği” gibi bir değer ölçüsüne sahip olanlardır. Onlar için hayat iki defa güçtür: Bir defa kural kirlenmesi yüzünden, bir defa da uydıkları kuralların kendileri dışındakilerce devamlı olarak ihlal edilmesine şahit oluşlarından!

Bir toplumu ayakta tutanlar ise bu saf (temiz anlamında) azınlıktır. Onların sayısı arttıkça barbarlıktan medeniliğe yol alınabilir.

Eğriliklerle başa çıkmak isteyenler genellikle, yeni kuralların gerekli olduğunu savunurlar. Trafik terörünü önlemek için daha ağır cezalar, rüşveti önlemek için rüşvetin cezasının ağılaştırılması, görevini yapmayan memurun hemen işten el çektirilmesi gibi önlem önerilerini, her gün defalarca duyarız. Bunların hiç bir işe yaramadığı açıkça görülmektedir.

Çözümün bir ayağı, “zihinsel kurgu”muz, yani değer ölçülerimizi yeniden oluşturmakta, daha da açığı onun içindeki virüslerden arınmaktadır.

Diğer ayağı ise, eğriliklere karşı yeni kurallar peşinde koşarak iyilerin cezalandırılmasından vazgeçip, mevcut kuralların uygulanması yolunda sivil girişim örnekleri geliştirip uygulayabilmektir. (1995)

PİRAMİTİN TABANINDA “TEMİZ AKIL” OLMALI!

Yurdumuzda Susurluk ile başlayıp ses kasetleriyle hız alan bir “Temiz Eller” olgusu sürüyor. Yaşamın bin çeşit sıkıntısından bunalmış insanlarımız, bu olguyu herkesten fazla dikkatle izliyor. Çünkü, sıkıntılarının kaynağının kirlilik olduğunu biliyor ya da hissediyor ve bu nedenle de, kirliliklerin ortaya çıkmasını, sıkıntılarını sona erdirecek bir kurtarıcı olarak değerlendiriyorlar.

Bu beklenti yalnız sokaktaki insanlarca değil, toplumsal sorunlarıyla daha temelden ilgilenen —ya da ilgilenmek “durumunda” olan— insanlarımızca da paylaşılıyor, hatta onlarca oluşturuluyor.

Acaba bu beklenti gerçekçi midir? Yani gerçekten, böylesine bir süreç sonunda toplum temizlenir mi? Bütün toplumsal eğrilipler —ya da en azından belli başlıları— ortadan kalkar, toplumumuz bir “temiz toplum” haline dönüşebilir mi?

Bu soruya yanıt vermek için benimsenmesi gereken ilke, adına “melanet hiyerarşisi” denebilecek bir olgudur.

Bir kural olarak denebilir ki, hiç bir yanlış, daha küçük yanlış(lar)ın üzerine oturmadan varolamaz.

Bu basit kural iyi kullanılabilirse, en büyük sorunları dahi çözmeye kullanılabilir yararlı bir alet olabilir. Dahası, bu alet kullanılmadan hiç bir (ama hiç bir) sorun çözülemez.

Hangi sorun çözülmek isteniyorsa, o sorunun altında, o soruna taban oluşturan daha küçük sorun(lar)a, sonra da onların altlarındaki daha küçük sorunlara bakılmalıdır. Artık bütün dünya için bir düşünce biçimi haline gelen —ve içinden yeni ticari isimli yaklaşımları doğuran— Toplam Kalite’nin temel araçlarından biri olan “**Kök Neden**” kavramı da bunu söylemektedir.

Böylece, küçük bir yetmezliğin, yanlışın, umursamazlığın üzerine hangi inanılmaz büyüklükteki sorunların inşa olabildiği düşünülüp çıkarılabilir.

Temiz Toplum ideali de —aynen melanet hiyerarşisinde olduğu gibi—, daha basit —görünürlü— “temizlikler”in üzerine oturur. Bunlardan biri de “**Temiz Akıl**”dır.

Tüm eylem ve tutumlarımızı şekillendiren “değer ölçülerimiz” olduğuna göre, bunların içinde zamanla oluşmuş virütik değerler’in ne gibi melanetleri doğrudan ürettiğini ya da onlara yataklık ettiğini görebilmeliyiz.

Yüzlerce “temiz” değer ölçüsünden oluşan bir değerler sistemine sahip, yarı-peygamber gibi bir kişinin değer kümesi içine sadece bir tane virütik değer karışsa —örneğin “bana ne” gibi—, bu kişi ve gibilerden oluşan toplumun, nasıl yavaş yavaş kendini öldüreceğini artık net olarak görebilmeliyiz.

Temiz toplum, değer ölçüleri içindeki virüslerin farkına varmış ve bunlardan arınma iradesini gösterebilmiş toplumların erişebilecekleri bir idealdir. (1996)

SOKAKTAN GELEN TASARIM

Konut sorunu, toplumumuzun en eski meselelerinden birisidir. Nüfus artışı üzerine binen kırdan kente göç olgusu, konut sorununu bir “gecekondu ile mücadele” sorununa çevirmiştir. Her gün bir semtte gecekondu yıkmak isteyenlerle buna direnenlerin çatışma haberlerini okumaktayız.

Konut sorunu ile ilgili kamu kurumlarının yetkilileri, çeşitli yöntemlerle sorunu çözmeye çalışırlar. Hemen her türlü çare — birisi hariç— uygulanır ve belki de iyi niyetlerle çaba harcanır. Uygulanmak istenen çözümler değişik olmasına karşın bir ortak yanı vardır: vatandaşa hazır konut —hem de her türlü konforu yerinde— anahtarı vermek! Ancak, mevcut kaynaklar çok az sayıdaki talihli vatandaşa yetebildiği için genel ihtiyaç karşılanamaz.

İnsanlarımızın spor yapma ihtiyaçları da benzer bir başka alandır. Her ne kadar “dünyada spor, ahrette sağlık!” gibi bir atasözümüz yoksa da, sporun ne denli önemli bir gereksinim olduğu çoğumuzca malumdur.

Bu konuyla da ilgili birçok kurum ve yetkili mevcut olup onlar da vatandaşın bu ihtiyacını karşılayabilmek için çaba harcarlar. Bu alandaki çabalar da aynen konut konusunda olduğu gibi “çeşitli” olmasına karşın ortak yanı, devasa spor salonları, stadyumlar (bilhassa olimpiyat köyleri) inşa etmeye çalışmak gibi, insanların gerçek ihtiyaçlarına cevap veremeyen yaklaşımlar olmasıdır.

Çocuk ve gençlerimizin hayatlarını kazanabilecekleri bilgi ve becerilerin kazanılması ise üçüncü örnektir.

Bu konu devletimizin en önemli konusu olup bununla ilgili kurumların (ve yetkililerin) sayısı ise diğer sorunlarla uğraşanlarla

karşılaştırılmayacak kadar çoktur. Onlar da çeşitli yollarla çabalar harcamaktadırlar.

Eğitim konusunda uygulanan yöntemler de “çeşitli” olmasına rağmen, onların da bir ortak yanı vardır: insanlarımızın gerçek ihtiyaçlarına cevap verememek!

Bu, birbiriyle ilgisiz üç konuda idareler genellikle vatandaşın gerçek ihtiyaçlarına cevap veremezken acaba vatandaşlar kendi kendilerine neler yapmaktadırlar?

Vatandaş, kendi çok sınırlı bilgisiyle ve bütün kaynaklarını seferber ederek gecekondü inşa etmekte; son derece uygunsuz yerlerde, son derece uygunsuz saatlerde (mesela gece yarısı) ve son derece uygunsuz hava koşullarında (yağmur, kar altında ya da smog içinde) spor yapmak üzere halı sahalara oluşturmakta; bilgi-beceri kazanmaktan ümidini kesmiş durumda hiç olmazsa ölümlerinin ardından bir-iki dua edebilsin diye çocuklarını mahalle aralarındaki kuran kurslarına göndermektedir.

Bu üç örnek, insanlarımızın kendi kendilerine yaşadıklarını, kendilerine yardımcı olsun diye oluşturdukları, vergileriyle finanse ettikleri devletin hemen hiç bir katkı sağlayamadığını göstermektedir.

Bu işte bir yanlışlık vardır. Konut sorununu çözmek isteyenler, modelleri içine mutlaka gecekondü sisteminin girdilerini katmalıydılar. Spor konusunun yetkilileri halı sahalarda gece yarısı duman ve yağmur-kar altında top koşturanları daha dikkatle incelemelidirler. Eğitim konusunun sorumluluğunu taşıyanlar, insanlarımızın mahalle aralarında, ceplerinden para vererek oluşturdukları kursları ıskala geçmemelidirler.

Kısacası, kamu yönetiminin herhangi bir noktasında rol almış ve de rol almaya istekli olanlar, sistem kurma konusundaki bu olağanüstü beceriksizliklerini görmek, bunu kabul etmek ve sonra da bunu gidermek zorundadırlar.

İnsanlarımızın kendi göbeklerini kendilerinin kesmeleri, ne yazık ki yalnızca bu üç alana özgü değildir. Adaletlerini kendileri dağıtmakta (kan davası), alacaklarını kendileri tahsil etmekte (çek-

senet mafyası), ombudsman sistemlerini kendileri işletmekte (gazetelerin “gelirsem ağzını yırtarım” köşeleri) ve daha da ilginç kendi yasalarını kendileri yapmaktadırlar (yasaları beğenmeyenlerin uymayışları bu demektir)..

Bunlar, toplumun kimi somut ihtiyaçlarına, aydın kesimin hemen hiç bir katkısı olmadan, sokaktaki insan tarafından tasarılanmış çözümlerdir. Çözümler zekicedir, ama bilim (akıl) yoluyla rafine edilip zenginleştirilmediği için yararlı değildir.

Aydın kesimin bu çözümler karşısındaki tutumu, onları anlamak değil, yok saymak, kendi geçersiz tasarımlarını boyuna tekrarlamak biçiminde olmuştur.

Ama her ne olursa olsun, sokaktaki insanın egemenlik sağladığı bu alanlar, yine de elle tutulabilir sayılabilecek ihtiyaç alanlarıdır. Bunların dışında ise öyle bir alan daha vardır ki, o alan Dünyanın hiç bir yerinde, sokaktaki insanın tasarımına bırakılmamış, toplumların daima en seçkin kesimlerince şekillendirilmiştir. Bu alan, “düşünme stili”dir.

İlk çağlardan itibaren en seçkin düşünürlerce kafa yorulan ve Rönesans döneminde bir norm haline gelen, “neden-sonuç ilişkisine dayalı düşünme stili”, bizim elitimizce benimsenip, geliştirilip yaygınlaştırılmamıştır.

Bu boşluğu —her alanda ve her zaman olduğu gibi— yine sokaktaki insanımız doldurmuş, toplumumuz için —seçkinler de dahil— bir düşünme biçimi tasarlamıştır. Bu “biçim”, iki karakteristik özelliğe sahiptir: “Sürekli yakınmak” ve “sorunların kaynakları yerine görüntüleriyle boğuşmak”!

Bugün gelinen noktada, şu soruların yanıtlanması gerekir:

- (a) Toplum ihtiyaçları doğrultusunda iyi ve gerçekçi tasarımlar yapabilen bir aydın kesime sahip olmaksızın, varlığından yakındığımız sorunları çözebilmemiz mümkün müdür?
- (b) Bu sorunları, çok nadiren rastlayabileceğimiz “kurtarıcılar” yoluyla çözmek mümkünse, bu doğal olmayan sürecin yan etkileri neler olmuş ve de olmaktadır? (1996)

SOSYOLOJİK SİLAHLAR TEHDİT EDİYOR

Boğaziçi Üniversitesi profesörlerinden Ömer Saygın'ın "Dünyayı Tehdit eden Bomba" başlıklı bir makalesi, hızla artan Dünya nüfusunu konu alıyor.

Her 39 yılda 2 katına çıkan Dünya nüfusunun yaratacağı çeşitli sorunlara dikkati çeken Prof. Saygın, sonuçta "bizi bizden başka sınırlayabilecek kimse yoktur" diyerek biraz ümitsiz de olsa, bir çözüm yolu ile makalesini bitiriyor.

Verilen sayılar gerçekten ürkütücüdür. Halen 200 x 200 metrelik bir parselde bir kişi düşen dünyamızda, 80 yıl sonra 50x50 metreye 1 kişi düşer hale gelecektir. Karaların %25'inin kullanılabilir olduğu hesaba katılırsa, 80 yıl sonra 25x25 metrelik bir alana sıkışacağı demektir.

Konunun beslenme tarafı da ayrı bir sorundur. Halen, 6 milyar nüfusun bile 2 milyarının açlık çektiği dikkate alınırsa, arazi yetmezliğinden çok daha önce "beslenme" sınırına dayanılacağı anlaşılacaktır.

Bu hesaplar daima "ortalama"lara göre yapılır. Besinlerin, doğal kaynakların, su kaynaklarının daima eşit kullanıldığı varsayımıyla bulunan ortalamalar çevresindeki "istatistik dağılımlar", gerçek paylaşımın göstergeleridir.

İşte işin çözümü de buradadır: Nüfus bu hızla artmaya devam edecek, hatta bazı toplumlar içine düştükleri döngüleri kırabilmek için daha da hızlı çoğalmayı kendilerine amaç edinecekleri için "ortalama" nüfus artış hızı daha da artacaktır.

Bu kalabalık içinde refah, belirli bir ortalamanın çevresinde bir istatistik dağılım gösterecek ve örneğin toplam nüfusun %90'ı kaynakların %10'unu tüketir durumdayken, %10'luk bir nüfus da kaynakların %90'ını tüketerek refah düzeylerini bugüne oranla daha da artırmış olacaklardır.

%90'lık nüfus bu denli az kaynakla yaşayamayacağı için, tüm değerleri yozlaşacak ve en temel gereksinimlerini karşılamak için

en vahşi yöntemleri kullanmaktan çekinmeyen bir ilkelik içine düşeceklerdir. Bu kalabalık, içinde her türlü virüsün üremesine uygun bir ortamdır. Virüsler sosyolojik, hatta biyolojik olabilecektir.

Bu dejenere toplumlar, bu tür virüslerin yaratacağı sorunlarla başa çıkamayacakları için, her defasında mesela yüzer milyon kişinin öleceği kitlesel ölümler kaçınılmaz olacaktır.

Gelişmiş ülkeler bu toplumlara hiç bir yardımda bulunamayacaklardır. Somali örneği bunun somut bir kanıtıdır. Çünkü, iki grup toplumun değer ölçüleri o denli farklılaşmıştır ki, birisi için “iyi” olan diğeri için muhtemelen “kötü”, birisi için “güzel” olan diğeri için “çirkin” olmuştur.

Nitekim, bu değer ölçüleri farklılaşması, gelişmiş ve geri kalmış toplumlar arasında, hatta aynı bir toplumun içindeki kesimler arasında halen de gözlenebilmektedir.

Bu çağlar, nükleer ve biyolojik silahlardan daha acımasız bir tür olan “Sosyolojik Silahlar”ın yoğunlukla kullanıldığı çağlar olacaktır.

%90'lık çoğunluğu oluşturan toplumların hepsinin ortak yanı, “sorun çözme kabiliyetleri”nin düşüklüğüdür. Bu toplumlar, herhangi nedenlerle karşılaştıkları sorunları çözemedikleri için, onları kendi kendilerine yok ettirmek isteyenler, sürekli olarak önelerine sorunlar koyacaklar, o toplumlar da bunları çözebilmek için varlarını yoklarını tüketeceklerdir.

Çoğunluğu oluşturan gelişmemiş toplumlar, sorunların kaynakları yerine görüntüleriyle boğuşacaklar ve böylece imkânlarını başka yönde kullanabilme şanslarını da kaybedeceklerdir.

Bu tür toplumlar, kötü beslenecekleri için zekâları da gerileyecek, ama zekâ geriliği çok yaygın olacağı için yüksek bir değer olarak kabul edilecek, geri kalan azınlık ise aşağılanacak ve kimse tarafından ciddiye alınmayacaktır.

Bu toplumlar, kendilerine uygun eğitim sistemleri de benimseyecekler, çoğunluğun akli düzeyine ve değer ölçülerine

uygun —ki buna da demokrasi adını takacaklardır— bilgileri herkese belletmeye çalışacaklar, ama onu da beceremeyip, bir sürü “unvanlı cahil” üreteceklerdir.

Özet olarak, %10'luk kesimin demokrasi, insan hakları, bilim gibi tüm yüksek değerleri, %90'lık kesim içinde aynı adda, fakat düşük düzeyli içeriklere kavuşacak; %10'luk kesim için refah ve mutluluk kaynağı olan değerler, %90'lık kesim için birer “birbirini yeme, hırpalama ve kaynak tüketme” aracı haline dönüşecektir.

Gelişmiş toplumlar, —aynen yüzyıllardır yaptıkları gibi— bu tür toplumları izole etmek için çeşitli yöntemler kullanacaklar ve bu ilkel çoğunluğun birbirini yok etmesini sadece seyredeceklerdir. İşin acı yanı, bu sürecin doğal evrim sürecine de son derece uygun olmasıdır.

“Sosyolojik Silahlar” aslında yeni değildir. Tarih boyunca, ister kendisi üretmiş ister başkalarının yapay olarak üretilmiş olsun, sosyolojik virüslerle başa çıkmayı becerebilmiş, yani sorun çözme kabiliyeti yüksek toplumlar varlıklarını sürdürebilmişler, gerisi ise yok olmuşlardır.

Tarihçilerin büyük günahı daima “ne olduğu” ile ilgilenip “niçin olduğu”nu önemsememeleridir. Halbuki insanlık tarihi boyunca yok olan toplumlar, çeşitli “biçimler” de —ki işte tarihçiler onunla ilgilenir— yok olmuşlar, ama daima tek nedenle yok olmuşlardır: sorunlarını çözememek!

Sosyolojik silahlar, iletişim devriminin küçülttüğü dünyamızda, giderek daha yoğun olarak kullanılacaktır. Gelişmiş azınlığa refah ve mutluluk getiren iletişim devrimi, bu defa gelişmemiş çoğunluğa her zaman olduğu gibi yine mutsuzluk ve fakirlik getirecektir. Tabii ki kabahat iletişimde değil, onu (-) işaretle çarpıp kullanan gelişmemiş toplumlardadır.

Hızlı nüfus artışı, dar kafalı insanlarımızın Türkiye’yi ayakta tutabilmek için buldukları aptalca bir çözümdür. Ama tehlikenin büyüğü, sorun çözme kabiliyetimizin düşüklüğünde ve bunun nedenlerini sorgulayamayışımızdadır.

Toplumumuz, bütün güçlülere karşın hâlâ bir altın çağ yaşamaktadır. Henüz, gelişmiş toplumlardan izole edilip “kendi kendini bitirsin” kampına konulmamış, hâlâ üzerinde testler yapılmaktadır. Bu resmi görebilsek bir kampa, göremezsek “yok olacaklar” kampına yollanmak üzere! (1995)

TEMİZ TOPLUM

Kirli işlerin, yapanlara bir çıkar sağladığı doğrudur. Ama, bu çıkarın ne kadar süre ve/veya toplumun ne kadarlık bir bölümü için geçerli olduğuna dikkat edilirse, bir kişi ya da gruba çıkar sağlayan bir kirliliğin, toplumun bütününe zarar verdiği ya da bir süre için sağlanan çıkarın sürekli olamadığı görülecektir.

Bu gerçeğe karşın insanların kirli tutum ve davranışlara bu denli eğilimli olmalarının nedeni, toplumun bütünü ya da uzun vade yerine yalnızca kendini (veya küçük bir grubu) ve kısa vadeyi tercih edebilmesinden kaynaklanmaktadır.

Toplum çıkarlarını zedelemek pahasına kendine çıkar sağlamak, ancak çıkarlarını —gerçek anlamda çıkar— gözetmesini bilmeyen toplumlarda mümkün olabilmektedir. Bu tür toplumlarda akıl değil bir çeşit orman kanunu egemenliği geçerlidir ve er ya da geç akıl egemenliği altındaki toplumlar tarafından topluca yutulmaktadır.

Toplu çıkarlarını gözetmesini bilen, akılcılığı rehber edinmiş toplumlarda ise böyle bir çıkar çatışması'na (conflict of interest) izin verilmez. Çünkü oralarda kısa vadeli çıkarların uzun vadeli çıkarlara tercih edilmesinin akılcılıkla bağdaşmadığı öğrenilmiştir.

Buna göre, kirliliği, akılcılıktan uzaklaşma, temizliği de akılcılık olarak tanımlamak mümkündür. Temiz Toplum ise, akılcılığı egemen kılabilmiş toplum demektir.

Pekiyi, toplumumuzu bu denli olumsuz etkileyen, onu maddi ve manevi olarak yozlaştıran kirliliklere yol açan akıldışılık nere(ler)den kaynaklanmaktadır?

Sorunların büyük bir çoğunluğunun değişmez nedeni olan “dün de öyle olduğu için”, toplumumuzun akıldışı yaşam biçiminin bir nedenidir. Birey ve toplum davranışları da aynen mekanik sistemlerde olduğu gibi eylemsizlik (inertia) yani eski konumunu koruma içgüdüsüne sahiptir. Birşeyleri dün nasıl yapıyorsak — eğer güçlü bir değiştirici etki yoksa— bugün de aynı biçimde yaparız.

Toplumumuz dün akıl yerine akıldışılığın etkisindeydi. Bugün, değişmesi için bir etken yoktur, dolayısıyla yine akıldışılık egemendir.

Bir diğer neden, okul-aile-toplum üçlüsünce bireyler kazandırılan formasyonun, akılcılığı değil akıldışılığı yaratmakta oluşudur. Ancak bu üçlüden en etkin durumda olan okul'un, ilk ve orta öğretimde benimsemiş olduğu felsefe akıl yoluyla oluşturulmuş olmayıp, her dönemde ayrı fakat hepsi de yetersiz görüşteki siyasi kadroların egemenlik savaşı verdiği Milli Eğitim Bakanlığında çizilir.

Yüksek öğretimde ise artık iş işten geçmiş, temel formasyonunu akıldışı bir müfredatla almış olan öğrenciler, akıldışı ön eğitilmiş öğretmenler tarafından yine akıldışı bir müfredata zorlanırlar.

Bireylerin formasyonlarını oluşturan üçlünün aile ayağı ise, bebeklikten itibaren yaratıcılığı törpüleyen, akıllı sıra çocuğu tehlikelerden koruyan ve kişiliğini geliştirmesine en büyük yardımcı olabilecek olan oyun'u aşağılayıp mümkün olan hallerde de yasaklayan bir tutum içindedir.

Okul ve ailenin bu tutumu, ancak başkalarını taklit edebilen, kişiliği baskılanmış, daima korunma bekleyen (toplumumuzun hemen her kesiminin histerik korunma taleplerinin kaynağı budur), girişimciliği narkoz altında bir üçüncü ayak —yani toplum— yaratmış, o da ilk iki ayağı destekleyen kurumlar oluşturmuştur.

Bu yapıdaki bir toplum, kendini yüceltebilecek sistemleri kuramamış ve halen de kuramamakta, önüne çıkan ya da çıkarılan

sorunları kurcalama yoluyla çözmeye çalışmakta ve çözemeyip yüzüne gözüne bulaştırmaktadır.

Doğal yaradılışı nedeniyle tehlikelerden sakınmak isteyen, tutunacak bir dal arayan bireyler ve onlardan oluşan toplum ise sürekli kurtarıcı arayışında, baba'lar, ana'lar ve bacı'ların eline düşmektedir.

Akıldışılık, tanımı gereği büyük bir vakum yaratmıştır. Uzaydaki karadelik'lere benzer biçimdeki bu akılcılık vakumu, çevresinde her ne varsa yutmakta ve yutma gücü daha da artmaktadır.

Bu karadelik içinde birşey hariç her şeye yer vardır: o da, akılcılık'tır!

Şimdi bir kısım insanın “Refah geliyor!” yaygarası, sorunun kaynağının hâlâ anlaşılmamış olduğunu gösteriyor.

Gerçek tehlike, bu karadelik içinde örgütlenen etnik veya köktenci akımlar değil, akılcılığın gerçek anlamını kavrayamamış, dini de bütünüyle akıldışılık vakumuna itmiş olan, kravatlı, okumuş, çağdaş görünümlü ama kafasının içi gerçek örümcek ağlarıyla kaplı aydın bozuntularıdır.

Temiz Toplum ancak bu acı gerçeğe korkmadan bakabildiğimiz gün yapılanmaya başlayabilir. Yoksa, evrenin büyük gücü, minicik Dünyanın minicik bir coğrafyasında oluşmuş bulunan bu akıldışılığı, onu yok ederek temizleyecektir.

İlahi gücün kirliliğe yani akıldışılığa tahammülü yoktur, olamaz. (1996)

YANLIŞ KONULARDA “KONUŞAN TÜRKİYE”

Çok partili demokratik rejimi benimseyeli yaklaşık 50 yıl olmasına rağmen Türkiye, adı konmamış da olsa yarı totaliter yönetim biçimleriyle epey zaman geçirmiştir. Bu tür dönemlerin değişmez

karakteristiği ise, “idarenin buyrukları doğrultusunda düşünmek ve özellikle de yazıp konuşmak” olmuştur.

İşte bu yüzden olsa gerek, insanımız “konuşmak” konusunda — haklı olarak— duyarlıdır ve onu bir çeşit demokratiklik göstergesi olarak almıştır. Nitekim “Konuşan Türkiye” sloganı da bu şekilde ortaya çıkmış, 12 Eylül'ün kapattığı partilerin tekrar açılıp siyaset yasaklarının kaldırılmasını sembolize etmek için kullanılmıştır.

Bu gün artık o günler geride kalmış, herkes her konuda düşündüklerini konuşmakta ve yazmaktadır. (Hatta belki “düşündüklerini” demek yerine “aklına gelenleri” demek daha doğru olur!)

Bir torbaya rasgele şekilli taş veya demir parçalarını koyup, çok uzun süre (mesela 100 yıl) çalkalarsanız ne olur? Doğru cevap, tüm parçaların düzgün birer “küre” olacağıdır. Nitekim sabırla koruğun helva olması, ya da bir daktilo tuşları üzerine gelişi güzel vuruşlar yapan bir kişinin yine uzun bir süre içinde (mesela 10,000 yıl) tamamen tesadüfi olarak bir makale yazabilme olasılığının bulunması da benzer bir proses sonucunda mümkün olabilmektedir.

Dolayısıyla, rasgele konularda konuşa konuşa, uzun bir süre içinde (mesela 1 milyon yıl), Türkiye'nin gerçekte üzerinde durması gereken konulara gelinmesi olasılığı yok değildir. Sorun, bu sürecin alacağı süre değildir. Büyüklerimizin her gün TV ekranlarında üç öğün söyledikleri “Türk milleti ebediyete kadar var olacaktır” güvencesi dolayısıyla, süre bir sorun olmayacaktır.

Sorun bambaşka bir nedenden kaynaklanacak, doğru konulara tesadüfi bir prosesle gelen toplum o konularda duramayacak, geçip yine başka konulara atlayacaktır. İkinci defa aynı doğru konulara gelme olasılığı ise birinci olasılığın karesi kadar küçüktür.

Evet, “Konuşan Türkiye” konuşuyor, ama yanlış konular üzerinde konuşuyor ve bu gidişle doğru konulara gelip orada durması ihtimali neredeyse yok!

Binlerce insan yüzlerce sorunu konuşuyor, reçeteler öneriyor. Sorunlar ertesi gün yeni “sorun bileşimleri” yaratıyor, bu defa onlar konuşuluyor.

Konuşulan bu konular çevresinde insanlar örgütleniyor, toplu çalışmalar yapıyorlar, raporlar yazıyorlar, gazeteler, TV'ler bunlar üzerinde duruyor, konuşuluyor ve de konuşuluyor.

Ama yanlış konular konuşuluyor. Sorunlar değil onların birinci, ikinci, üçüncü, n'inci dereceden türevleri üzerinde konuşuluyor.

Şu denebilir ki, içinde bulunulan ekonomik kriz üzerinde her söylenecek söz beyhudedir, zaman kaybıdır. Sadece tatmin olmaya, kızgınlık gidermeye yarar, ama kaynak nedenler üzerinde durmayı engellediği için de sadece yarasız değil, aynı zamanda zararlıdır da...

Türkiye'nin konuşması gereken konu “bir üretim toplumu haline nasıl geleceği”dir.

Toplumumuzun bu konuyu konuşmayışının iki ayrı nedeni vardır: Birincisi, bir çok konuda üretim yaptığını zannetmesi, diğeri de üretimsizliğin tüm diğer sorunları yaratan bir ana illet durumunda olduğu gerçeğini kavramayışı!

Türkiye'ye dışardan bakan bir göz, bu ülkede buğday, otomobil, kömür, buzdolabı, telefon santrali, bankacılık hizmetleri, eğitim, sağlık ya da sosyal güvenlik hizmeti ve daha yüzlerce mal ve hizmet ürünü üretildiğini, hatta bunların bir bölümünün ihraç edildiğini zannedebilir.

“Üretim” denen olguya tek başına bakıldığında bu doğrudur da. Ama “üretim”e “tüketim”le beraber bakıldığında —ki birlikte bakılmazsa yanıltıcıdır— tükettiklerinin, tüketmek istediklerinin ve de çağın gereği olarak tüketilmesi gerekenlerin değer olarak ne kadar azını üretebildiği, bunların ne denli kalitesiz ve yüksek maliyetlerle üretilmeye çalışıldığı hayretle görülecektir. Buradaki yanlış, “üretmeye çalışmak” ile “üretmek” arasındaki büyük farka dikkat edilmeyişinden doğmaktadır.

Örneğin Türkiye, sağlık hizmeti üretmeye “çalışmakta”dır. Bunun için harcanan maddi kaynak, yalnızca Sağlık Bakanlığı

bütçesi ve SSK sağlık birimlerinin bütçelerinden ibaret değildir. Vatandaşlar da ayrıca masraf etmektedirler. Bu toplam gider karşılığında alınan sağlık hizmeti son derece düşük kalitelidir. Fayda / maliyet oranı açısından son derece düşük —sıfıra yakın— bir oran gerçekleşmektedir. Buna bakılarak, “sağlık hizmetleri sektöründe sağlık hizmeti üretilmektedir” denebilir mi?

İşsizlere yeni beceriler kazandırıp onları girişimciliğe özendirmek yerine, açılmış beceri kurslarını kapatan, çeşitli karar ve tutumlarıyla girişimcileri dolaylı da olsa cezalandıran ve sonunda da işsizlerini KİT'lere doldurarak sorun çözen (!) bir toplum, ürettiği taşkömürünün, demir-çeliğin ya da diğer ürünlerin kalitesini düşürüp maliyetini rekabet edemez düzeylere çıkarınca, bu alanlarda “üretim yapıyorum” diyebilir mi?

Yabancı otolara gümrük vergisi koymak yoluyla kendi otomobillerini iç pazara vermek isteyen —ve buna rağmen satamayan— bir otomotiv endüstrisi, gerçek anlamda bir üretim yapmakta mıdır?

Bu birkaç örnek dahi, Türkiye'nin üretmek değil üretmeye çalışmak ile meşgul olduğunu göstermeye yeter.

Dil engeli bulunmasa —ki gelecek 10 yıl içinde kalkacaktır— ve yabancı sağlık personelinin Türkiye'de çalışmasına izin verilse, yerli personelin —çoğunun— ne olacağını tahmin etmek güç değildir. Aynı durum, hosteslerimiz, pilotlarımız, öğretmenlerimiz, mühendislerimiz, milletvekili, bakan ve başbakanlarımız, belediye başkanlarımız ve diğer meslek sahipleri, daha doğrusu bunların çoğu için yok mudur?

Bir an için bütün engellerin ve de desteklerin (sübvansiyon, teşvik, koruma, hoş görme, aldırma vb.) kaldırıldığı varsayılsa, yaptığı mal ya da hizmet üretimine devam edebilecek sektörlerimiz hangileridir? Şunu görebilmeliyiz ki, gümrük idaresi toplumumuzun velinimetidir. Onlar olmasa çoğumuz aç kalırız!

Peki, dünlere kadar bu iş yürüdü de şimdi niçin yürümüyor? Bunun nedeni, ne olduğu herkeste ayrı çağrışım yapan “küreselleşme” deyimidir. Ulus milletler bağıra çağıra egemen

olduklarını söyleyedursunlar, bir Dünya devleti doğmakta ve kanunlarını yavaş yavaş ona direnilemez biçimde tüm toplumların hayatlarına egemen kılmaktadır.

Kendi ülkemizde kendi havamıza saldıığımız otomuzun egzozundan çıkacak duman miktarını, doğan her yüz çocuktan en az kaçının yaşaması gerektiğini, suçlulara nasıl davranılacağını, bilgisayarınızın hangi iletişim protokolünü kullanacağını, ilköğretimin kaç yıl olacağını, fabrikanızın otoparkının kaç araçlık olacağını (ISO 9000 kanalıyla belirleniyor), şirketinize gelen evrakların nasıl kaydedileceğini, artık “küresel mevzuat” belirlemektedir. Bütün bunların üzerine bir de şu küresel hüküm gelmektedir: Mal ve hizmetlerin serbest dolaşımı!

İşte dünlere kadar yüksek gümrük duvarları ve hizmet ithali yasakları altında ürettiğimizi varsaydığımız mal ve hizmetlere razı olurken şimdi bu duvarlar süratle yıkılmaktadır.

Ancak, daha duvarlar tam yıkılmadan önce, onları havadan aşan bir başka ürün, toplumumuzun üretim ve tüketim dengesini altüst etmiştir. Bu ürün, “enformasyon” dur.

Dünyanın neresinde ne olduğu, çeşitli toplumların hangi kalite ve fiyatlarda neleri tükettiğini sansürsüz görebilen toplumumuzun beklentileri ve buna bağlı olarak tüketimi aniden artmış, ama gerçek anlamda üretim yapılmadığı için ani bir fakirlikle karşılaşmıştır. Krizin nedeni budur. Mevcut idarenin taksiratı krize neden olmak değil, krize yanlış teşhis koymak, onu anlamamak, buluşçuluk düşmanlığının, sonunda bu toplumu yok edeceğini görememektir.

“Konuşan Türkiye”, en tepedekinden sokaktaki insanına kadar konuşmakta ama yanlış konular üzerinde konuşmaktadır.

Dünyanın bugün geldiği noktada, ekonomistlerin —J.A. Schumpeter hariç— yıllardır önümüze koydukları doğruların yanlış olduğu anlaşılmıştır.

“Büyüme enflasyon yaratır”, “enflasyon artarsa işsizlik artar” gibi kalıpların yanlış olduğu, “buluşçuluğun (invention ve

innovation) tüm fonksiyonların anası olduğu”, “büyümenin enflasyon değil, dezenflasyon yarattığı” anlaşılmıştır.

İşte felaket burada başlamaktadır: Aydın dediği kadroları buluşçuluğa düşman olan toplumumuzda bu “ana” —ki bu ana başka Ana'dır—, yaşamımıza nasıl egemen kılınacaktır? Konuşulması gereken konu budur! (1994)

MEDENİYET ÇARKI ACIMASIZDIR

Söz ve yazı yoluyla, çok sayıda doğru dile getiriliyor. Bunların bir bölümü, çok sayıdaki doğruya kaynaklık eden doğruların türevleri biçimindedir. Ama geri kalanları, sorunlarımızın anlaşılmasına, çözümlenmesine ve sonra da çözülmesine pekâlâ yarayabilecek değerdedir.

Ama ne var ki, bu işe yarar doğruların çoğu, bunlardan etkilenmeyecek adreslere yönelik olarak ifade edilmektedir. Sanki o adreslerdeki bu doğruları benimseyebilecekler ve tutumlarını bu yeni doğrulara göre değiştirecekler!

Doğrularını değiştirmeye razı insanların sayısı, inanılamayacak kadar azdır. Sosyal düzen de, bir fotoğraf makinesi sadakatıyla, insanları doğrularına çivileyip sabitleştirmeye çalışmaktadır. Her türlü unvan, o unvana sahip olanlara birer üniforma gibi oturmakta, dışarıdan gelebilecek yeni doğrulara karşı bir zırh görevi görmektedir.

Bir düşünceyi tarih içinde sabitleştirmek, onu anlayabilecek olanların bir gün eline geçmesini ummak gibi nedenlerle ifade edilen düşünceler, tabii ki yerlerini bulurlar. Ama eğer yazılıp söylenenler birşeyleri değiştirmek amacını güdüyorsa, bu uğraşın beyhude olduğu gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Nitekim, dile getirilen düşüncelerin, üzerlerinde etki yapılmak istenen kişileri ne kadar az etkilediği, medya aracılığıyla kolaca gözlenebilir.

O halde, bu enerjilere yazık değil midir? Düşünme ve eylem koordinat sistemleri içinde yalnız kendi doğrularına yer bulunan insanlara yönelik söylenenler, bir işe yaramamakta, aksine, bunları söyleyenlerde yalancı bir tatmin duygusu yaratmaktadır.

Türkiye, bütün kurumlarıyla, bir demiryolu hattı gibi başka yöne dönülemez biçimde yürümekte, tuttuğu yolun çıkmazlığını görmemektedir. Dışımızdaki toplumlara refah ve mutluluk getiren değişimler bizim için yeni sorun kaynakları oluşturmakta, üzerinde bulunduğumuz değişmez yol ise bu sorunların çözülmesi bir yana anlaşılmasına dahi imkân tanımamaktadır.

Dünyada giderek karmaşıklaşan ilişkilerin ve değer ölçülerinin Türkiye'ye yansımaları, bu ilkel düşün ve eylem koordinatları içinde, asgari yaşam koşullarının dahi korunamaz duruma gelmesine yol açmaktadır.

1 Mayıs kutlamaları (!) sırasında, istihbarat, yönetim ve güvenlik birimlerinin akıl almaz beceriksizlik konserinin, “vatandaş görsün istedik”, “artık yumuşak davranmayacağız”, “sakın ha bir daha karşımıza çıkmayın”, “başbakan sert davranılmasın dedi” şeklinde geçirilmeye çalışılması, derebeylik gibi ilkel bir yönetim biçiminin dahi ilk görevi olan “tebaanın can ve mal güvenliğini sağlamak” işlevinin artık yerine getirilemediğini, ama daha da kötüsü, içinde bulunulan “yol”un ancak buralara gelebilen bir “yol” olduğunun da görülemediğini göstermektedir.

Bu şekildeki bir yaşam biçimi, toplumumuzun isteği dışında doğaüstü güçler tarafından dayatılmış değildir. Toplumumuzu oluşturan bireylerin —büyük çoğunluğunun— sürekli olarak yakınmaları, bu tercihlerin yanlışlığından değil, kendilerinin daha fazla kolların olmalarından kaynaklanmaktadır.

İnsan değil, bir “varlık” olmanın en basit temel gereklerini savunan, ama bu savunuyu özverisi ve cesaretiyle de destekleyen küçük bir bölüm ise, bu akıldışılığın icracısı ve destekçisi olan geniş kesimlere, boyuna bu basit temel gerekleri anlatmaya çabalamaktadır. Bu çaba çok insanca, ama aynı zamanda da çok akılsızcadır.

Bu ‘kurt kapanı’ndan kurtulma imkânı yok mudur? Yoktur da, vardır da!

Tarih boyunca binlerce kavim bu kurt kapanını çözememiş ve yok olup gitmiştir. Bugüne gelebilenler ise, ya atalarından öğrendikleri oyunlarla bu kapanlara tutulmamış, ya da yüksek bir sorun çözme kabiliyeti geliştirip, kapanları açabilmişlerdir.

Ama kesin olan, hiç bir toplumun bu kapanlardan, sahip olduğu düşünce biçimini değiştirmeden çıkamadığıdır. Ortaçağın karanlıkları içinde bunalan Batı, rönesans yoluyla düşünce biçimini değiştirerek bir üst düzeye sıçrayabilmiştir.

Biz bu değişimi yaratabilir miyiz? Ana kucağından üniversiteye kadar ezberle yoğrulmuş bir toplumun bireylerinden bu denli yaratıcılık beklemek haksızlık sayılabilir. Ama medeniyet çarkı çok acımasızdır. Toplumumuzda pek yaygın olan “bir kurtarıcı beklemek”, “birisinin, bizim adımıza sorunlarımızı çözeceğine söz vermesi” gibi yöntemler ne yazık ki (!) işe yaramamaktadır. Buna göre bir yol bulup, bu düşünsel değişimi yaratabilmeliyiz. Bunun olabileceğinin bir örneği Japon toplumudur. Deming-Ishikawa ikilisi, bir toplumun düşünce biçimini değiştirebilmiştir.

Bir “düşünme biçimi değişim anayasası”na ihtiyacımız vardır. Sonraki adım, bu anayasa çevresinde toplanabilecek kişileri bulmaktır.

Yeterince kişi bulunamazsa ne mi olur? Medeniyet çarkı evvelce ne yaptıysa yine aynısını yapar! (1996)

HAYVANLAR VE İNSANLAR

AGİT ve HAKLAR

AGİT konferansının önemli bir konusunun İnsan Hakları olacağı anlaşılıyor. Türkiye bu önemli konferansa hazırlanıyor. İstanbul’da ise daha değişik bir hazırlık var. Sokak hayvanları — kuduz bahanesiyle— öldürülerek yabancıların gözünde medeni bir görüntü oluşturmaya çalışılıyor.

Çoğu soruna karşı geliştirilen kolay çözümlere benzer biçimde, bu vahşetin de belediyelerin, valiliklerin ve Sağlık Bakanlığı’nın duyarsızlığı ve hayvan sevmezliği yüzünden meydana geldiği savunulabilir. Belki bunda bir gerçek payı da vardır.

Ama olaya yansız bakıldığı takdirde meselenin bu denli basit olmadığı, hayvanların yaşam haklarının güvence altında olduğu ülkelerde de duyarsız kamu görevlilerinin bulunduğu, ama kamuoyu bilinci ve buradan doğan baskının etkisiyle, vahşete kalkışamadıkları görülecektir.

Belli ki yıllardır süregelen bu cinayetlerin altında, hiç kuşkanmadığımız başka nedenler vardır; hatta öylesine vardır ki, biz bir şeyleri savundukça, vahşet de artmaktadır.

Evvet, bu neden bizzat “insan hakları” kavramıdır. Bu kavram, insan hakları konusunda yüksek standartlara erişmiş toplumlarda da bulunmasına karşın böylesine vahşetlere neden olmuyorsa, bunu, insan haklarıyla ilgili değer ölçülerinin kurumlaşmış, âdeta birer toplumsal alışkanlık haline gelmiş olmasında aramak gerekir.

Türkiye toplumu gibi, bu konularda henüz emekleme aşamasında bulunan toplumlarda insan hakları, diğer bütün hakları çiğneyerek erişilmesi gereken vahşi bir av hedefi haline gelmektedir. Hayvan hakları, doğal öğelerin (akarsular, göller,

sulak alanlar, dağlar, hava vb.) hakları, sömürülmesi ve gerekirse yok edilerek insana hizmet etmesi gereken birer araç sanılmaktadır.

Nitekim, önemli insanlarımızın medyada sık sık izlediğimiz “ne yani, daha insan hakları bile çiğnenirken bir de hayvan haklarına mı bakacağız”, “öldürmeyelim de biflekle mi besleyelim” gibisinden savları, ne yazık ki tahmin edilebilecek olandan çok daha fazla paylaşılan bir görüştür.

Hakların insanı, hayvanı, taşı, suyu ve havasıyla bir bütün olduğu, bunlardan bir tanesinin —ki bu hayvan hakları da olabilir— diğerlerinden ayrılarak savunulmasının, bizzat o savunulan hakkın çiğnenmesi için bir “icazet” anlamına geleceği, bu ruhsatı bir defa ve herhangi bir hakkı savunmak için eline geçirenin, işine gelmeyen ne kadar hak türü varsa onları gözünü kırpmadan çiğneyebileceği tam olarak idrak edilebilmelidir.

Üçüncü bin yılda, insan hakları, çocuk hakları, kadın hakları, hayvan hakları, azınlık hakları gibi saçma sapan yalıtılmış haklar olmayacağını, tek maddelik bir tane hak bulunacağını tahmin etmek pek güç değildir: *Her varlık, diğerlerinin varlığını sürdürme koşullarına saygı göstermek hak ve sorumluluğuna sahiptir...*

Canlı dostlarımızın soykırım türü öldürülmelerinde tetikçilik yapanlar, az sayıdaki kamu görevlisidir. Ama bütün tetikçilerde olduğu gibi, bir de onları azmettirenler, ve en az onlar kadar suçlu sayılacak “ses çıkarmayanlar” vardır.

Dostlarımızın soykırımı uğratılmasına bugün için kuduz vakaları —ki onun da ne kadar doğru olduğuna çok az kimse inanmaktadır— bahane gösterilmektedir. Ama bilinmelidir ki, varsa dahi bu vakalar, hayvanlara karşı görevlerimizi yerine getirmeyerek, onların varlıklarını sürdürmeye karşı bizim türümüzün sorumluluklarını yerine getirmeyişinin bir sonucudur.

Ve eğer birilerini —zarar verdiği gerekçesiyle— yok etmek gibi bir yanlış yapılacaksa, bunun maktulleri canlı dostlarımız değil, onları katledenler uygun cezalara çarptırılmalıdırlar.

Çünkü;

- Sahipsiz hayvanları toplamak,
- Onları bir barınakta bir süre tutmak ve kısırlaştırmak, varsa hastalıklarını tedavi etmek,
- Hayvan severlere yönelik, “sizin de sahiplendiğiniz en az bir hayvanınız olsun” şeklinde bir kampanya açarak her sahiplenilen hayvanın bakım ve barındırma giderlerini almak,
- “Bir hayvanınız yoksa, insanları da sevemezsiniz” gibi bir diğer kampanyayla bunları sahiplendirmek ve bunu da gelir temini amacıyla yapmak...

kadar basit bir işlemler dizisini akıl etmeyecek kadar ahmak olan veya akıl edip de yapmayan, bu kadar vahşi kim varsa, onları lanetliyorum.

Ayrıca benim lanetlememe ihtiyaç yok, büyük sistem bunun hesabını mutlaka soracaktır. (1995)

APARTMANDA KÖPEK BESLENİR Mİ BESLENMEZ Mİ?

Çeşitli konulardaki sorunlarla uğraşanlar, bunlar için harcanan sürelerin dağılımı hakkında şu gözlemi bilmem paylaşırlar mı?

- Sorunun tanımlanması için %5
- Sorunun çözülmeye çalışılması için %25
- Bulunan çözümün uygulanmaya çalışılması için %70

Uygulamanın bu denli zaman alması, hatta genellikle başarısızlıkla sonuçlanması, yani uygulama süresinin matematik olarak sonsuza doğru uzanması, sorunun tanımlanmasına ayrılan sürenin bu kadar az (hatta daha da az) olmasından kaynaklanır.

Halbuki şu basit kurala uyulsa, harcanan toplam süre ve kaynaklar çok daha az olabilecektir. Kural şudur: **Bir sorun için harcanan toplam kaynaklar** (zaman, beyin enerjisi, para vb.) **sorunun “doğru” tanımlanması için harcanan kaynaklarla üssel olarak ters orantılıdır.**

Yani, “doğru tanımlama” için hiç zaman harcanmazsa toplam süre sonsuza uzanır, doğru tanımlamak için uzun süre harcanırsa bu defa da toplam süre kısalmaya başlar.

Gazete haberlerine göre, bir vatandaşın açtığı dava sonunda Yargıtay, “apartmanda köpek beslemenin yasak olduğuna” karar vermiş.

Bu haber doğruysa, sorunun “doğru” tanımlanmaması halinde nasıl çözümsüzlük doğabileceğini gösteren somut bir örnektir. Yarın bir diğer vatandaş (ya da bu karardan cesaret alan aynı vatandaşımız), apartmanda saksı çiçeği bulundurulmaması için de dava açabilir ve de kazanabilir. Çünkü, çiçeğin fazla sulanıp alt kat(lar)a zarar verme, ya da çiçeklerin geceleri ürettiği karbonmonoksitin apartman havasını bozma olasılığı vardır.

Artık bundan sonra gerisi gelir ve apartmanlarda çocuk büyütme (gürültü yapıyorlar), iyi pişmemiş kuru fasulye

yemek (nedeni bellidir), ya da müzik dinlemek de dava konusu olabilecektir.

Sorunları “doğru” formüle edememenin, onları “doğru soru”lar haline getirememenin bedeli, bir yandan insanlar arasındaki barışın bozulması, bir yandan da adalet duygusunun zedelenmesidir.

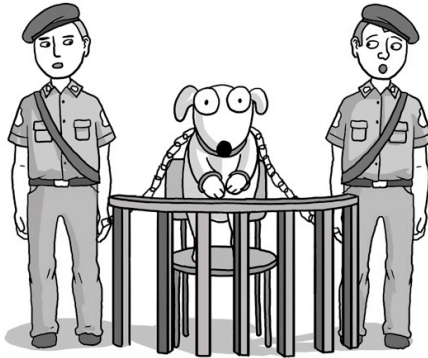
En hayvan dostu kişiler dahi, apartmanda yalnız bırakılan bir köpeğin sesinden —acıma duygusu ya da komşusunun düşüncesizliği nedeniyle— rahatsız olur. En müzik sever kişi de benzer şekilde kendisine zorla dinletilen müzikten —sesin yüksekliği, bestecisine olan antipatisi ya da komşunun duyarsızlığı sebebiyle— yine rahatsız olur. Bu nedenlerden dolayı mahkemeye başvurması, yapılabilecek en medeni davranıştır.

Medeni olmayan, bu ve benzeri rahatsız edici davranışın kaynağının köpek ya da müzik değil, bunu bir biçimde önlemeyen sahibi olduğunun idrak edilemeyişidir.

İşte, arasına katılmak için pek istekli görüldüğümüz medeniyet ailesiyle bizi birbirimizden ayıran kalın duvar budur.

Cezalandırılmak gereken, bu evrenin bir parçası olan hayvanlar değil, onlarla iletişim kuramayan ya da komşularını hiçe sayan dangalak hayvan (ya da çocuk, çiçek ya da müzik kaynağı) sahipleridir.

İnsanları rahatsız etmek için hayvan sesi şart değildir. Mahkemenin aldığı bu karar da, birçok hayvan severi derinden “rahatsız” etmiştir. Asıl cezalandırılması gereken bu rahatsız edicidir.

Bu karar, köpek besleyenlerin hayvanlarını sokağa atmalarına yol açmayacağına göre, bir tek —zorunlu olarak— yol kalmaktadır. O da, köpeğini şikâyet etmesi olasılığı bulunan komşusunu, daha erken davranıp bir başka —ve yapay— nedenle şikâyet etmek ve dava açılınca da intikam duygusunu kanıt olarak ileri sürmektir.

Sorunu doğru formüle edememek, bakınız nelere yol açacaktır. Hukuk, insan mutluluğunun bir aracı olarak değil de, kâğıt üzerindeki kuralları körü körüne uygulamak olarak anlaşıldığı sürece, daha çok öğreneceğimiz var demektir.

Toplumumuzda insanlar birbirlerine hayvan adlarıyla hakaret etmeyi âdet edinmişlerdir. Bu bizim toplumumuzun hayvan sevmesizliğinin —aslında insan sevmesizliğinin de— bir göstergesidir.

Herhangi bir nedenle (hayvan ya da bir başka şey aracılığıyla) başkalarını rahatsız etmenin cezası, ona yol açanı, daha doğrusu o davranışı cezalandırmaktır. Köpeğine hâkim olmayan ya da olamayan kişiler, büyük bir ihtimalle, başka yollarla da (araçlarını yanlış park ederek, yüksek sesle konuşarak, çocuklarına hâkim olmayarak vs.) komşularına zarar vermektedirler. Dolayısıyla böyle bir karar, pratik olarak da işe yaramayan bir karardır.

Yanlıştan dönmek erdem, ısrar ise ilkeliktir. Biz ilkel olmak istemiyoruz. Öyle mi, değil mi? Doğru soru budur! 1995

BAKANLARA NİÇİN KURBAN KESİLİR?

Bir gazete haberi ve bir fotoğraf...

Yere göçertilmiş bir dana. Üzerine çullanmış 6-7 kişi, elde bıçaklar ve dana ile boğuşan ve fişmanca yöreyi ziyaret eden Bakana hoş görünmek için, bu çağdışı gösteriyi yapanları izleyen boş bakışlı insanlar...

Her ziyarette, her açılıшта, her fırsatta, kurban kesmek adı altında sergilenen bu vahşetin gerekçesi sanıldığı gibi “dinî”

değildir. Kurban kestirenler, kesenler, adına kurban kesilenler ve bu tabloyu izleyenler acaba dinî bir vecibeyi yerine getirmeye mi çalışıyorlar? Hiç şüpheniz olmasın ki hayır.

Bunun adı, cinayetle karışık yağcılıktır. Herhangi bir fırsatta kan dökmeye hazır ve kurban kesiminin kuralları hakkında hiçbir bilgisi ve deneyimi olmayan insanların çoğu, kör bıçaklarıyla hayvanın boğazını kesip çırpına çırpına ölmesini beklerler. Adına kurban kesilenlerin çoğu da bu insanlık dışı tabloyu seyrederek.

Ondan sonra da, dünyanın bizi niçin sevmediğini bir türlü anlamayan yetkililer, devlet bütçesinden bizi tanıtmak (!) için para sarf eder ve yetkililerimizin fotoğraflarını batılı yayın organlarında yayımlatırlar.

Balık baştan kokar. Adına kurban kesilen insanlar yalnızca Bakanlarımız değildir. Ama onlar birer toplum örneğidirler. Onlar çıkırsa toplum öksürür. Lütfen, etraflarından, danışmanlarından, kendilerini karşılayanlardan, bu tablolara son verilmesini istesinler. Bunun islamiyetle, dinle, inançla bir ilgisi yoktur. İslamiyet, kurbanın hangi koşullarda ve hangi usullerde kesilebileceğini tarif

etmiştir. Hiç olmazsa ona uysunlar. Böylece hem danalar kurtulur, hem de tanıtma masrafları azalır. (1995)

BAŞIBOŞ İNSANLAR TEHLİKE SAÇIYOR!

Önce bir okur mektubundan alıntılar: “*Gözlem Gazetesinin Ağustos '93 sayısındaki yazınızı büyük bir coşku ile okuduk (Hayvan itlafları hk. makale T.T.). Duygularımıza tercüman olduğunuz için çok teşekkür ederiz. İzmir'e çok yakın bir tatil yöresindeki evimizde bir köpeğimiz vardı. Maalesef bu yörede son zamanlarda başıboş köpekler artmıştı. Bir sabah köpeğimiz eve döndükten sonra kasılarak yere yıkıldı ve zavallıyı veterinerine yetiştirmemize rağmen kurtaramadık. Tasmalı, nüfus kâğıtlı, aşıları tam olduğu halde, bu yörenin belediyesinin hiç habersiz yaptığı itlafa bizimki de kurban oldu. Yapılan otopside, kullanılmaması gereken striknin maddesi bulundu. Bu yazıyı diğer köpek sahiplerinin dikkatini çekmek için yayımlamanızı rica ederim. Şimdi başka bir köpeğimiz var. Boynunda belediyenin verdiği bir numara asılı. Eğer yukarıdaki gibi bir hadise tekrarlanırsa o belediyenin canına okuyacağız.*—

Nilüfer/Güngör Altıkulaç— İzmir”

“Başıboş hayvan” deyimi pek yaygındır. Aslında bu deyimi hayvanlar için değil başı “boş” insanlar için kullanmak çok daha doğrudur.

Bir ara Bursa'da sahihsiz kedileri toplatıp fırında yakan bir belediye başkanı da “ne yapalım yani insanlar kudursunlar mı?” diyerek küçük aklıyla bir savunma yapmıştı.

Bu tür bir kafa yapısı, mutlaka birilerinin ölmesi gerektiğini, insanlar öleceğine hayvanların ölmesinin daha doğru olduğunu savunan sapık zihniyetin çok sayıdaki temsilcilerinden yalnızca birine aittir.

Bu yaratıkların, kendilerine zarar vereceğini düşündükleri her canlıyı ortadan kaldıracak tehlikede, Hitler'e rahmet okutacak birer cani olduklarına şüphe edilmemelidir.

Bence başıboş hayvanlardan ziyade, bu insanlar daha tehlikelidir ve mutlaka tecrit ve mümkünse tedavi edilmeye ihtiyaçları vardır.

Çocuklarımıza (ve bir kısım büyüklere) canlı sevgisini öğreten dost hayvanlarımızı yakarak, vurarak, zehirleyerek yok eden bu canileri iyi tanımalı, bunlara verilebilecek en iyi cezanın onları seçmemek olduğunu bilmeliyiz.

Önümüzde yerel seçimler var. Sıra sıra adaylar karşımıza çıkıp, neler yapacaklarını anlatıp, oylarımızı isteyecekler. Lütfen bunlara, hayvanlar için ne düşündüklerini ve özellikle itlaf konusunda ne düşündüklerini sorunuz. Kelli ferli birçoğunun bu konuda ne denli caniyane niyetler taşıdığını dehşetle göreceksiniz.

Başı “boş” insanlara dikkat. Esas onlar tehlike saçıyorlar, hayvanlar değil! (1993)

HAYVANAT BAHÇELERİ VE KAİSEN!

Japon kalite devriminin ana fikri, Hayvanat Bahçeleri için de kullanılabilir!

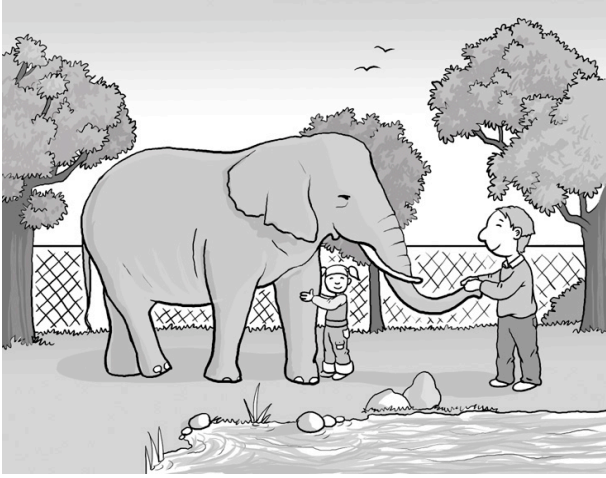
Japon kalite devrimi, dünyada “japon-tapon” olarak kötü şöhret yapmış Japon sanayi mamullerinin bugünkü duruma gelmesi sürecidir. Bugün dünyanın Japon ürünleri için söylediği “sıfır hata”, bu devrimin bir sonucudur. Bu devrimin ana fikri Japon dilinde KAİSEN denilen bir kavrama dayanmaktadır.

KAİSEN: O da ne?

KAİSEN, “küçük fakat sürekli olarak tekrarlanan iyileştirmeler” demektir. “Evrim” de doğanın KAİSEN'idir.

Hayvanat Bahçeleri (HB), KAİSEN yoluyla iyileştirilip geliştirilebilir mi?

Evet. Zaten bunun dışında bir yolla büyük ve modern HB sahibi olmak, güzel ve fakat gerçekleşmesi çok güç bir düşüncedir.

KAİSEN Nasıl Uygulanacak?

Birçok HB'nin yıllardır uyguladığı yöntem, bir bakıma KAİSEN'dir. Yıllar önceki küçük ve bakımsız durumlarından bugünkü hallerine gelebilmeleri, muhakkak ki “küçük fakat sürekli gelişmeler” yoluyla olmuştur.

Ancak KAİSEN, bunun daha iyi organize edilmiş bir şeklidir. Buna göre;

- (1) HB'nin çeşitli hayvanların bulunduğu bölümlerinin nasıl iyileştirmek ve geliştirmek istendiği basit birer proje haline getirilir.
- (2) Bu projeler, mevcut hayvanların bulunduğu bölümlere herkesin KOLAYCA GÖRÜP ANLAYABİLECEĞİ şekilde asılır.

Ayrıca, bunların yanlarına şu şekilde birer açıklama da yazılır:

“SAYIN HAYVAN DOSTLARIMIZ;

BURADA GÖRDÜĞÜNÜZ KAPLAN (mesela), DOĞAL KOŞULLARINDAN UZAK ŞARTLARINDA YAŞAMAK ZORUNDA KALMIŞTIR. KAFESİNİN İÇİNDE SINIRLI GEZİŞİ BUNU GÖSTERİYOR. BİZ KENDİSİNE DAHA İYİ BİR YER YAPMAK İÇİN YANDA GÖRDÜĞÜNÜZ PROJEYİ DÜŞÜNÜYORUZ. BUNUN İÇİN 100 MİLYON LİRA (mesela) GEREKİYOR. BUNA KATKIDA BULUNURSANIZ ADINIZI BAĞIŞ PANOSUNA YAZACAĞIZ VE BURASI DURDUKÇA ADINIZ DA YAŞAYACAKTIR. BAĞIŞLARINIZIN YALNIZ BU İŞ İÇİN KULLANILACAĞINA EMİN OLUNUZ. HATTA ARZU EDERSENİZ, YENİ YERE SİZİN ADINIZI DA VEREBİLİRİZ.

KAPLAN ADINA TEŞEKKÜRLERİMİZLE.

HAYVANAT BAHÇESİ MÜDÜRLÜĞÜ”

Bunların dışında bir de, o güne kadar toplanan parayı, geri kalan ihtiyacı örneğin şöylece yazmak önerilir:

12 NİSAN 1995 TARİHİ İTİBARIYLA :

TOPLANAN PARA: 30 MİLYON

GERİ KALAN İHTİYAÇ: 70 MİLYON

Bu açıklamaların hemen yanına bir de kumbara konular ve hergün içindeki para alınır.

Hayvanın bakıcısı, HEMEN ORADA bir plastik şerit üzerine harf yazan el aletiyle bağış yapan kişinin ad, soyadı ve bağışını yazıp, bağış panosuna “geçici” olarak yapıştırır.

MEHMET CEYLAN 100,000 TL

Bir hafta içinde de aynı yazı küçük bir pirinç plaket üzerine yazdırılıp panodaki plastik şeridin yerine çakılır.

(3) Bu yöntem, basın, TV gibi medya aracılığıyla duyurulup, daha çok sayıda insanın katkısının toplanabileceği bir ortam yaratır.

- (4) Hayvanların sahiplendirilmesi yoluyla bakımlarının sağlanması: Çoğu hayvan dostu için, bir hayvana sahip olmak çok çekici bir imkândır. Her hayvan, tek veya birden fazla kişiye, bir anlaşmayla sahiplendirilir ve bir plakette ilan edilir. Örneğin;

FİLİMİZ MOHİNİ, AŞAĞIDA İSİMLERİ OLAN KİŞİLERİN ORTAK BAKIMI ALTINDADIR.

1.
2.
3.

Bu yolla, büyük bir bölümü içler acısı durumda olan hayvanat bahçelerimizin süratle düzeleceği tahmin edilir. İki lafın başında ‘Türkiye’nin yeterince tanınmadığını’ savunan kişilerce bilinmeyen, “bu insanlarda canlıya saygı yok!” yargısının ortadan kaldırılmasına önemli ölçüde fayda sağlayabilecek olan bu öneriler, insanlara ve hayvanlara saygı duyan herkesin dikkatine sunulur! (1995)

OYNAMAYA İSTEKSİZ AYI!

Gün geçmez ki hayvanlara karşı bir cinayet işlenmesin. Bu defa da, Antalya’da 5 aylık bir ayı yavrusu, işkenceyle öldürülmüş.

Her keresinde bu tür olayların komik(!) yanlarını bulup çıkaran yazılı basınımız, bu defa —herhalde daha komik olaylar olduğu için— bunu yorumsuz olarak duyurdu. Yalnızca, çenesi parçalanıp ayağından kurşunlanan yavrunun fotoğrafıyla beraber bir haber...

Ama başka bir şey oldu: Mevcut sözlü, yazılı ve görüntülü tüm basın ve yayın organları içinde kaliteli yayın açısından en üst sıraya konabilecek bir radyonun, dinlemekten zevk duyduğumuz iki yorumcusu, bu olayı “*zoolojik bir vaka; herhalde hayvanın canı dans etmek istemedi, ama sahipleri hayvanın bu arzusunu dikkate almadı*” biçiminde ve alaycı bir ses tonuyla —hafifçe gülüşerek— verip geçtiler.

Bu olaydan bazı sonuçlar çıkarmak mümkündür.

Her sorunumuzu ya ekonomik yetersizliklere, ya eğitimsizliğe, ya da görgüsüzlüğe bağlıyoruz. Alın bakalım, bu üç —ve belki daha çok sayıda— açıdan da süper denilebilecek iki kişinin davranışını açıklayın.

Bir yanda, hemen her türlü kaynağın kendi kullanımı için sunulduğunu varsayan, tüm kurumları kendi çıkarlarını korumak için oluşturan andropo-santrik insanoğlu; diğer tarafta, birkaç canlı-dostu derneğin cılız gücü... Sonuç: Çenesi parçalanıp ayağından kurşunlanan —dikkat, doğrudan değil işkenceyle yavaş yavaş öldürülüyor— bir zavallı yavru.

Bunu yapanların, hiçbir canlı türüne ait olamayacak kadar bozuk genli, bozuk ruh yapılı yaratıklar olduğu gerçeği, olayın önemsiz ayrıntısıdır. Bu birincisi kadar önemsiz bir diğer ayrıntı da, zaman zaman bu tür olayları komik haber yapan, yarı cahil, yarı tok, yarı görgülü bir kısım muhabirin varlığıdır.

Önemli nokta, tüm ümitlerimizi bağladığımız “eğitim”, “görgü” ve “ekonomik tatmin olmuşluk” öğelerinin, bu noktada bir işe yaramadığıdır. Ve, işe yaramayan bu nokta bir ayrıntı değil, var oluşumuzun belki de tek gerçeğidir.

Bitkisi, hayvanı, insanı, taş ve toprağıyla tüm varlıkların tam bir bütün olduğu gerçeği kavranmamışsa, başka hangi bilgi, beceri, davranış ya da yeteneğin bir değeri olabilir?

Bu olay, bütün doğrularımızı masa üzerine korkmadan koyup tekrar tekrar bakmayı gerektiriyor. Özellikle de hiç kuşkulanmadığımız “en doğrularımız”ı!

Kızılderili Şef’in Büyük Beyaz Şef’e, topraklarının satın alınmak istenmesiyle ilgili olarak yazdığı mektuptaki, “*peki, kuşların civıltısını, rüzgârın esişini nasıl satın alacaksınız?*” biçimindeki sorusu, bu işin, bizim “önemli” saydığımız kurumlarla —eğitim gibi— ilgisi olmadığını göstermiyor mu?

“*Bütün’ün ayrılmaz doğal parçası*” olmaktan, “*yapay değerler makinesinin dişlileri*” olmaya gittikçe, yaradılıştan en duyarlı, en

iyi eğitimli, en görgülü insanların dahi bu cinayetleri komik ya da en azından önemsiz bulmasını önleyemeyeceğiz.

“Canlıya saygı” herhangi bir eğitimle kazandırılmaz. Buna bel bağlayıp okullara doğa bilgisi vs. gibi dersler koymak ya da hayvanları koruma yasaları çıkarmak beyhudedir; hatta ümit zayıfına yol açtığı için, zararlıdır da.

Diğer yandan, hayvan dostları da, küçük örgütlenmeler, üzüntü dışavurumları ve benzeri eylemleriyle bu trajedileri önleyemezler. *Büyük sistem* bunun hesabını soracaktır, muhtemelen halen sormaktadır da!

Tek çıkar görünen yol —ne denli güç olursa olsun—, insanları bu “yaşamları birbirlerine bağlı olma” konusundaki katı ve soğuk gerçeklerle yüz yüze getirmektir. Bu ise, insanın zamanı algılama ölçeklerine göre biraz uzun zamana ihtiyaç gösteriyor. (1998)

SİNEKLER ÖLDÜRÜLMELİ Mİ?

Kavun karpuz mevsimlerinde daha da artan sinekler, her yıl yeni mücadele önlemlerini de beraberinde getirir. Geçmiş yıllarda, belediyelerin seyyar ilaçlama ekiplerince yalnız çöp kutularının ilaçlanması biçiminde sınırlı uygulanan bu mücadele yöntemi, sağlanan başarılarından (!) cesaret alınarak genişletilmiş, şimdilerde tüm havayı dumanlayarak daha etkin ve yaygın bir biçimde yürütülmektedir.

Bu tür sinek mücadelesi, sineklerin küçük hacimleriyle karşılaştırılmayacak kadar önemli ipuçları vermektedir.

Bunlardan en önemlisi, ne bu mücadeleleri yapanların, ne de bundan memnun olup sesini çıkarmayanların, ekoloji konusunda olmazsa olmaz denilebilecek düzeyde dahi bilgilerinin bulunmadığıdır.

Bu bilgisizliğin ucu, eko-sistem dengelerinin bütünüyle “değişmesi”dir. Bu değişme, insanlar için “bozulma”, başka yaratıklar için ise “yeni yaşam ortamlarının doğması” biçiminde

olabilir. Örneğin, insanlar yok olurken, karıncalar, timsahlar ve kaktüsler çoğalabilir.

Çıkarılabilecek ikinci sonuç, dünyanın yalnızca gözlerimizle görebildiğimiz kadar olup, onun da bütünüyle insanlar için yaratılmış olduğu inancının yaygınlığıdır.

Beş duyumuzun algılama sınırlarının, sonsuzluk içinde ne denli dar olduğunu idrak edebilenler, iç içe geçmiş ortamlar içinde —ve çoğundan habersiz olarak— yaşadığımızın farkındadırlar.

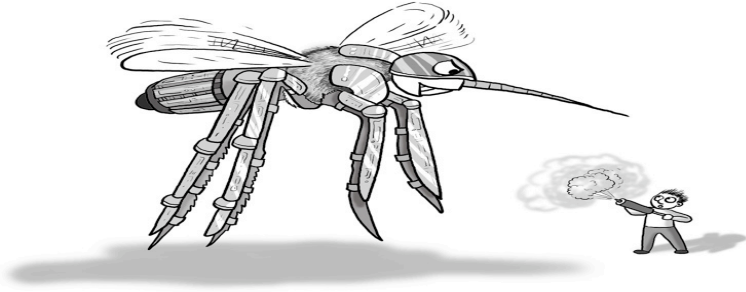
Üzerine ilaç sıkarak yok ettiğimiz sineklerle birlikte başka hangi yaratıkları da yok olduklarını, onların diğerleriyle nasıl bir etkileşim içinde olduklarını, bu yolla yarattığımız yapay mikro çevrenin nasıl bir dengeye sahip olduğunu, o yeni dengenin insan için ne denli uygun olduğunu bilmiyoruz.

Kabul edilebilir bir sınırın üzerindeki sinek varlığının rahatsız edici, hatta sağlığımız için zararlı olduğu tartışmasızdır. Ancak burada iki ince nokta vardır: Birincisi, kabul edilemez düzeyde çoğalmış bulunan bu sineklerin, hangi neden ya da nedenlerle çoğalmış olduğu; ikincisi ise, o neden ya da nedenlerin, sineklerden başka zararlıları da üretip üretmediğidir.

Sinekleri öldürerek, gözümüze görünen nedeni yok ettiğimizde, iki ayrı şey olmaktadır: Sineklerin içinden, ilaca dayanabilenler seçilmekte ve böylece daha dayanıklı bir tür gelişmiş olmakta, diğer yandan da, sineklerin üremesine yol açan neden veya nedenler, insanları uzun süre rahatsız etmeden daha melun ürünler üretebilecek bir rahatlığa kavuşmaktadırlar.

Böyle bakıldığında, sineklerin aslında bir ekolojik denge göstergesi olduğunu, bunları öldürmenin gösterge aletini kırmaktan farkı bulunmadığını görebiliyoruz.

Hatta daha ileri giderek, ekolojik sistem denge bozukluğunun bu göstergelerinin, insanların büyük sistemle ne denli uyum içinde olduğunu bir göstergesi olarak Tanrı tarafından armağan edildiklerini dahi söyleyebiliriz.

İnsanlar sinekleri gözleyerek ve de aklını kullanarak, onların çoğalmalarına yol açan nedenleri ve onların da arkalarındaki nedenleri bulabilir ve dengeleri tekrar kurmanın çabası içine girebilir.

Sinekleri ilaçlayarak yok etmenin ikinci nedeni ise göz boyama ihtiyacıdır. Eko-sistem dengelerinin bilincinde olmayan kalabalıklar gözünde başarılı görünmenin başlıca çaresi, göze görünür sorunların “semptom”larını ortadan kaldırmaktır.

Kendisi ile başkalarının ve bugünü ile geleceğinin çıkarları arasında çatışma değil uzlaşma bulunması gerektiği bilincindeki insanların rejimi denilebilecek demokrasi, bu niteliklere sahip olmayan, “ben ve de şimdi”den başka bir şeye aldırmayan insanların elinde, bir “semptomları giderme, kaynaklara aldırma” rejimi haline dönüşür. Bunun ise en yalın anarşiden farkı yoktur. Demokrasinin bu versiyonu, bu tür göz boyama işleri için son derece uygundur.

Doğal hayatı düzenleyen eko-sistemin yanı sıra, onunla tamamen benzer yasalara göre işleyen sosyolojik eko-sistem de benzer “sinekler” üretir. Nedenlerine dikkat edilmediği takdirde, kullanılan mücadele” ilaç”ları zamanla, o ilaçtan etkilenmeyen, “başkalaşım” a uğrayıp direnç kazanmış yaratıklar üretir.

Daha da kötüsü, o “sinekler”e yol açan nedenler, başka sosyolojik hastalıklar da üretir.

Bugün içinde bocaladığımız toplumsal sorunlar, işte böylece sosyo-ekolojik dengelerin bozulması sonunda ortaya çıkmış hastalıklardır.

İlaçla sinek mücadelesinden öğreneceklerimiz bu kadar değildir. Bellenmesi gereken son şey, hiç bir eko-sistem denge bozukluğu hastalığının, o dengeleri daha da bozarak giderilemeyeceğidir. Sistemin içine katılan her ilaç, rahatsız olduğumuz görüntüleri kısa süre için ortadan kaldırırken, mücadele edilmesi daha güç türlerin ortaya çıkması için bir katkı olmaktadır. (1999)

TAVUK KAFASI KOPARMA YARIŞI

İnsan hakları konusunda alacağımız epey yol olduğu, ama belli bir hızda da olsa bu yolda adımlar atıldığı bir gerçektir.

Uluslararası platformlarda her fırsatta Türkiye'deki insan hakları sorunlarını dile getiren yabancılara kızmıyorum. Onlar ne niyetle yaparlarsa yapsınlar, biz bu eleştirilerden olumlu sonuçlar çıkarmalıyız, çıkarıyoruz da.

Başkalarının hataları bizim için tutunacak dal olamaz. Olamaz ama, bu, hataların görmezlikten gelineceği anlamına da gelmez.

Gazetelerde okuduğuma göre, İspanya'da “tavuk kafası koparma yarışı” yapılıyormuş. Bir ipe ayaklarından asılan canlı tavukların kafası, atlı yarışmacılar tarafından koparılırmış. Kim fazla kafa koparırsa birinci gelirmiş.

Ben bunun doğru olabileceğine inanmıyorum. Daha doğrusu, bir insanın bundan zevk alabileceğini, bir sürü seyircinin de bunu zevkle seyredebileceğine, ondan sonra da bu insanların, “canlı hakkı”ndan söz edebileceğine inanmıyorum. Siz inanıyor musunuz?

Benzer bir gösterinin (civcivler kullanılarak) yüzbinlerce seyircinin gözleri önünde Heavy Metal konserlerinde yapıldığını, hatta bazen daha ileri gidilerek içine dinamit yerleştirilmiş ineklerin patlatıldığını biliyoruz.

Bu toplu illetlerin, o toplumların davranışlarına ve belki de ulusal politikalarına yansıdığını Bosna-Hersek'te *bir bölü bir* ölçekle görüyoruz.

Cinayetleri eğlence ile bütünleştiren insanlarla aynı dünyayı paylaşmak, bunlardan elem duyanların yazgısı olabilir. Ama bu insanların, hakların hiç bir türünden söz etmeye hakları olmayacağı da açıktır. (1995)

BİR GERÇEĞİN YENİDEN KEŞFİ!

Çocukken okuduğumuz bir yazıyı yıllar geçtikten sonra tekrar okuyunca, evvelce hiç gözümüze çarpmayan karakterler, yargılar, ilişkiler keşfederiz. Hatta denebilir ki, bir yazı her yıl tekrar okunsa, her defasında yeni noktalar keşfedilebilir.

Din kitaplarının sembolik bir dille yazılmış olmasının bir nedeni, geniş bir alanı ilgilendiren yargıların sınırlı bir hacimde ifade edilmek zorunluluğudur.

Ama —bir şekilde aşılabilir olan— bu güçlüğü ötesinde, daha önemli bir nedenle, ‘sembolik anlatım’ kullanılmıştır. Bu da, her okuyanın her defasında yeni anlamlar çıkarabilmesine ve böylece de zamanın aşındırıcılığına dayanabilme özelliği kazanmasına imkân yaratmaktadır.

Bu yüzden, “*gerçekler her gün, herkes tarafından yeniden keşfedilmelidir*” denebilir.

İnsan da yeniden keşfedilmeli!

Fotoğraf teknikleri geliştikçe, insan gözünün fiziksel sınırlarını ve sınırlamaların yol açtığı anlayış daralmalarını yavaş yavaş aşıyoruz.

Gözün kolayca izleyebildiği desimetre boyutunun altına inildikçe “yok” sayılan dünyaları yeniden keşfediyoruz. (*Microcosmos*) adlı filmi ya da belgesel yayımlayan TV kanallarını izleyenler, milimetre boyutunda nasıl iç içe geçmiş dünyalar olduğunu gözlemişlerdir.

Bu teknikler geliştikçe, yarınlarda daha küçük —o da ne demekse— evrenlerle iç içe yaşadığımızı algılayabileceğiz. $1/x$ fonksiyonun artı ve eksi sonsuzu birleştiren ilginçliği, bir anlamda, çok büyükler ve çok küçüklerin olmadığına, bunların aynı ve de “tek” olduğuna işaret ediyor. x değişkeninin sıfıra çok yakın pozitif bir değeri, $1/x$ 'i artı sonsuz; sıfıra çok çok yakın negatif bir değeri $1/x$ 'i eksi sonsuz yapabiliyorsa, x 'in tam sıfırda, artı ve eksi sonsuzu birleştirdiği, sanal (gibi) görünen ama müthiş bir gerçekliktir.

“Göz” dediğimiz organın yetersizliği ve bir yandan da insanoğlunun kendi türüne karşı oluşturduğu türçülük —ırkçılık gibi— nedeniyle düne kadar “önemsiz”, “akılsız”, “insan için yaratılmış” sandığımız canlılar evreninin önünde şaşkınlık ve saygı ile kalakalmış durumdayız.

Bu resim, diğer canlılar için ne denli şaşırtıcıysa, insanlar için de öyledir. Her ne kadar diğer canlılardan üstün görsek de insan türüne verdiğimiz önem, basit bir “aynı-daşlık”tan öte değildir.

İnsanın kendi kendinin neresini beğendiği “neremi neremi?” diye sorulmaya değer bir sorudur. Kendini “alet yapan hayvan” olarak yücelten insan, diğer canlıların ne tür aletler yapabildiğine, hem de sürdürülebilir yaşam çevresini bozmayacak aletler yapabildiğine dikkat etmemiştir.

Aslında “alet yapabilirlik”, insanın eksik yanlarından biri olarak da yorumlanabilir. Çünkü her yaptığı alet, onu varoluş ekolojisinin biraz daha dışına itmektedir. Bu yüzden, diğer canlılara göre çok daha az gelişmiştir. Hatta belki bu huyu, onun sistemden silinmesine yol açabilecektir. Hiç övünülmemesi gereken bir yanıyla şişinen insan, esas şaşkınlık ve hayranlık duyması gereken yanını bugüne kadar göz ardı etmiştir. Bu

özelliği, “bir amacı benimsemesi halinde, ortaya koyduğu olağanüstü öğrenme yeteneği”dir. Peki, biz bu yeteneği nasıl değerlendiriyoruz. (1995)

FIKRA ANLATTIRIN!

Bence, cevaplanması istenebilecek en güç soru, cenaze namazı kıldırın hocanın, “ey ahali, rahmetliyi nasıl bilirsiniz?” sorusudur.

Buna dürüst cevap verebilmek için önce, hocanın “nasıl bilirsiniz?” sorusuyla, mevtanın hangi yönü hakkındaki düşüncemizi öğrenmek istediğini bilmemiz, sonra da kişinin o yönü hakkında yeterli bilgi sahibi olmamız gerekmektedir. Örneğin, hoca finansal konulara meraklıysa ve ölenin *insider trading* yaparak mı para yaptığını öğrenmek istiyorsa durum bir türlü, açığa repo yapıp yapmadığını sorgulamak istiyorsa durum daha değerşiktir.

Bu zor soruyu daha da güçleştirebilecek bir olasılık, hocanın böyle özel sorulara yanıt aramadığı, “canım, öylesine genel olarak nasıl bilirsiniz?” diye sormuş olmasıdır. Bu takdirde, rahmetlinin tüm yönleri hakkındaki değerlendirmelerin sübjektif bir bileşkesini almak gerekir ki, bu görüldüğu kadar basit bir iş değerlidir...

Örneğin, aptal, çalışkan ve ahlaksız ya da zeki, tembel ve namuslu iki ayrı mevta için bu bileşkelerin hesaplanması ne kadar güçtür!

İşte, bu gibi zor durumlara düşmemek için herkesin, cenaze namazına gidilmesi ihtimali bulunan kişiler hakkında doğru bir kanaat edinmesi şarttır. Ancak bu, söylendiği kadar basit olmayıp, ciddi yapılmaya kalkışıldığı takdirde bir istihbarat örgütü gibi çalışmayı gerektirebilir.

Pratik olarak mümkün olmayabilecek bu tür çözümlere muhtaç olmamak için, uygulanması kolay ve güvenilir bir yönteme ihtiyaç vardır. Ben düşünün düşünün böyle bir yöntem geliştirmiş bulunuyorum.

Bu yöntem, kişilere, en sevdikleri fıkrayı anlattırmaktır. (Bu, tabii ki kişinin sağlığında yapılmalı, cenaze namazının telaşına bırakılmamalıdır).

Dış görünüşü, eğitimi ve bilhassa unvanı ne olursa olsun, fıkra anlatan kişi, kimliğini gizleyemez. Akıl fikir düzeyi, bilinç altına ittiği fantezileri, dünyaya bakış açısı gibi özellikleri bu yolla ortaya çıkar. İnanmayanlar deneyebilirler! (1994)

İNSANLAR NİÇİN BAĞIRIR?

Bilmem hiç düşündünüz mü, insanlar niçin bağırırlar? Bir kaç olası neden görünüyor: Birincisi ve en mantıklı olanı “sesini duyurmak”tır. Mesafe uzaklığı veya çevre gürültüsü gibi nedenlerle, insanlar bağırır o da yetmezse haykırırlar.

İkinci neden “çok insanın dikkatini çekmek”dir. Vapurda jilet ve tespih satanlar bağırmasalar, kimse ilgilenmez. Onlar da bunu bildikleri için kuyruğuna basılmış kedi gibi bağırıp herkesi kendilerine baktırır ve ondan sonra bir sürü şaklabanlıklar yapıp biraz da yalan söyleyerek ilgiyi devam ettirirler.

Üçüncü neden “korku”dur. Korkan insan başkalarının yardımını çekebilmek için bağıırır.

Dördüncü neden ise “korkutma isteği”dir. Tüy kabartma, kol kabartma, bağırma gibi yöntemler, hem karşısındaki olası tehdit öğelerini caydırabilir, hem de canlının kendine olan güvenini artırır. Ayrıca, toplu olarak bir arada duran insanlara (okulda, mitinglerde vs.) bağıırılınca, herkeste bir korku oluşur, “ya şimdi özel olarak bana da bağıırırsa” endişesine kapılarak, daha bir süklüm püklüm olurlar.

Peki, meydan mitinglerinde “biiiz, demokrasiiii, Sinop içinnn, Ardahan içinnn, ülkemiz içinnn istiyoruzzz!” şeklinde bağııran politikacılar niye bağıırır? Yukarıdakilerden hangi(ler)i bu feryadın nedenidir? (1998)

KURAL TANIMAZLIĞIN SINIRLARI NERESİDİR?

Yasalarımızın hiç olmazsa bir bölümünün günümüz koşullarına uymadığı bir gerçektir. Diğer yandan, günün koşullarına uyan kuralların ise milletimizin tüm bireylerini tek tek memnun etmediği de bir gerçektir. Bu iki gerçek bir araya geldiğinde, insanlarımızın büyük çoğunluğunun, mevcut kurallardan (anayasa, yasalar, tüzükler vb.) memnun olmadığı anlaşılacaktır.

Bir kuraldan memnun olmayan bir vatandaşın yapması gereken, bir yandan o kuralı değiştirmek yönünde kendi çapında çaba harcarken, bir yandan da o kurala uymaya devam etmektir.

Ama günümüz Türkiye'sindeki pratik böyle değildir. Kişiler, beğenmedikleri kurallara uymamakta, bunu da o kuralların eskimişliği ve yanlışlığıyla açıklamakta, dünyadaki büyük değişimin, mevcut kurum ve kuralların bütünüyle reddi ve bir kaos ortamının yaratılması olduğunu sanmaktadırlar.

Kural tanımazlığın doğal sınırı orman kanunlarıdır. Gücü yetenin zayıfı hakladığı bir ilkel topluma ancak, “yanlış kurala uyulmayabilir” ilkesiyle varılabilir.

Kural tanımazlığı savunanlar şunu bilmelidir: Kendilerinin varlığını ve özgürlüklerini de beğenmeyenler çıkabilir ve onlar biraz daha güçlü ve daha kural tanımaz olabilirler. O zaman ne olacak? (1997)

YENİ BİR ÜÇKAĞIT TÜRÜ: ÇEVRE DOSTU

Bir otomobil; bildiğimiz türden bir araba. Rengi yeşil, adı “Çevre dostu araba(!)”

Bir kutu deterjan. Kutu rengi yeşil, Çevreyi mahveden, canlı cansız tüm çevreye kirleten, bildiğimiz —ya da ona yakın— bir deterjan. Adı “çevre dostu deterjan”.

Plastik pet şişe, rengi yeşil, adı “çevre dostu pet”.

Bu örnekleri çoğaltabilirsiniz. Çevre dostu zehirli atık, çevre dostu suni gübre, çevre dostu fabrika atığı vs.

En acısı da, bu sahtekârlığa, çevre kuruluşlarının (sözüm ona) alet olması.

Çevreyi kirleten her ne varsa, kutusunu, şişesini ya da reklamını yeşile boyayınca “çevre dostu” oluvermektedir.

Bu sahtekârlığın yakıtı, insanımızın çevre bilincinin yeterince gelişmemişliğidir.

Basit de olsa, ekolojik denge konusunda genel bir görüşe sahip olmayan sokaktaki insanımız, yeşil gördüğü her şeyi gerçekten çevre dostu sanmaktadır. Ama yalancının mumu, insanımız bu bilince kavuşuncaya kadar yanacaktır. (1998)

ABİ N'OLUR BİRAZ İPUCU VER!

Televizyonlarımızın zekâ geliştirici yarışma programlarından birinde, telefonla erişilen hanıma bir soru(!) soruluyor: “3'ü mü açayım 6'yı mı?”.

Öbür taraftaki kadın sesi, ağlamaklı, yanıt veriyor: “Abi n'olur biraz ipucu ver!” Arkasından da, bu yakarışının gerekçesini

açıklıyor: “Bilsen ne güç durumdayız. Bu paraya mutlaka ihtiyacımız var!”

Yaklaşık 15 saniye kadar süren bu konuşma, tüm utançları sırtınıza yüklemeye yeterlidir.

Bu program nedir? Seyirciye ne vermeyi amaçlamaktadır? Adi bir barbut oyunundan farkı var mıdır? Bu kadını milyonların önünde böylesine aşağılanmış bir duruma düşürmekten utanılmamakta mıdır? Fakir ama onurlu olmayı unutup onursuz para sahibi olmayı bir toplumsal histeri haline getirmek, eğlence midir?

Bir topluma uzun vade içinde kurulabilecek en melun tuzak, onun bireylerini aptallaştırmak, zevklerini adileştirmek, kainatın bir parçası olan insanı, o sisteme aykırı olan yaltaklanma, yalvarma gibi davranışlara alıştırmaktır.

Bunun adı özgürlük, iletişim devrimi, demokrasi ya da medya egemenliği olamaz. Bu, başka bir şeydir. Ve yalnız insan değil, hiçbir canlı böyle bir muameleye muhatap olamaz, olmamalıdır.

Buna karşı tek yapılabilecek olan, bu programları seyretmemek, bunları hazırlayanları, sunanları tek başlarına bu çirkinliklerle baş başa bırakarak onları cezalandırmaktır. (1995)

KAŞ YAPMAK-GÖZ ÇIKARMAK!

Çeşitli TV kanallarının bulunması ve bunların çoğunun devletin resmî yayın organı durumunda bulunmayışı, şüphesiz ki çoğulcu demokrasinin yerleşme süreci açısından büyük bir nimettir.

Çeşitli konuları —en aykırı bakış açıları dahil— didikleme, zamanla insanımıza, çok yönlü bakma yeteneği ve bakış derinliği kazandıracaktır.

Bu madalyonun öbür yüzünde ise epey olumsuzluklar vardır. Her türlü yayıncılığın halkı doğru bilgilendirme olan ana amacı ile bağdaşmayan, kendi ticari çıkarlarını savunmak için TV kurma konusu, henüz toplumumuzun sorun portföyü içinde yer

almamaktadır. Ama bir süre sonra mutlaka birinci sıradaki bir sorun olarak o portföye girecektir.

Henüz o portföye girdiğinden şüphe bulunan —çünkü pek şikâyet yok gibi görünmekte, ya da geleneksel sessizliğimiz nedeniyle öyle zannedilmektedir— bir diğer önemli sorun da, kaliteli program konusudur.

Bir saat süreyle şivesi bozuk bir kadının, vapurlardaki jilet satıcısı edasıyla “tefondaki sestem fal bakma”sı, halk arasında küfürleşme aracı olarak kullanılan bir “buluşturma” mesleğinin alenen yapılması, o inanılmaz ikellikteki yarışma (!) programları, hayat kadınlarının müşteri çekme ilanları, çeşitli sapıklık sahiplerinin birer marifet gibi uzun uzun tanıtılması, kara cahil ama ünlü bir sürü dangalağın yaptıkları sözüm ona sunuşlar gibi, gerçekte acınası bir zavallılık kokan vakit doldurma yöntemlerinin yanı sıra, bir de toplum hizmeti olarak sunulan (gerçekte de o niyetle) açık oturumlar var...

Bunları sunanlar (çoğu), kendileri ya da yöneticilerinin doğru saydıkları düşünceleri bir taraf olarak savunma çabası içinde, kaş yapmaya çalışırken göz çıkarmaktadırlar.

Taraf tuttuğu konuda, sokaktaki adamın düz kızgınlığı dışında herhangi bir bilgisi bulunmayan “kızgın sunucu”ların pratikte hizmet ettikleri yan ise, tamamen terstir. Yani, aşağılamak istedikleri tarafa —ki böyle bir görevleri olmaması gerekir— öyle çanaklar tutmaktadırlar ki, sonunda istemeden aşağılamak istediği düşüncenin destekçiliğini yapmaktadırlar. “Aptal dost yerine akıllı düşman” sözü, herhalde bu gibi durumlar için söylenmiştir.

Yerel seçimler öncesi, başkan adaylarıyla yapılan bir açık oturumda oturum yöneticisi, hırpalamak istediği bir adaya, “peki ama siz gelince meyhaneleri ve genelevleri kapatacağınız söyleniyor, doğru mu?” deyince, aday da “beyefendi, sizin bu şehrin sorunlarıyla ilginiz meyhane ve genelevlerden mi ibaret, başka sorunuz yok mu?” yanıtını yapıştırıvermişti.

Halbuki o adaya sorulabilecek yüzlerce soru bulunabilir ve mesela, “sizin şeriata dayalı toplum düzeni hedefiniz, mevcut laik

düzene göre şekillenmiş belediyeçilik anlayışına nasıl yansıtacak?” gibi bir soru sorulabilirdi.

Seçimlerden sonra yine bir TV programında büyükşehir belediye başkanlarına yöneltilen “peki şu anda takıyye yapıyor musunuz?” sorusu ise, tam evlere şenlik bir soruydu. Sunucunun beklediği cevap herhalde, “evet, sayın sunucu, yüksek zekânızla beni fena sıkıştırdınız. Maalesef takıyye yapmış bulunuyorum. Tüm söylediklerim izleyenleri aldatmak içindi. Arz eder, özür dilerim” şeklindeydi.

Ancak, bu zavallı yaklaşımların sadece açık oturum yöneticilerine ait olduğu sanılmamalıdır. Kamuoyunda laiklik savunucusu olarak ün yapmış pek kültürlü bir hanımefendi, bir saat boyunca tartıştığı şeriat yanlısı bir yazara, bütün savlarını dayandırdığı %99'u müslüman olan bir toplum deyimiyile, islamın inançlara ilişkin yanını benimseyen insanları mı, yoksa kamu düzenine ilişkin yanını da benimseyen insanları mı kasdettiğini, ya da, bireysel inançlara dayalı milyonlarca farklı görüşün ortak bir toplum yaşamına nasıl temel teşkil edeceğini sormak yerine, onu küçümser tavırlarla, gardrop laikliği yaptı durdu.

Her akşam nelerin doğru nelerin yanlış olduğunu bizlere anlatan pek ünlü bir TV yorumcumuz ise, laikliği “din ve devlet işlerinin ayrılığı” şeklinde açıklayarak, şeriata dayalı toplum yaşamı yandaşlarının ilk adım olarak pek arzuladıkları “önce toplum yaşamının çeşitli kesitlerinde, en sonra da devlet düzeninde şeriat” stratejisini bilmeden savundu.

Bu insanların kötü niyetli olmadıkları kesin. Ama savunmak istedikleri konularda bilgisiz oldukları da öyle. Ayrıca, TV sunucularından, açık oturum yöneticilerinden, böyle bir görev de beklenmemeli. Tek yapmaları gereken, o konularda görüş bildirme yetkinliğine (dikkat, unvanına değil!) sahip insanları bulup, onların toplumu doğru bilgilendirmelerine aracılık etmek. (Aracılığın böylesine kimse bir şey diyemez!).

Yoksa, kendi bilgileriyle kimsenin kaşını yapmaya kalkmasınlar, çünkü göz çıkarıyorlar. (1994)

MEDİAKRASI VE MEDİOKRASI!

Bütün dünyada medyanın giderek güçlenmesi ve toplum yaşamını yönlendirmesi, “medya demokrasisi (mediakrası)” deyiminin doğmasına yol açtı. Bu eğilimin önümüzdeki yıllarda daha da güçleneceği ve özellikle TV'nin etkileşimli (interactive) hale gelmesiyle, doğrudan demokrasi yöntemlerinin gündeme geleceği bellidir. Örneğin, çıkarılması öngörülen bir yasa hakkında vatandaşların neler düşündüğü, çok büyük bir doğruluk ve hızla saptanabilecektir. Daha şimdiden buna ilişkin uygulamalar dünyada başlamıştır (Fransa'daki Mini-Tel uygulaması gibi).

Bunun sayısız faydalarının yanı sıra, temsili demokrasiye yeni boyutlar getireceği, parlamenterlerin geleneksel 'arabuluculuk' rollerini zayıflatacağı beklenmektedir.

Bu ümit verici gelişmelerin tam aksine bir gelişme ise halen ülkemizde yaşanmaktadır. Medyanın bilgilendirdiği vatandaşların ve onların temsilcilerinin yararlı etkileşimi yerine, medyanın manipüle ettiği bir demokrasi türü giderek etkin hale gelmektedir. Buna, manipülatif demokrasi de denebilir.

Ticari kuruluşların sahip oldukları ve doğal olarak ana amaçları ticari çıkarlarını kollamak olan medya organları, çeşitli bilgileri ticari çıkarları doğrultusunda süzmekte, yani toplumu manipüle etmektedirler. Bu yolla, örneğin Dünya'nın aslında düz olduğu dahi propaganda edilebilir ve epeyce insan da inandırılabilir.

Demokrasi açısından son derece kaygı verici olan bu gidişin temelinde, “birbiriyle bağdaşmayan” işlerin aynı kişi ve kuruluşlar eliyle yapılması yatmaktadır. Bunların birleştirilmesi, ayrıca bunun toplum tarafından da bilinmeyişi, demokrasimizin bir Ortaçağ demokrasisine (mediokrasi) dönüşmesine yol açabilir.

Bunu önlemenin yollarından en etkini, bu tür birbiriyle bağdaşmayan işlerin yasalarla caydırılmasıdır. Ya da her medya organı, doğrudan veya dolaylı olarak kontrol ettiği kuruluşların bir listesini görünür biçimde ilan edip, göz önünde bulundurmalıdır. Böylece vatandaşlar, çeşitli haberlerle bu ticari ilişkiler arasındaki

bağlantıları hiç olmazsa karine yoluyla çıkarabilirler ve doğru bilgilenmeyi önleyen bu sakinca, kısmen de olsa giderilmiş olur. (1996)

MINCIK VE TOPLUMSAL BOZUKLUKLAR!

Değerli sanatçılarımızdan Nadide Sultan, klip eserlerini üretmek üzere her nereye gitse, henüz bıyıkları terlememiş çocukların bile kendisini mincıkladıklarını, kendisinin bir seks sembolü olarak değil, gerçek bir sanatçı —demek ki gerçek olmayanı da varmış— olarak görülmesi gerektiğini söylemiş.

Nadide sultan'ın esas üzerinde durulması gereken bir teşhisi ise, kendisini, türü içindeki diğer örneklerinden ayırıyor. O da, bu mincık olayının altında yatan nedenlerin, “*toplumsal bozukluklar*” olduğu noktasıdır. Nitekim bu tanı, yalnız yurt içinde değil, yurt dışındaki otoritelerce de doğrulanmaktadır.

Bir hafta kadar evvel, yurt içindekilerle yetinmeyerek dışarıdan ithal ettiğimiz Ciguli adlı sanatçı da aynı noktaya parmak basmaktadır. Kendisi *mincık* konusunda değil ama, mincıkla çok yakın ilişkisi olan bir diğer konudaki sorunu hasta yatağında dile getirmiştir. Ciguli'nin ölüp giderek toplumumuzu eserlerinden —ki en önemli eseri Şarkıcı Karısı Binnaz olup henüz derin içeriği keşfedilememiştir— mahrum bırakacağını düşünen sayın medyamızın sayın bir temsilcisi, kendisiyle hasta yatağında röportaj yaparken büyük bir gaf yapmış ve kendisini “*çalgıcı*” olarak adlandırmıştır. İşte bunun üzerine Ciguli, gözlerini kısıp derin bakışlarla, “*ben çalgıcı değil müzisyenim*” diyerek, bütün izleyenlere unutulmaz bir ders vermiştir.

Evet, bütün bu sorunlar, Nadide Sultan'ın da işaret ettiği gibi, toplumsal bozukluklardan olmaktadır, yoksa kendisinin bu işte herhangi bir manipülasyonu söz konusu değildir.

Benzer olayların sıkça tekrarlanmaya başlaması, bu toplumsal bozukluk işine daha bir yakın bakılmasını artık kaçınılmaz kılmaktadır.

Bir süre evvel, yine çok değerli sanatçılarımızdan Banu Alkan'ın *Neremi Neremi* adlı derin içerikli şarkısı çevresinde oluşturulan yakışksız eleştiriler; RTÜK'ün Huysuz Virjin adlı fevkalade sanatçımızın programlarını sık sık cezalandırması, bu işte bir bozukluk olduğunu gösteriyor. Bozukluğun kaynağı da, bundan evvelki nesillerdedir.

Örneğin, rahmetli Münir Nurettin Selçuk bu kadar eser verene kadar niçin bir Nadide Sultan gibi kendini topluma mıncıklatmamış, pardon, adamamıştır?

Bu önemli konunun, Nadide Sultan, Banu Alkan, Huysuz Virjin gibi sanatçılarımızın bireysel fedakârlıklarıyla çözümlenmesi imkânı yoktur; mutlaka örgütlü mücadele gerekir.

Bu konuda en etkin çözüm, bu tür sanatçılarımızın dağılmadan bir araya toplanmalarıdır. Ayrıca radyolarda, TV'lerde çeşitli yüksek düzeyli programları sunan vatan evladı da, bu "bir araya toplanacak olanlar"ın yanlarına konulmalıdırlar. Hatta bunlara ayrı bir kent tahsis edilmeli, üç öğün beslenmeli ve eser üretmeleri için özendirilmelidirler.

Belki akla, bunları kentten dışarı çıkarmayıp bu yolla da zararlarından biraz korunmak gibi bir önleme niyetlendiği gelebilirse de, bu katiyen doğru —ve de mümkün— değildir. Çünkü bu eserleri dinleyip seyreden diğer vatandaşlarımız var olduğu sürece, biz daha nice nadide sultanlar yetiştiririz? (1999)

OTOBÜSTE YANANLAR NIÇİN YANDI?

Bir yolcu otobüsünün bagajında çıkan yangının hidrolik sistemini bozması nedeniyle kapıları açılmamış ve 18 yolcu diri diri yanmışlar. TV bu olayı "kaza" olarak duyurdu.

Önelere Allah rahmet eylesin!

Muhtemelen, düzenlenen kaza raporunda olayın" nasıl" olduğu ayrıntılı olarak hikaye edilmekte, fakat "niçin" olduğuna ilişkin tek kelime edilmemektedir. Zaten, bu tür olayların birer talihsizlik

eseri meydana geldiği, geleneksel “kaza” adlandırmasından da belli olmaktadır.

Bu kaza (!);

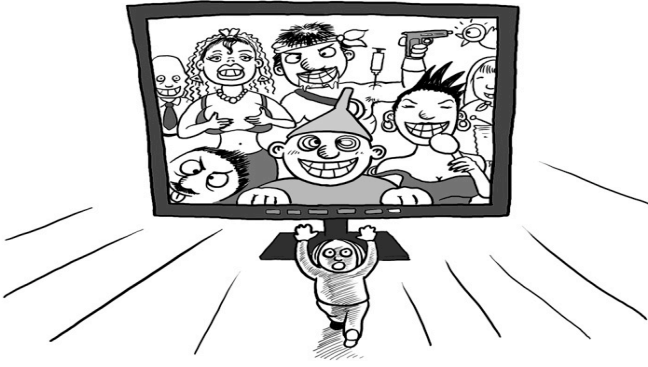
- Bagajlarda yanıcı-patlayıcı nesne taşımama kuralına aldırmayan aptal ve kurnaz yolcu vatandaşlarımız,
- Yolcuların bu kurala uyup uymadığını denetleyebilecek sistemi kurmak becerisine ve sağduyusuna sahip olmayan otobüs şirketleri ve onların fiyakalı kaptan (!) ları,
- Otobüs şirketlerinin yükümlülüklerine ne denli uyduklarını denetlemek durumunda olup da buna boş veren kamu otoritesi,
- Her otobüste bulunması zorunlu olup da genellikle otobüs şoförlerinin evlerinde fındık ve ceviz kırmak için kullanılan imdat çekici'ni fantezi sayan kafa yapıları,
- Bu ve benzer olaylar hakkında uyarılarda bulunan az sayıda insana kulak asmayıp, olabilecekleri falcı ve cincilerden öğrenmeyi yeğleyen bir kamuoyu

mevcut olduğu sürece, daha çok kazalara hazır olunmalıdır. Ama yanarak, ama çarpışarak. Yolda ve de dağlarda! (1998)

PROSTAT AMELİYATINA MERAKLI YARIŞMACI!

Eskiden, yaşı geçtiği için fiili çalışmalardan uzaklaştırılmış bazı hanımların yaptığı eş-bulma işlerini, günümüzde üstlenen bazı TV programları(!) var.

Bunlardan birine katılarak kendine erkek arkadaş arayan bir hanım, kendini sunucu ve tiyatro sanatçısı olarak tanıtan bir kişi tarafından, 3 erkek adaya tanıtılıyor.

Sunucu, arkadaş arayan hanıma, nelere meraklı olduğunu soruyor ve hanım da ameliyatlara ve özellikle de prostat ameliyatlarına meraklı olduğunu, bu yüzden de bütün arkadaşlarını operatör hekimlerden seçtiğini söylüyor ve sunucu da dahil seyirciler bu ince espriye katıla katıla gülüyorlar.

Hanım, sunucunun, “*erkeklerden en çok ne öğrendiği*” sorusuna da aynı incelikte, “*südyen (ne demekse) takmayı*” şeklinde yanıtıyor.

Programın gerisi böyle abuk subukluklarla sürüp gidiyor.

Bu ve benzer iğrençlikte çok program var. Bunlardan çıkarsanabilecek çok da sonuç var. Ama basit bir-ikisi şöyle:

1. Aptal, kaba, bilgisiz, ağzı kalabalık ve ruh hastası bir toplum oluşturmak için muhtemelen bilinçsiz ama yakında bilinçli olarak kullanılmaya başlanabilecek bir yol üzerinde yürünmektedir.
2. Bu tür iğrençlikler yasa vs ile önlenemez.
3. Bunun, özgürlük, demokrasi, iletişim devrimi, medya egemenliği gibi kavramlarla ilgisi yoktur. Bu düpedüz rezilliktir.
4. Bu tür rezillikler tek şekilde cezalandırılabilir: Seyretmeyerek ve seyretmediğini bildirerek.

İlk adımı ben atıyorum. Haydi! (1997)

RADYO VE TV'DE BİRŞEYLER Mİ OLUYOR?

Bir ürün varsa, mutlaka müşterisi **de** vardır. Daha doğru ifadeyle, müşteriler belirli bir kritik kütleyle ulaştıklarında, talepleri bir ürün haline gelir.

Pazarlamanın bu altın kuralı, radyo ve TV alanında da işlemeye başladı. Vıcık vıcık bayağılık kokan, sapık tercihlerin en yılışık biçimde sergilendiği programlar almış başını giderken, AÇIK RADYO ve NTV adlı iki istasyon ortaya çıkıverdi.

Bu olgunun, üzerinde durulması gereken yanı, bunları kuranlar değil, hizmet ürünlerini ayakta durabilir kılabilecek kritik düzeye erişen dinleyici ve izleyicilerin varlığıdır.

Medya sektöründeki olağanüstü düzey düşüklüğünün içinden çıkan bu iki pırıltı, acaba, başka alanlardaki bir uyanışın da habercileri sayılabilir mi? Bunu zaman gösterecektir.

Ama burada dikkat edilmesi gereken bir nokta vardır: “Pazar ortamı uygun olunca ürün da doğar” kuralının zamanlama açısından duyarlılığı, yılın belli gününde ortaya çıkıveren kelebeklerinki kadar kesin değildir. Çünkü, uygun pazar koşulları ancak uygun girişimcilerle birleştiği takdirde ürüne dönüşebilmektedir.

Bu nedenle, eğer toplumun diğer alanlarındaki girişimciler eğer henüz vaktin gelmediğini, pazar koşullarının henüz oluşmadığını düşünerek bir girişimde bulunmaktan geri duruyorlarsa, toplum o girişimin ürünlerinden mahrum kalıyor demektir.

Hele, bu farklı alanlardaki ürünlerin oluşturabileceği bileşik iklimin daha başka sinerjik ürünlere yol açabileceği de düşünülürse, bir radyo ve bir TV'nin gerçekte nelerin habercileri olabileceği daha iyi değerlendirilebilecektir.

Bu sıradan görünüşlü olgu, özellikle gönüllü kuruluşlar için bir proje niteliğindedir. Yalnız bu değil, ne kadar “iyi ürün üreten” varsa onlar da, gönüllü kuruluşlar için birer proje olmalıdır. Bunun yanı sıra, yalnız “iyi” ürün üretenler değil “kötü”ler de birer projedir. İyiler yüreklendirilmeli, kötüler ise ürettiklerinin

çirkinliğinin farkına vardırılmalıdır. İyi bir programa rastladığımızda, iyi bir yazı okuduğunuzda, hatta iyi bir espri duyduğunuzda, lütfen, birkaç satırla kutlayıp, kötü ürün sahiplerini de uyarınız.

“Marifet iltifata tâbidir” eski ama işe yarar bir sözdür. Marifete çok ihtiyacımız olduğu günümüzde, elimize üşenmeyelim. (1998)

TARTIŞMA MİMARİSİ

Tartışma listeleri İnternet’in olağanüstü imkânlar yaratan bir özelliği... Ama her araç gibi onun da yararlarını tam kullanabilmek için, dikkat edilmesi gereken noktalar var. Bunlara biraz dikkat, bu platformların tam bir *ortak akıl ortamı* haline gelmesini sağlayabilir.

Bu noktaların hepsine birden “tartışma mimarisi” denebilir ve yalnızca internet ortamında değil, kişilerin fiziki olarak hazır buldukları açık oturumlar, paneller vb toplantı türleri için de bu mimarinin kurallarının geçerli olduğu söylenebilir.

İnsanları bir ortamda özgürce tartışmaya bırakmanın, sonuçta doğru fikirler üreteceği gibi bir inanç vardır. Rasgele şekilli parçaların yeteri kadar uzun süre özgürce sürtüşmeye ve böylece birbirlerini aşındırmaya bırakılması halinde her birinin düzgün birer küre haline geleceği bilinmektedir. Ama bu yeterli süre yüzbin yıllar mertebesindedir ve tartışma ortamları için gerçekleştirilmesi oldukça güçtür. Bu uzunlukta olamayan mimarisiz tartışmalar ise uzlaşmalar ile değil keskinleşmiş çatışmalarla son bulur.

Her ne ad ve format altında olursa olsun, her türlü tartışma ortamı:

- a. Aynen bir bina gibi bir mimariye sahip olmalıdır. Baştan tasarımı yapılmamış bir tartışma ise, kısa süre içinde şunlardan birisine —en az— dönüşür:

- Bir kişinin, uzun ve sürekli iddialarıyla tartışma ortamını bloke etmesi,
 - Bir kişinin, bir veya birkaç ya da bütün tartışmacılarla kavgaya tutuşması,
 - Konuların, tartışılması —ve bir sonuca ulaşılması— beklenenlerden uzak noktalara taşınıp topluca kaybolunması,
 - Kimsenin katılmadığı bir sessizlik ortamı,
 - Herkesin bambaşka konularda konuşup yazıştığı bir “chat” ortamı,
- b.** Bir mimari tasarım mutlaka bir amaç ya da amaçlar kümesi tanımlayarak başlamalıdır. İnşaat yaparken, ya da tartışma planlarken!
- c.** Tartışmanın vazgeçilmez kuralları konusunda gerek baştan beri hazır bulunanların, gerekse sonradan katılanların —varsa— bilgilendirilmeleri gerekir. Bu kurallara uyulup uyulmadığının denetimi ise bir denetçiye görev olarak verilmeli, denetçi hiçbir kişisel yargı katmadan bu kurallara uyumu denetlemeli ve yine kendisine başlangıç tartışmacılarınca verilen talimat uyarınca gereğini yapmalıdır.
- Buna göre, bir tartışma tasarımının ilk adımı, bir “denetçi”nin, “denetim yöntemi”nin ve “yaptırımlar”ın belirlenmesi ve bunun tüm tartışmacılara duyurulması olmalıdır.
- d.** Vazgeçilmez kurallar şunlar olabilir:
- **Kısa ifade:** Her uzun ifade, başkalarının ifade özgürlüklerinin bir ölçüde çiğnenmesidir. Düşünceler, olabilecek en kısa formlarda dile getirilmelidir.
 - **(...dir)lere dikkat:** Her (...dir), dik durdurulmaya çalışılan bir çubuk, her ilave (...dir) ise bu çubuğun üzerinde dengede durdurulmaya çalışılan yeni çubuklar(dır).
- Bir düşüncede ne kadar çok hipotez varsa, düşünce o denli dikkatle ve alçakgönüllülükle dile getirilmelidir. Aynen, birbirinin üzerine konulup dengede tutulmaya çalışılan çubuklar gibi, çubuk sayısı arttıkça, dengeyi tutturmak (yani

düşüncenin doğru olması ihtimali) o denli zorlaşır (isteyenler önce bir, sonra da iki çubukla deneyebilir!).

Ama diğer yandan, her (...dir) insanı biraz daha rahatlatır, mevcut bir sorunu daha az karmaşık hale getirir. Buna göre, peşpeşe varsayımları dizip sonra da bunlardan iddialı sonuçlar çıkarmaya çalışmamak gerekir.

- **Marifet, ortaklıkları bulmaktadır:** İki düşünce arasında aykırılık bulmak son derece kolaydır. En doğru fikirler dahi kolayca eleştirilebilir. Tartışmalardan amaç, ne kadar akıllı, ne kadar bilgiç ve ne kadar iyi tartışmacı olduğumuzu kanıtlamak değil, üzerinde uzlaşılabilir ufacık bir alan bulup, daha sonra bu alanı genişletmeye çalışmaktır.
- **Doğrularımıza pek güvenmemek:** Hepimiz doğrularımızla yaşarız. Malımızı mülkümüzü kaybetmeye razı olabilir, fakat doğrularımızı bir türlü terk etmek istemeyiz. Gerçekte ise onlar bizim zincirlerimizdir. Her doğru, belirli koşullar ve varsayımlar içinde geçerli, bunun dışında ise geçersizdir. Adlandırmalar dışındaki tüm doğrular sorgulanabilir, almasıkları bulunabilir.

Fikir değiştirebilmek bir meziyettir. Fikrini, işine öyle geldiği için değiştiren bir sahtekâr, eski düşüncesindeki bir boşluğu —kendi kendine ya da başkasının etkisiyle— bulup değiştiren ve de *yanılmışım* diyebilen ise bilgiğe yürüyen kişidir.

- **En akıllı kişi, başkasının düşüncesi üzerine katkı yapabilen kişidir:** Tartışmalarda en iyi fikirler genellikle bir ilk fikrin tartışmacılarca zenginleştirilmesi suretiyle bulunur. Bu değerli hazineyi bizi mahrum bırakan engel, “*bu benim fikrim değil!*” sendromu olarak adlandırılan alışkanlıktır.
- **Tartışmadan kesin ihraç nedeni: kaba hitaplar ve kişiselleştirme:** Tartışma ortamları kişilerin kendi yargılarını, inançlarını, doğrularını başkalarına her ne yolla olursa olsun benimsetmek zorunda oldukları platformlar değildir. Belirli konularda fikir zenginleştirme amacına

yönelik platformları, kişisel hesaplaşma, hakaret, kendi doğrularını kaba hitaplarla benimsetmek için olarak kullanmaya kalkışanların tüm tartışmacılar tarafından anında boykot edilip tartışma dışı bırakılması gerekir. Denetçinin başlıca görevlerinden birisi budur.

Bu asgari kurallara ek olarak, tartışmacılar uygun gördükleri başka kurallar da koyabilirler. Ama her ne olursa olsun, amaç tek olmalıdır: Daha kaliteli, üzerinde daha çok uzlaşa bulunan ve en önemlisi, tek başımıza üretemediğimiz düşünceleri, *ortak akıl* yoluyla üretmek. (1997)

UZAKTAN EĞİTİM VE RTÜK!

30 Mayıs 1998. TV kanallarından biri. Hemen hepsinde bir benzeri her akşam oynatılan filmlerden biri: *Bir soygun sırasında yaralanan bir gangster, kaçıp şehir dışında bir veterinerin evine tedavi amacıyla ve silah zoruyla girer. Yarası sarıldıktan sonra, adamı bir sandalyeye bağlayarak, gözünün önünde —bu işlere gayet teşne (eğilimli) olan— karısı ile uzun uzun oynayırlar. Buna dayanamayan koca, banyoda kendini tavana asıp öldürür. Filmin geri kalan kısmında, tamamı birer kasap durumunda olan kadın ve erkek oyuncular, birer seyyar top denilebilecek silahlar marifetiyle yaklaşık 50-60 kişiyi parçalarlar ve film, çalınan paranın, en acımasız bir çiftin elinde kalıp Meksika sınırını aşmalarıyla biter.*

Film renkli ve son derece hareketlidir. İnsanların “temel içgüdüleri”nden en az birisine —şiddetin ancak gelişmemiş insanlarda olduğu varsayılırsa— hitap etmektedir. Birçok insan açısından gündelik hayatta pratik(!) yararlar sağlayabilecek beceriler(!) içermektedir.

Bu özellikleriyle film —ve benzerleri— “eğitsel etkenlik” açısından en tepede sayılmak gerekir. Hele hele TRT’de yayımlanan açık öğretim programlarının sıkıcılığı ve etkisizliği ile karşılaştırılır gibi değildir.

Bunun anlamı, çocuk ve gençler üzerinde kalıcı davranış oluşturmada bu filmlerin olağanüstü etkisidir. Eğitimin amaçlarından birisinin de “kalıcı davranışlar kazandırmak” olduğu düşünülürse, bu yapılan “uzaktan eğitim” denilmesinde hiçbir hata yoktur.

Nitekim, yüzlerce kanalında 24 saat buna benzer filmler oynatan ABD’de ilkökul çocuklarının gözlerini kırpmadan dizi cinayetler işleyebilmelerinde, bu tür filmlerin etkisi açıkça görülmektedir. Bizim de kanal sayımız ve TV bağımlılığımız arttıkça, aynı cinnet düzeylerine erişeceğimizden kimsenin kuşkusu olmamalıdır.

Diğer yandan, hemen her gün, kanallardan birisi RTÜK kararıyla kapatılır. Ekranlarda görülen gerekçe dikkatle okunursa, gerçekten de tüyler ürpertici etkilerin nerelere uzandığı anlaşılır.

Ama bu gibi ekran karartmaların hiçbir etkisinin olmadığı görülüyor. Şimdi sorulması gereken soru şudur: RTÜK üyeleri içinde —benim tanıdıklarım açısından— son derece akıllı başında insanlar var. Onların da bu film —ve benzeri sapıklıklardan— etkilendikleri, bunları önlemek için içlerinin yandığını tahmin etmek güç değil.

Acaba nasıl oluyor da bu üyeler, 40 milyon seyircinin baskı gücünü harekete geçirmek yerine, genelde sevimsiz karşılanan ekran karartma cezalarıyla bu işi önlemeye çalışıyorlar? Sapıklık tacirlerinin de bunu “basın özgürlüğünün ihlali” olarak kullanmasına çanak tutuluyor.

TV kanallarında kimin neden sorumlu olduğunu, onlara nasıl erişileceğini bilen çok az kimse vardır. Acaba, RTÜK elindeki baskı gücünü kullansa ve her program yayınlanırken ekranın bir köşesine bir “iletişim bilgileri köşesi” yerleştirse, telefonu olan telefonla, faksı olan faksla, e-posta kullanan ise bu yolla, olumlu ve olumsuz tepkilerini dile getirse, hatta ekrandaki çekim sahnelerinin “ölü bölgeleri” denebilecek bölgelerinden yararlanarak RTÜK, iletişim bilgilerini de koysa, böylece oluşacak baskı çok daha etkin olmaz mı?

Bir alanı düzenlemekten sorumlu her kamu kurumunun ilk (ve belki de tek) yapması gereken, o konuda yaygın bir şikâyet sistemini kurmak ve işletmekten ibarettir. Nasıl olur da bu düşünülemez?

RTÜK yasasının buna izin verip vermediği konusu belki ileri sürülebilir. Yasaların, nelerin yapılmayacağını düzenleyen kurumlar olarak anlaşılması gerekir. Nelerin yapılacağını yasalarda aramak ancak bizim ülkemize özgü bir tuhaftır. Ayrıca da bu kadar TV kanalı içinde herhalde bir tane akli başında birisi çıkıp, örnek oluşturmak için bunu yapabilir. Bu dahi uzun vadede yaygınlaştırıcı etki yapacaktır.

Bilgi toplumu olma yolunda bunca söz üreten toplumumuzda, bilgilenmenin ve buna dayalı etki üretmenin bu ucuz, kolay ve demokratik yolunu savunabilecek bir sivil toplum kuruluşu, acaba çıkar mı?

Barışı, hoşgörüyü, uzlaşmayı savunan, çatışmaları durdurmak, buralara harcanan enerjileri olumlu işlere yönlendirmek isteyen gönüllü kuruluşlar içinde, acaba bunu bir proje olarak ele alabilecek bir tanesi yok mudur?

Demokrat olmak, sadece iri sözler söylemek, babacan tavır takınmak, geçmiş unvanlarıyla övünmekten, birbirine plaketler vermekten mi ibarettir?

Sadece bir TV kanalının, sadece bir RTÜK üyesinin, sadece bir gönüllü kuruluşun, “denetim ancak yaygın şikâyet sistemleriyle yapılabilir” ilkesini anlayıp harekete geçmesini beklemek, acaba çok şey mi istemektir? (1998)

BİLGİ TOPLUMU VE İNSAN KAYNAKLARI

Hemen her kavramı bir başkasına bağlamak mümkün. Hele bu kavramlar, kullanıla kullanıla içerikleri merak edilmez olmuşsa, bu daha da kolaylıkla mümkündür.

Henüz yeni tedavüle girmiş bir kavramın içeriğini herkes merak edebilir. Ama örneğin “bilgi toplumu” ya da “insan kaynakları” gibi deyimler, o denli sık ve de kolay kullanılmaktadır ki, artık bunlar birer joker iskambil kağıdı gibi niyete göre tanımlanabilir olmuşlardır. Böyle olunca da, bunları hiç sıkıntı çekmeden bağlamak mümkündür.

Ama “bilgi toplumu” ve “insan kaynakları”, bu rahatsızlığın ötesinde ilintili, hem de çok ilintili iki kavramdır.

Bilgi toplumu on’larca değişik şekilde tanımlanabilir. Toplumumuz açısından en işe yararlardan birisi ise, “sorunlarını bilgi yoluyla çözebilen toplum”dur. Sorunları bilgi yerine, onun yerine geçebilecek araçlarla da çözmek pekâlâ mümkündür.

— Sorunu çözmeyip ona alışmaya çalışmak,
— Sorunların çözülmeyeceği varsayımıyla tevekkül etmek,
— Birisinden, sorunu çözmesi için yardım istemek ya da onun üzerine yıkmak,
— Rüşvet, tehdit vb. yollarla sorunun etrafında dolaşmak
ve daha on’larca biçimde, sorunları bilgi dışı yollarla “geçıştirmek” mümkündür. Daha da kötüsü, bu geçıştirme yollarının hemen hepsi, bilgiyle sorun çözmeye göre daha zahmetsizdir.

İnsanlar sorunlarını bilgiyle çözebilmek için;

- bilgi kaynaklarına erişmek
- çeşitli bilgiler arasından ihtiyaç olan(lar)ı seçmek, onları, kendi işine yarayacak şekle dönüştürmek (işlemek),
- bunları saklamak,
- bunları iletmek

ihtiyaçlarıyla karşı karşıya kalırlar.

Bu ihtiyaçların her biri, ayrı birer donanım ve yazılım demektir. İŖte, bilgi toplumunun çok telefon, çok bilgisayar, çok kitap kullanmasının nedeni budur.

Aksine; çok kitap, çok bilgisayar ya da çok telefon kullanan bir toplum da, mutlaka bilgi toplumu demek değildir. Bu araçları, yukarıdaki amaçlarla kullanan toplum bilgi toplumdur.

“İnsan Kaynakları” deyimi ise, eŖitli anlamlarda alınabilir. İnaaatına iŖi arayan bir kiŖi için demir, imento ve tuğla gibi malzemeler birer kaynaktır. Bankadan ya da yastık altından temin edilen para da bir kaynaktır. Eğer böyle bakılırsa, tuğlaları st kata taŖıyacak iŖi de bir kaynaktır.

Nitekim, günümüzde genellikle insan kaynakları denince — aynen bilgi toplumunda olduğu gibi— akla, eŖitli becerilere sahip insanlar gelmektedir.

KuruluŖlarda —yine genellikle— insan kaynakları birimleri, eskiden personel birimlerinin yaptığı, iŖe alma, çıkarma, özlük iŖleri gibi iŖleri yapan birimler olarak anlaŖılmaktadır.

Kısacası, toplumumuz kısa süre içinde bu deyimin de iini boŖaltmayı becermiŖtir.

İnsan kaynakları denince anlaŖılması gereken ise, çok farklıdır.

Dikkat edilirse, insan dıŖındaki tüm kaynaklar ham olarak değil, Ŗekillendirilerek kullanılmakta ve böylece katma değeri artırılmaktadır. Böylece kaynağın değeri de, katma değer artırılabilirliğine bağlı olarak yükselmektedir.

Tuğlanın ham kaynak olarak belirli bir değeri vardır ve bu sınırlıdır. Ama iŖlenip duvar haline getirilince değeri artmaktadır. Ama katma değer artıŖının sınırı burasıdır. Tuğla, duvardan baŖka bir Ŗey olamamaktadır.

Ama, mesela para kaynağı daha değerlidir. Çünkü katma değeri tuğlaya göre çok daha fazla artırılabilir. Para —maddesel olarak— hemen her Ŗeye dnŖtrlebilir. Bu yüzden de değerli bir kaynaktır.

İnsan gücü ise paradan da daha yüksek bir “katma değer artırılabilirliği”ne sahiptir.

Gerekli nitelikleri kazanmadan önce, yalnız kol gücünden yararlanılabilen ve tuğla taşımaktan —ve üremekten— başka bir işe yaramayan bir insan, gerekli eğitimi alarak bir şair, kompozitör ya da nükleer reaktör tasarımcısı olabilir. Bu denli esnek, katma değeri bu denli artabilen bir başka nesne herhalde yoktur.

Bu nedenle, insan, basit bir üretim girdisi değil, niteliği artırıldıkça bunu fazlasıyla geriye verebilen bir kaynak durumundadır.

İşte, bilgi toplumu ile insanın böylesine zengin bir “kaynak” olması arasındaki ilişki buradadır.

Bir toplumun sorun üreten ve bunları, yeni sorunlar üreterek çözmeye çalışan bir toplum olmaktan, onları bilgiyle çözebilen ve böylece de sorun biriktirmeyip refah ve mutluluk üreten bir “bilgi toplumu”na dönüşebilmesi için, insan gibi bir kaynaktan başka kullanabileceği başkaca etkin bir kaynağı yoktur.

İnsan kaynağı, niteliği arttıkça sorun çözme kabiliyeti de artan bir kaynaktır. Bu ise bilgi toplumunun formülüdür.

Buradaki “nitelik” deyimiyile insanın yalnızca bilgi-beceri değil, zekâsı, ruh sağlığı ve ahlaki tercihlerinin oluşturduğu bileşke kastedilmektedir.

Meselenin, yapay bağlantılı kavramlar üzerinde durulan sıradan bir yaklaşımla değil, bilgi toplumuna gidebilecek yolun kapısını açacak anahtar demek olan “insan kaynağı”nın, sınırsız katma değer potansiyelinin ortaya çıkarılabilmesi için araçların tartışılacağı bir biçimde ele alınması gerekiyor. (1997)

BİR BAĞIMLILIK TÜRÜ: ŞİKÂYET!

Bazı konular var ki, çoğu sorunun altından çıkıyor. Bunlardan biri de, adına “yakınma kültürü” diyebileceğimiz, sadece şikâyet ederek sorunları çözmeye çalışmaktır.

“İçki, sigara, uyuşturucu gibi bağımlılık yaratan maddelerin yarattığı alışkanlıklardan kurtulmak güç olmakla birlikte imkânsız da değildir. Ancak, bu tür “maddesel” bağımlılık ajanlarının yanında bir de “davranışsal” olanlar vardır ki onlardan kurtulma konusunda pek konuşulmaz, hatta o tür bağımlılıkların farkında olunmaz.

Bu “davranışsal bağımlılık ajanları”nın başında, hemen çoğu kimsenin —hem de bol miktarda— kullandığı, “şikâyet” gelir. Şikâyet'in bir bağımlılık yaratıp yaratmadığını test etmek gayet kolay olup, başkalarının üzerinde değil, bizzat kendi üzerinizde —eğer kullanıyorsanız— deneyebilirsiniz. Bir süre için —örneğin bir tam gün—, hiç bir şeyden (ama hiç bir şeyden) şikâyet etmeden yaşamaya çalışınız, bağımlılığımızın ne denli yüksek olduğunu göreceksiniz.

Ancak, bir noktaya hemen işaret etmek gerekir: O da, eğer şikâyeti, eylemlerinizin bir hazırlık aşaması olarak kullanıyorsanız, bu bir bağımlılık gibi olumsuz değil, aksine son derece faydalı bir alışkanlıktır. Örneğin, trafikte sizi tehlikeye atan bir olaydan yakınıyor ve sonra da gidip bu olayı bir yerlere duyuruyor ya da bu tür olayları önleyebilecek ya da azaltabilecek “bir şeyler” yapıyorsanız, bu bir olumsuz bağımlılığa değil, olumlu bir alışkanlığa, daha da doğrusu bir “iş yapma biçimi”ne işaret eder. Böyle değil de, sadece sohbetler sırasında, işlerin ne denli kötü olduğuna güzel bir örnek olarak kullanıyorsanız işte o zaman bağımlılıktan söz edilebilir.

İnsanlarımızın çoğu hemen her şeyden şikâyet eder. Bu, rahatlamak için bir yoldur. İnsanların şikâyet etmelerini (en azından içinden küfür etmelerini) önleyecek bir alet geliştirilip

herkesin koluna bir kol saati gibi takılabilse, üç ayrı şey olacağından şüphe yoktur:

Birincisi, çok sayıda insanın çıldırmasıdır. Hiç bir şekilde şikâyet etmesine izin verilmeyen kişiler, bir süre sonra, uğradıklarını düşündükleri haksızlıkları telafi edememiş olmanın biriken yükü altında ezilip dengelerini kaybedeceklerdir. Bu bakımdan şikâyet, insanların acıya dayanmalarını sağlayan bir morfin'dir.

İkinci olarak, şikâyetleri önlenen bir kısım insan, bu defa diğer eylemleri üzerine bindirme yaparak kızgınlıklarını gidereceklerdir. Böylece, acayip davranışlı insanlar ortaya çıkacaktır. Bu tipler için de şikâyet, davranışları düzenleyen birer ilaç gibidir.

Üçüncü olarak ise, şikâyet etmeleri önlenen bir kısım insan, şikâyetin bu “telafi edici” mekânini anlayacak ve bu defa, şikâyete konu olan yanlışın nedenlerini ortadan kaldırmanın çarelerini aramaya başlayacaktır. Sarf edeceği bu çaba, haksızlığa uğramışlık hissinin yarattığı kızgınlığı telafi edecek, hatta giderek ek bir motivasyon yaratmaya başlayacaktır.

Bu yaklaşıma göre, çevremizde boyuna her şeyden şikâyet eden insanların hangi türden olduğunu anlamaya çalışmak, hem ilginç bir gözlem, hem de yararlı bir iştir.

Bir şey yapmaya pek mecali olmayan ve sadece şikâyet ederek kendini rahatlatan tiplere pek vakit ayırmaya gerek yoktur. Bununla beraber, bu tür kişiler çevresindeki bağımlıların da şiddetle ihtiyaç duydukları nesnelere (yani şikâyeti) ürettiklerinden dolayı, toplumda (ve özellikle bizim toplumumuzda) kolaylıkla sivrilir, büyük beğeni toplar, hatta “büyük” olurlar. Bu bakımdan, “büyük”lerimizin bu türden olup olmadığına dikkat etmekte yarar vardır.

Şikâyet etmeyen, ama onları davranışlarına bindirenleri ise, şikâyet etmeye özendirmek gerekir. Böylece boş da olsa konuşan ama çevresine zarar vermeyen insanlar ortaya çıkacak, yukarıdaki birinci gruba katılmış olacaklardır.

Esas üzerinde durulması gerekenler ise, üçüncülerdir. Değişim hareketlerine katılmaya, şikâyetlere konu olan yanlışların nedenlerini araştırmaya ve böylece topluları yüceltmeye yatkın olan bu kişilere, bu özelliklerinin farkına varma ve şikâyetlerini bu yola kanalizetme imkânları verilirse, çok yararlı bir iş yapılmış olacak, toplumumuzun iyiye, doğruya ve güzele doğru değişmesini hızlandıracak “değişim ajanları”nın sayısı artmış olacaktır.” (1995)

BİR FİZİK PROBLEMİ BAĞIRARAK ÇÖZÜLEBİLİR Mİ? PEKİ, YA SOSYAL PROBLEMLER!

İçinde yaşadığımız ekonomik ve iç barışa ilişkin sorunlar, herhalde toplum olarak uzlaşmaya ve dolayısıyla da “değişik düşüncelerin ifade edilebilme özgürlüğü”ne en çok ihtiyacımız olan koşulları yaratıyor.

Özel TV'ler bu bağlamda çok önemli bir görev yapmakta ve değişik düşünceden birçok insanın tartışması için “uygun ortam” yaratmaktadırlar.

Ancak, değişik düşünceli insanların bir araya gelmesi, bunların mutlaka özgürce ifade edilebilmesi ve sonuçta da bir uzlaşımın doğması için yeterli değildir.

Düşüncelerini ifade edecek olanların kompozisyonu, tartışma ortamının yönetimi (hatta tartışma ortamının fiziksel özellikleri) ve tartışacakların sorun çözme stilleri, bu özgürlüğü olumsuz ya da olumlu etkileyecektir.

Hepsi aynı yönde düşünce sahibi kişilerin bir araya gelmesi, ya da bu kişilerin o düşünceleri temsile yetkili olmayışı; tartışma yöneticisinin taraf olması ya da iyi bir yönetim gösterememesi; tartışanların rahatsız pozisyonlarda (ayakta, spot ışıkları altında vb.) tartışmaya mecbur bırakılması, ya da tartışanlardan bir kişinin bile saldırgan stili (sorun çözme stili böyle olabilir), tartışmanın bir kör dövüşüne dönüşmesine yeter de artar bile!

Bir fizik ya da geometri problemini çözmesi istenen bir grubun, bu işi bağıra çağıra, konudan uzak yerlere atlaya zıplaya çözmeye çalıştığı, hatta bununla da yetinmeyip kavga ettikleri, herhalde hiç görülmemiştir.

Peki, sonucu tek doğuru olan bu problemlere göre çok daha karmaşık olan, üstelik tek doğru çözümü bulunmayan —hatta hiç çözümü dahi bulunmayabilir— sosyal sorunların tartışılmasında kullanımı gereken “sorun çözme stili”, niçin bu denli gürültülü olmaktadır? Doğrusu, bunun cevabını vermek kolay değildir.

Uzlaşma'nın olmazsa olmaz koşulu olan “düşüncelerin özgürce ifadesi” olgusunu zedeleyebilecek birçok unsur bulunabilir. Bunlardan en etkininin, bağıra-çağıra, söz keserek, mantıkların düzgün işlemlerini olumsuz etkileyebilecek bir stille tartışmak olduğundan şüphe edilmemelidir.

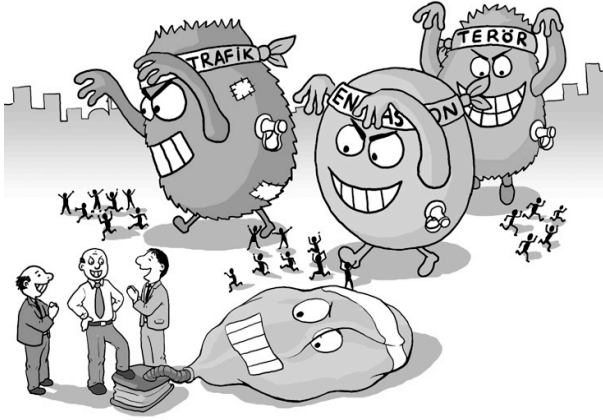
Tartışma yöneticilerinin bu konuda çok sert bir disiplin kurmaları, ifade özgürlüğü açısından çok önemlidir.

Aksi halde, tartışmasını bilmeyen (ya da uzlaşmak istemeyen) kişilerin despotik tutumlarına çanak tutulmuş olur.

Bu kasıtlı da olabilir, bilmezlikten de olabilir. Ama sonuç aynıdır: Uzlaşmamak ve kavga! (1996)

CANAVAR MERAKI!

“Enflasyon Canavarı”, “Kollu Canavar”, “Trafik Canavarı”, “Terör Canavarı”, “Medya Canavarı”, “vs, canavarı” ...

Ağır sorun olarak görülen ne varsa onun bir canavara benzetilmesinin sebepleri nelerdir? Bu, basit bir sözgelimi midir, yoksa altında başka neden(ler) mi vardır?

Bu canavar merakının pek öyle bir sözgelimi olduğunu sanmıyorum. Eğer öyle olsaydı, bunlar söylenip geçilir, canavarın kolu, bacağının ayrıntılı tanımlarına girilmezdi.

Örneğin, “enfasyon, yedi başlı bir canavar olup...” gibisinden bilimsel içerikli tanımlar, en yetkili sayılan ağızlardan yapıldığına göre, bu canavar işi pek öyle hafife alınabilecek bir konu değildir.

Toplumbilimciler bu işin tarihî, kültürel ve sosyolojik nedenlerini incelemeli, hangi bilinçaltı korkuların “canavar” biçiminde sembolize edildiğini aramalı ve sonra da toplu terapi seanslarıyla bunu giderip toplumu rahatlatmanın çaresini bulmalıdırlar.

Hatta bu işi daha da ciddiye almalı ve mesela “Canavarlar ve Canavarlıkla Mücadele Daire Başkanlığı” —ki ileride ödenek bulunabilirse Bakanlık dahi yapılabilir— kurmak gerekir diye düşünüyorum.

Benim çok kısıtlı sosyolojik bilgim, bu canavar tutkusunun, birbiriyle ilintili iki kaynaktan geldiğini göstermektedir. Birinci kaynak, çocukluğumuzda bol bol okuyup büyüyünce de dinleye dinleye yaşlandığımız masallar olup, orada her başa çıkılmaz belanın yedi başlı, on kollu, ateş dilli bir canavara benzetilmesi geleneği vardır.

Bu masalların çok etkisinde kalan yöneticilerimiz, sorunlarla nasıl başa çıkılabileceğini genellikle bilmedikleri için bu yaratıkları icat ederek, hem kendilerini hem de vatandaşları rahatlatabilecek bir açıklama bulmuşlardır. (Bilindiği gibi, açıklanamayan sorunlar deliliğe yol açmakta olup, insanlar her sorun için mutlaka bir açıklama bulmak eğilimindedirler...)

İkinci neden ise, bu tür canavarlarla daima olağanüstü güçlere sahip prenslerin (ve prenseslerin) başa çıkabildiği, onun dışındakilerin yapabileceği tek şeyin, öyle bir prens (veya prenses) beklemekten ibaret olduğudur.

Elinde tuttuğu okunup üflenmiş kılıcını (veya Kanun Hükmünde Kararnameleri), canavarın can alıcı bir noktasına — ama dikkat, sadece 1 noktasına— batıran masal kahramanlarına bel bağlayan insanlar, kolektif akıl kullanarak belalarla başa çıkmak yerine, bu tür kurtarıcılar (babalar, analar, bacılar) beklerler ve de beklerler.

İşte canavar merakımızın altında yatan iki neden budur. Yeni canavarlar doğdukça, daha çok gözlem yapıp, daha iyi açıklamalar bulacağız. Bulacağız yoksa delirebiliriz... (1994)

DİREKLER KURTULDU, PEKİ DUVARLAR NE OLACAK?

Ankara'daki elektrik direklerine aday posteri yapıştırılmasından illallah diyen belediye, mükemmel bir yaratıcılık sergilemiş ve birer mühendislik harikası tasarım yoluyla, direklere posbıyıklı yığitlerimizin resimlerinin yapıştırılmasını engellemiştir.

Derhal üretimi yapıp uygulaması gerçekleştirilen bu dâhiyane projeye, üzerinde inek görmüş kurbağa gözü gibi şişikler bulunan çelik saç kuşaklar direklere üst üste geçirilmiş ve böylece ilan yapıştırmak isteyen parti teşkilatlarının fedakâr üyelerine çok fena bir kazık atılmıştır. Artık elektrik direklerine ebediyen aday posteri yapıştırılamayacaktır.

Ancak bu proje, partililerimizin yaratıcı zekâları karşısında tutunamamış, bu defa evvelce temiz kalan bina duvarları, trafik işaretleri gibi yerler-ve daha kolay olarak— yapıştırma yeri olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Bu durumu belediyenin ahmaklığı ya da sorun çözme becerisi yetmezliği şeklinde açıklamak mümkünse de, buna potansiyel bir iş alanı gibi bakıp sevinmek de mümkündür.

Bir kısım girişimcimiz için yeni projeler üretip belediyelere pazarlama imkânı getiren bu yeni durumda, “şişikli çelik levhalar”, “dokununca patlayan kaplama levhaları”, “kimyasal maddeler yoluyla iyileşmez yara açan panel kaplamalar” gibi çeşitli malzemelerin üretimi ve belediyelere sokuşturulması, pardon, pazarlanması kapıları açılmıştır.

Bütün bu gelişmelere karşı hâlâ eski kafalarda ısrar edip, “Yahu bu posterleri yapıştıranlar fotoğraflarına kadar belli. Mevcut

yasalar da kamu araçlarına zarar vermeye izin vermez. O halde niçin gidip onlara ceza yazmıyorsunuz?” diyenler çıkabilir. Onlara aldirmamak ve bu yolda devam etmek lazımdır.

Gerçi eskiden de, tırmanılmayı önlemek için duvarların üzerine kırık cam parçaları dondururlardı. Ama şimdi bu işler belediyelerimiz eliyle bir kamu hizmeti olarak yapılmaktadır.

Allah bu tür hizmet veren kamu görevlilerini başımızdan eksik etmesin! (1996)

HAREKETE GEÇİREN NEDİR?

Her “olay” iki vazgeçilmez ana unsura sahiptir: “Ortam” ve “harekete geçirici etki”.

Benzin motorunun işleme bir “olay” ise; ortam, uygun yakıt-hava karışımı, harekete geçirici etki ise bujinin ürettiği kıvılcımdır.

Kamu arazilerinin işgali bir olay ise; devletin arazi sahibi olması, rüşvet alıp vermeye eğilimli tarafların varlığı “ortam”ı, kanun tanımaz uyanık kişilerin ortaya çıkması ise “harekete geçirici etki”yi oluşturur.

Bütün olgulara bu gözlükle bakılırsa, daima bu iki unsurun varlığı teşhis edilebilecektir.

Ülkemizde mevcut terör olgusu da, bu unsurlara sahiptir. Eğitilmemiş insan dokusu, işsizlik, gerice yörelerin kamu görevlilerini cezalandırmak için kullanılmış oluşu, kalabalık kamu kadroları ve bunun yol açtığı düşük nitelik ve düşük ücret kısır döngüsü, toplumumuzun sorun çözme becerisi yetmezliği gibi bir grup sebep, iki unsurdan birincisini, “ortam”ı oluşturmaktadır.

Ama, aynen benzin motorunda olduğu gibi, yakıt-hava karışım ortamı nasıl patlama için tek başına yeterli değilse, yukarıda

sayılan olumsuzluklar da tek başına terörün sebebi değildir. İkinci bir unsura, “harekete geçirici etki”ye ihtiyaç vardır.

İşte mesele burada başlamaktadır. Acaba bu “harekete geçirici etki(ler)” ne(ler)dir? Yeterince berrak olunamayan nokta budur.

Tek tek, her birinde gerçek payı bulunabilecek “harekete geçirici etki”ler ileri sürülmektedir.

Bunlar doğru mudur?

Hepsi bu kadar mıdır?

Hepsi geçerli midir?

Ağırlıkları ne kadardır?

Şöyle bir deney düşününüz.

Her yanı tam kapalı bir odanın içinden bir takım sesler gelmektedir.

Sesler karışıktır. Köpek havlaması, keman sesi ve boğazlanan insan sesi birlikte duyulmaktadır.

Oda içinde neler olmaktadır? Çeşitli senaryolar düşünülebilir.

Evinde köpek besleyen bir adamın evine giren bir zorba, evin sahibini boğazlamakta, duyulmaması için de çalan radyodan yararlanmaktadır. Köpek de sahibi için bağırmaktadır... Senaryo böyle olabilir.

Ama yalnızca, TV'de film seyreden bir kişi de aynı ses kompozisyonuna sebep olabilir.

Daha on'larca senaryo mümkündür. Ama her bir durumda yapılması gereken, birbirinden farklıdır. Birincisinde polis çağırmak gerekirken, ikincisinde sadece TV sesinin kısılmasını rica etmek yeterlidir.

Terör olgusunda, durum tam böyle olmasa da oldukça benzerdir.

İnsanlar öldürülmekte, kaçırılmakta, bir kısım insanlar kimlik tanınması peşinde koşmakta, bir kısım ülkeler de buna sıcak bakmakta ve de desteklemektedir.

Bu gürültü, yukarıdaki gibi çeşitli senaryolardan doğabilir. Ama tam olarak neyin niçin olduğu bilinmezse, buna, doğru tedbir

geliştirmek de güçtür. Hatta bir senaryoya göre geliştirilen “uygun” tedbirler, eğer senaryo doğru değilse, zararlı da olabilir.

Ortadaki terör olgusu bakımından, bilinen çok şey vardır. Ama bilinmeyenler, hep bu “harekete geçirici etki”ye ait bilgilerdir.

Olayın tam senaryosu bilinmeksizin, alınacak tedbirlerin başarılı olması güçtür.

Ayrıca senaryo zaman zaman değişmekte de olabilir.

O halde tam bilinmesi gereken iki grup bilgi vardır:

Teröre ortam hazırlayan tüm unsurlar ve bunların ağırlıkları birinci grup bilgidir.

İkinci grup ise “harekete geçirici etki” senaryosunun “tam” bilinmesidir.

Bu “tam” bilinme konusu, son derece önemlidir.

Bu karmaşık ve güçlü melanet mekanizmasını, dışlıların arasına elimizi sokarak durduramayacağımız bellidir.

Mekanizma, ancak iyice anlaşılırsa, uygun noktalarına müdahale edilerek etkisiz kılınabilir.

“Tam” bilmekle kastedilen, “Sevr yeniden hortlatılıyor ... bu, haçlı zihniyetinin canlanmasıdır ... Dünya, büyük Türkiye istemiyor ... büyük devletler maşa olarak terör örgütünü kullanıyorlar...” gibi, doğruluk payı olabilecek, ama mekanizmanın nasıl işlediğini, hangi küçük dışlinin büyük dışliyi çevirdiğini, onun da hangi vanayı açıp kapadığını açıklayamayan yargılar değildir.

Melanet mekanizmasını, bir dikiş makinesinin işleyişini bildiğimiz açıklıkta bilmek zorundayız. Önlem(ler) buna göre geliştirilebilir.

Bir yandan da “ortam”ı bütün unsurlarıyla dikkate almak zorundayız.

İşsizliğin teröre ortam yarattığını herkes bilmektedir.

Ama aynı açıklık, kalabalık kamu kadroları, ya da bir başka deyişle kamu kadrolarının istihdam yaratma amacıyla kullanılmasının nelere yol açtığı konusunda yoktur.

Ortam yaratıcı etkenler, ardışık sonuçlarıyla birlikte ortaya konduğu zaman, önlemleri de kendiliğinden görülecektir.

Sonuç olarak, terör sorununun çözümü bu iki grup etkenin tam bir analizine, yani, olanların görüntülerine değil, onların sebeplerine ve o sebeplerin sebeplerinin bilinmesine bağlıdır. (1996)

İHLAL HİYERARŞİSİ!

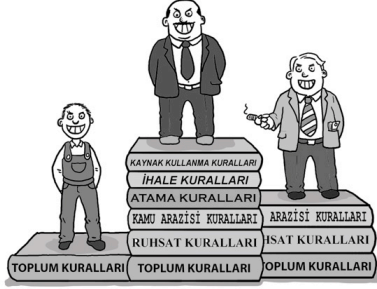
Bazı sorular vardır ki, bunlar hakkında doğrudan anket yapmak, yapılsa da doğru yanıtlar almak çok güçtür. Örneğin, “çok utandığınız bir kötü huyunuz var mı?” gibisinden bir soruya, “evet var, insanlara çok güveniyorum sonra da hayal kırıklığına uğruyorum” yanıtını veren manken taklidi, ya da “evet var, hiç hata yapamıyorum” diyen yuppi özentisi MT, kolayca anlaşılabilceği gibi, gerçek yaşamlarındaki sıkıntılarını telafi etmek ümidiyle yalan söylemektedirler.

Bu yüzden de, bu tür sorular içeren anketlerde içtenlikli cevap alabilmek için türlü yollara başvurulur, yanıtların gizli kalacağı ve benzeri güvenceler verilir. Ama bunların büyük çoğunluğunun işe yaramadığı kesindir. İnsanlar yine de gerçekleri değil, idealize ettikleri yanıtları verirler.

En iyisi, bu tür “zor” soruları içeren anketleri kişilerin kendi kendilerine cevaplamalarını istemektir. Bu durumda, içtenlikli cevap alabilme şansı yine yüzde yüz değildir, ama ilkinde göre daha yüksektir. Tam doğru yanıt alınmayabilir, çünkü bu defa da kişi kendinden utanabilir.

Belirleyici başlıca niteliklerinden biri “sürekli olarak başkalarından yakınmak” olan toplumumuzda, hemen herkes, başkalarının kuralları çiğnediğini, kendi ve kendi gibilerinin bu yüzden mağdur durumda olduklarını iddia etmektedir.

Bu iddialar büyük olasılıkla doğru, ama tam doğru değildir.

“Doğru”dur, çünkü gerçekten de kural ihlalleri (istisnasız her konuda) ulusal özelliklerimizin bir değeridir. Ama “tam doğru” değildir, çünkü kural ihlallerinden yakınanların büyük çoğunluğu da kuralları çiğnemektedirler.

Peki, bu nasıl olmaktadır? Bir kişi, yakındığı suçu (kural çiğneme) işler mi?

Mekanizma şöyle işlemektedir: Her kişinin, ait olduğu sosyal sınıfın belirlediği “kural çiğneyebilme sınırı” farklıdır. Bir benzetmeyle, toplum içindeki kurallar, bir merdivenin basamakları gibi bir hiyerarşi oluşturmaktadır.

Yaşamını şoförlük yaparak kazanan bir vatandaşın ait olduğu sosyal sınıfın kural çiğneyebilme sınırları, apartmanın üst katından kilim silkeleme, çevreye çöp atma gibi belediye yasasını ilgilendiren hükümler ile, trafik yasası hükümlerinin çiğnenmesinde son bulur.

Yap-satçı bir vatandaşın sınırları ise biraz daha geniştir. Onun yaşam alanı içindeki kurallar hem bir öncekini, hem de daha üst kuralları içerir. Mesela, kamu arazilerini işgal edip belediyeye rüşvet vererek inşaat ruhsatı alma, ancak bu vatandaşımızın kural alanı içindeki bir ayrıcalık olup, şoför vatandaşımız bu ayrıcalıktan yararlanamaz.

Diğer yandan, örneğin bir Bakan ise daha farklı bir sosyal sınıfa ve ona tekabül eden kural alanına sahiptir. Bu nedenle de, hem şoförün, hem yap-satçının, hem de kendi özel sınıfının kural çiğneme imkânlarına sahiptir. Buna göre, ne şoförün, ne de yap-satçının sahip olmadığı, mesela “bakanlık imkânlarını kendi seçim çevresi için kullanma” gibi bir potansiyeli vardır. Bir ilke olarak — ki buna kural çiğneme kanunu denebilir—, kurallar hiyerarşisinin basamaklarında çıkıldıkça, kural çiğnemenin getirisi artar.

Bu ilkeye göre, herkes maksimum getiri sağlayabilecek kuralları çiğner. Filmlerde seyrettiğimiz mafya “baba”larının toplum içinde son derece saygın olması, işte bu kanun dolayısıyladır. “Baba” çevresine iyilik yapar, tüm basit yasal ve ahlaki kurallara uyar, ama mesela uyuşturucu ticaretini yöneterek maksimum getiriyi sağlar.

Bu nedenle, yap-satçı vatandaşımız bir alt sosyal sınıfın kurallarına saygılı, ancak kendi alanı içindeki kurallar için bir canavardır. Merdiven çıkıldıkça, herkes kendi altındakilerin kurallarına saygılıdır. Yukarıdan aşağıya doğru durum budur. Yukarıdan aşağı bakanlar, aşağıdakilerin çiğnedikleri, kendilerinin ise saygılı oldukları kuralları gördükçe küplere biner ve yakınır.

Aşağıdan yukarı doğru bakıldığında ise durum yine benzerdir. Bu defa, aşağıdaki, kendinin çiğneme imkânı bulunmaması nedeniyle —mecburen— saygılı olduğu kuralları üsttekilerin çiğnediğini gördükçe küplere biner ve yakınır. Gerçekten de, şoför ya da yap-satçı vatandaşın, anayasa ihlali ya da imkânlarını seçim bölgesine peşkeş çekme gibi bir imkânı yoktur ve dolayısıyla bu alandaki kuralları çiğnemesi mümkün değildir. Şimdi, acaba şöyle tek sorulu bir anket yapılırsa kendi kendimize ne yanıt verirdik? “Ben hangi kuralları çiğniyorum?..” (1995)

ŞAPKADAN TAVŞAN NASIL ÇIKARILIR?

Her şeyden önce şunu ifade etmek gerekir ki, şapkadan tavşan çıkarmak güçtür. Tabii, tavşandan daha büyük ve daha hareketli

hayvanları çıkarmak çok daha zordur. Çünkü bir defa, şapkaya sığmazlar; haydi bir an için sığıdığı kabul edilse dahi, bu defa da şapka içinde kıpır kıpır hareket edecekleri için iş daha da zorlaşır.

Bu güçlüklerin dışında, olmayan bir şeyi var etmek ya da olan bir şeyi yok etmenin imkânsızlığı meselesiyle karşı karşıya gelinir. Bu öyle, ‘yaptım oldu’ demekle çözülemez.

Ancak çok dikkatli olmak ve bu konuda epeyce tecrübeli olmak lazımdır; yani birdenbire tavşan çıkarmak yerine önce, sinek, böcek, kertenkele, kuş, sıçan gibi hayvanları çıkarmaya çalışmak gerekir.

Buna genel olarak hokus pokus denebilir. Hokus pokus, halk arasında, sirk hokkabazlarının göz boyama seansları sırasında seyredenlerin dikkatini başka yere çekmek için kullandıkları bir araç olarak addedilirse de, aslında bu katiyen böyle anlaşılmalıdır. Hokus pokus, imkânsız imkânlı yapmak için kullanılması gereken bilimsel bir metottur.

Görüldüğü gibi, şapkadan tavşan çıkarmak için önce inançlı olmak, sonra da bir hamlede kulaklarından tutup tavşanı çekip çıkarmak yeterlidir.

Çevreden itiraz edenler, bunun seyircileri ahmak yerine koymak olduğunu iddia edenler, bittabii olacaktır. Zaten, her şapkadan herkesin tavşan filan çıkaramayışının nedeni de budur. Yoksa herkes, her fırsatta tavşan çıkarır, etraf tavşandan geçilmez olurdu. Hele demokrasilerde, konuşan toplumlarda, bu daha da zordur. Alimallah, adamı rezil ederler.

Anlaşılacağı gibi, bu tür operasyonlar için seyircilerin de biraz şey, yani, hoşgörülü olması gerekir.

Bu faydalı metodu, çeşitli meseleleri çözebilmek için kullanmak, tavşan çıkarana kadar, seyredenlerin de istekli olmasına bağlıdır. Yoksa evvelce olduğu gibi ne tavşan çıkar, ne başka bir şey.

Şimdi, durup dururken bu şapka-tavşan muhabbeti nereden çıktı denebilir. Herhangi özel bir neden yok. Zaman zaman önemli

bilimsel ilkeleri gözden geçirmek, unutmamak için de tekrarlamak lazım olduğu için aklıma geldi.

17 Ağustos sonrasında bir şeyler yapıp, eski günleri geride bırakmayı, eski sorunların bulunmadığı yepyeni ortamlara varmayı —ama bizden de bir şeyler istemeden— arzu ve temenni edenleri gördükçe, şapkadan tavşan çıkarmak aklıma geliyor.

Herkes kendi alanındaki alışkanlıklarını değiştirmek için zorlu çabalara girmeden, bir şeylerin değişeceğini ummak, şapkadan tavşan çıkarmaktan daha da imkânsızdır. (1999)

SIKINTISIZ YAŞAM!

Hemen her insanın genel hedefi “sıkıntısız” bir yaşam değil midir? Kişiler, toplumlar ve idarenin amacı sorunları en aza indirmek, mümkünse yok etmek değil midir?

Ama, “her dokunduğum altın olsun” diye yakaran kişinin dileği kabul olduğunda hayatı nasıl bir cehenneme döndüyse; “Tanrım bana acı verme” diye dua eden birisinin de aynı cehennemle karşılaşacağından şüphe yoktur.

Acılar, sıkıntılar hatta felaketler, aslında Tanrının insanlara verdiği en değerli yol göstericilerdir. İnsana verilen en büyük ceza, en büyük felaket ise, onlardan yararlanmayı, ders almayı bilmemek, öğrenmeye çalışmamaktır. Doğru yorumladığınız takdirde, neleri yapmamanız gerektiğini şaşmaz bir doğrulukla gösteren sıkıntı kaynaklarından daha sağlam bir dost bulunabilir mi? Ya da aksine, her türlü uyarıya karşın onlardan öğrenmeyen bir kişi için, kendi kendisinden daha tehlikeli bir düşman var mıdır?

Ama ne gariptir ki, insanlar binlerce yıldır putlara ve Tanrıya hep, bu gerçek dostu kendilerinden ayırması için yakarmaktadırlar.

Toplum yaşamımızdaki çeşitli sorunlara bu gözlükle bakınca, ne kadar çok ve yol gösterici işaretle karşı karşıya olduğumuzu anlıyoruz. Yapılacak şey, bunları doğru yorumlayıp gereğini

yapmak; yapılmayacak şey ise, sorunun kaynaklarını kurutmak yerine, o işaretleri, yani sorunun neden olduğu sıkıntıları gidermeğe çalışmaktır.

İşte, gündelik ve köklü politikalar arasındaki ayırım buradadır. Her nerede “bu sorun nerelerden kaynaklanıyor?” diye soruluyorsa, orada köklü politikalara yönelim vardır. Her nerede “sıkıntıları giderelim” diye bir eğilim varsa, orada ise gündelik politika vardır.

“Çöp patlaması”, “hava kirliliği”, “trafik terörü”, “köktenci eğilimler”, ya da “adalet personelinin ücretleri” sorunlarına bu yaklaşımla bakıldığında, son derece yararlı işaretler görülecektir. Yeter ki, bu işaretlerin ne anlama geldiklerini merak edip, “bunlar niçin oluyor” diye sorabilelim. (1998)

“YENİ” ARAYIŞLARI, “ESKİ” İLE DE SON BULABİLİR!

Son yıllarda giderek yoğunlaşan biçimde bir değişim özlemi filizlenmeye başladı. Bu, ne denli hızlı ve sağlıklı büyürse, yeni bir Türkiye özlemi de o denli hızlı gerçekleşecektir. Değişim özelemlerinin “sağlıklı” gelişmesiyle kastedilen şudur: En kolay değişim, imaj değişimidir. Bunu meslek edinmiş kişi ve kuruluşlar, şey’lerin içine hiç dokunmadan, dışını değiştirerek “*miş gibi*” hale getirebilmektedirler.

Değişim hareketlerinin ilk adımı, değiştirilecek şeyin iyi anlaşılması olmalıdır. Toplumumuzun büyük çoğunluğu, siyasetteki kirlenmeden yakınmaktadır. Üzerinde bu denli uzlaşa bulunan bir sorunun, *kök sorun* mu, yoksa *görüntü sorun* mu — yabancıların deyimiyle *hayalet sorun* mu— olduğuna dikkat edilmelidir. *Siyasette kirlenme* deyimi, toplum kurumlarının temiz olduğunu, siyasetteki özel nedenler dolayısıyla yerel bir kirlilik olduğunu, bunun da iyi cins bir deterjanla temizlenebileceğini ima etmektedir.

Birkaç yıl evvel Diyarbakır Belediyesi'nin ekmek dağıtımı sırasında meydana gelen izdiham, yabancı yayın organlarında dahi gösterilmiş, insanların nasıl aç olduklarına örnek olarak verilmişti.

Bu defa, geçen hafta içinde, ülkenin tam aksi tarafında, Denizli'de bir havlu fabrikası onuncu yılını kutlamak için ucuz havlu dağıtmaya kalkınca, Diyarbakır'dakinden beter bir kargaşa doğdu.

Bu iki olayı karşılaştıranlar, olayın içinde bir yaygın açgözlülük olup olmadığını ve buradan giderek de, siyasetteki kirlenmenin yerel mi yoksa genel mi olduğunu değerlendirebilirler.

Aranan temizleyici “yeni” bir kişidir. Bir *sistem*, bir *yaklaşım*, bir *değer*, bir *alışkanlık* değil de bir “kişi” aranmasının nedeni, her şey eskisi gibi kalmakla birlikte, sonuçların —yani görüntülerin, imajların— değişmesinin istenmesidir. İmaj değiştirmenin en kolay yolu da —saç boyamaktan sonra—, genç birilerinin ortaya atılmasıdır. İşin sırrının “**bilgi + deneyim + dinamizm**” olduğunun farkındaki gençlerin dışında kalan epey kalabalık bir genç nüfus da, bu işe son derece teşnedir.

Aranan ve herkesin ağzındaki ortak terim olan “**yeni**”nin ne olduğu üzerinde biraz düşünülmelidir. **Yeni** nedir, ya da kimdir? Hiç kimseden bir şey istemeden değişim olur mu? *Yeniden yapılanma* denen çikleti saydam hale getirebilmek için, hangi sorulara yanıt vermek gerekir? (1995)

AIDS BİR HASTALIK DEĞİLDİR!

Daha doğru bir başlık muhtemelen şöyle olmalıydı: “AIDS, yalnızca bir hastalık değildir” .

AIDS bir kısa-ad'dır. (Kazanılmış Bağışıklık Sistemi Bozukluğu İleti) anlamına gelen İngilizce sözcüklerin baş harflerinden oluşmuştur.

Ama AIDS aynı zamanda bir “toplumsal nitelikler süzgeci” dir. Öyle bir süzgeç ki, düşük nitelikli olanları tutan ve ancak yüksek

niteliklere sahip toplumların geçip yaşamlarını sürdürebilmelerine imkân tanıyan bir süzgeç.

Hemen her filtre sisteminde olduğu gibi bunda da çeşitli süzme katmanları vardır. “Cinsel yaşamını düzene sokmuş olup olmamak” bir katmandır. Bu tabakadan, bu konularda yeterli bilgiler ve doğru alışkanlıklara sahip olanlar geçebilmektedir. Çocukluğundan itibaren cinselliği bir ayıp olarak tanıyıp, bir dizi saplantı içinde erişkinleşerek karşı cinsle tanışan kadın ve erkekler ise, hemen bu ilk katmanda dışarı atılmaktadırlar.

Bir diğer katman, “basit görünüşlü bir ihmalin nelere yol açabileceği konusundaki toplumsal uyanıklık” tır. Ancak güzel sanatlar yoluyla farkları farkedebilme duyarlığı keskinleştirilebilecek olan insanlar, buna sahip olmadıkları takdirde, ayrıntıların önemi yerine kaza, şanssızlık gibi uyuşturucu kavramların tuzağına düşmektedirler.

“Temizlik ve hijyen arasındaki farkın” ya da “zincirleme oğalmaların sırrı olan üssel artışların” bilincinde olup olmama, “sorunların görüntüleriyle kaynaklarını birbirinden ayırıp ayıramama”, “gerçekleri korkmadan insanların yüzüne söylemek ya da saklamak arasındaki ahlaki alanın neresinde durulduğu” gibi daha onlarca katman, süzme görevini yapmaktadır.

Bütün bu katmanlardan geçebilecek olan bireyler kuşkusuz ki toplum içinde vardır. Ama söz konusu ayıklama sistemi, bireylerin niteliklerine değil, toplumun bir bütün olarak niteliğine göre süzme yapmaktadır. Toplumun nitelik ortalaması bu testlerden geemiyorsa, o toplum bir bütün olarak yaşamını sürdürebilme hakkını yitirmektedir.

Benzer durum, trafik için de geçerlidir. AIDS için söz konusu olan süzme katmanlarının çoğu, trafik için de çalışmaktadır. Nitelikleri trafik süzgecinden geçmeye yeterli toplumlar, her yıl 20.000 l vermeden yaşamlarını sürdürebilmektedirler.

Köyünde ift sürmekten otoyollarda araç sürmeye atlayan sürücüler ya da benzer işleri yapabilecek durumdayken trafiği düzene sokup yönetmek gibi görevleri üstlenmek durumunda kalan

kişiler için, kazasız bir trafik düzeninin ne denli çok faktörün eşzamanlı olarak yan yana gelmesi ve de sürmesinin gerekliliğini anlamak imkânsızdır.

Hiç bir mekanik kültürü olmayan insanlar çoğunluğundan oluşan bir toplumda, her biri birer “olmak üzere bulunan kaza” demek olan hurda araçlar hiç bir şey ifade edemez.

Kültürel farklılıkları bir zenginlik olarak algılamak yerine yumurta gibi birbirine benzer insanlar yetiştirmeyi hedefleyen ve bunun için de insanların yaratıcılıklarını ezberle donduran bir toplum için, bir başka süzme sistemi de bu “zenginlik kaynağı farklılıklar” dır.

Kısacası, yüksek nitelikli bireylerden oluşan yüksek nitelikli toplumlar için refah ve mutluluk kaynağı olabilen şeyler, daha az nitelikli olanlar için birer süzgeç rolü oynamaktadır.

AIDS'in, düşük nitelikli toplumların kendi kendilerini yok etmeleri için yapay olarak üretilip ortaya salınmış bir virüs olduğu gibisinden iddialar vardır. Gerçeklik ise, böyle bir komplot senaryosuna uygun olmayabilir. Ama her ne olursa olsun, gerek AIDS, gerek diğer medeniyet araçları, “yetersiz nitelikli toplumları ayıklama aracı” olarak işlemektedir.

Teknolojinin gelişimi, toplumlar arası ilişkilerin karmaşıklaşması, kaynakların azalması, çevrenin bozulması ve belki daha başka faktörler nedeniyle, önümüze giderek daha çok ayıklama süzgeci çıkacağından ya da çıkarılacağından kuşku duyulmamalıdır. Beğenelim ya da beğenmeyelim, katı gerçek budur.

AIDS ile mücadele eden epey kişi ve kuruluşumuz var. Sivil toplum kavramının gelişmesiyle bunun daha da artacağı doğaldır ve de iyidir. Gerek bu, gerekse resmî kuruluşların başlarını çevirmeleri gereken nokta ise, AIDS'in yayılma hızının üssel olduğu ve sorunun çözümünün AIDS tedavisinde yatmadığıdır.

Bu konudaki en etkili ilaç soru sormaktır: “AIDS Türkiye'de niçin yayılıyor? Hangi yetersiz niteliklerimiz bu yayılmaya yol açıyor? Bunları nasıl geliştirebiliriz?” (1996)

BEN BU “VATANDAŞ”LARDAN KORKUYORUM!

Bu başlığı okuyanlar, bilgi teknolojileri, bilgi toplumu ve bu gibi kavramlarla ne gibi bir ilgisi olabileceğini düşünecekler ve muhtemelen de kuramayacaklardır.

Başlık, bir gazete haberinden esinlemedir. Habere göre; *İstanbul Kapalıçarşı'da bir kuyumcu çırağı, naylon torbaya doldurmuş olduğu altınları bir yerden bir yere götürürken poşet patlamış ve altınlar yere saçılmış. Bunu önce bir kamera şakası sanan “vatandaş”lar, daha sonra şaka filan olmadığını anlayınca, altınları bir anda kapışmışlar.*

Gazetede, kapışmanın fotoğrafının altında aynen şöyle yazıyor: *“Altınları kapışan vatandaşlar, çocuğun altınları düşürünce ağlaya ağlaya gittiğini söylediler...”*

Bu habere konu olan, altınları dökülen çocuğun ağlamalarına aldırmandan, çocuğun ustası karşısındaki durumuna boş veren “vatandaş” ları hepimiz çok iyi tanıyoruz. Çünkü çevremiz hemen hemen bütünüyle bunlarla sarılı. Bu çocuk şu anda muhtemelen işinden kovulmuş, ayrıca da dayak vs. yollarla aşağılanmıştır.

Otoyolda güvenlik şeridini kullanıp ambulans ve itfaiye araçlarına geçilmez yapan ve böylece hastaların ölmesine, evlerin yanmasına aldırmayıp kendi 3-5 dakikalık çıkarını kollayanlar, kuyumcu çırağının ağlamasına gülüp geçen, aynı vatandaşlardır.

Apartmanlarda toplu yaşamın kurallarını hiçe sayanlar, rüşveti iş yaptırmamanın standart yolu yapanlar, toplumu kendine hizmet etmek zorunda varsayan, ama kendinin tek görevinin kendi çıkarlarını gözetmek olduğunu sananlar da yine aynı vatandaşlardır.

Çocuk ve gençleri zehirlemek pahasına onlara uyuşturucu satan, bu maddelerin kolayca kullanımını için disko açıp işleten,

insanların şans deneme eğilimlerini en acımasız biçimde sömürmek üzere kumarhane işletenler de bu vatandaşlardır.

Birbirinin hak ve özgürlüklerine saygı gösterme sorumluluğunun bilincinde olan gerçek “vatandaş”lara göre bir rejim olan demokrasi, bu “sahte vatandaşlar”ın becerebileceği bir oyun değildir.

Bilgi toplumu, yaşamının çeşitli kesitlerindeki sorunlarını çözmek için bilgi tüketen ve de bilgi üreten “vatandaşlar”dan oluşan toplumdur.

Ama bunlar, küçük kuyumcu çırağının ağlamasına aldırmadan yere dökülen altınları kapmağa çalışan kan emici “vatandaş”lar değildir.

Ben bu vatandaşlarla aynı vatani paylaşmaktan utanıyorum.
(1997)

“BİRŞEYLER” YAPMAK LAZIM!

Nasıl ki insanları bazen küçücük bir söz ele verirse, toplumları da ele veren deyimler oluyor. “Birşeyler yapmak” deyimini de bunlardan birisidir. Bu deyim, “yapılması gereken bazı şeyler var. Fakat ben o şeylerin ne olduğunu bilmiyorum. Bu şekilde boş durmak da ayıp oluyor. İşe yarsa da yaramasa da “birşeyler” yapayım da bu ayıp pek belli olmasın” demektir.

Ortaya çıkmasaydı toplum içinde herkese dürüstlük ve iş-birlik hocalığı yapacak kimselerin, yolsuzlukları ortaya çıkınca, kamuoyundan sesler yükseliyor: “Bu ne rezalettir, bu kadar da çalınır mı?” (demek ki daha az çalınabilirmiş!), “milletvekilleri işe el koysun” (merak edilmesin, işlere zaten el koyulmuş durumdadır), “müsebbipler meydana çıkarılsın” (o kadar geniş bir meydan var mı?) gibi...

Düz vatandaşın tepkisini anlamak kolaydır ve o gayet haklıdır. Anlaşılmaz olan, toplumu yönetmek veya yönlendirmek sevdasında olanların yaklaşımlarıdır.

Toplumu yöneten veya yönlendiren kesimlere girebilmek için inanılmaz çaba harcayan insanlar, emellerine ulaştıktan sonra, asli ilgi alanı sayılabilecek karmaşık sorunlar karşısında, “birşeyler yapmak lazım”ın dışında bir marifet sergileyemezler.

Son olarak ortaya çıkan ve toplumumuzun kirlilikler portföyünün “küçük ve orta ölçekli yolsuzluklar” sınıfına giren bir kamu bankası soygunundan sonra, yine bu tür yaklaşımlar ortalığı kapladı.

Fazla şüpheli bir senaryoya göre, bu “kim çaldı, kim vurdu, kim vurdurdu?” gibi magazin soruları ve cevaplar, sorunların mekanizması açısından hiç bir işe yaramaz, ama kamuoyundaki tepki birikimini deşarj etmek açısından birebirdir. Bu nedenle bu tür sorular bilinçli olarak tartışılmaktadır.

Bir rüşvet hesaplaşmasında son olarak tetiği çeken gariban kişi, bir paratoner gibi, insanların tepkilerini toprağa akıtır ve yeni yolsuzluklar için gereken “tepkisiz toplum” şartının ilk taşını yerine koyar.

Evet, “temiz toplum” a erişmek için “birşeyler” yapmak lazım. Ama o “birşeyler” in, hangi nedenleri ortadan kaldırmaya yönelik birşeyler olduğu acaba hiç merak edilir mi?

Bu tür sorunlar karşısında pratik reçetelere pek meraklı insanlar vardır (yani otuz-kırk milyon kadar). Üç-dört (tercihen tek) ve basit (ama çok basit) ve de kimseye (özellikle de kendisine) zararı dokunmayacak bir çare (sihir gibi “birşeyler”) bulunmalıdır!

Düşünce tembelliğinin ve kalıpcılığın tam bir örneği olan bu yaklaşımlardan nefret etmekle birlikte, bu denli yaygın bir arzuyu es geçmek de doğru değildir. Buna göre, yolsuzluklarla mücadele etmek isteyenler için şöyle bir reçete önerilebilir:

(1) “Temiz toplum” u arzu edenler arasında bir araştırma yapıldığında, hemen herkesin ayrı bir temizlik tanımı bulunduğu görülecektir. Kimi, çalmayana; kimi, çalıp da ortaya çıkarmayana; kimi, hem çalıp hem iş yapana temiz demekte iken, bir kısmı ise “benim dışındakilerin temiz olması gerekir, ben yüksek ideallere sahibim, ne yapsam yeridir” şeklinde bir sava sahiptir.

Bu nedenle önce, “temiz toplum” ve “yolsuzluk”tan ne anlaşılması gerektiği konusunda bir uzlaşmaya ihtiyaç vardır.

Toplumumuzun yüzlerce sorununa kaynaklık eden az sayıdaki Kök sorun'dan birisinin, “kavramların içlerinin boşluğu” olduğu dikkate alınır, bu tanım birliği işinin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

(2) “Temizlik” konusundaki bu tanımsal uzlaşmadan sonra derhal görülecektir ki, temiz toplum yandaşlarının sayıları zannedildiği kadar çok değildir. Ama bu yine de bu amaç doğrultusunda uğraşmayı gereksiz kılamaz.

(3) Toplumdaki kirlenmenin, küçük bir kesimin işi olmadığı, en saygın, en tartışılmaz kesimlerin bile boğazına kadar pisliğin içine batmış olduğunun bilincine varıldığı bu ikinci adımdan sonraki sağlam adım, adına “yolsuzluklar ağı” denebilecek mekanizmanın TAM anlaşılmasıdır.

Toplumumuzun bir özelliği, sorunların nedenleri yerine doğrudan doğruya çözümleriyle uğraşmasıdır. Ve, sorunların bir türlü çözümlenemeyişinin başlıca nedenlerinden birisi de bu “çözüm merakı”dır.

Örneğin, kamu bankalarının soyulmasına dayalı yolsuzlukların “nedenleri” üzerinde tek kelime edilmeden derhal “çözüm” üretilmiştir: Kamu bankaları özelleştirilirse yolsuzluklar da bitecektir!

Ama, ülkemizde yalnız kamu bankası soyan özel bir hırsız türü bulunmadığını, kamu bankaları özelleşince bu kişilerin bu defa başka yerleri soyacakları, bu nedenle özelleştirmenin yanında mutlaka, “soygunlara yol açan diğer nedenleri” yok etmeye yönelik diğer önlemlerin de gerektiği nedense düşünülemez!

İşte bu nedenle, “yolsuzluklar ağı”nın bir plan gibi çizilip bir resim gibi görülmesi çok önemlidir. Bu önemli adımın atılmasını önleyen başlıca engel ise “çözüm merakı”dır.

Bu meraka yenilmeyip, önce mekanizmanın tam anlaşılması gerekir.

“Yolsuzluk” adı altında tek sözcükte toplanan her tür melanetin tüm olası kaynaklarını, “bu önemlidir, şu önemsizdir” gibisinden peşin yargılardan uzak durarak ortaya koymak, işin güç ama can alıcı noktasıdır. Bu yapıldığında, toplumun, üzerinde hiç konuşmadığı örneğin “Kalabalık Kamu Kadroları” ya da “Mali Sistemimizin Belgeye Dayalı Olmayışı” gibi nedenlerin ne inanılmaz sonuçlara yol açtığı, milyon dolarlık rüşvetlerin bu ve benzeri masum yapı taşlarından nasıl örüldüğü hayretle görülecektir.

(4) Bu adımlar atılırken geçecek süreye tahammülü olmayan acilciler, yolsuzlukların önemli desteklerinden birisidirler. Acilciler ikiye ayrılır: Yolsuzlukların “hemen” önlenebileceğini, bunların küçük fakat henüz bilinmeyen bir kesim tarafından yapıldığını, bunlar bulunup etkisiz kılınırlarsa toplumun temiz olacağını düşünen saf vatandaşlar ile, mekanizma'nın anlaşılmasını bilinçli olarak önlemeyi amaçlamış ve bunun için de toplumsal tepkileri kısa vadeli —ve kendileri için bir zarar veremeyecek— önlemlere yönlendirmeye çalışan uyanıklar...

Ancak, çözümü kamuoyunun desteğine mutlak ihtiyaç gösteren yolsuzluk sorunları için “çabuk” sonuç bekleyen kesimleri de ihmal etmemek gerekir.

Bu nedenle, “yolsuzluklar ağı”nın analizinin yanı sıra, “Temiz Siyaset Yasası” adlı bir “şemsiye yasa”nın çıkarılması gerekmektedir.

Altında, “Kamu Alımları Yasası”, “ombudsman”, “Gün Işığında Yönetim Yasası”, “delegesiz siyasi parti”, “siyasi parti gelir ve giderlerinin saydamlığı” gibi yasal düzenlemelerin bulunacağı bu şemsiye yasa'nın TBMM'nden çıkabilmesi, yolsuzluklar konusunda bu denli sığ görüşlere sahip bir “yöneten ve yönlendirenler” topluluğu karşısında hemen hemen imkânsızdır.

İSKİ, İLKSAN, CİVAN gibi olaylar, bu sığ bakışların işe yaramadığını göstermesi açısından son derece yararlıdır. Hatta, henüz bilinmeyen ve dokunulması düşünülmeyen yolsuzlukların,

—çeşitli pazarlık anlaşmazlıkları nedeniyle— ortaya çıkması, bu bilinçlenme açısından zorunludur denebilir

İşte ancak o durumda, böyle bir yasa destek bulur ve de “yolsuzluklar ağı”nın önemi ve analizinin gereği anlaşılır.

Lütfen, ne yolsuzlukların nasıl çözümleneceği ile uğraşalım, ne de diğer sorunların... Bunların “niçin” ve “nasıl” olduklarını anlamaya çalışalım. Göreceğiz ki, bu nedenler bütünü, aranan çözümün ta kendisidir. (1994)

ÇALIŞMADAN PARA KAZANILMAZ!

Kamuoyuna Titan olayı adıyla yansıyan para toplama usulünü uygulayan kişiye gazeteci soruyor: “Sizin, insanları kandırdığınız, saadet zinciriyle para topladığınız söyleniyor. Titanzedeleri çıldırmaya kadar götüren bu iddialar doğru mu?”..

Kişi cevap veriyor: “Hayır katiyen doğru değildir. Ayrıca Titanzede diye kimse yoktur. Yalnızca, çalışmadan para kazanmak isteyen kişiler çıkmıştır. Tabii ki beleş, çalışmadan para kazanılmaz. Gayret etmek, çalışmak lazımdır” ..

Kimilerinin saadet zinciri olarak adlandırdığı sistemin, bilindiği üzere, iki esası vardır: Birisi matematiksel esası olup, geometrik dizi denen sayı dizisinin şaşırtıcı artışıyla ilgilidir. Gazete kağıdının 50 defa katlanması, satranç tahtasının her karesine bir öncekinin 2 katı buğday koyulması gibi örnekler, hep geometrik dizi örnekleridir. Ancak, şaşırtıcı sonuçların görülebilmesi için, dizi elemanlarının sayısının bir miktar çok olması lazımdır. Aksi halde, mesela satranç tahtasının sadece 10 karesi olsaydı herhangi şaşırtıcı bir sonuç elde edilemeyecekti.

İkinci esas, bu sistem kullanılarak paraları toplanacak olan kişilerin akıl ve fikir düzeylerinin iyice düşük olması gereğidir. Fakat bu yeterli olmayıp, bu tür kişilerin sayılarının, birinci kuralın gerektirdiği kadar “çok” olması da şarttır.

Titan olayının bence ilgi çekmesi gereken kısmı, uyanık bir kişinin çıkıp, tarih kadar eski bir metotla para toplaması değildir. Çünkü aynı yöntem, temizlik malzemelerinin ve kozmetik ürünlerinin pazarlaması için de halen kullanılmaktadır ve gerek yasalara gerekse ahlaka aykırı bir tarafı da yoktur. Primle çalışan pazarlamacılar hemen her sektörde son derece yaygındır.

Bu tür pazarlama zincirlerinde görev alan kişiler, gerçekten de, çok çaba harcarsa çok para kazanabilmektedirler. Ayrıca zincire giren herkes, kazanabileceği söylenen paranın kaynağını görmekte, bu paraların yapılabilecek satışların bir bölüm gelirinden kaynaklandığını bilmektedirler.

Titan konusunda ilginç olan, kaynağı sadece ahmaklık olan bir paradan pay almak isteyebilecek bu kadar çok kişinin varlığıdır.

Bilim ve teknolojiyle uğraşan kişi ve kuruluşlar, fen dersleri okutan okullar, ülkemizin geleceğinin bilimle ilgili olduğunu düşünenlere, Titan olayından daha iyi bir inceleme konusu olamaz.

Bu kadar çok insanın ahlaksız olduğuna, “ben senden alırım, sen de başkasından al” gibi bir mantığın, hırsızlık denen olgunun mantığıyla tamamen aynı olduğunu bilmediklerine, katiyen inanmıyorum. Bu zincire giren insanlar ahlaksız değillerdir.

Bu insanlar ahlaksız değillerdir ama, “yoktan bir şey var olamayacağı” temel yarasını bilemeyecek kadar bilgisiz; durup durukken bu kadar para kazanılamayacağını akıl edemeyecek kadar da akılsızdırlar.

“Hiç bir şey yoktan var olmaz” kuralını gerçekten anlamış (farkına varmış) bir kişinin, “patron kâr etmese de verebilir”; “devlet, vergi almasa da memuruna zam verebilir”; “enflasyonu telafi edici ücret zamları yapsak da kararlı bir politikayla enflasyon düşürülebilir”; “medeni insanlar gibi katma değeri yüksek ürünler üretmesek de, insanca yaşamak hakkımız vardır” ve daha onlarca biçimde dile getirilen “yoktan var etmek mümkündür” hülyasına kapılması mümkün değildir.

Bilim, yalnızca evrenin sırlarını anlamak değil, o sırlar arasındaki bağları kurmak için de gereklidir. Lavoisier yarasını bir

bilim yasaası olarak bilen (hatta dersini veren), ama yukarıdaki örneklerdeki yaşam olgularıyla bunu bağlayamamış bir kişi, unvanı, mesleği, şöhreti ne olursa olsun bilim cahili konumundadır.

Titan olayını toplum olarak iyi anlamalıyız. Dünyanın her yerinde saf insanları kandıran uyanıklar olmuştur ve olacaktır. Zaten Titan da, bir yabancı kuruluştan sağlanan teknoloji (!) ile çalışmaktadır. Ama Türkiye’deki olay, kandırma-kandırılma boyutunun dışında değerlendirilmelidir. Bu kadar çok insan, dinlerin “yoktan var etmek Tanrıya özgüdür” ve bilimin “hiç bir şey yoktan var olmaz, var olan da yok olmaz, ancak yer ve şekil değiştirir” temel yasaasıyla boğuşarak, para kazanmaya çalışmaktadır.

Titan zincir(ler)ini yasaklamak için yasa çıkarılmasının düşünöldüğü gibi haberlerin doğru olmaması temenni edilir. Hatta eğer yasa çıkarılacaksa, bu tür “yoktan var etme girişimleri”ni özendirmek üzere çıkarılmalıdır. Ayrıca bir yasa da bunu akıl edip yaşama geçiren uyanık kişileri ulusal hizmet ödöülüyle ödüllendirmek de gerekir. Çünkü, doğal seçim yoluyla bu ve benzeri işlerin peşinde koşanların ayıklanması (çıldırma, intihar ve benzeri yollarla) sonunda geriye düzgün bir nüfus kalacaktır.

Tabii ki, Türkiye gibi geniş toprakları olan bir ülke için, kalacak olan nüfus çok az olacaktır. Ama ziyanı yok, nasıl olsa çabuk çoğalıyoruz! (1996)

“ÇETE” ANATOMİSİNİ İYİ ANLAMALIYIZ!

Antik Yunan’daki “tanrılar sistemi” durup dururken ortaya çıkmamıştır. İnsanlar, çevrelerinde olup biten olayları açıklamak ihtiyacıyla sürekli teoriler geliştirmek, sonra da bunların olayları ne genişlikte açıklayabildiğini test etmek dürtüsüyle çeşitli tanrılar tanımlamışlardır. Sonuç bu sistemin terk edilmesine varmışsa da, zamanında çok işe yaradığı, çok karmaşık bir çok olayı anında açıklayabilmiş olduğu da kuşkusuzdur.

Günümüzde terk edilen bu “olayları açıklama” yöntemi, ülkemizde halen geçerliğini korumakta; mühendislikten ekonomiye, tıptan sosyal bilimlere kadar birçok alanda başarıyla kullanılmaktadır.

Karayollarında can ve mal kaybına neden olan olayları, birçok gelişmiş ülke hâlâ tam önleyemez ve bunlara gayet sofistike çözümler geliştirmeye gayret ederken, Türkiye’de sorun çözümlenmiş, eski Yunan tanrılarının geliştirilmiş bir sürümü olan “canavar”lar yoluyla olay açıklanmıştır.

“Çete” adıyla adlandırılan olgu da, canavar’ın özel durumundan başka bir şey değildir. Birçok karanlık olayı açıklayıp misyonunu tamamlayan canavardan sonra geliştirilen “çete”, Pentium ve G3 işlemcileri arasındaki fark kadar bir fark yaratmış durumdadır. Olmuş ve olabilecek birçok olay bu yeni kavramla açıklanabilecek gibi görünmektedir.

İşte bu nedenle, “çete” denen olgu üzerinde daha dikkatli durulmak gereği vardır. Nasıl ki kuraklık sorunundan Aşk Tanrısı Afrodit sorumlu tutulamazsa, çete’nin sorumlu olmadığı birçok sorun da onların üzerine yıkılıp kaçılmaz.

Bulgarca “çeta” (orduya ait olmayan küçük ve silahlı birlik) sözcüğünden Türkçeye aktarılmış bulunan bu kavram, orijinal anlamından epey sapmış, herhangi bir melanet alanında icra-i sanat etmek amacıyla bir araya gelmiş silahlı ya da silahsız küçük toplulukları ifade etmeye başlamıştır. Çete kavramının tam anlaşılabilmesi için ilk sorulması gereken soru, çete’nin nerede başladığı ve nerede bittiği, bir diğeri ise çete’nin eylemlerinde kullandığı metodolojidir.

Gerek orijinal gerekse kaymış anlamına göre çete, mutlaka birden fazla kişiden oluşması gerekir. Bununla beraber bu kişilerin mutlaka el ele dolaşmaları gerektiğine ilişkin bir zorunluluk yoktur. Hatta düşünülürse, böyle bir el ele oluşun çeteyi derhal deşifre edeceği, ve bu nedenle de birlikte bulunulmaması gerektiği de hemen anlaşılacaktır.

Aynı üniformayı giymek, benzer şivede konuşmak, daima benzer iddiaları savunmak gibi, “çetenin tanınmasına yol açabilecek” her türlü ipucundan kaçınmanın, çete olabilmenin olmazsa olmaz koşullarından olduğu da, kısa bir akıl yürütmeyle bulunabilir.

İyi bir çete, birbiriyle ilişkisi yokmuş gibi görünen, ama gerçekte aynı amaca hizmet eden tutum, davranış ve eylemlerde bulunan kişi ve kurumlardan oluşmalıdır. Hırsızlık, yol kesme ve benzeri alanlarda çalışan çetelerde çok önemli olan misyon, vizyon ve değer birliği, çete üyelerinin söylem birliği içine girmelerine ve dolayısıyla çabucak teşhis edilmelerine yol açar. İşte bu nedenle bu tür basit çeteler teşhis edilmemek için saklanmak zorundadırlar. Çete teşkili ve işletmeciliğinde ileri gitmiş toplumlarda ise tam aksine olarak tüm çete ögelerinin, çete misyonu, vizyonu ve değerlerinin benzemeziğinin temini çok önemlidir. Bunun için, takıyye gibi yöntemlerin yanı sıra, çeteye dahil olduğunu bilmeyen kişi ve kurumların da çetelere katılması ve çağdaş örgütlenmenin bilinen metodu olan “sanal ağ” teşkil edilmesi yoluna gidilir. Bu nedenle de, saklanmak gibi bir gereklilik olmadığı gibi, elini kolunu sallayarak ortalıkta dolaşmak neredeyse zorunludur. İşte, toplumumuzda hemen her olayı çetelerle açıklayan birçok vatandaşımızın, bizzat birer çete üyesi olmalarının teorik temelleri böyledir.

Çete oluşumlarıyla ilgili olarak sorulması gereken ikinci soru, çetenin oluşum koşullarıyla ilgilidir. Şu soru kritiktir: İsteyen bir ya da birkaç kişi, gönüllerinin çektiği bir konuda çete oluşturabilirler mi? İlk anda, “tabi kurabilirler, bunu düzenleyen bir yasa mı var?” diyenler çıkabilir. Ama kazın ayağı öyle değildir. Anayasa bile yorum cambazlığı gibi nedenlerle çığnenebilir, ama çete teşkili ile ilgili yazılı olmayan kanunlar çığnenemez.

Bir çetenin oluşabileceği alanlar, toplumun onayına tâbidir. Toplumun onayından geçmemiş bir alanda, ne denli gözü kara olursa olsun hiç kimse çete kuramaz. Kurmasına karar ama birkaç günde dağılır gider, yani uzun ömürlü olamaz.

Toplum, bir çetenin var olup olmamasına, benimsediği değerlerle onay verir ya da vermez.

Nasıl ki, bir evde üreyen böcekler, böceklerin arzusu yoluyla değil de, o ev sahibinin pasaklılığı yoluyla oluşuyorsa, çeteler de toplumun çeşitli değerlerinin yarattığı iklim içinde var olabilir ya da olamazlar.

Eğer bir çete var ise, orada bazı değerlerde sorunlar var demektir. Değerleri bozulmamış bir yerde kimse çete kuramaz. Buna “çete kurmanın altın kuralı” denebilir!

Türkiye'nin en büyük 4 üniversitesinden birinin, içinde yaklaşık 100 kişinin görev yaptığı saray yavrusu rektörlük binasındaki tuvalet, yalnızca rektör tarafından kullanılabilir. Burada bilgi toplumu ile ilgili olarak yapılan bir toplantıya çağrılan davetlilere, yandaki bir binanın tuvaleti gösteriliyor. Orada ise kapının üzerinde şu yazıyor: “*Sular akmadığından dolayı tuvalet kapalıdır!*”

Bu basit görünüşlü olayın çetelerle ilişkisi ilk bakışta görülmeyebilir; ama çok ilişkilidir.

Her sorununun tek nedeni olarak okul eğitiminin yetersizliğini görüp kaynaklarını bu yolda mobilize etmiş olan ülkemizde, bu basit (!) olay çok değerli bir yol göstericidir. İnsanlarımızı okutup hepsini birer profesör yapsak, 59 üniversitemizi kurduğumuz illerimizin her birini birer İstanbul yapsak, sonuçta varacağımız yer, tuvaletin ve suyun önemini anlamamış, ama beklentileri, iddiaları, tafraları, ihtirasları artmış bir sürü yardımcı çete üyesi oluşturmaktan ileri değildir.

Çetelerin yok edilmesi, temizlenmesi gibi isteklerimizi gözden geçirmeli; hangi çetelerin üyeleri olduğumuzu keşfetmeye, ondan sonra da, gerçek mücadele yöntemlerini bulmaya çalışmalıyız. (1996)

FEVKALADE DİNAMİK BİR TOPLUMUZ AMA..!

Türkiye'nin sorunları ve geleceği konusundaki tezlerin değişmeyen argümanı bu, “fevkalade” ve dinamik bir toplumumuz var, ama...”dır.

“Fevkalade” ve dinamik” sözcüklerinin ikisi de, Türkçe olmadıkları için, gelişigüzel kullanıma pek uygundurlar.

“Olağandan daha fazla” demek olan “fevkalade” ile, “yaşam dolu, eylem yaratma etkisi içeren” anlamını taşıyan “dinamik” sözcükleri bir araya gelince, toplumumuzun genç nüfusunun diğer toplumlara oranla daha yüksek olduğu iması anlaşılıyor. Deyimin ardından gelen “ama” ise, herhalde, böyle bir bileşime sahip bir toplumun nasıl olup da iyi işler üretmediğinin pek anlaşılamadığına işaret ediyor olsa gerek.

Genç insanların yaşlılara göre farklı bir enerji dengesine sahip oldukları, bu dengenin daima enerji fazlası içerdiği ve bu yüzden de onlara “delikanlı” dendiği herkesçe bilinen bir gerçektir.

Ama, yanılınan nokta, bu enerjinin durup dururken gencin kendi çevresi için yararlı ürünler üretmesi olasılığının çok düşük olduğu gerçeğinin göz ardı edilmesidir.

Toplumumuzun olağandan daha yüksek (fevkalade) hareket yaratma kuvveti (dinamizm), enerjinin sakınımı ilkesi uyarınca her an için bazı eylemlere dönüşmektedir ve de dönüşmek zorundadır.

Toplum yaşamının çeşitli kesitlerindeki kargaşa bu dönüşümün sürekli olarak meydana geldiğini gösteren işaretlerdir.

Yanılgı, bu dinamizmin yararlı yönlerde olacağı beklentisindedir.

Fizikteki “kararsız denge” konumuna örnek olarak, bir tepenin tam üzerinde duran bilya gösterilir. Bilyaya uygulanacak küçük bir kuvvet onun dengesini bozar ve ya bir ya da öteki yönde hareket etmesine yol açar.

Bunun aksine, “kararlı denge” konumu ise bir çukurun dibindeki bilyaya benzetilir. Bilyayı bu konumdan ayırıp ne kadar

çukurun kenarlarına çıkarsanız, bırakınca tekrar eski konumunu alır.

Genç ve yaşlı insanlar ile bu “kararsız” ve “kararlı” denge konumları arasında biraz benzerlik vardır.

Doğuşunda iyi-doğru-güzel yönünde yuvarlanmaya eğilimli bir konumda olan insanoğlu, önce aile, sonra da çevrenin etkisiyle bu eğilimini kaybedip, tam aksi yöne yuvarlanıp kötü-yanlış-çirkin tarafa düşebilir. Yaş ilerledikçe ise kararlı denge durumuna doğru ilerlenir ve konumu her ne ise onu korumaya eğilimlenir.

İşte, yaşlı nüfusa sahip toplumların bir yandan yeniliklere kapalı (tutucu), ama eğer faydalı bir yaşam biçimi kurabildilerse onu korumak için de daha şanslı olmalarının nedeni budur.

Genç nüfuslu toplumlar ise her an mevcut konumlarını —iyi ya da kötü— bozmaya eğilimlidirler.

Yaşlı toplumların kolay, genç nüfusların daha güç yönetilebilir olmaları da yine bu şekilde açıklanabilir.

“Fevkalade dinamik” ya da “fevkalade durağan” toplum yapısı, tek başına bir avantaj ya da dezavantaj değildir.

Onu avantaj ya da dezavantaj haline getiren, içinde bulunulan “koşullar kümesi”dir. Bu küme ise bizzat o toplumun kendisince oluşturulmaktadır.

Eğer toplum, o koşul kümesini daha doğru, daha iyi ve daha güzele varılabilecek şekilde kurmuşsa dinamizm bir avantaj, aksi halde toplumu yok olmaya götürebilecek bir dezavantaj olabilir.

Sabahtan akşama kadar bilimle uğraşan bir kişinin enerjik olması ne denli büyük bir şansa, ne yapıp yapıp birilerini öldürmeyi kafasına koymuş bir insanın çabuk yorulur, bitkin olması da o denlik büyük bir şanstır. Yani, şans ya da şanssızlık dinamizde değil, kişinin niteliğinde ve tutmuş olduğu yoldadır.

Bu değerlendirmeden çıkarılması gereken somut sonuç, “fevkalade dinamik” toplum yapısının koşulsuz bir üstünlük kaynağı sanılmasının yanlış olduğu, Tanrı'nın toplumlara torpil yapmayacağıdır. (1995)

KİMLERDEN KURTULMALI?

Toplumumuzun ortalama “düşünme stili”nin “kalıpcılık” ağırlıklı olduğu, Rönesans'ın Batı toplumlarına kazandırdığı “nedensellik” özelliğinin ise bizim düşünce stilimiz içindeki ağırlığının küçüklüğü her geçen gün daha belirgin hale geliyor.

‘Osmanlı’dan bu yana süregelen bu yetersizliğimizin giderek daha belirginleşmesinin bir nedeni de, karşılaştığımız sorunların giderek daha karmaşık hale gelmesidir.

Kızışan rekabet, azalan kaynaklar, kirlenen çevre ve artan dünya nüfusu gibi nedenler, yalnız bizim değil, tüm toplumların karşılına çıkan sorunların daha girift, daha zor anlaşılabilir ve daha güç çözülebilir olmasına yol açmaktadır.

“Kalıpcılık” ağırlıklı düşünce stiline en önemli iki kaynağı, “ezbere dayalı öğretim sistemimiz” ve “birey yerine devleti önemli gören ve devletin kalıplarına uyan bir örnek kişiler yetiştirmeyi hedeflemiş yaygın anlayışımız”dır.

Bu iki kuvvetli etki altında şekillenen düşünce biçimimiz, kalıpcılık yöntemiyle başa çıkabileceği düzeyin üzerindeki güçlükteki sorunlarla karşılaştığında çaresiz kalmakta, bu defa kendisini bu sorundan kurtaracak bir “yiğit” (erkek ya da kadın, sivil ya da asker, olabilir) aramaya başlamaktadır.

Ülkemiz, çeşitli kaynaklar açısından pek zengin sayılmasa da, bu tür “kurtarıcı yiğit”ler açısından son derece şanslı olup, hemen her ihtiyaç halinde bir kurtarıcı ortaya çıkmaktadır. İşin ilginç yanı, hemen her defasında, “kurtarıcı”, kurtarma işlemleri'ne başladıktan bir süre sonra, toplumu kurtarmayı vaat ettiği sorunun büyüklüğünü anlamakta; onunla başa çıkamayacağını, aslında başkalarının da başa çıkamayacağını, bu sorunun gerçekte bir sorun değil, sorun kılığına bürünmüş bir “canavar” olduğunu söyleyip işin içinden çıkmaktadır.

Günümüze değin peşpeşe gelen kurtarıcılar bu “canavar” hikayelerini o denli güzel anlatmışlardır ki, halkımız da bu “canavar”ların varlığına iyice inanmış ve “enflasyon canavarı”nı pahalılığın, “trafik canavarı”nı kazaların, “terör canavarı”nı cinayetlerin, “medya canavarı”nı yalan-yanlış karalamaların nedeni sanmıştır.

Eski Yunan'da, her işten sorumlu bir tanrı ile bunları yöneten Baş-tanrı örneği, bizde de her beladan sorumlu birer canavar ile, bu canavarları yöneten bir Baş-canavar'dan oluşan bir sistem mevcut bulunmaktadır.

Toplumumuzun bu kurtarıcı anlayışından vazgeçmesi ve kurtarıcı namı altında ortaya çıkanlardan da, kurtarıcı arayıcılarından da kurtulması gerekmektedir.

“Sizi, sorunlarınızdan ancak kendiniz kurtarabilirsiniz. Ben ise sizi kurtarmaya kalkışmayacağıma, yalnızca kendinize yardım etmenize yardımcı olacağıma söz veriyorum” diyebilecek yeni “yiğit”lere ihtiyacımız vardır.

Bu denli yiğit bolluğu içinde, herhalde o türlü de çıkar.
(1994)

KÜLTÜRÜMÜZÜN KÖŞE TAŞLARINDAN BİRİ: DOĞUYA SÜRMEK!

Mesela, yirmisine gelip de boyu 1.68’i aşmayan yurttaşlarımızın, illerimizden yalnızca birinde yaşaması gibi bir zorunluluk getirilse ve buna uzunca bir süre uyulsa, acaba bu süre sonunda ne olur? Bu ildeki evlenmeler de hep 1.68 altı boylar arasında olacağı için, uzunca bir süre sonra, burada doğanların erişkinlikteki boyları da 1.68’e doğru asimptotik bir yaklaşım gösterecektir.

Doğal seçim benzeri olan bu mekanizmaya, *sosyal seçim* denebilir *Sosyal seçim*, toplumdaki birçok kesim üyelerinin kendi içlerinde birbirine benzer davranışlarını —hatta dış görünümelerini— açıklayabilen bir mekanizmadır.

İşe yaramayan veya yaramadığı iddia edilen, hatta sakıncalı veya öyle olduğu iddia edilen kamu görevlilerinin ülkemizin doğusuna doğru görevlendirildiği; görevli ne kadar “işe yaramaz ve sakıncalı”ysa —ya da öyle iddia ediliyorsa— da, o kadar “daha doğu”da görevlendirildiği, bir gerçektir. Burada “doğu”, yalnızca coğrafi doğuyu değil, gelişmemiş tüm yöreleri sembolize etmektedir. Atama sistemi nedeniyle doğu ve batı illeri (gelişmemiş ve gelişmiş yöreler) arasında bir denge kurulan meslek mensupları, bu gerçeğin istisnalarıdır.

İşe yaramayan ve yaramadığı iddia edilen görevlilerin, görevlendirildikleri yörelerdeki davranışlarını tahmin etmek pek güç değildir. Gerçekten işe yaramayanlar görevlerini layıkıyla yapamazken, gerçekte işe yaramasına karşın “amirlerinin işe yaramazlığı” nedeniyle buralara gönderilenler de, büyük ölçüde bir hınç alma duygusu içine itileceklerdir. Bunlardan çok küçük bir bölümü, hıncını daha çok çalışarak, daha güzel işler yaparak gösterirken (Erzincan eski Valisi Yazıcıoğlu gibi); geri kalan büyük bölümü negatif bir ruh hali içine girerek tatmin edeceklerdir.

Kamu görevlileri tarafından yerine getirilmesi beklenen işlevler, her şeyini devlete bağlamış bir toplumda, yurttaşlar açısından çok önemlidir. Becerikli bir kamu görevlisi çevresine aydınlık saçarken, beceriksiz ya da hınç dolu bir görevli ise tam tersini sergileyecektir. Beceriksizlik ya da hıncın sistematik olarak tekrarlanmadığı hallerde bu, büyük bir sakınca yaratmayabilir. Ama uzun yıllar boyunca süren bir alışkanlık, sistematik etki yapar ve o yörelerde açıklanamayan geri kalmışlık semptomları ortaya çıkmaya başlar.

Ülkemizin doğu ve güneydoğusundaki ve de tüm geri kalmış yörelerindeki kamu hizmetlerine ve geri kalmışlık işaretlerine, bu gözlüklerle bakmakta yarar vardır.

Bu eğilim toplumsal kültürümüze ne denli egemen olmuştur? Maalesef sanıldığından çok daha fazladır.

Bu konuda en duyarlı olması gereken kesim kuşkusuz sanatçılardır. Her şeye eleştirel gözlerle bakmayı gerektiren sanat, bu olguyu yakalayabilmeli, hicvedebilmeli ve bu konudaki duyarsızlığı dile getirebilmeliydi.

Televizyonlarımızda zevkle izlediğimiz Yasemince parodilerinin birisinde —ve daha birçok oyunda—, bir polis ve amiri arasında geçen, “*şimdi seni Şırnak’a sürdürürüm*” sözleri, senaryoları yazan ve oynayanların da bu olguyu artık normal kabul ettiklerini göstermektedir.

Doğu ve güneydoğuda uzun yıllardır süren terör olaylarında, bu aymazlığın payı acaba ne ölçüdedir? Bunu düşünmeye başlamamız iyi olur.

Siyasi partilere vereceğimiz oylar karşılığında onlardan isteyeceklerimizden birisi de, gerice yörelerin, kamu görevlilerini cezalandırmak amacıyla kullanılmayacağı konusunda taahhüt istemek olmalıdır. (1996)

KURTARICI TIRTIL YOKTUR!

Yalnızca çam kozalaklarıyla beslenen ve de kozalakların döküldüğü dönemlerde ortaya çıkan tırtıl'ları bilirsiniz. Bu yaratıklar, birinin başı diğerini ardından tutacak biçimde, bazen uzunluğu metrelerce zincirler oluştururlar ve öyle hareket ederler.

Zaman zaman da, —herhalde zincirin en başındaki tırtıldan koku vs. yoluyla aldıkları bir emirle— kozalakların kabukları üzerindeki maddeleri yiyerek beslenirler.

Ömürleri birkaç haftadan daha uzun olmayan tırtılların davranışlarını inceleyen bir biyolog, şöyle bir deney planlar: Beslenme emri, zincirin en başındaki tırtıldan geldiğine göre, acaba “baş tırtıl” olmazsa ne olur? Zincirin başındaki tırtılın başı, en sondakinin ardi ile birleştirilir ve bir çember oluşturulursa “baş tırtıl” kalmayacak ve emri kimin vereceği belirsizleşeceği için açlığın güdülediği tırtılların bireysel davranışlarını gözlemek mümkün olabilecektir.

Bunu anlamak için, bir yere kozalaklar yığılır ve uygun uzunluktaki bir tırtıl zincirinin bu yığının çevresinde bir çember oluşturması sağlanır.

Biyologun tahmini, çember haline gelmiş tırtılların, “bir baş tırtıl'dan emir geleceği inancıyla” düşünmeden dönmeye devam edeceği, ama açlık güdüsüyle bir süre sonra zincirin parçalanacağıdır. Bundan emindir, ama merak ettiği, zincirin nasıl kopacağıdır.

Deney birkaç gün sürer ve tırtıllar, kozalak yığınının çevresinde sürekli döner dururlar. Sonuçta, beklenen emir gelmez ve tırtıllar, bir “baş tırtıl”dan gelecek emri bekleye bekleye ölürlar.

Bir tarikatta, üyelerin inançlarına göre, ayaklarının çevresine çizilen bir çember daha yaşlı birisince kırılmaksızın o çemberden dışarı çıkılamaz.

Her iki olayda da ortak olan nokta, tırtılların ve tarikat üyelerinin, “bir yerlerden” geleceğine emin oldukları “bir şeyleri” beklemeleridir.

Kaç tırtıl zinciri ve kaç tarikat üyesi bu birşeyleri beklerken ölmüştür bilinmez; ama bilinen, günlük yaşam içinde çoğunluğun, bir yerlerden bir şeyler gelip, sorunlarının çözüleceğini beklemekte olduklarıdır.

Siyasi ya da ekonomik, hangi eleştiri olursa olsun, sonu büyük bir olasılıkla, “bu iş böyle gitmez, o halde mutlaka düzelecektir” gibi bir yargıyla bittiği hatırlanırsa, tırtılların da böyle düşünürken öldükleri unutulmamalıdır.

İnsanlarımız niçin “kurtarıcı tırtıl” olarak Ankara'yı görüyorlar? Çünkü gazete ve TV'ler hep oradan söz ediyor, Ankara'nın güçlü olduğunu söylüyorlar. Halbuki güç, söylenmekle sahip olunabilecek bir şey değildir. Gücün göstergesi, hâkim olmaktır.

Toplum düzenine, üst üste yerleşmiş çeşitli alt-düzenler olarak bakılabilir. Adalet alt-düzeni, vergi alt-düzeni, eğitim ya da sağlık alt-düzeni gibi onlarcası, bir araya gelerek toplum düzenini oluştururlar.

Her bir alt-düzen de kendi içinde ince tabakalardan oluşmuştur. En üstte, basit ve yaptırımı kolay kurallar, altlara indikçe daha karmaşık ve uygulanması gerçekten “güç” gerektiren kurallar olmak üzere bir tabakalanma.

Bugün idare, işte bu en üstteki basit ve yaptırımı kolay kuralları uygulayabilmektedir. Simitçilerin garibanlarını kovalamak, vergisini düzenli veren bir vatandaşın yapıştırmayı unuttuğu pul parasını tahsil etmek, küçük hırsızlık yapanları bulup çıkarmak ya da basit eğitim ve sağlık hizmetlerini yerine getirmek gibi, her alt-düzenin en basit hizmetlerini yapabilmektedir.

Bu düzenlerin alt tabakalarına inildikçe karşılaşılan karmaşık ve güç gerektiren sorunlar için ise, alternatif mekanizmalar oluşmuştur. Adalet sisteminin yerini alan çek-senet tahsil ve adalet mafyası, sağlık sisteminin yerini alan üfürükçü (mafyası) ve benzeri yüzlerce mafya, işlemeyen alt-düzenlerin yarattığı boşlukları doldurmuştur.

Ankara'nın sembolize ettiği merkezî idare zayıfladıkça, toplum düzenini oluşturan alt-düzenler ve sonuçta toplum düzeninin bütünü onun kontrol alanı dışına çıkmıştır.

Eğer, simitçi takibi ve pul parası tahsili gibi işlemleri bir yana bırakırsak, “merkezî idare fiilen yoktur” gibi bir gerçekle karşı karşıya geliriz.

Merkezî idarenin, yerini yerel idarelere ve sivil toplum kuruluşlarına bırakması gibi sevindirici bir gelişme ile bu durum arasında bir ilinti yoktur. Çünkü merkezî idarenin yerini bunlar almadığı gibi, merkezî idarenin her zaman için yapması gereken önemli işlevleri de vardır.

O halde, merkezî idare, büyük ölçüde yoktur ve bu boşluğu yerel idareler ve STK yerine çeşitli mafyalar doldurmuştur.

Yani, TBMM'nin çıkardığı yasalar, hükümetin verdiği emirler ya da bürokrasinin bunlara dayalı işlemleri yerine, boşlukları dolduran alt-düzenler (kısaca mafya denebilir) toplum yaşamına yön vermektedir.

Bu gibi durumlarda ortaya çıkması âdet olan kurtarıcı örgütlenmeler de birer ikişer sahneye çıkmaktadır. Yarın daha radikalleri de çıkacaktır. Çıkacak ve aralarında mücadele etmeye başlayacaklardır. Bu mücadelenin nerelere kadar varacağını tahmine gerek yoktur, çünkü bellidir.

Bu durum karşısında, yapılması gereken çok şey vardır. Ama birincisi, kendisini aday gösterip seçtirenlere karşı vefa borçlarını, akıl yolunun dışına çıkarak, zarar göreceği korkusuyla yutkunup sesini çıkarmayarak oturan, bunun yerine ülke gündemini incir çekirdeğini dolduramaz kişisel çekişmeleriyle dolduran insanları dinlememek, bunları yazan gazeteleri okumamak, yayınlayan

TV'leri seyretmemek, bunu da ilan edip henüz uyanmamış olanları haberdar etmektir.

İnsanlarımız bu tür değersizliklere ilgi gösterdiği sürece, bunları üretenlere prim vermiş olmaktadır.

Bu ilk adımdan sonraki, bu çılgınca gidişi seyredip ara sıra kendi doğrularını mırıldananların, seyirci olmadıklarını hatırlamalarıdır. Bu ara en değerli şey, “ben, doğrularımı terk ediyorum, yeni doğrular arıyorum” diyebilmektir. (1996)

NE OLUR, VATANI BU KADAR SEVMEYELİM!

Medyayı izleyip, çeşitli makamlara gelmek için yarışan kişileri gördükçe, vatanımızı bu kadar çok seven bu denli çok yurttaşımızın olduğunu biraz sevinç, biraz da kuşkuyla gözlüyoruz. İnsan bu örnekleri izledikçe aşağılık duygusuna kapılıyor ve bu vatan sevgisinin nasıl ürediğini öğrenme isteği depreşiyor.

Yerel ya da genel yönetimlerde görev almak için birbirlerini çığneyen bu insanlara hemen her yerde rastlamak mümkün. Özel sektörde, gönüllü kuruluşlarda, bürokraside, siyasette ve her yerde. Bu kişiler dikkatle dinlendiğinde, hepsinde ortak noktanın “hizmet aşkı” olduğu, vatan sevgisinin ise, bu aşkın bir dışavurum biçimi haline geldiği görülecektir.

Kuşkusuzluk (ezber) illetini biraz aşip, bu “hizmet aşkı”nın kaynağı araştırıldığında, genel kanının aksine, maddi çıkar beklentilerinin pek büyük pay oluşturmadığı görülecektir. En azından, bir bölüm kişi için, böyle bir çıkar katiyen söz konusu değildir. Hizmet aşkı hastalığının temelinde şu dürtülerin bulunması olasıdır:

Ezilmişlik: Herhangi bir veya birkaç nedenle ezilen ve kendini kanıtlama ihtiyacı içinde olan kişiler, en tehlikesiz yol olarak,

hizmet aşkını seçmektedirler. Böylelikle, verdikleri zararın faturasını daima başkaları ödemektedir.

Değeri kendinden menkul olmak: Bilgilerinin kaynağı kendi olan ve inatçı bir kişiliğe sahip olduğu için bunu başkalarıyla karşılaştırmayan kişiler, bunları uygulayarak başkalarının da yararlanmasını sağlamak ve böylece takdir toplamak yolunu seçerler. Fatura yine başkalarınca ödenir.

Bilgisizlik: Hizmet aşkını bir meslek haline getirdiği için dünyadan kopan, çevresindeki insanların ayaküstü söylediklerinden oluşan doğrularla yaşamak zorunda kalan kişilerin durumu böyledir.

Tek doğruluk: İlkokul üçüncü sınıftan sonrasını okumuş olanlara musallat olmuş kuşkusuzluk (tek doğruluk, ezber) illetinin, gündelik yaşama yansımasıdır. (Not: Bütün çabalara rağmen ezber üçüncü sınıftan aşağı indirilememiştir.)

Bu tablo karşısında bir de şöyle bir gözlem vardır: Akli başında insanlar, düşünebildikleri tüm yolları kullanarak, hizmet aşkı ve vatan sevgisiyle dolu bu insanlara uyarılarda bulunmakta, üretimsizliğe, buluşsuzluğa, “miş-gibi” ciliğe dayalı yolların sonunun hüsrana olacağını anlatmaya çalışmaktadırlar.

Fakat, asıl bu yol çıkmazdır. Bu hastalığa tutulmuş, illa da kendi usulleriyle vatana hizmet etmeyi kafasına koymuş kişilere, hiç bir güç doğru yolları gösteremez. Dolayısıyla bu yolda harcanacak çabalar zaman kaybıdır.

İzmirli iş adamımız Sayın Uğur Yüce'nin, sessizce yürüttüğü son derece önemli bir faaliyeti var. Önemli eserlerin 30-40 sayfalık çeviri özetlerini, bir dağıtım listesi uyarınca dağıtıyor. Son özetin adı “İFLAS 1995” (Bankruptcy 1995, Harry E.Figgie Jr., Gerald J.Swanson).

Borcu borçla ödeme sarmalının, borcun faizini borçla ödeme noktasına geleceğini ve sonunda ABD. ekonomisinin kısa sürede iflas edeceğini rakamlarla açıklayan kitabın yazarları, bu fasit çemberin nasıl durdurulabileceğini tartışıyorlar. İlginç olan nokta, bütün analizlerin sonunda geldikleri yer, bu uyarıların bir işe

yaramayacağı, vatandaşların inisiyatifi ele alıp her türlü yolu kullanarak Amerikalı hizmet âşıklarını tuttıkları yoldan vazgeçirmeleridir.

Belli ki bu tür kaynaklara dayalı hizmet aşkları ve bunlara dayalı vatan sevgileri, evrensel birer hastalıktır. Türkiye’de de bununla kolay başa çıkılamayacağı anlaşılıyor. Bu durum karşısında yapılabilecek tek şey görünüyor: Bir bölümü ekonomik, geri kalanı sosyolojik olan ölümcül sarmaldan kurtulabilmek için, onu sevenlere güvenip vatani ihale etmekten vazgeçmek ve vatani sevdiğini daha anlamlı yollarla gösterebilen gerçek vatanseverleri teşhis ederek, onlarla işbirliği içinde, sorunlarımıza kendimiz sahip çıkmak...

Kaynağı olmayan sosyal politikaların uygulanması, verimlilik, rekabet gücü yüksek sistem tasarımı ve benzeri dayanakları bulunmayan ücret artışlarının durdurulması, ücret ve fiyat artışlarının sınırlanması gibi radikal önlemleri vatandaşlar alamayacağına göre, ne yapılmalıdır.

Bugünkü siyaset anlayışımızın ülkeyi felakete götürdüğünü; siyasetin, işsiz insanların geçim kaynağı olmaktan çıkarılmadığı sürece bu sarmalın kırılmayacağını anlamış insanlarımızın, yeni bir siyasi ahlak normu oluşturmak için bir ağ oluşturmaları gerekiyor.

“Yeni Siyaset Andı” denebilecek bu etik kod, siyasetten başka bir geçim yolu olmayan insanların —vatani ne kadar çok severlerse sevsinler— siyaseti bırakmalarını, siyasetin tam-zamanlı bir ekmek parası kazanma aracı olmaktan çıkarılmasını istemelidir.

Vatani biraz daha az seven, akıllı ve cesaretli insanlara ihtiyaç olan günler gelmiştir. (1996)

ORGANİK MOBİL LABORATUVARLAR

Her ne zaman, gazetelerde içme suyu, deniz ya da hava kirliliği gibi bir konuda haber çıksa, hemen ertesi gün bir kısım insanlar ortaya çıkıp içme suyu, deniz ya da hava'nın kirli olmadığını,

alınmış numunelerin genele teşmil edilemeyeceğini, kendilerinin aldığı numunelerin temiz olduğunu söylerler.

Bu yetmezmiş gibi bir de, fotoğrafçı ve kameramanlara poz verilip, ya bir bardak lağım karışmış su içilir, ya denize girilir, ya da ormanda gezinirken oksijen kürü yapıyormuşçasına hava solunur.

Bununla da, “bak ben içtim, yüzdüm ya da soludum, birşey olmadı, size de olmaz demek istenir.

Bu cehalet gösterilerine nereden bakılırsa bakılsın, hiç bir eğitim almamış ama biraz sağduyusu olan bir insanın dahi aklının alamayacağı saçmalıklar derhal göze çarpacaktır.

Bu kişiler, milyonlarca insana, hangi yetkiyle böyle bir güvence verirler?

Suyun, denizin ya da havanın bir an için zarar vermeyişi (ya da öyle görünmesi), orta ve uzun vade içinde de zarar vermeyeceği anlamına gelmez. Hatta tam aksine, eğer bir zarar söz konusu ise,

bunun bir bardak suyu içer içmez sanki sülfirik asit içmiŐ gıbi ani ölüm yaratması olasılığı neredeyse sıfırdır.

“Organik Mobil Laboratuvar” denebilecek bu acayip insanlar bir yana, bu traği-komik oyunun bir de seyircileri vardır. Seyirci halktır, bilim insanıdır, politikacı ya da gazetecidir.

İŞte, seyircinin bu cahil kişilere sesini ıkarmayıŐı da, cehalet gösterisi ve kamunun aldatılması kadar eleŐtirilmeye müstahaktır.

Bu tür gösterilerde bulunan kişileri telgraf, mektup, telefon, faks ya da herhangi bir yolla ve kişisel olarak protesto etmeye çağırıyorum.

Böylece bu sahtekâr insanlar, içtikleri kanalizasyon karıŐıđı sudan, yzdukları koli basilli deniz ya da soludukları havanın onları cezalandırmasından daha önce cezalarını bulmuş olacaktırdır. (1995)

“PARTİ NEFERİ” POLİTİKACI TİPİNİ ARTIK BİTİRELİM!

Geleneksel siyaset anlayıŐımıza sıkı sıkıya bağlı politikacılarımızın, aŐka geldiklerinde söyleyip büyük takdir topladıkları bir söz var: “*Ben partimin bir neferiyim!*”...

Her ne kadar, “bir nefer” biraz tuhaf oluyorsa da (nk nef-er bir er demektir) zararı yok, nk artık Türkçe'yi bozuk kullanmak moda...

“Partimin neferi” biraz kurcalanınca altından, bizi bugünkü siyasi çıkmaza getiren anlayış kalıpları sırtmaktadır.

Bireyselliğin, nc bin yılın başlıca değeri olması yolunda ilerlenirken, birileri hâlâ kendilerini bir “grup” içinde kaybettirmeye çalışmaktadır.

İkinci olarak, hiç olmazsa “partimiz” demek varken “partim” demek, “benim doğrularım partinin doğrularıdır, ben partiyim” gibisinden bir özdeŐleŐtirme mesajı yayıyor.

Üçüncü olarak ise “nefer” sözcüğü ile askerlik, körü körüne itaat, düşünmeden liderin yap dediğini yapmak mesajı iletiliyor.

Artık bu anlayışı bitirmek, “ben parti neferi değilim” diyebilen insanlarla yürümek zorundayız. Artık parti liderinden farklı düşünen politikacılara, bunu içine sindirebilmiş liderlere, daha doğrusu kadrolara ihtiyacımız vardır.

Türkiye, “tek lider, tek düşünce, nefer, itaat” safsatalarını aşmak zorundadır. Türkiye bunu ya yapacak, ya yapamayacaktır!
(1994)

YUHALAMA İLLETİ!

Gazetelerde sık sık fişmanca toplantıya katılan bir politikacının yuhalandığı ya da yuhalanma korkusuyla bir toplantıya katılmadığı gibi haberler yer alır.

Gelişmiş ülkelerde, sevilsin ya da sevilmesin politikacıların yuhalanması değil, onun seçilmişliğine gösterilen bir saygının —ki toplumun kendi oyuna saygı göstermesidir— ifadesi olarak politikacıların alkışlanması adettir. Alkışlama, o kişilerin takdir edildiğini ya da sevildiğini değil sadece onları seçen “sistemin” takdir edildiğini göstermektedir. Ülkemizde ise böyle bir adet olmayıp bunun tam tersi vardır.

Başlıca belirtisi “yuhalama” olan bu illetin acaba sebepleri nelerdir?

Nedenlerden birisi, insanlarımızın tepkilerini dile getirme konusundaki çekingenlikleri ve bu nedenle de bu konudaki beceriksizlikleridir. Uzun süre her şeyi içine atarak tepkisini bastıran bir kişi, bir gün birdenbire bıçağı çekip anlaşılmaz bir biçimde karşısındakini doğramaktadır.

Yuhalama biçiminde bir çeşit saldırganlıkla ortaya çıkan illetin ikinci nedeni ise, insanlarımızın tek tek birşeyler yapmaktan korkmaları, bunun yerine ancak toplumun arkasına sığınarak tepki koyabilmeleridir.

Ama bu iki nedenin de altındaki Kaynak Sebep, insanlarımızın daima suskunluğa yönlendirilmiş, konuşmanın başkaldırı olarak sayılmış olmasıdır. Eski neslin edep ve terbiye ölçütlerinden birisinin de küçüklerin büyükler yanında konuşmasına izin verilmeden konuşmaması olduğuna göre, yaşı büyümüş insanların da hâlâ “büyüklerimiz izin verirse konuşabiliriz” geleneğinden kurtulamaması doğaldır.

Yuhalama, iletişimi tamamen kesen, durumu daha da içinden çıkılmaz yapan bir iletittir. Muhtemelen, insanımızın konuşmasını istemeyenler, onları yuhalamaya teşvik etmekte böylece iletişim ortamını tamamen tahrip etmektedirler.

Yuhalamak yerine bir kişinin kalkıp yumuşak ve terbiyeli bir ses tonuyla, “sayın politikacı, siz anlamlı konuşmuyor bizleri aptal yerine koyuyorsunuz. size güvenmemizi istiyor ama bir yandan da size güvenmemizi gerektirecek hiç birşey yapmamış olduğunuzu biliyorsunuz. Lütfen bizim zamanımızı bu şekilde almayın. Ya bizi ciddiye alınız ya da biz sizi daha fazla dinleyemeyeceğiz ve de bundan sonra size oy vermeyeceğiz. Beni dinlediğiniz için çok teşekkür ediyorum” dese, bu çok daha unutulmaz bir ders olmaz mıydı? (1997)

ZİHİNSEL VİRÜSLER

NO 1- ERİS İ İÇİN MASIN BEN DE YAPMAM”

Toplum yaşamımızı şekillendiren değer ölçüleri içinde yer alan birkaç virüsü tanıtmak istiyorum. İlk sıra, en masum görünümlü, fakat en öldürücü olanında: “Başkası yapmasın, ben de yapmam!”

“Güvenlik Şeridi: Güvenlik şeridinde araç sürmek başkalarının yaşamlarına kast etmekle eşdeğerdir. Taammüden cinayetle, ambulansın geçebileceği tek yolu kapatmak arasındaki tek fark, halkımızın bu konudaki bilinçsizliğidir. Yoksa insan, gözünün önünde işlenen bu dizi cinayetlere kayıtsız kalabilir mi?

Batı medeniyetiyle bizi ayıran şey ne islam ne de gelirimizin düşüklüğüdür. Esas ayıran, işte bu ve benzeri konulardaki duyarsızlığımızdır. Gelişmiş toplumların insanları, bu kayıtsızlığımızı kendilerinin yüzlerce yılda inşa ettikleri medeniyete bir saldırı olarak görüyor ve bu yüzden de bizden nefret ediyorlar. Biz ise bunu hâlâ anlamıyor ve Avrupa Birliği’ne girerek bu nefreti sempatiye çevireceğimizi zannediyoruz. Bu boşunadır. İşte Türklerin trajedisi özet olarak budur.

Bütün bunlar böyledir. Ama doğrusunu söylemek gerekirse ben de güvenlik şeridini kullanıyor, zaman zaman kırmızı ışıktaki da geçiyorum. Ama bunu birçok insan yapıyor. Onların yapmasına engel olunsun ben de seve seve uyarım.”

Ezber: Ezber zihinsel soykırım demektir. Bir toplumu tankla topla yıkamayabilirsiniz. Ama uzun vadede en etkin silah, o toplumun bireylerinin düşünme yetilerini zayıflatmaktır. Kendisine belletilenleri, tek ve değişmez doğrular olarak benimsemeye koşullandırılan çocuklardan ne vatandaş, ne bilim insanı, ne politikacı ne de bir başka şey olur. Nitekim olmuyor da.

Her gün yakındığımız çeşitli sorunların altında, bellediği kalıpların dışına çıkamayan, icadı ayıp sayan, “hareketli ceset” benzeri insanlar yatmıyor mu?

Bu cinayeti bir an önce durdurmak gerekir. Okullarda öğretilen her şeyin, belirli koşullara “göre” olduğu, o koşullar değiştiğinde doğruların da değişeceği öğretilmelidir.

Ama ne yapayım ben de bir öğretmen olarak mevcut sistemin dışına çıkamıyorum. Çünkü, başta ezber yaptırmadığını iddia eden okullar dahil herkes ezbere dayalı öğretme yaptırıyor. Eğer bana emir verilir ve başkaları da terkederse ben de katiyen ezber yaptırmam, ben ezbere karşıyım.”

Rüşvet: Eğer rüşvetin tanımına dikkat edilirse toplumda ne denli yaygın olduğu hayretle görülecektir. “Elindeki yetkiyi kendine çıkar sağlama yönünde kullanma” biçiminde tanımlanabilecek olan rüşvetin en yaygın olduğu yer politikadır. Elindeki imkânları seçim bölgesine yağdıran bakan, bu imkânları hiç sesini çıkarmadan kabul eden seçmen, aldı-verdi tipi rüşvetler halinde mangalda kül bırakmayan ama bu tür rüşvetleri görmezden gelen basın, bunların hepsi rüşvet olgusunun taraflarıdır.

Evet ben de işimi yürütmek için gümrükte rüşvet vermek zorunda kalıyorum. Aksi halde iş duracak. Rüşvet o kadar yaygın ki herkes veriyor herkes alıyor. Başkaları alıp vermesin ben de vermem”

Bu ya da benzeri sözler, hepimizin aşına olduğu sözlerdir. Her tür eğriliği yapanların, üstüne üstlük bir de ders verip zeytinyağı gibi üste çıkmalarına imkân tanıyan mantık operatörü, “başkası yapmasın, ben de yapmam” olarak özetlenebilir.

Bunun öldürücülüğü, dış kabuğunu saran adalet mesajından geliyor. Ama dış kabuk kaldırılınca altından şu dehşet verici öz çıkıyor: Ben yaptığımı sürdüreceğim, hatta bu konuda etrafa ders dahi vereceğim. Ama ortaya, yerine getirilmesi öylesine imkânsız bir koşul atacağım ki herkes beni haklı bulacak. Nasıl olsa binlerce insan arasından bir kişi çıkar ve eğrilik yapar, ben de onu örnek gösteririm. Ayrıca, kimse çıkmasa da ben olduğunu iddia ederim!

Acaba, bu tür virüsleri üreten bir laboratuvar var mı? Bunları kimler üretiyor? Kimler etrafa dağıtıyor? Ne ilginç sorular değil mi?

No 2- ERİ SÜ İ ÇİN NE DE”

Geçen hafta en tehlikeli virüs olarak birinci sıraya aldığım “başkası yapmasın ben de yapmam”dan sonra bu hafta en az onun kadar sinsi ikinci bir virüsü tanıtacağım. Aslında “tanıtma” sözcüğü buraya pek uymuyor, çünkü her gün defalarca duyuyor, belki de kullanıyoruz.

İnsan yaşamını kolaylaştıran şeyler listesi yapsak belki de en başlara yerleşebilecek olanlar, hemen her dakika kullandığımız ve, veya, değil gibi mantık operatörleridir. Bunların, insanlık tarihiyle yaşıt olduklarını kestirmek zor değildir. Ayrıca, isimleri böyle konulmamış olsa da hemen tüm canlıların bunlara benzer operatörler kullandıkları da doğrudur.

Bu operatörler bir bakıma yaşamı kolaylaştırırken, diğer açıdan bakıldığında yaşamın serbestliklerini sınırlarlar. Örneğin, “bana elma veya armut cinslerinden birisini söyleyiniz” denildiğinde herkes bilir ki, sadece bu iki meyva kümesinden birine ait olan bir cins söylenmelidir. İşte bu bir sınırlamadır ve cevap olarak karpuz demek niyetinde olan birisinin fena halde canını sıkır.

Onbin yıldır kullanılageldiği için insanlığın ortak malı haline gelmiş bulunan bu mantık operatörlerinin belirlediği dar kalıplardan sıkılan bir kısım uyanık insanlar yeni operatörler icat etmiş ve yürürlüğe koymuşlardır. Örneğin, elma veya armut konusunda yapılması istenen tercihe karpuz demek isteyen kişi — ki muhtemelen bizim bir vatandaşımızdır—, yeni bir mantık operatörü düşünmüş ve bu yazıya konu olan 2 numaralı virüsü icat etmiştir. Böylece, normal insanlara göre mesela elma olması gereken yanıt bu defa, “evet elma ama yine de karpuz” haline gelme imkânı bulmuştur.

Böyle bir operatörün pratik hayatta bir işe yaramayacağı, bu gibi işlerle uğraşanların vakti bol yapacak işi olmayan insanlar oldukları gibi bir düşünce akla gelebilir. Gerçek ise tamamen farklıdır. Bu ve bu gibi icatlar, onları kullananlara fevkalade rahat bir yaşam sağlarlar. Bu operatörlerin bir üstünlüğü de,

kullanımlarının belirli bir meslek, yaşam kesiti gibi sınırlayıcılarla tahdit edilmemiş oluşudur. Bu denli esnek, her duruma bu kadar kolay adapte edilebilen bir başka fiziki araç icat edilmemiştir.

Örneğin, bu araçtan bilimsel alanda yararlanmak isteyen bir kişi şöyle bir sav ileri sürmek imkânına kavuşur: “Kıt kaynaklarımızın geniş ihtiyaç alanlarımıza doğru tahsis edilmesi esastır. Bu ilke bilimsel araştırmaların saptanmasında da geçerlidir. Hatta diğer alanlardan daha çok geçerlidir. Türkiye’nin öncelikli ihtiyaç alanlarında araştırma ihtiyacı dururken, bunları dikkate almayan araştırma konularına para harcanması doğru değildir. Bu en azından bilim etiği açısından yanlıştır. Ama ben yine de, bu gibi araştırmaların yapılmasını son derece yararlı buluyorum” .

Ya da, “Ezber, çocuklarımızın zihinlerini donduruyor, onların yaratıcılıklarını öldürüyor, onları başkalarına muhtaç insan durumuna getiriyor. Sakalı bıyığı ağarmış insanlar her başları sıkıştıkça kurtarıcı arıyorlar. Bütün bunların nedeni ezber denen ve kuşku duymadan belleme demek olan ve de genellikle salt belleme ile karıştırılan illettir. Ama yine de belli şeylerin ezberlenmesi yararlı hatta zorunludur. Ezber olmadan nasıl eğitim olabilir ki?”

Veya, “Sigara insan sağlığına zararlıdır, ayrıca çocuklar söylenenleri değil yapılanları taklit ederler. Onlara sigara konusunda ceza uygulayıp bir yandan da sigara içmek açıklanabilir bir olay değildir. Ama yine de zaman zaman içilebilir.”

Bu bir iki örnekten görüldüğü gibi, “evet ama yine de” mantık operatörü, yaşamı kolaylaştırıcılık yönünden eşsiz bir araçtır.

İnsanlığın ortak değeri haline gelmiş değerlere hiç itiraz etmeden, onların tam terslerini yapma imkânı tanır. Hele yalnız icat eden tarafından değil de başkaları tarafından da kullanılabilir duruma gelince, bu defa No 1 virüs (başkası yapmasın ben de yapmam) ile birlikte kullanılarak başa çıkılmaz bir güç kazanır.

Medeni toplumlar bir yandan evreni anlam yolunda keşif ve icatlar yaparlarken, diğerleri de böyle icatlar yaparlar.

Bir toplumsal iyileşme programının ilk ve vazgeçilmez adımı, zihinlerimizin bu virüslerden arındırılması olmalıdır.

NO 3- EĞİTİMİN TANDAŞIN SORUNLARINI ÇÖZMEK İÇİN YAPILIR”

İki hafta evvel en tehlikeli virüs olarak birinci sıraya koyduğumuz “başkaları yapmasın ben de yapmam”dan sonra geçen hafta sıra en az onun kadar tehlikeli olan, “evet ama yine de” virüsündeydi.

Bu hafta, virüs üreten virüslerin sonuncusuna sıra geldi. Başlıktan da görüldüğü gibi bu, hem siyasiler hem de vatandaşlar arasında yaygın kabul görmüş olan bir değer ölçüsüdür.

Değer ölçülerimizi enfekte eden virüslerin sayısı sadece üçle sınırlı olmayıp belki de yüzlercedir. Bununla beraber, bu üç tanesi en doğurgan olanlardandır. Diğerlerinin çoğu bunların kendi aralarındaki kombinezonlardır.

Doğurgan virüslerin tehlikesinin nedeni, genel kabul görmeleridir. “Siyasetin topluma hizmet olduğu, hizmetin en makbulünün de toplumun sorunlarının çözümüne ortam hazırlamak olduğu” gerçeği hafifçe çarpıtılarak bu virüs elde edilmiştir. Toplumun sorunlarının çözümüne hizmet etmek, toplumun sorunlarını çözmek olarak değişince, bu virüs ortaya çıkmıştır.

Çeşitli TV kanallarında, sokaktaki vatandaşlarla yapılan söyleşilere verilen ortak yanıtlar, komedyenlerimizin eleştirilerindeki ortak tema, gelmiş geçmiş muhalefet, hatta iktidar partilerinin mensuplarının ortak söylemleri hep aynı noktaya yöneliktir: devlet vatandaşın sorununu çözemiyor!

Devleti sistemini oluşturan ögeler içinde eleştiriye en açık kesim politikacılar olduğu için de, bu yetersizlik onların bir eksikliği olarak tanılanıyor. İşin kötüsü, politikacı da, sorunları çözenin kendi görevi olduğu ve de onları çözebilme erkinin kendisinde bulunduğu gibi inançlarla bu işi üstleniyor ve “yakınma yoluyla korunma” gibi bir yolu seçiyor.

İçlerinden birilerinin çıkıp da şunu söylemez mi?

«Ey vatandaşlar! Herkes söze demokrasi diye başlıyor. Demokrasi, insanların kendi kendilerini yönetmeleri ise, biz sizin sorunlarınızı niçin ve de nasıl çözelim? Sizlerle önce bu konularda anlaşalım. Siz kendi sorunlarınızı çözme yolunda gerekli çözüm araçlarını gerek icat, gerek geliştirme, gerekse kopya yoluyla ortaya koyamıyorsanız, çözümleri başkalarından bekliyorsanız bu demokrasi sevdasından vazgeçin. Demokrasi istiyorsanız sorun çözme becerinizi geliştirmek zorundasınız. Demokrasi aciz insanların sürüler halinde başkalarınca güdüldüğü rejimin adı değildir. Bu becerinizi geliştirme konusunda isteğiniz, enerjiniz, cesaretiniz, sağduyunuz yoksa o zaman da kaderinize katlanın.

Bu güç tercihleri yapmadan düze çıkacağınızı söyleyenler ya cahil ya yalancılardır, inanmayınız. Ben size açıkça söylüyorum: Eğer bana oy verirsiniz sizin sorunlarınızı çözmeye kalkışmayacağım. Sadece, sizin kendi geliştireceğiniz sorun çözme araçlarını kullanabilmeniz için önünüzde engeller varsa ve onlar bizler tarafından konulmuşsa onları —yine sizin çizeceğiniz hareket biçimine göre— kaldırmaya çaba harcayacağım. Haydi yolunuz açık olsun.»

Zihinsel kurgu (mind set) içindeki bu virüslerden arınmadan birinci lige geçmek mümkün değildir. Nasıl arınırsınız? sorusunun yanıtı ise basittir: önce, bunun bir sorun olduğunu içtenlikle kabul ederek.

Sıra, tehlikeli virüslerin sonuncusuna geldi: “Sana ne!”(ve onun türevi “bana ne!”). Demokrasinin başlıca dayanaklarından —belki de bir numaralısı— olan yurttaş denetimini bir anda imkânsız kılıveren bu virüsün vatani belli olmamakla birlikte, ülkemizi pek sevip yaygınlaştığı bilinmektedir.

Söylenildiği ilk anda, yapılan ve neye dayanılarak yapıldığı pek açık olmayan bir uyarının ahlaki, yasal ya da benzer bir dayanağının sorulması gibi bir çağrışım yarattıysa da hiç öyle bir zorunluluk olmadan da özgürce kullanılabilen son derece yararlı bir alettir.

Örneğin, resim çeken bir gazeteciyi coplayan polise yanlışlıkla yapılabilecek, “memur bey, sizin görevleriniz içinde resim çekmeyi önlemek de var mı?” biçimindeki bir yurttaşlık görevine karşı normal mantık kuralları içinde söylenebilecek hiç bir şey yokken, bu virüsü kullanarak güzel bir cevap verilebilir.

Ya da far ampullerini halojenlerle değiştirerek çocukluğundan beri içinde birikmiş bulunan ezilmişliğini tedavi etmeye çalışan bir sürücüye yapılabilecek “sayın sürücü bey, siz savaşa mı gidiyorsunuz?” gibi bir ikaza karşı “sana ne ulan!” şeklinde gayet anlamlı bir yanıt beklenmelidir.

Hemen her durum karşısında hiç bir güçlkle karşılaşmadan işin içinden çıkmanıza, çıkmak bir yana suçlu konumdan güçlü konuma geçmenize yarayan bir araçtır.

Bu yanıt biçimi dönerek kendisine yataklık yapacak bir eşleniğini üretmiştir: “bana ne!”..

“Bana ne”, “sana ne” gibi kullanımı rahat bir kavram değildir. Özellikle entel kesim arasında her şeye maydanoz olmak, ama işe yarar bir şey yapmamak pek makbul sayıldığı için öyle uluorta “bana ne” demek ayıp sayılır olmuştur. Bunun yerine, tamamen aynı anlama gelen, üstüne üstlük bir de alacaklı duruma gelme imkânı sağlayan, “bu memleket katiyen düzelmez”, “önce tepeden başlamalı”, dizisine ait kalıplardan bir tanesi kullanılır olmuştur.

Geçtiğimiz 3 hafta içinde ve bu yazıyla biraz şaka yollu sizlere sunduğum bu zihinsel virüslerle mücadele için ne yazık ki kestirme bir yol mevcut değildir. Tek mümkün görünen ve galiba da rasgele insan kitlelerini “ulus”a dönüştüren reçete, toplumumuzun zihinsel kurgusu içindeki tüm değer ölçülerini gözden geçirmektir.

Bunun için ne dış yardıma ve ne de devrimlere ihtiyaç vardır. Zihinsel kurgu (mind set) içinde yer alan bu değer ölçülerinin ne denli üretken birer melanet kaynağı olduğunu kabul edenlerin yılmadan, içgüleriyle kazacakları kuyulara ihtiyaç vardır. Büyük medeniyetler hep bu türlü kurulmuşlar, yıkılanlar da kestirme yollar ararlarken yok olmuşlardır.

Yarın sabahtan itibaren bu toplumsal ayıplar çevresinde duyarlık yaratmak üzere, tek başımıza ya da gruplar halinde, yaratıcı fikirlere dayalı çözümler üretmeye başlayabilir miyiz? (1995)

AZİZ NESİN HAKLIYDI!

Karayollarındaki vahşet —ki kaza vs. demek doğru değildir— karşısında hemen herkes acz beyan ediyor. “Her türlü yasayı çıkardık, cezaları ağırlaştırdık, ama kazalara engel olamıyoruz” yakınması, hemen her ilgili ve yetkilinin ağzındadır.

Bu vahşetle ilgili yalın gerçekler şunlardır:

(1) İnsanlarımızın —pek büyük çoğunluğu— kıt kaynakları kullanma saygısına sahip değildir ve ilkel bir bencillikle birbirinin haklarını çiğnemektedir. Yollar da —özellikle yoğun trafik halinde— bir kıt kaynak olduğu için, bu “saygısızlığa dayalı hak çiğneme” olgusu sık sık, yaralanma veya ölümlerle sonuçlanan “fiziki saldırı”lara dönüşmektedir.

(2) Sorunları “anlama” ve buna göre “çözümler geliştirme” durumunda olanlar, ancak basit, somut ve birinci dereceden sorunları kavrayabilmektedirler. Daha da kötüsü, tek doğrudu düşünce biçimleri nedeniyle ortak akla da kapalıdırlar.

Uzun süre boyunca üremiş bulunan ikinci, üçüncü, ilh. dereceden sorunlar ise ancak, adına “sorun kimyası” denebilecek bir yaklaşımla anlaşılabilir.

(3) Çok sayıda kurlsız sürücünün hatalarının, sayıca az, nitelikçe yetersiz, hem de işini doğru yapma imkânına, bir ölçüde de hevesine sahip olmayan trafik polisince düzeltilmesi gibi imkânsız bir çözümde ısrar edilmektedir.

Halbuki, yaygın kural ihlalleri trafikteki vahşetin bir numaralı nedenidir ve bunu önlemenin en etkin yollarından biri yaygın bir şikâyet sistemi’dir.

Alo 154 gibi gayri ciddi, şikâyet takibinin mümkün olmadığı bir göstermelik önlem yerine, doğrudan vatandaş inisiyatifine dayalı, gerektiğinde şikâyeti ciddiye almayan kamu görevlisi hakkında suç duyurusu yapıp dava açabilecek imkânlarla sahip bir girişim gerekmektedir.

(4) Kural ihlalleri o denli yaygındır ki çoğu kimse için bu doğal hale gelmiştir. Kural ihlallerini bir “toplumsal ayıp” haline getirmek için “sorumlu sürücü” sistemi denebilecek ve “tek yanlı olarak kurallara uyma taahhüdü” demek olan bir sistemi, vatandaşlar olarak örgütleyebilmeliyiz.

(5) Trafik vahşeti olaylarında hukuk sisteminin işletilmesini sağlamak ve bu yolla caydırıcılık sağlamak durumunda olanların büyük çoğunluğu, olayların neredeyse tamamının trafik kazası tanımına girmediğini idrak edememektedir.

Bu olayların ya taammüden adam öldürme girişimi, ya ruhsal sağlığı bozuk kişilerin araç kullanması ya da basit mekanik ve fizik bilgisinden yoksul cahil insanların eylemleri olduğu yargısına varamamakta, sürekli olarak yasaların yetersizliğinden yakınmaktadırlar.

Bu basit gerçekleri göremeyip, önlem olarak yol kenarına suntuadan kesilme polis otosu maketi koyup, üzerine de firfırlı lamba takarak bunu etkinleştirmek (!) gibi zavallılıklarla vakit geçirmek yerine;

- “Yurttaş şikâyet sistemi”ni ve
- “Tek yanlı taahhütler yoluyla kuralsızlığın bir toplumsal ayıp haline getirilmesi”ni gerçekleştirebilmeliyiz.

Bunların nasıl gerçekleştirilebilecekleri hakkında onlarca soru üretilebilir ya da uygulanmaları sırasında doğabilecek kimi sorunlar öne sürülebilir.

Burada mesele, yukarıdaki 5 noktada tereddüt olup olmadığıdır. Bunlar üzerinde görüş birliğine varıldığında, her sorun için önlemler geliştirilebilir.

“Kuralları çiğneyenler” kadar cesarete sahip olamayan “kural çiğnemeyenler”in, bu vahşet içinde “çiğnenmeleri” pek kayıp sayılmamalıdır. (1996)

KIRMIZI PLAKA VE FIRFIRLI MAVİ LAMBA!

Kırmızı plaka deyip hafife almayın çeşit çeşidi var. Pirinç çerçeveli kırmızı zemin üzerine yine pirinç rakamlısı, beyaz zemin üzerinde kırmızı çerçeveli ve rakamlısı, birincisi gibi olup da rakamların yanında TBMM yazanı, ikincisi gibi olup da başka harfler de bulunanı vs. vs...

Bunların hepsine kırmızı plaka denmesine rağmen hepsinin prestij puanı aynı değildir. Zemin ne kadar kırmızı, rakamlar ne kadar pirinç ise aracın içinde (sağ arkada) oturan da o denli prestijlidir.

Bu prestij araç içindeki diğerlerine de (sol arkada okula giden çocuğu, sol öndeki şoföre ve sağ öndeki korunmaya da—yanlışlıkla koruma deniyor.) bulaşır.

Hatta hanımların misafir günlerinde oturuş sırası, oturanın eşinin plakasının kırmızı ve pirinç içeriğine göre olur. Hal hatır sorarken önce bol kırmızılı ve pirinçli hanım, daha az kırmızılı ve pirinçsiz hanıma babacan, pardon anacan, tavırla hitap eder. Tersiy ayıptır.

Kırmızı ile pirinç'in çok sayıda kombinezonunu yapmak mümkün olmadığı ve prestij sıralamasına girmek isteyenlerin sayısı da çok olduğundan, şoförlerimizin yaratıcı zekâsı yeni bir çare geliştirmiştir.

Fırfırlı mavi lamba!. Hatta denebilir ki fırfırlı mavi lamba, kırmızı plakadan daha etkilidir. Çünkü fırfırlı mavi lambalı aracın içinde ne olduğu belli değildir. Dükkandan fırfırlı mavi lamba alıp aracına takan bir uyanık olabileceği gibi, büyük ama tanınmak istenmeyen bir büyük insan da olabilir.

Ayrıca kırmızı plaka'nın trafikte görüş sahası dışında bir etkisi olmazken, fırfırlı mavi lambalı aracın “ne olur ne olmaz başıma iş açmayayım” gerekçesiyle etkisi büyüktür.

Fırfırlı mavi lamba taşımanın bir sonucu, polis vs.nin çevirip, niçin fırfırlı mavi lamba taşıdığını sorması ihtimalidir.

Bir uyanık kişi bunun çaresini bulmuş; ihtiyacı olanlara hemen iletirim.

Böyle bir soruyu sorana işaret parmağını “yaklaş, beriye gel, kulağımı uzat” anlamında oynatıp kulağına “öğrenmemen senin için daha iyi olur!” deniliyor.

Kırmızı plaka ve fırfırlı mavi lamba konusunun giderek yaygınlaşması, aile bütünlükleri başta olmak üzere birçok sosyal ve teknik sorunu da beraberinde getirmiştir.

Yeni evlilerin bile beyaz zemin üzerine kırmızıyla MUTLUYUZ yazdırması, müsteşar ve rektör aileleri arasında bir huzursuzluğa yol açabilir.

Bence trafik yasasına bir madde ilave ederek, olur olmaz kişilerin kırmızı plaka ve fırfırlı mavi lamba takması yasaklanmalı ve aracın ruhsatına da bunları takıp takamayacağı işlenmeli. Böylece toplumumuzun aile bütünlüğü korunmuş olacaktır. (1997)

TRAFİK CANAVARININ TAM ŞEKLİ!

Gazetelerin pazar eklerinde ya da çocuk dergilerinde rastlanan, “noktaları birleştirin bakalım ne çıkacak?” türünden bulmacaları bilirsiniz. Bir sürü karışık noktayı, numara sırasına göre birleştirdikçe, baştan hiç tahmin edilemeyecek şekiller ortaya çıkar. Tek yapılması gereken, sırayı şaşırmadan, sıkılıp bırakmadan noktaları birleştirmektir.

İşte bu yöntemle, yıllardır yüzbinlerce insanımızı öldüren, milyonlarca insanımızı sakat bırakan, onca mal kaybına yol açan “trafik canavarı”nın tam şeklini çıkarmak mümkün olmaktadır. Her

ne kadar yol boylarındaki panolarda canavarın resimleri yer alıyorsa da, bu resimlerin söylenilere dayalı birer tasvir olduğu, canavarın gerçek şeklini yansıtmadığı unutulmamalıdır. Bu yeni yöntemle ise neredeyse aslına tam uygun bir görüntü elde edilebilecektir.

Yıllardır canavar diye bir şeyin olmadığını ve de olamayacağını iddia eden her kim varsa, bu şekli çerçevelenip evlerine asmaları, bir daha da diğer canavarlar (enflasyon, terör, gönüllü bağış, medya, kollu canavar ve diğerleri) için ileri geri konuşmalarını tavsiye olunur.

Şimdi tek yapacağımız, aşağıdaki sayılara karşı gelen noktaları sırayla —bu çok önemlidir, lütfen sıra atlamayınız— birleştirmekten ibarettir. İşte size canavarın gerçek şeklini oluşturan noktalar:

1. Yollarda meydana geldiği ve taraflardan biri daima bir araç olduğu için, olaylara “trafik kazası” adını vermekte bir sakınca görmeyen, kaza ile cinayet arasında fark gözetmeyen herkes,
2. Okullarda, nedenini bilmediği binlerce kalıbı kafalara sokmayı eğitim sanan, bunu yıllarca yapmakla övünen, ama yaşam için gereken en basit fizik kurallarının öğrenilmesini sağlayamayan öğretmenler,
3. Eğitimle ilgisi olmayan bu beyhude işe kafa yormayan ya da yoramayan ama illa ki eğitimi yönlendirme iddiası taşıyan bürokrat ve politikacılar,
4. Saygının çeşitli türleri olup bunların hepsinin de aynı kökten türediğinin, bunlardan birinin de trafikte araç kullanılırken ortaya çıkan “başkalarının mal ve canına saygı” göstermek olduğunun farkında olmayan yaratıklar,
5. Bu yaratıklarla başa çıkabilmenin dünyada bilinen en etkin yolunun, herkesin gördüğü eğrilikleri şikâyet etmesi ve şikâyetinin sonuçlarını izlemesi olduğunun farkında olmayan trafik ilgilileri,

6. Şikâyet etmenin kabadayılığa yakışmadığını savunan, ama gerçekte bunu korktuğu için yapamayan ve demokrasiye layık olmayanlar,

7. Aracının camına çeşitli kuruluşların amblemlerini yapıştırıp bunları başkalarının haklarını çiğnemek için kullananlar,

8. Trafikle ilgili örgüt kurup, bunu polislerle içli dışlı olmak için kullanan sahtekârlar,

9. Karayollarını işaretlemeyen, taşeronlarına güvenlik önlemi aldırılmayan TCK ilgilileri,

10. Sürücü hatalarının trafik teröründeki payının farkında olmayıp hâlâ kavşak tasarımlarıyla açıklamaya çalışan üniversitelerde çalışanlar,

11. Bu ve benzeri sorunların, mutlaka bir kurtarıcı tarafından çözülmesini bekleye bekleye ömür dolduranlar,

12. Kendisinin bir hiç olduğunu, bu dünyaya güdülmek üzere geldiğini sananlar,

13. Bu işlere ayıracak zamanı olmayan, zamanını sadece para kazanmak için harcayıp, kazandığı parasını tekrar para kazanmaya harcayanlar,

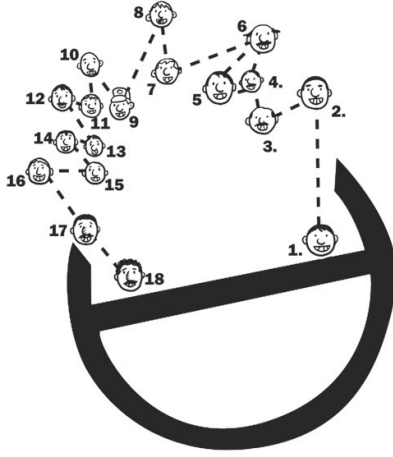
14. Bu konuda yapılan uyarıları kulak arkasına atanlar,

15. Hurda araçlara rüşvet karşılığında sağlam raporu verenler, bunları görüp bir şey demeyen polisler, bu polisleri bilip sesini çıkarmayan amirler,

16. Sorunları anlama ve buna göre çözüm geliştirme durumunda olup da “sorun çözme aletleri çantası” bomboş olanlar,

17. Bilimsel, ticari, yönetsel vs. tafirasından yanına yanaşılmayan, koca dağlara doğurta doğurta fare doğurtan, “trafik sorunları çözülmelidir” cinsinden incileri, soruna katkı diye ortaya atanlar,

18. Değerlerimiz içinde bulunan, “başkası yapmasın ben de yapmam”, “sana ne” gibi virüslerin yok edilmeden de sorunun çözüleceğini uman saflar.

Bunlar, canavarın resminin ana çizgilerini ortaya çıkarmaya yeterlidir. Ana şekil bir defa belirdi mi sonrası kolaydır. İçini doldurmak için daha onlarca nokta bulunabilir.

Şimdi bir de canavarın gözünün bulunduğu noktanın işaretlenmesi gerekir. Ondan sonra şekil eksiksiz tamamdır: “Bir sorunu, bütünlüğünü kaybetmeden bileşenleriyle göremeyen, ama görmek zorunda olanlar”. (1995)

TRAFİK KAZALARI SANILDIĞI KADAR ÇOK DEĞİLDİR!

Her yıl bir savaşta kaybedilebilecek kadar insanımızı trafik kazalarında yitirdiğimiz sürekli söylenir durur. Gerçekten böyle midir diye şimdiye kadar hiç kuşkulanmamıştım. Ta ki, geçenlerde iki kaza (!) haberini duyana kadar.

Birisinde, araçların çarpışması nedeniyle içinde sıkışan ama ölmeyip yaralanan bir kişiyi, araçtan zorla çekerek çıkarmak isteyen kişiler göz göre göre “öldürdüler”.

İkincisi ise, 20 saat otobüs kullanıp sabaha karşı dayanamayıp uyuşakalan bir şoför, otobüsü şarampole devirip 26 kişiyi “öldürdü”.

“Karayolu”, “araç” ve benzeri anahtar sözcüklerle bir araya gelince hemen “trafik kazası” olarak adlandırılıveren olayların çok büyük bir yüzdesinin ne trafik ile, ne de kaza ile bir ilgisi vardır.

Gerçek trafik kazalarının önlenmesi için öncelikle trafik kazasının ne olup ne olmadığına iyi tanımlanması, sonra da eğer diğer kaynaklı ölümler de önlenmek isteniliyorsa onların da ait oldukları kategoriler içinde incelenerek “kaynak nedenleri”nin bulunmaları gerekir.

Kaza, kişinin elinde olmayan nedenlerle karşılaştığı ve evvelden bilinmeyecek kötü olaylar’a denmelidir. Buna göre, sonucu herkesçe bilinen bir eylemi, bilgisizlikten, duyarsızlıktan, saygısızlıktan ya da topluma karşı duyduğu nefretten dolayı belki yüzüncü defa tekrarlayan bir kişinin başına gelen olgu “kaza” olamaz.

Bu türlü olaylarda yaşamını yitiren kişilerden ise bir bölümü gerçek kaza kurbanları olup diğerleri de kazaen değil intihar ederek ölmüş sayılmalıdır. Örneğin, traktörünün römorkuna ve çamurlukları üzerine yüklediği kişileri götüren bir sürücünün yol açtığı olay kesinlikle kaza değildir. Ayrıca, römork ve çamurluk üzerinde seyahat edenler de intihar ederek ölmüş sayılmalıdır. Ancak yine de, bu türlü intiharı, “bilerek, isteyerek kendi hayatına son verme eylemi” olarak tanımlanabilecek diğer intihardan ayırabilmek için başka bir ad bulunması doğru olacaktır.

Buna göre mesela, bir sinek yutup, sonra da onu öldürmek için sinek ilacı içerek ölen bir kişinin “bilgisizlik nedeniyle kendi ölümüne neden olmak” ya da “bana bi’şi olmaz çünkü bugüne kadar bi’şi olmadı” diyen bir kişinin alkollü araç kullanarak ölmesi” olgularına ayrı bir ad verilmelidir.

Bu yaklaşımın, bir laf cambazlığından öte bir yararı var mıdır? Evet vardır. Birincisi, trafik kazalarında çok az kişinin öldüğü,

buna karşın başka nedenlerle olan olayların çoğunluğu oluşturduğu gerçeği anlaşılmış olur.

Bunun sonunda, bu toplu ölümlerin nedeninin trafik olduğu sanısıyla trafik kanununa ümit bağlamaktan vazgeçer, insanlarımızın daha zeki ve bilgili olmadan ölmekten kurtulamayacakları basit gerçeğini kavramış oluruz.

Bilim, şeyleri sınıflandırıp onları adlandırarak başlar. Biz de bu toplu ölümler olgusuna bilim yaklaşımıyla bakmalıyız. Böyle yaklaşınca ilk soru, “ölümlerin nedenleri nelerdir?” sorusu olacaktır.

Ölümleri sınıflamaya başlayınca belki şöyle gruplamalar ortaya çıkacaktır:

Grup1- Basit fizik ve mekanik bilmemek (bununla, Newton fiziği vs. gibi karışık konular değil, enerjinin sakınımı vs. gibi basit günlük bilgiler kastediliyor)

Grup 2- Saygısızlık

Grup 3- Hayatta bir amacı olmamak

Grup4- Ruhsal sağlık bozukluğu (kendinden veya toplumdan nefret bunun alt grubudur)

Grup 5- Fiziki sağlık bozukluğu

Grup 6- Bedenini tanımamak

Grup 7- Gerçek kazalar (üretim hatası, kalp krizi, yol göçmesi, yıldırım veya göktaşı düşmesi; yukarıdaki 6 grup ölümü seçmiş olanların “ben gidiyorum ama yalnız gitmeyeyim” tercihleri sonunda doğan olaylar)

Bu şekilde gruplanınca, göreceksiniz ne kadar az insan trafik kazalarında ölüyor.

Onun için; trafikle uğraşmayı bırakalım, bunları sınıflandırmaya, sonra da onların, daha onlarca belanın nedenleri olduğu gerçeğini kavramaya bakalım. Bilgi toplumu biraz da bu bakış değil midir? (1994)

TRAFİK TERÖRÜNÜ NİÇİN DURDURAMIYORUZ?

Her gün yavaş yavaş ve sinsi varlığımızı kemiren ve diğer terör türlerinden sadece yöntem farkı bulunan trafik terörü konusunda, bu ülkeyi yönetmek durumunda bulunan kişilere kamuoyu önünde şunları tekrar duyurmak istiyorum:

‘Kaza’, elde olmayan nedenlerle meydana gelen olaylara denebilir. İnsanlarımızın katline neden olan bu olaylar birer kaza değil, nedenlerinin hemen hepsi önlenebilir olan birer terör olayı’dırlar.

Trafik terörü'nün önlenemeyişinin, ayrıca giderek de artışının başlıca nedeni, bu terörün kaynaklarını kurutmaya yönelik bir “program”ın tanımlanıp uygulanamayışdır. Bu kaynaklar şunlardır:

a. Trafik gibi, çok sayıda kuruluşu ilgilendiren bir konunun tüm yönleriyle yönetimini sağlayan bir kamu otoritesi **yoktur**. Bu yönetim, sokaklardaki ya da masa başına oturtulmuş trafik polislerinin yapmaya çalıştıkları işlev olmayıp, eğitimi, denetimi, işaretlemesi ve bunların sürekli olarak yenilenmesiyle bir bütündür ve bu bütünün sorumlusu ise **yoktur**.

Bunun çaresi, çok küçük kadrolu (azami 10 kişi) bir TRAFİK YÖNETİMİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ kurmak ve ilgili kuruluşlar arasındaki üst koordinasyonu kurmak üzere bir Devlet Bakanlığına

TRAFİK KAZALARINDA ÖLÜM NEDENLERİ

Basit mekanik ve fizik bilmemek

Saygısızlık

Hayatta amacı olmamak

Ruhsal sağlık bozukluğu

Fiziki sağlık bozukluğu

Bedenini tanımamak

Gerçek kaza nedeni

bağlamaktır.

b. Kendisini trafik işlerinde yetkili sayanlar, i ş a r e t l e m e' nin önemini anlamamışlardır. Yol çizgilerinin —çoğunlukla— bulunmayışı, yol tamiratlarının işaretlemeye gerek duyulmadan —çoğunlukla— yapılması, bu anlamamışlığın somut iki göstergesidir.

Bunun çaresi, Dünyanın en ucuz işlerinden birisi olan işaretleme yapmak, bozulunca yeniden yapmak ve yeniden yapmaktır.

c. Trafik denetimleri yetersizdir. Cezalar caydırıcı değildir. Cezalar uygulanmamakta, uygulananlar ise **pazarlık**'la saptanmaktadır. Bu durumun şikâyet edilebileceği bir yer olmadığı için de, tek başına cezaların artırılması pazarlık ortamının daha da gelişmesine neden olmaktadır.

Bunun çaresi, vatandaşların katkılarından yararlanmak, bir TRAFİK ŞİKÂYET SİSTEMİ kurmak ve rüşvet isteyen görevlinin işine anında son verebilmektir. Bunun yöntemini bulmak zorundasınız. Buna paralel olarak, Trafik Yasası'nın acilen değiştirilerek, alkollü araç kullanımı, tehlikeli araç kullanımı, bakımsız araç kullanımı gibi eğilimleri k e s i n l i k l e caydıracak önlemler alınmalıdır.

Halen “154-Alo Trafik” adını taşıyan uygulamanın, burada işaret edilen sistemle yalnız isim benzerliği bulunduğunu görmek ve ciddi bir sistem kurmak gerekir.

d. Trafik polisleri çekinmeden görev yapamamaktadır. Kendisini politikacı, basın mensubu ya da emniyet görevlisi olarak tanıtan büyük bir kesim, polislerin yansız ve çekinmeden görev yapmalarını önlemekte, üst merciler de bu duruma göz yummaktadır.

Bunun çaresi, Cumhurbaşkanı'ndan en sade vatandaşa kadar herkesin trafik kurallarına tam uymaları için trafik polislerinin tam yetkili kılınmaları, olası mağduriyetlere karşı korunmaları ve

polislerin de bu yetkileri küstahça kullanmalarını engelleyecek bilgi-beceri ve davranışlarla donatılmalarıdır.

Ayrıca, hemen her araçta bulunan ve yerli yersiz kullanılan “basın”, “polis”, “meclis” vs. amblemleri taşıyan çoğu uyduruk belgeler tümüyle geçersiz ilan edilmelidir.

e. Karayolları (TCK) teşkilatı, giderek büyüyen yol ağının bakımını, işaretlemesini ve denetimini yapabilecek durumda değildir ve bunun bilincinde olduğunu gösteren bir belirti de yoktur. Ayrıca, iş yaptırdığı taşeronları da yol güvenliği konusunda kayıtsızdır. Taşeronların önlem almadan çalıştıkları ve bundan doğan kazalara (teröre) karşı TCK'nın kayıtsız kaldığı da bir gerçektir.

Bunun çaresi ise bu kuruluşun daha sorumlu kılınması yolunda önlem alınmasıdır.

Bunlar, çoğu kimse tarafından bilinen noktalardır. Pekiyi, o halde niçin yerine getirilemiyor? İnanılmayabilinir ama, nedeni, bu işten sorumlu olanların bu konuyu polisiye bir iş olarak görmeleri, diğer noktaları önemsememeleridir. (1996)

İŞ DÜNYASI

TEKNOLOJİ TRANSFERİ

Edward De Bono'nun “Sözcüklerin Gücü” adlı kitabına benzer bir kitabın Türkçe’sini yazacak kişinin, kimsenin şüphesi olmasın, ileride heykeli dikilecektir.

Herkesin, kullandığı sözcüklere kendinin anlam yüklediği ülkemizde, yaklaşık 60 milyon ayrı dil kullanılmaktadır. Herkes, aynı sözcüklerle aynı şeyleri kastedtiğini zannettiğinden dolayı da, kimse kimseden şüphelenmemekte, ama anlaşmazlıkların nedeni de bir türlü anlaşılmamaktadır.

Bir anlamda ulusal kültürün de “ortak anlayışlara sahip olma” demek olduğu düşünülürse, bu sorunun, ulusal bütünlük sorunlarımızı da dahil birçok önemli sonuca yol açtığı hayretle görülecektir.

Genel olarak kavram tanımsızlığı denebilecek bu olgunun içinde bir de, kavramlara, dünyaca kabul edilmiş karşılıklarından farklı anlamlar yüklenmesi olarak adlandırılabilir, ayrı bir sorunumuz vardır. Örneğin, her yerde aynı uzunlukta anlaşılabilir 1 metrenin daha uzun ya da daha kısa kabul edilmesi nasıl ki içinden çıkılmaz sorunlar yaratırsa, kavramlara da genel kabulün dışında anlamlar yüklenmesi böyle açmazlara neden olmaktadır.

Buna somut örneklerden birisi de Teknoloji Transferi kavramıdır. Bu kavramın genel kabul görmüş anlamı, “bir sektör için geliştirilen bir teknolojinin, bir başka sektörde de kullanılmak üzere aynen ya da değişikliğe uğratılarak aktarılması”dır.

Örneğin, uzay araçlarındaki çekimsiz ortamlarda kullanılmak üzere geliştirilmiş tükenmez kalem teknolojisinin sualtı çalışmalarında kullanılabilir şekilde dönüştürülmesi, bir teknoloji transferi’dir. Ya da, metalleri kesmek üzere geliştirilen lazer kesme teknolojisinin tıpta ameliyatlara için kullanımı da yine bir teknoloji transferi’dir. Örnekler çoğaltılabilir.

Ama, bir ülkede bir amaçla geliştirilmiş bir teknolojinin, çalarak, bilgilere erişerek ya da geliştirene para ödeyerek bir başka ülkeye getirilmesi, teknoloji transferi değildir. Bu işleme herhangi bir ad verilebilir ama, teknoloji transferi kavramının kabul görmüş

anlamını deforme edeceği, insanları yanıltacağı için teknoloji transferi denilemez.

Ülkemizde bu kavram bir öğünme aracı olarak kullanılmaktadır. Teknoloji üretimi için hiçbir çaba sarf etmeyen bir kuruluş, para ödeyerek kullanım hakkını aldığı teknolojiyi ülkeye getirdiğinde, bunun bir işe yarayacağını, kuruluşuna bir rekabet gücü kazandıracağını sanmaktadır.

Bunun böyle olmadığını gördüğünde de, kurtuluşu gümrük korumasında aramaktadır. Teknolojiyi satan ülke kuruluşu ise lisans, know-how vs. gibi bir ad altında zaten kârını aldığı için, bu gümrük korumasına bakıp kıs kıs gülmektedir.

AT ile gümrük birliği konusunda ortalığın toz duman olduğu günümüzde, her üretim yerinin kapısına şu sözün yazılmasını öneririm: “Teknoloji, ancak üretildiği takdirde onu üretene bir rekabet gücü sağlar”. Ayrıca, sabah işe gelişlerde ve akşam eve gidişlerde birer defa yüksek sesle bu sözün tekrarında da büyük yarar olabilir! (1992)

BULUŞÇULUK, DEMOKRASİ VE YENİ KÖLELİK!

Üçüncü binyıl'ın dünyasında belirleyici tek gücün ‘buluşçuluk’ olacağı artık iyiden iyiye ortaya çıktı. Aslında ‘ortaya çıktı’ demek pek doğru değil, bu gerçeği dünyada daha çok insan anladı demek daha doğru!

İsveç'i bir buzlu çöl ülkesi olmaktan, 100 yıl içinde endüstri ötesi bir topluma dönüştüren nedenin, 49 adet önemli buluş olduğu 1986'da yapılan bir doktora çalışmasıyla doğrulandı.

Bu yüzyılın başlarında birer avuç pirince talim eden Japonya, G.Kore, Taiwan, Singapur ve Hong Kong'u bugün birer ekonomik güç haline getiren nedenin de yine aynı ve buluşçuluk özelliği olduğunu anlayanlar arttı.

Çin'in, buluşçuluğun önemini kavrayıp ilk Patent Kütüphanesi'ni satın almasından hemen sonra başlayıp bugün sürmekte olan Patent Korsanlığı kavgası, bu ülkenin de uyandığını gösteriyor. Tarihin eski ve güçlü kültürüne sahip bu 1,5 milyar insanın buluşçuluğa yönlendirildiği bir an için hayal edilirse, bu akımın dışında kalan toplumların gelecekteki perişanlığı şimdiden açıkça görülebilir.

Günümüz dünyası artık net olarak ikiye ayrılmaktadır: Buluşçuluk yoluyla kendi kaderlerine —ve buluşçuluğun bilincine varamamış toplumların kaderlerine— hükmedenler ile, buluşların estirdiği rüzgârlara kapılıp oradan oraya sürüklenenler!

Demokrasi, toplumların kendi kararlarını kendilerinin verdiği, o kararların olumlu ve olumsuz sonuçlarına rıza gösterdiği bir yönetim biçimi olduğuna göre, bu sürüklenen toplumların herhangi bir şikâyete hakları yoktur. Ayrıca, bu global oyunun oynanabilmesi için de, daima sürüklenenlere ihtiyaç vardır. Onlar olmaksızın, yeni buluş ürünlerini satın alıp onlarla övünecek toplumlar olamazdı. Bunlar günümüz dünyasının “yeni köleleri”dir. Demokrasi de, kendine köleliği seçen toplumlar için bir bumerang görevi görmektedir.

Buluşun önemini anlamayan, anlamadığı gibi onu her gördüğü yerde ezmeye çalışan insanların çoğunlukta ve genellikle de güç sahibi olduğu toplumumuzda, gündemi işgal eden incir çekirdeğini dolduramaz tartışmaları gördükçe, insan niçin buna müstahak kılındığımızı düşünmeden edemiyor... (1997)

NİHAYET BİLİM DÜNYASINI SARSACAK KEŞFİ YAPTIK!

Antoine-Laurent Lavoisier (1743-94), yaklaşık 200 yıl önce, kendi adıyla anılacak olan ünlü yasasını ortaya koyuyordu: “*Her operasyon veya tepkimede, önceki ve sonraki madde miktarı eşittir. Sadece, değişim ya da dönüşüm vardır.*”..

Gerçekte ise bu yeni bir keşif değildi. En az 2000 yıl önce tek tanrılı dinler tarafından da, bir şeyin yoktan var edilemeyeceği, bunun ancak Tanrıya mahsus olduğu kesin bir dille belirtiliyordu. Lavoisier, bunu deneysel olarak göstermiş, böylece bilim bu dogmayı kendi ilkelerine göre sınıyıp kabul etmişti.

Ama, bunun böyle olmadığını savunanlar da vardı. Simya denen dal, tam olarak “yoktan var etmek” ile değil ama, benzer bir işle uğraşıyordu. Herhangi bir maddenin altın’a dönüştürülebileceğini savunan simyacılar, modern kimyaya belki de zemin hazırlıyorlardı. Ne yazık ki, modern bilimin çarkları, bu gayretli insanların büyük bir bölümünü ezip geçti.

Simyacılar tamamen yok oldu sanıladursun, onlardan bir avuç idealist, değişik toplumlar içinde, değişik meslekler altında çabalarını sürdürüyor, bir gün gelip “yoktan var etmenin sırrı”na ereceklerini düşünüyorlardı.

Acımasız bilim, onların hiç bir şekilde kendilerini afişe etmelerine, çalışmalarını toplumla paylaşmalarına izin vermiyordu. Bu yüzden de simyacılar, kimsenin aklına gelmeyecek meslekler edinerek yaşamlarını ve bu kutsal çabalarını sürdürmek zorundaydılar.

Her yerden kovalanan, hiç bir yerde kendilerine yaşam fırsatı verilmeyen bu kişiler, nihayet kendilerine kucak açan, sevecen ve “temiz” insanlardan oluşan bir vatana, bizim sayemizde kavuşmuşlar, burada ekonomist, bankacı, mühendis gibi saygın mesleklerin kisvesi altında icra-i sanat etmişlerdir.

Şimdi, 2000 li yılların rüyaları yavaş yavaş gerçekleşmekte, **“yoktan var olmaz, var olan ise yok olmaz”** diyenler utanmaktadırlar.

Yakın bir geçmişte, “biz hiç bir vatandaşımızı enflasyona ezdirmeyeceğiz” derken, bu müthiş keşfin ilk sinyalleri veriliyordu. Enflasyon var oldukça bunu birilerinin taşınması gerekeceği dogması yıkılıyor, kimsenin taşınmasına ihtiyaç olmayan bir enflasyon tanımlanmış oluyordu.

Günler geçip, bu vatanın “temiz” insanlarından herhangi bir itiraz gelmeyince, bu defa “yeni simya” denebilecek bu dalın daha somut ürünlerinin pazara sürülebilmesine sıra gelmiş oldu.

Geçtiğimiz günlerde, “esnek limitli kredi kartı” adıyla pazara çıkan bu “yeni simya” ürünü, ay sonunu getiremeyen milyonlarca insana bir müjde olarak patlatılıyordu: “Artık özgürsünüz, ay sonu param bitti diye üzülmeyin, kredi kartınızın limiti dolduysa esnetiriz, böylece sorun da çözülmüş olur”

Her toplumda bozguncu insanlar çıkacak, toplumun önünü tıkamaya çalışacaklardır. Esnek limitli kredi kartı buluşunu, halkımızın, açlığını yüzlerce yıldır duyumsadığı “bilime katkı” olarak değerlendirmek yerine, “peki bunu gelecek ay kim

ödeyecek” gibisinden sevimsiz sorular sorarak değersizleştirmeye çalışanlar da çıkabilecektir.

Ama üzülmeyiniz, bizim “temiz” insanlarımız böyle sorulara aldırmayacak kadar temizdir. (2000)

TÜRKİYE'DE ÜNİVERSİTE, BİLİM VE TEKNOLOJİ POLİTİKALARI

1-2 Aralık '95 tarihleri arasında toplanan 2. Üniversite Kurultayı'nda ele alınan konulardan biri de, “Türkiye'de Üniversite, Bilim ve Teknoloji Politikaları” idi.

Bu başlıktan yola çıkarak bazı tahliller yapmak ve bu tahlillerin belirleyeceği platform üzerine de bazı öneriler geliştirmek mümkündür.

Cumhuriyet'in kurulduğu dönemden bugüne kadar üniversite, bilim, teknoloji konularında izlenen politikalar şu çerçeveye yerleştirilebilir:

- Üniversiteler devlet eliyle kurulur.
- Üniversitelerde eğitim, devletçe koordine edilir ve buralarda devletin resmi ideolojisine sahip insanlar yetiştirilir.
- Bilim, üniversitelerde ya da devletin bilim kuruluşlarında yapılır.
- Sanayi ihtiyacı olan ya da ihtiyaç duyulmasa da yönelmesi gereken teknolojiler, devlet tarafından belirlenir ve de geliştirilir.
- Bu teknolojilerin hayata geçirilmesi devlet eliyle teşvik edilir.

Bugüne kadar üniversite, bilim ve teknoloji üzerine yazılıp söylenenlerin çoğunluğu ise —hepsi dememek için—, bu çerçeveye içindeki söylemin ne denli uygulanabildiğinin bir eleştirisi olagelmıştır:

- Bu çerçeve içindeki söylem, tam olarak niçin hayata geçirilememiştir?
- Devlet, bu söylemini maddi olarak niçin yeterince desteklememiştir?
- Bundan sonra bu söylemi tam uygulamak için devlet ne yapmalıdır?
- Devlet, bu söylem çerçevesinde ne gibi başarılar elde etmiştir?

Bunlar, konu üzerinde harcanan fikrî mesainin %95'ini oluşturmaktadır. Bu çerçeve içindeki söylemin gerekçesi de şu olmuştur:

“İnsanlarımız cahildir. Onların eğitilmeleri gerekir. Ama bunu devlet tek elden yapmazsa karışıklık doğar ve devleti yıkmak isteyen akımlar doğar. Devlet kutsaldır ve yıkılmamalıdır. Gerekirse insanlar devlet için feda edilmelidir. İnsanlar, devleti için kendini feda etmesi gerektiği konusunda devlet tarafından indoktrine edilmelidir...”

Bu yaklaşım ve gerekçelerinin geçmiş koşulları altındaki geçerliğini bugün tartışmak yerine, günümüzün koşulları altındaki geçerliğini gözden geçirmek daha doğrudur.

Ayrıca, hiç bir toplumsal sistemin verimliliği sıfır olamayacağına göre, üniversite, bilim ve teknoloji sistemi de bazı yararlı sonuçlar üretmiş, hiç denemeyecek bir yetişmiş insan potansiyeli üretmiştir.

Şimdi artık yeni bir rota çizmek zamanı gelmiştir. Önemli olan, bu yeni rotanın çiziminde geleneksel bakış açılarının yarattığı bağımlılıktan kurtulabilmektir.

Parçalanmış bir imparatorluktan sonra bir bağımsızlık savaşı veren toplum, o günün koşullarının belki de kaçınılmaz sonucu olarak militer bir yapıya sahipti. Daha sonra paramiliter bir yapıya dönüşen rejim, 1950'lerden bu yana demokrasiye geçiş sancılarını yaşıyor. '50 li yıllarda “çoğunlukçu demokrasi”yi hedef edinen

toplumumuz, bugün “çoğulcu demokrasi”ye dönüşüm sıkıntıları içindedir.

Demokrasinin bu yeni türü, kanun ya da emirle kurulamaz. Bunu kuracak olan, toplum kurumlarının iç yapıları ve dahası kurumlar arası yapılanmadır.

Üniversiteler, devlet eliyle kontrol edilerek kalitelerini koruyamazlar. Üniversite kurumu, ne kadar öğrenci alacağına, bunlara ne düzeyde eğitim ve araştırma imkânları sağlayacağına, bu işleri hangi kaynaklardan finanse edeceğine, kendisi karar vermelidir.

Üniversiteler kuşkusuz, toplanacak vergilerden bir bölümünü destek olarak almalıdırlar. Ama bu hiç bir zaman, sırtını devlete dayamak, ödeneğin %70’ini personeline maaş olarak dağıtıp, kütüphanesine kitap almamak demek olamaz.

Toplum bu konuda doğruları bilmeli; üniversite harcına karşı çıkan gençler, parasız üniversite eğitiminin ancak “yüksek orta okul” düzeyinde kalacağını, onun da bir işe yaramadığını idrak etmelidirler.

Çoğulcu demokratik sistemin kurumlar arası yapılanma açısından gerekliliği ise, üniversitelerin kendi aralarında bir “sertifikasyon sistemi” kurma gereğini işaret etmektedir.

İster özel kişiler, ister vakıflar, isterse tarikatlar üniversite kurabilmeli; ama mezun olanların tek ölçüyle değerlendirildiği bir sertifikasyon sistemi bulunmalıdır.

Bu çerçevede devlete düşen görev, üniversitelerin kendi aralarında oluşturacakları bu sistemin korunmasını sağlamaktır.

Günümüzde, üniversitelerin kanunla kurulabileceği kuralını koyarak bu konudaki tekeli kendine bırakmış olan devlet, onun bir parçası olan milletvekillerinin popülizm uğruna neredeyse köylere açtığı üniversiteleri önleyememektedir.

Bu kural değiştirilip tekel devletten alınsa, olacak olan daha farklı değildir. Çünkü, kalitesiz üniversitelerin yaygınlaşmasının nedeni devlet tekeli ya da popülist politikacılar değil, üniversite

programlarının ve mezunlarının asgari niteliklerini belirleyen birer “akreditasyon” ve “sertifikasyon” sisteminin bulunmayışıdır.

Sınırlayıcı herhangi bir düzenleme bulunmadığı sürece de, her mezranın birer üniversite sahibi olmak için diretmemesine bir neden kalmamaktadır.

Buna göre, bugüne kadar yapılması gereken, bu türlü düzenlemenin bizzat üniversiteler arası bir “resmî olmayan organizasyon” tarafından geliştirilmesi ve gerekiyorsa yasal düzenleme için sivil baskı ortamı oluşturulmasıydı.

Bundan sonra yapılması gereken yine de budur.

Devletin bu bağlamda yapması gereken ise, üniversitelerin bu yönde harekete geçmesini engelleyebilecek darboğazlar varsa onları kaldırmak, kendisini “her şeyin hâkimi” olmaktan, “ihtiyaç duyulan alanlarda katalizör” olmaya dönüştürmeye çalışmaktır. “Katalitik Devlet” kavramı, ulusça arzulanan dönüşüm için gereken sihirli kavramdır.

Bilim ve teknolojiye gelince:

Her ortam zamanla, kendisine en az direnç gösteren —yani en iyi uyan— oluşumları üretir. Bu kural, canlı organizmalar için olduğu kadar, deniz kenarında zamanla çakıl haline gelen sivri taşlar ya da bir rejim içinde yaşayıp o rejime uygun hale gelen insanlar için de doğrudur.

İnsanlarımız —hangi sosyal sınıfa ait olurlarsa olsunlar— içinde doğup, büyüüp eğitildikleri “yaygın ve mutlak devlet egemenliğine dayalı sistem”e uygun hale gelmişlerdir.

Sistem bu uyumu, aile içinde otokratik yönetim ve eğitim sistemi içindeki “ezber” yoluyla sağlamıştır. Bir deyimle insanın yaratıcılığı eğitim denen süreçle dondurulmaktadır. Bu insan tipi, Osmanlı'nın “buyurgan devlet itaatkâr kul” şablonuna tamamen uygundur.

İnsanımız, kılık kıyafet, günlük tutum ve davranışlar, konuşulan dil, kısacası dış görünüş bakımından tamamen değişmiş, ama her şeyi emreden devletin egemenliğinden kendini kurtarıp da birey olamamıştır.

Beş yıldızlı otel sahibi, otel tarifelerinin devletçe belirlenmesini; lokantacı, çorba fiyatının belediyece (devlet) tesbitini; fırıncı ve de vatandaş, ekme fiyatına belediyenin karar vermesini; bir okuldan mezun olan, devletin kendisine iş bulmasını; sanayici, nereye yatırım yapacağını devletin söyleyip, ondan sonra para vermesini; köylü, ektiği ürünün devletçe satın alınmasını istemektedir.

Yaşamın tüm kesitlerini bu denli devlete bağlamış olan başka bir toplum, acaba Dünya yüzünde kalmış mıdır?

Devletçe bu kadar korumaya alınmış, bu yüzden de her çeşit rekabete karşı korunma sistemini (rekabet gücü) geliştirememiş toplumumuzda, sanayinin ana girdisi olan teknoloji üretimi anlamsız bir kavramdır. Çünkü ihtiyaç yoktur!

Ya gümrük koruması ya da sübvansiyonlar yoluyla dış rekabetten korunmuş olan tarım ve sanayimizin, teknoloji üreterek su üzerinde kalmasına gerek yoktur. Dış rekabet baskısı artıp, koruma duvarları ya da sübvansiyonlar yetersiz kaldıkça, daha çok bağırılarak, daha çok koruma istenmiştir.

Bu ortam, kendine uygun sanayici, kendine uygun bilim kuruluşu ve kendine uygun üniversite oluşturmuştur. Bugün bu kurumlarda yapılan bilim ve teknoloji çalışmalarının çok büyük bir bölümü, bu konularda eğitilmiş kişilerin can sıkıntılarını gidermek için oynadıkları bir oyundan ibarettir.

Gümrük birliği, bu açıdan bakıldığında, şok yaratacak bir etkidir. Bu şokun yönetimi, sonucu belirleyecektir. Sonunda küçük, güçlü ve üreme kabiliyeti yüksek bilim-teknoloji-sanayi-üniversite sarmalı doğabileceği gibi, hepsi yok da olabilir. Bu bağlamda devlete düşen rol yine katalitiktir.

Toplumumuzun bilim-teknolojideki gelişkinliğinin ölçütü olarak, devletin araştırma-geliştirmeye ayırdığı payın büyüklüğü kullanılagelmiştir. GSMH içinde AR-GE'ye ayrılan pay, birçok ülkede “ölçütlerden biri” olarak kullanılmaktadır. Ama, “devletin ayırdığı pay'ın ölçüt alınması —başka sektör pek pay ayırmadığı için—, bize özgü bir garabettir. Ayrıca, toplumumuz gibi,

kaynaklarını olağanüstü müsrif kullanan bir toplumda, AR-GE'e ayrılan payın büyüklüğünün pek de önemi yoktur. Mümkün olabirse de AR-GE'ye bir misli fazla kaynak ayrılrsa, bununla ilgili kurumların ilk (ve tek) yapacakları, personeline daha çok maaş vermek ve düzeyi sürdürülebilmek için daha çok yakınmaktır.

AR-GE konusunda kullanmamız gereken doğru ölçüt, gümrük koruma oranları ve sübvansiyonların —ki toplamına koruma denmelidir— her yıl ne ölçüde düşürülebildiğidir. Bir başka deyimle, AR-GE için özel ve kamu kesiminin her yıl harcadığı her bir TL için, koruma oranlarının ne ölçüde düşürülebildiği, bilim-teknolojiye gerçekten verilen “ağırlığın” ölçüsü olacaktır.

Özet olarak, devletin gerek üniversiteler gerekse bilim ve teknoloji için politikaları, bu kurumların olabildiğince devlet bağımlılığının azaltılmasına, kendini yönetme ve geliştirme iradesini somut araçlarla hayata geçirmelerine yönelik olmalıdır. (30 Kasım 1995)

HER ÖRGÜTLENME KENDİ ETİK KURALLARINI OLUŞTURMALIDIR!

Demokrasinin, belirli amaçları gerçekleştirmek üzere örgütlenmiş bir toplum temeli üzerinde yapılandırılabilir bir toplu yaşama biçimi olduğu, devlet örgütünün ise ancak bu tasarımın önündeki engelleri kaldırmakla görevli ve de yetkili olduğu, artık yavaş yavaş anlaşılıyor.

Toplu yaşam kültürümüze taban tabana zıt olan bu anlayış, başı ağrıdığında bunu gidermeyi ‘devletin görevi’ sayan bir toplum, ve de buna pek uygun olarak vatandaşların başlarının ne zaman ağrması gerektiğini belirlemeye kendini görevli ve yetkili sayan bir devlet anlayışı ile uyuşmasa da, zaman her şeyi değiştiriyor.

Bir toplum kesiminin örgütlenmesi ne demektir? Bir kesim bir dernek kursa, aidat toplasa, dernek lokali işletse, bir bülten yayımlasa, düzenli toplantılarına ünlü konuşmacılar bulsa, dernek

adını iyice duyursa, üyelerinin sorunlarına elden geldiğince yakın ilgi gösterse ve buna benzer faaliyetlerle yoğun olarak çalışsa, acaba bu kesim “örgütlenmiş” sayılmalı mıdır?

Sözel anlamda evet. Üyeler arasında nasıl olursa olsun bir “örgü” oluşturulduğunda bir örgütün varlığından söz edilebilir. Ama bu, demokrasinin temelini oluşturacağı öngörülen, üzerinde başka yapıların yükselmesi istenen bir örgüt değildir. Çünkü oluşturulan “örgü” sıradandır, benzerleri ya da alternatifleri çoktur. Örneğin, çoğu kuruluşun kendine amaç edinmiş olduğu “toplanacak bir yere sahip olmak”, böylesine sıradan bir örgüdür. Herhangi bir klüp ya da lokanta bu işi görebilir.

Bir örgütün varlığından söz edebilmek için bir “misyon” tanımlanmış olmalıdır. Bu misyon, bir ilacın aktif maddesi gibidir. Dışı, görünüşü ve tadı hoş bir kabukla çevrilmelidir. Bir örgütün misyonu da benzer biçimde, bazı destek faaliyetleriyle çevrilebilir. Sosyal faaliyetler, lokal işletimi, bülten yayımlama gibi işler bunlardır.

Sıradan bir birlikteliği bir örgütten ayıran birinci özellik onun misyonu ise, ikincisi onun ilkeleridir. İlkeler, o misyonun gerçekleştirilebileceği çok sayıdaki güzergâhtan belirli bir tanesini tanımlar.

Toplumdaki gelir dağılımı dengesizliğini azaltmayı kendisine misyon edinmiş iki örgütten birisi, ilke olarak “zenginden çalıp fakire dağıtmak” güzergâhını seçerken, diğeri bunu “fakirlerin de zengin olacak şekilde üretim yapmalarını özendirmek” yoluyla yapmayı benimseyebilir. İlkeler, bir örgütün etik kurallarıdır.

Belirli meslek mensuplarının bir araya gelerek oluşturdukları örgütler, ülkemizdeki örgütlerin çoğunluğunu oluştururlar. Ama büyük bir çoğunluğu iyi bir misyon tanımına sahip olmadığı gibi, üyelerinin uyması gereken etik kuralları da belirlememişlerdir. Bu yüzden de örgütler içinde, o örgütlerin imkânlarını kullanan, ama ilkelerine —ki yazılı olmamakla birlikte vardır— katıyen uymayan kişiler bulunabilirler. Demokrasinin doğasına tamamen ters olarak,

bu tür üyelerinin uygunsuz davranışlarının önlenmesini devletten bekleyen bu örgütlerin başarı şansı sıfırdır.

Bir meslek örgütünün ilk belirlemesi gereken “misyonu” ise, ikinci belirlemesi gereken “etik kuralları”dır.

Bir kesimde birden fazla sayıda örgüt varsa, her biri kendi ilkelerini ayrı ayrı benimseyip ilan edebilir. Zamanla, kamuoyu nezdinde geçerli olan ilkeler ortaya çıkar, bunlara sahip örgütlerin etkinliği de kendiliğinden ortaya çıkmış olur.

Bu yaklaşım yalnız meslek örgütleri için değil, kendisini kötü uygulamalara karşı korumak isteyen her kesim için geçerlidir. Sokaklara tükürmeyen bir grup şehirli, tükürenlerden kendilerini ayırmak için birkaç etik kural koyar ve bunu duyururlar. Eğer kamuoyunda tükürmeye karşı bir duyarlık çekirdeği varsa, bir süre sonra bu örgütlenme etkinlik kazanır. Aksi halde kamuoyu o örgütlenmenin içine “tükürür” —ki bunda yanlış bir yan olmayıp, her toplum layık olduğu biçimde yaşar-.

İyi hizmet üreten okullar, ticaret kuruluşları, marangozlar, taksi şoförleri, politikacılar, sanayiciler, akademisyenler, medya mensupları, kendi etik kurallarını belirleyip ilan ederler. Gerisi, kamuoyunun, bu ilan edilen kurallara ne denli duyarlı olduğudur.

İşte demokrasi, bunlara duyarlı toplumların layık oldukları toplu yaşama biçiminin adıdır.

Meslek kuruluşlarımız başta olmak üzere her türlü örgütlenme, kendi etik kurallarını belirlemek ve kamuoyuna ilan etmekle yükümlüdür. Alışılmış yol olan “yakınmak ve oturmak” ise geleneğimizdir, ama terk edilmelidir! (1996)

TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ, ISO-9000 VE KAMU YÖNETİMİ

Başlangıçta yalnız sanayi ürünlerine uygulanan Toplam Kalite Yönetimi (TKY), yakınlarda sanayiye destekleyen hizmet ürünlerine de uygulanmaya başladı.

Örneğin, önceleri bir sanayi kuruluşundaki mal üretimi söz konusuysen, daha sonra bunu destekleyen iletişim, bilgi-işlem, muhasebe, pazarlama, servis gibi alanlar da TKY'nin kapsamı içine girdi. Şimdi ise TKY ilkelerinin, eğitimden askerliğe, vergi idaresinden devlet yönetimine kadar uygulanabileceği biliniyor.

TKY'ne Avrupa alternatifi olarak ortaya konan ve daha sonra bu iki yönetimin bir bileşiminin oluşturulmasına yol açan ISO-9000 standardının yakın bir gelecekte uluslararası kamu yönetimi standardı olarak benimseneceğini görmek zor değildir.

Bugün nasıl ki ISO-9000'i benimsemiş bir ülke diğerinden ithalat yaparken ISO-9000'i şart koşuyorsa, yarın bir devletin diğeriyle resmî ilişki kurması (tanınması) için de benzer bir standarda uygunluk şart koşulabilecektir.

TKY ve ISO-9000 kurallarını kamu yönetimine uygulamaya en çok gereksinimi olan ülkelerden biri de Türkiye'dir.

Sorun çözmeye Ardışık Sorma Metodu, iyileştirme grupları, tam zamanında alım (J.I.T), sürekli innovation gibi tekniklerin kullanıldığı TKY ile “yemeğin kalitesinin yanı sıra mutfağın da kalitesini sorgulayan” ISO-9000, hiç bir değişiklik yapmadan, kamu yönetimine uygulanabilir.

Gerek TKY gerekse ISO-9000 için öngörülen bir “olmazsa olmaz” koşul, bu tekniklerin kamu yönetiminin iyileştirilmesinde de aynen geçerlidir. Türkiye, alışılmış ve çoğunluğu ilkel denebilecek düzeydeki yönetim teknikleriyle (merkezden yönetim, bir sorunu astlara havale yoluyla çözüm, kaynaklar yerine görüntü sorunları giderme, düşük nitelikli insan gücünü yönetmeye uğraşma, hizmet içi eğitime önem vermeme, etkin çalışmak yerine çok çalışmak gibi) sorunlarını çözebileceği dönemleri geride bırakmıştır.

Güç ve karmaşık sorunlar ancak güçlü yönetim teknikleriyle çözülebilir. İlkel yöntemleri kullanmakta ısrar, bu güzelim ülkeyi elden çıkarmanın en kestirme yoludur. İlgililere ilanen duyurulur. (06 Aralık 1995)

BİR TÜRK KAÇ AVRUPALI EDER?

Ülkelerin işsizlik düzeylerinin basit bir oranla ifadesi âdet olmuştur. İşsiz insanların sayısının toplam çalışabilir nüfusa oranı biçiminde ifade edilegelen işsizlik oranı, bir ülkenin iç istihdam durumunu belirtmek için dahi pek anlamlı değildir. Hele ve hele iki ülkenin istihdam durumunu işsizlik oranları yoluyla karşılaştırmak ise hiç anlamlı değildir ve ayrıca da yanıltıcıdır.

Kişi başına geliri \$15,000 olan bir Avrupa ülkesiyle, \$2,500 civarında olan Türkiye'deki birer işsiz kişi, gerçekten aynı mıdır?

Bunlardan birinin gelirine, diğerinden dört kişinin eşit olduğu, yapılacak karşılaştırmalarda daima dikkate alınmalıdır.

Bu farkın, ülkeler arasındaki karşılaştırmalar açısından pratik önemi vardır. Yabancı ülkelerde çalışırken işini kaybeden 6 Türk işçisinin karşısında 1 Avrupalı işsiz vardır. Bir başka deyimle, her Avrupalı işsiz, 6 çalışan Türk işçisinin işini tehdit etmektedir.

Ülkeler arası karşılaştırmaların yanı sıra ülke içi istihdam politikaları açısından da ilginç bir durum vardır. Yaşadığı sosyal çevre ve beklentileri nedeniyle ayda mesela 5 milyon liraya ihtiyacı olan bir işsizle, 2.5 milyon ek gelir sahibi olduğunda beklentilerini az çok gerçekleştirebilecek bir diğer işsiz, aynı iki “işsiz” değildir.

İşsizlikle mücadele politikaları, genellikle, gelir düzeyini dikkate almadan yeni işler yaratmaya yöneliktir. Bu açıklamalar karşısında bu tür politikaların gerçekçi olmadığı kolayca görülebilecektir.

İşte bu nedenlerle, hem işsizliği hem de gelir yetmezliğini kapsayan bir kavram kullanılması ve istihdam politikasının o kavram üzerine oturtulması gerekmektedir.

Gelir Yaratma Politikası denebilecek bu önlemler paketi, bir yandan yeni işler yaratmayı, bir yandan yok olma tehlikesiyle karşı karşıya olan mevcut işleri korumayı, bir yandan insanların ek gelirler sağlamalarını ve bir yandan da çeşitli yollarla giderlerini azaltmayı hedeflemelidir. (1995)

GELİŞMİŞLİK ÖLÇÜTLERİ NEREYE KADAR YOL GÖSTERİCİDİR?

Çeşitli mal veya hizmet tüketimlerinin gelişmişlik ölçütü olarak kullanılması, oldukça yaygındır. Fert başına otomobil sayısı, elektrik enerjisi tüketimi, gazete tirajı gibi ölçütler, en az fert başına milli gelir kadar çok kullanılan ölçütlerdir.

Bunlar doğru yorumlandığı, aşırı sonuçlar çıkarılmaya çalışılmadığı sürece son derece faydalı olan bu kriterler, toplum yaşamlarının çeşitli kesitlerinin ortaya çıkarılmasına yarayan bir çeşit “toplum yaşamı röntgenleri”dir.

Doğru kullanıldığı zaman yararlı olan bu araçlar —her araçta olduğu gibi—, amacını aşan biçimde, örneğin yatırım planlaması amacıyla kullanıldığında, kaynakların heba edilmesine yol açmaktadır.

Örneğin, fert başına otomobil sayısı açısından gelişmiş ülkelere oranla bir düşüklük varsa —ki ülkemizde vardır—, bu oranı yükseltmek için yeni otomobil fabrikalarının açılması gerektiği sonucuna varılırsa, bu ilk bakışta pek makul görünür.

Ülkemizdeki fert başına otomobil sayısı azlığının nedeni yalnızca otomobil üretiminin yetersizliği ise, yerli üretimi artıracak biçimde yeni fabrikaların yapılması gerektiği şeklindeki sonuç doğrudur. Ama eğer öyle değil de, mesela harcanabilir gelir yetersizliği, yolların ve park yerlerinin azlığı gibi nedenlerle bu ölçüt düşükse, bu defa, ilave otomobil üretimi bu nedenleri ortadan kaldıramayacaktır. Bu durum karşısında, otomobil üreticileri devletten destek talep edecekler, böylece yapay olarak ucuzlayan otomobiller satılabilecek, ama yol ve park yetmezliği sorunu daha da artmış olacaktır.

Bu spekülasyon tabii ki rekabet gücü yüksek, dolayısıyla da yalnız iç pazarı hedeflememiş ürünler için doğru değildir. Zaten o tür ürünler için yola çıkış noktası fert başına tüketimi yükseltmek

değil, dış pazarlardan pay almaktır. Dolayısıyla o tür ürünler konu dışıdır.

Ülkemizde gazete okuyan kişi sayısı yaklaşık 4 milyon'dur. Bu, gelişmiş ülkelere oranla yaklaşık on kat düşüktür. Bir girişimci bu rakamı kullanarak 36 milyon tirajlı bir gazete çıkarmaya kalksa herhalde iki gün içinde batır. Çünkü insanların gazete okumayıklarının nedeni gazete bulamamak değil, sorunlarını bilgiyle çözmek ve gazetelerin de bilgiyle sorun çözümüne yardımcı olabilecek nitelikte olmayışıdır. Kaynaktaki bu nedenleri gidermeden yalnızca gazete basmak okuyucu sayısını artırmaz.

Ülkemizdeki yatırımların çoğunda hareket noktası olarak alınan "fert başına" kriterleri, böyle kullanıldığı takdirde yarar değil zarar getirmektedir. Dikkate alınması gereken nokta, neyin ne kadar kullanıldığı değil, neyin "niçin" o kadar kullanıldığıdır.

Olayların görüntüleri yerine onları yaratan nedenlere bakmak, Batı dünyasına Rönesans'ın bir armağanıdır.

Biz ise Rönesans yaşamadık. Pekiyi, biz ne olacağız? (1996)

TARIM MI SANAYİ Mİ?

Çocukken sorulan "anneni mi yoksa babanı mı çok seviyorsun?" sorusunun, çocuğun yeni gelişmeye başlayan aklına ne kalın bir pranga vurduğunu yıllar sonra idrak ettim.

Çok boyutlu olaylar dünyasını tek boyuta indirgeyen bu ilk yapı taşı, yıllar geçtikçe çoğalıp, "sağcı mısın solcu mu?", "terörün sebebi nedir?", "benden yana mısın karşı mı?" ve daha yüzlerce öldürücü yanlışa götürüyor. Bu zincirden kurtulup, olayların tek nedenli olmadığını, sağcılığın da solculuğun da insanları esir etmenin iblisçe bir yolu olduğunu idrak etmek ise her zaman mümkün olmayabilir.

İşte bu düşünsel esaretin bir örneği de "tarım mı sanayi mi?" sorusudur. Aslında bu bir soru değil, bir yargıdır. Yani ancak, ya tarım ya da sanayi olabilir, demektir.

Nasıl ki “kırk katır mı kırk satır mı?” sorusunun doğru cevabı, “hayır, ikisi de değil” ise, tarım-sanayi seçmesinin cevabı da “her ikisi de”dir. Doğru soru, “tarım mı sanayi mi?” değil, “nasıl tarım?” veya “nasıl sanayi?”dir.

Ülkelerin arasında yüksek gümrük duvarları varken tarım ya da sanayide ileri ülke tanımı, o sektördeki ürünleri çok üretmekle ölçülüyordu. Bugün bu duvarlar alçalmış (yer yer kalkmış) ve artık çok üretmek anlamını kaybederek yerini o sektördeki rekabet gücüne bırakmıştır. Bugün dünyanın en ileri tarım ülkesi, aynı zamanda en ileri sanayi ülkesidir.

Bunun nedeni, artık tarımın köylü, sanayinin de kentli yurttaşların uğraşı alanı olmaktan çıkıp, her ikisinin de teknoloji esaslı hale gelmiş olmasıdır. Senenin 3-4 ayı yüzyıl önceki usullerle tarlada çalışıp, geri kalan zamanda politikacıları yarıştırıp, dünya fiyatlarının 2 katı taban fiyat sağlamaya çalışan kesimin yaptığı işin adı tarım değil, tarım gibi bir şey’dir.

Aynen, bir yabancı firmayla lisans anlaşması yapıp rekabet gücünü lisansörünün kontrolüne bırakan ve en yüksek gümrük duvarı sözü veren partiye oy veren kesimin yaptığı işin adının, sanayi olmayıp, sanayi gibi bir şey olduğu gibi!

Artık ister sanayi, ister tarım. isterse bambaşka bir alan olsun, ortak bileşen rekabet gücü, onun da ana girdisi teknoloji üretimidir. Teknoloji üretimi ise önce o alandaki mevcut bilgilere erişmekle başlayıp, o bilgileri ve kişisel bilgi-beceri-yaratıcılığı kullanıp daha ucuz ve/veya daha kaliteli ürünler üretebilme sürecidir

Bu sürecin bir çok şeyle ilgisi yoktur. Ama en çok ilgisi olmayan şey ise, kendisine rekabet gücü sağlayan teknolojileri üretmiş olanlardan, onların eski teknolojilerini satın almaktır. Denebilir ki yüksek rekabet gücü edinmenin bir şartı da, teknolojiyi satın alınabilir bir nesne sanan insanların yaşadığı ülkelerin mevcut olmasıdır.

Peki, bugün bulunduğumuz ve ne tarım ne de sanayi ile ilgisi olmayan noktadan, bu yeni anlayışın belirlediği noktaya geçilebilir mi, geçilebilirse nasıl?

Aynen diğer sorunlarda olduğu gibi, bu sorun da tek boyutlu değildir. Yani ortada, bir düğmeyi öbür tarafa çevirerek değiştirilebilecek bir tablo yoktur.

Buna rağmen, öbür tarafa çevrilmesi gereken bir ilk düğme vardır. O da, tarım ve de sanayi kesimine, yaptıkları işin tarım ve sanayi olmadığını, bunun bundan böyle desteklenmeyeceğini, buna izin vermenin, hükümetlerin değil rakiplerin elinde olduğunu, onların da bu izni verecek kadar avanak olmadıklarını cesaretle söyleyebilmektir.

Çevrilecek ikinci düğme ise, geleneksel siyaset anlayışımızın, geleneksel tarım ve geleneksel sanayimizden daha farklısını yaratamayacağını aynaya bakarak söyleyebilmektir. Gerisi nisbeten kolaydır. (1994)

ÜCRET KARGAŞASI NASIL ÖNLENEBİLİR?

Ücret şikâyetlerini, özellikle de kamu kesimindekileri birkaç grupta toplamak mümkündür:

1. Yaşamak istediği hayat standardı için geliri yeterli olmayanların şikâyetleri (hemen herkes),
2. Kendini mukayese ettiği kişiler / kesimler dolayısıyla gelirinden şikâyet edenler —ki bunlar da ikiye ayrılır:
 - a. Ücretini hak etmemekle birlikte, başka hak etmeyenlerin de varlığına dayanarak şikâyet edenler,
 - b. Ücretinin karşılığında fazlasını verdiği, objektif ölçülere göre sabit olup da şikâyet edenler.

Bu üç grup içinde ilk ikisinin şikâyetlerini karşılamak oldukça kolaydır. Toplum olarak zenginleştikçe, düşlediğimiz yaşam düzeyine yaklaşacağımız tabiidir. Bu ise, daha çok ürettikçe olabilecek bir iştir. Daha çok üretebilmenin koşulları da bellidir. Bu koşulların bağırarak gerçekleşmesi imkânsızdır. Dolayısıyla bu bağlamda sızıldanmanın fazla bir anlamı yoktur.

İkinci grup için ise bu kadar dahi bir açıklamaya ihtiyaç yoktur. Yalnızca, “kötü örnek, örnek alınamaz” demek yeterlidir.

Böylece şikâyetlerin %66.6'sını karşılamış olmakta, geriye sadece %33.3'lük gibi bir azınlığın (!) şikâyetleri kalmaktadır. Ancak ne var ki bu azınlık, sesine çok kulak verilmesi gereken bir azınlık olup, genellikle sesi pek çıkmayan, kamu kesiminin ürettiği her ne yararlı iş varsa onları üreten bir azınlıktır.

Bir azınlığın ücret sorunu gibi görünen mesele, aslında Türkiye'mizin birçok farklı görünümlü sorununun kıyafet değiştirmiş bir bileşkesidir.

“Ürettiğinin —bu toplumun zenginlik sınırları içinde— karşılığını alamamak” şeklinde formüle edilebilecek bu sorunun çözülebilmesi için, bu soruna nelerin yol açtığına bakılmalıdır.

Aksi halde sorun, “filan genel müdürün haksevmezliği” veya “baba'nın çalışanlara sahip çıkmayışı” gibi, gerçekte ilişkisi bulunmayan biçimlere bürünebilir ve bürünmüştür bile.

Bu nedenlerin hangisinin öbüründen daha önemli olduğu konusu biraz karışıktır. Dolayısıyla, bu sebepleri —hiç olmazsa başlangıçta— eşit önemde saymak daha doğrudur.

Kanımızca, yukarıdaki şekilde formüle edilen soruna ait gerçekler şunlardır:

(a) Üzerinde bu denli yoğun şikâyet bulunan “ücret”in tanımı konusunda, ülkemizde inanılması güç bir karışıklık vardır.

Bir kısım vatandaşımız ücretin, devletin kendilerine ödemesi gereken ve yaptıkları ya da yapmadıkları işlerle ilgisi olmayan, zorunlu bir ödeme olduğuna inanmaktadırlar.

Bir diğer kısım ise ücretin, yaptıkları iş karşılığında kendilerine ödenen TL cinsinden bir bedel olduğunu, bunun dışındaki ödentilerin (adına yanlış olarak sosyal hak denilmektedir) ise ücret sayılamayacağını düşünmektedirler.

Bir başka grup insanımız ücretin, örgütlerinin gücü ile orantılı olarak alınabilecek bir karşılık olduğunu savunurken, çok ufak bir

azınlık da ücretin, işgücü piyasasına arz ettikleri akli ve/veya bedeni emeğin, arz-talep dengesi içindeki karşılığı olduğunun bilincindedir.

Ancak her ne olursa olsun, ücretin tanımı konusunda sağlıklı bir fikir birlikteliği yoktur. İnanmayanlar, rastgele 10 kişiye ücretin tanımını sorup, alacakları cevaplardan şaşakalabilirler.

(b) (a) şıkında belirtilen kavram kargaşası yalnız ücret alanlar için değil, ücret verenler için de geçerlidir.

Buna inanmayanlar da 1475 sayılı iş yasasındaki “ücret” tanımına bakabilirler.

(c) Ücret sorunları ile ilgilenenlerin ne kadarının “ücret düzeyi” ve “ücret yapısı” kavramları gibi iki anahtar kavram hakkında doğru bilgi sahibi olduğu da şüphe götürür.

Bu da ikinci bir eksiklik olup inanmayanlar bunu da test edebilirler.

(d) Şikâyetlerin büyük bir bölümü, adına “Gelir Yetmezliği” denebilecek olan ve enflasyondan tüketim ahlakı yetmezliğine, beceri yetersizliğinden hızlı nüfus artışına kadar yayılan geniş bir sorunlar yelpazesinden kaynaklanmaktadır.

Ortalama gelir düzeyi düşük, harcama konusundaki motivasyon yüksek oldukça bu sıkıntılar azalmayacak, aksine artacaktır.

(e) Enflasyon, ücretleri kemiren —ve büyük parçalar koparan— bir etkidir.

Enflasyon, toplumun az üretip, ondan daha çok tüketmesinden kaynaklanmaktadır.

Hal böyle iken, birçok sektörde “en az enflasyon oranında zam yapmak”, genel kabul gören bir uygulama haline gelmiştir.

Bu ise, bazı kesimler enflasyondan korunurken (kısmen, tamamen ya da fazlasıyla), bazı kesimlerin ise bu yükü olduğundan daha ağır olarak taşımalarına yol açmaktadır.

Enflasyonun kendisi haksızlıktır. Ama bu haksızlığın haksız biçimde dağılımı, haksızlığı ortadan kaldırmamakta, aksine daha da büyötmektedir.

- (f) Kamu kadrolarının gereğinden fazla kalabalık olması, bu kesimde çalışanların ücretlerini düşüren en önemli etkidir. Kalabalık kamu kadrolarının başlıca sebepleri ise, adına İş Yaratma teknolojisi denebilecek metotların uygulanması için çalışmak yerine, işsizliğe karşı kolay bir önlem (!) olarak kamuya ek personel almak ve ikinci olarak da, özel girişimcilerin yapmaları gereken işleri (ayakkabı, bez, tuz ve süt üretiminden temizlik ve taşıma hizmetlerine kadar) kamunun yapmaya “kalkışması”dır.
- “Doğru sistem kuramamak” gibi başka nedenler varsa da, ilk iki sebep zaten yeterlidir.
- (g) Mevcut siyaset anlayışımız ve buna dayalı örgütlenme (ki hepsine birden yanlış siyaset anlayışı denilebilir), ücretlerin, teknik bir hesaplama işi olmaktan çıkıp, “birilerinin birilerine haksız çıkar sağlama yarışı” na dönüşmesine yol açmıştır.
- Örneğin sözleşmeli personel uygulamasının dejenere edilerek, kollanmak istenilen personele bol keseden dağıtılması, işini dürüstçe yapan insanların dolaylı olarak cezalandırılmasına yol açmıştır.
- (h) Her ne şekilde olursa olsun bir defa alınmış olan ücretin derhal müktesep hak haline gelmesi, sorunu içinden çıkılamaz hale getirmiştir.
- (i) Belirli sektörlerdeki gereksiz korumacılık, o sektörlerdeki ücretlerin olması gerekenin üstüne çıkmasına ve onun da başka sektörler için “belirleyici” olmasına yol açmıştır.
- (j) Belirli sektörler, işçi ücretlerini bir manivela olarak kullanmakta ve ürettikleri malların fiyatlarına bu yolla aşırı zam yapmaktadırlar.

Ürün maliyeti içindeki işçilik payı örneğin %10 olan bir malı üreten özel sektör kuruluşu, işçisine toplu sözleşmede %150 zam yapmakta, ondan sonra da bunu bahane ederek ürün fiyatına yüksek oranda zam yapabilmektedir.

Piyasa ücret yapısını bozan bu uygulama son derece yaygındır.

(k) Tazminat, ek ödeme, yan ödeme vs gibi adlar altında ödenen ve güya belirli bir kesimin diğerlerine göre mağduriyetini önleyeceği sanılan acayıplikler tek sonuç vermektedir: Genel ücret yapısının daha da bozulması!

(l) Hemen herkesin ağzında (özellikle de en çok çığneyenlerin ağzında) slogan olmuş “eşit işe eşit ücret”in ne demek olduğunda büyük bir kavram kargaşası vardır.

Bir kesim (çoğunluk), “eşit iş” denince gerçekten birbirinin aynı olan işleri anlarken, çok küçük bir azınlık ise “iş değerlemesi yöntemi uygulanarak bulunan ağırlık puanlarının eşit olduğu işler”i anlayabilmektedir.

(m) “Söke söke alırız” inancı, ücret yapısındaki deformasyonun önemli bir nedenidir.

Toplu pazarlıklarda ücret zammını gerçekten “söke söke” alanların cebinden, enflasyonun “usulca” geriye aldığı zamlar, daha az “sökme” (her ne demekse) gücüne gücüne sahip olanları mağdur etmektedir.

Toplu pazarlığın bir ilkesi serbest pazarlık ise, onun ayrılmaz ikizi de serbest rekabet olmalıdır. Çoğu tekel durumunda olan kamu kuruluşlarının ürettikleri mal ve hizmetlerdeki tekelcilik, bu “sökme” işini, tek taraflı bir eylem haline getirmektedir.

Bu genel gerçeklerin dışında, “genel ücret yapısı”ndaki sorunlar şu özel nedenlerden de beslenmektedir:

(n) 657 sayılı Devlet Personel Yasası, toplumumuzun uygulayamadığı bazı ilkelerinden dolayı, kamu personeli ücretlerini bir haksızlıklar manzumesine dönüştürmüştür.

Adına, “Başarı Değerlemesi” (Merit Rating) denilen ve ölçülmesi güç işlere (çoğu kamu hizmetleri böyledir) uygulanan metodun, kamu yöneticilerinin çoğunluğunca bilinmeyişi veya uygulanmayışi —ya da uygulanamayışı— ve bunun yerine bambaşka ölçülerin kullanılması, kamu personel ücret yapısını önemli ölçüde bozan etkenlerden birisidir.

- (o) 657 sayılı yasanın öngördüğü ücret modelinde ücretin, ancak “yüksek unvan” ile mümkün olabilmesi, zorlamayla birçok anlamsız unvanın ve dolayısıyla da ücret bileşeninin doğmasına neden olmuştur.
- (p) Kamu personelinin yapmakla yükümlü oldukları işlere uygun nitelikler edinmelerini sağlayabilecek bir “Beceri Kazandırma Sistemi”nin yokluğu, ücretlerin nitelik ve liyakata değil, amirine yaranma, iktidar partilerine yakın olma (veya görünme) gibi unsurlarca etkilenmesine ve sonuçta da ücret yapısının bozulmasına yol açmıştır.
- (r) Başlangıçta, ancak çok az sayıdaki üst düzey görevlisine “teminindeki güçlük” ücretini verebilmek amacıyla çıkarılan sözleşmeli personel uygulamasının kısa sürede dejenere edilip yaygınlaştırılması, müdüründen çok maaş alan sekreter ve şoförleri yaratmıştır.
- (s) Aynı kuruluş içinde, benzer görevleri yapan kişilerin bir bölümünün sendikalı, bir bölümünün sendikasız oluşu önemli bir çelişkidir.

Tanım itibarıyla serbest pazarlık, serbest rekabete açık işler için uygulanabilir. Rekabeti olmayan işlerde (örneğin köy hizmetleri, sağlık hizmetleri ya da belediyelerin temizlik işlerinde), bir kısım personelin serbest pazarlık imkânına sahip olmasının, sonuçta farklı ücret alan “eşit işler(!)” yaratması kaçınılmazdır.

Bunun sebebi de bu tür hizmetlerin, “hizmet satın alma” yoluyla değil “kamu görevlisi” eliyle yapılmasıdır.

Bu tablonun çıkış yolu var mıdır?

Tabii ki vardır: Bunlardan en kolayı, tüm kamu görevlilerinin ücretlerini, mesela 20 milyon TL'den başlatmaktır. Böyle bir çözüm, aslında işsizlik meselesine de büyük katkıda bulunacaktır. Her kamu görevlisi, asgari bir kişi tutup işini (yapılacak bir iş varsa) ona yaptırarak, kendisi de bilgi ve becerisini kullanabileceği daha yararlı hizmetler üretecektir.

Böyle bir çözümün uygulandığı ilk pazartesi günü işe gelen olursa, bu çözüm pekâlâ yürütülebilir.

Ancak bu çözümün uygulanmasında bazı pratik güçlükler vardır. Örneğin T.C. bütçesinin 900 trilyon kadar olması gereği filan gibi!

Başka çözüm var mıdır?

Pek hoş görünmese ve kısa sürede şikâyetleri dindirmese de çözüm, yukarıda başlıcaları sayılan yanlışları ortadan kaldıracak bir “paket”in uygulanmasıdır.

Yapılmaması gereken ise birçok şey olabilir. Ama bunlar içinde bir tanesinden özenle kaçınmak gerekir: O da sistemin orasına burasına yama yapmaktır. Yani, en fazla bağırان kesime yeni bir ad altında (tazminat vs gibi) bir ödeme yapmak, daha sonra en fazla bağırان kesime aynı hakkı tanımak ve bu yolla vakit geçirip, sorunu daha da büyüterek ileriye taşımak!

Tabii bir başka (ve belki de en etkili) çözüm de, işlerin güçlüğü ile ücretlerini tam ters orantılı hale getirmeye devam ederek, sonuçta herkesin birer trilyonluk maaşlarıyla eklemek alamayacak hale gelmesini görmek ve ancak ondan sonra yukarıdaki “paket” çözümü uygulamaya mecbur kalmaktır. (1997)

UCUZ İŞÇİ, UCUZ İŞÇİLİK DEĞİLDİR

Gazetelerde sık sık Türkiye'deki işçilik ücretlerinin düşük olduğuna ilişkin haberler yer alır. Geçtiğimiz haftalarda bir haber, OECD ortalamalarına göre çok düşük işçiliğimizden bahsediyordu.

Bu haber hem doğru hem yanlıştır. Ancak bundan evvel iki farklı kavramı açıklığa kavuşturmak gerekir. Şöyle ki;

“İşçi Ücreti” bir kişiye ödenen ücreti; “işçilik maliyeti” ise, işçi ücretinin verimlilikle normalize edilmiş miktarını gösterir.

Saat ücreti \$2.00 olan bir Japon işçisi belirli bir üründen 1 saatte 10 adet üretiyorsa:

$$\text{işçi ücreti} = 2.00 \text{ \$/saat}$$

$$\text{işçilik maliyeti} = 0.20 \text{ \$/adet}$$

demektir. Türkiye'de ise saat ücreti örneğin \$1.00 olan bir işçimiz aynı üründen saatte 4 adet üretebiliyorsa:

$$\text{işçi ücreti} = 1.00 \text{ \$/saat}$$

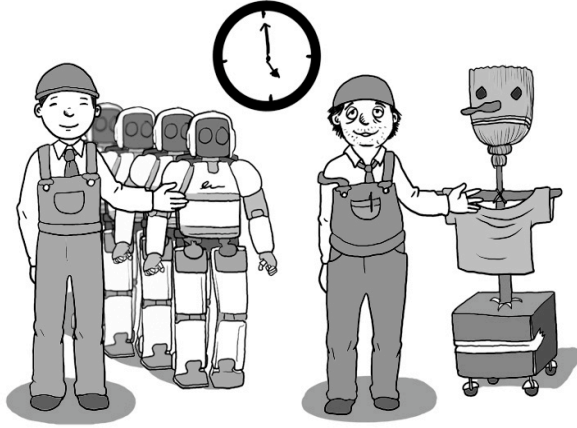
$$\text{işçilik maliyeti} = 0.25 \text{ \$/adet}$$

olur. Böylece, Türkiye'mizde işçi ücreti daha düşük, ama işçilik maliyeti daha yüksek olur.

OECD içindeki en düşük işçi ücretlerinin ve de en yüksek işçilik maliyetlerinin nasıl olup da Türkiye'mizde bulunduğu kolayca anlaşılır.

Ancak dikkat edilmesi gereken bir ince nokta vardır: “İşçilik” sözcüğü her ne kadar hemen “işçi”yi çağrıştırıyorsa da, işçiliğin yüksek oluşunun nedeni genellikle sadece işçi değil, onu çevreleyen sistem (yönetim, sendikacılık anlayışı, teknoloji üretimi vb.)dir.

Nitekim yabancı ülkelerde daha iyi yönetilen, daha çağdaş sendikacılık anlayışına sahip sendikalara dahil işçilerimiz daha yüksek işçi ücretlerine rağmen, daha düşük işçilik maliyetlerine konu olabilmektedirler.

İşçi ücretlerimiz, işçilerimizin verimlilikleri ve yönetim becerilerimizin kalitesi düşük, işçilik maliyetlerimiz ise yüksektir. Rekabet gücümüzü düşüren faktörlerden birisi de budur.

Kavramları yerli yerinde kullanıp, kafaları karıştırmamalıyız.
(1996)

YENİ BİR ÜCRET SİSTEMİ

Kamu kuruluşlarında uygulanan çeşitli ücret statüleri çeşitli nedenlerle dejenere olmuş ve bugün ne çalışanlar, ne çalıştıranlar, ne de hizmet alanları memnun edebilen; memnun etmek bir yana, her kesimi ayrı ayrı çileden çıkaran bir duruma gelmiş dayanmıştır.

Artık “iyi bir ücret sistemi” ne sahip olmak, “olursa iyi olur ama olmazsa da böyle idare eder” çizgisinin ötesine geçmiştir.

Ancak, “iyi bir ücret sistemi”ni gerçekleştirmek bir yana, tanımlamak dahi pek kolay değildir.

“İyi bir ücret sistemi”:

- Çalışanlara en yüksek ücreti veren sistem midir?
- İşlerin güçlüğüne ücretlere yansıtın sistem midir?
- Çalışanların performanslarını dikkate alan sistem midir?
- Piyasa ücret yapısına uyan sistem midir?
- Arz-talebe göre şekillenen sistem midir?
- “Yalnız talep” e göre belirlenen sistem midir?
- “Yalnız arz” a göre oluşan sistem midir?
- Yoksa bunların karmakarışık bir bileşimi midir?

Halen yürürlükte bulunan kamu çalışanları ücret sistem(ler)i, en çok bu sonucuna uymaktadır. İçinde, yukarıdaki parçaların her birinden renkler bulunmaktadır.

Bu ücret yapısı bu hale nasıl gelmiştir? Bu, ayrıca irdelenmesi gereken bir konudur.*

Bu irdeleme yapıldığında varılacak ilk sonuç şudur: Kurulacak yeni sistem, büyük ölçüde eski “bozucu etkiler”in etkisinde kalmaya devam edecektir.

Gerek 657 sayılı Devlet Personel Yasası, gerek Sözleşmeli Personel statüsü ve gerekse daha dar ve özel ücret sistemlerinde (istisna akdi vbg) göz atıldığında görülen ortak yan, her birinin bazı “duyarlık alanları” içerdiğiidir. Bunların başında, “amirin takdiri” gelmektedir.

Bu “duyarlık alanı”, bizim insan niteliği dokumuz ile çok kolay dejenere edilebilecek bir alandır.

İkinci bir duyarlık alanı “eğitim” olup, dejenere edilmesi oldukça güçtür. Bir diğeri “kıdem”dir ve o da çok güç dejenere edilebilir.

Dejenere edilmeye çok yatkın bir alan “görevin gereği”dir. Bazı görevlerin kişilere göre tanımlandığı, gereklerinin kişilere göre “ayarlandığı” çok görülmüştür.

O halde yeni sistem, bu gibi “duyarlık alanları”nı olabildiğince az içermelidir. Bu, yeni ücret sisteminin son derece basit bir sistem olacağı anlamına gelir. Bu acıdır ama bir gerçektir.

Madem ki dejenere edilemeyen birkaç alan vardır, o halde yeni sistem bu birkaç alana dayalı olmalıdır. Bunlar, “kişilerin eğitim düzeyi” ve “kıdemi”dir.

Kişilerin “eğitim” ve “kıdem”inden başka faktörü dikkate almayan bir ücret sistemi uygulansa acaba nasıl sonuçlar ortaya çıkar? Başlıca ikisi şunlar olabilir:

(1) Kamu çalışanları arasındaki eğitim düzeyi dağılımında düşük eğitim düzeyliler ve kıdemi az olanlar çoğunlukta olduğu için büyük çoğunluk, oldukça düşük düzeyde bir ücret alabileceklerdir.

(2) “Unvan” ile “ücret” arasında doğrudan bir ilişki kalmayacağı için, yapay unvan ihdası garabeti oldukça azalacaktır.

Ayrıca, yüksek ücretin ön şartı durumuna gelmiş olan “unvan”lara erişmek için siyasi baskı kullanma alışkanlığı zayıflayacaktır. Bu çok önemli bir avantajdır.

Çalışanları rencide eden, “siyasi yardımla unvan edinme” eğilimlerinin zayıflamasının, birçok ahlaki sorunu da ortadan kaldıracak beklenmelidir.

Yeni sistemde alınması gereken bir önlem, bir yanda işsiz insanlar varken herhangi bir kamu görevine kapağı atabilmenin bir piyango çarpma şansı olmaktan çıkarılmasıdır.

İşsizlik var oldukça, “iş”in değeri azalmayıp artacaktır. Ama ilginç olan, “iş”in değil “kamuda iş”in değerli sayılmasıdır. Bunun açık sebebi, kamu işlerinin rahatlığı ve güvencesidir.

Bir ilke olarak, hangi ücret sistemi getirilirse getirilsin, kamu işleri işsizliğe karşı bir önlem olarak kullanıldığı sürece, çalışanların, çalıştıranların ve hizmet alanların mutlu olmalarına imkân yoktur.

O halde yeni ücret sisteminin vazgeçilmez ön şartlarından birisi, yeni iş yaratma teknolojileri’nin kullanılıp, kamu işlerine olan talebin azaltılmasıdır.

Bir diğer ön koşul, kamu işlerinin “rahat iş” olmaktan çıkarılmasıdır. Bu ise kamu işleri için iki genel ilkenin benimsenmesiyle yapılabilir:

İlke 1- Kamunun görevi, işlerin yapılabileceği ortamları hazırlamak ve onları korumaktır. Kamu, özel kişi ve/veya kuruluşların yapabileceği hiç bir iş yapamaz.

Bu ilkenin benimsenmesiyle, mevcut personel emekli olana kadar, bu ilkeye aykırı düşen işlere yeni eleman alınmayacaktır.

İlke 2- Kamu görevleri, ancak yüksek öğrenim görmüş elemanlar eliyle yapılabilir.

Bu ilke ile de, kamu görevlerine karşı mevcut bulunan aşırı talep azalmış olacaktır.

Bu iki ilke, yeni ücret sistemi dolayısıyla doğacak olan “düşük ücret” sorununu ortadan kaldıracaktır.

Sonuç olarak; mevcut ücret kargaşasının “yama”larla ortadan kalkması mümkün değildir.

Bir ücret sistemini çağdaş hale getirebilmek için bulunması gerekli “duyarlık alanları”, ne yazık ki, bir süre daha kullanılabilir görünmemektedir. (1995)

ALTINCI KAPLAN!

Birleşmiş Milletler tarafından 17-21 Nisan tarihleri arasında Manila’da düzenlenen İnsan Hakları konulu toplantıya katılmak için gittiğim Filipinler’le ilgili izlenimlerimi paylaşmak istiyorum.

Dilimizde kullandığımız, “bizi eşkıya soymadı!” deyimini, sanırım ki bu ülkeyi en kısa biçimde anlatmaya yeterlidir. Bu ülkeyi eşkıya soymuş. Aksi halde, karşımızda bir G.Kore, Hong-Kong, Taiwan ya da bir Singapur görmemiz işten bile değilmiş. Marcos ailesi tarafından ‘doğrudan’ kaçırılan paranın 30 milyar dolar olduğu sanılıyor. Buna, ailelerin çevresinde bulunması

âdetten olan “el öpücüler”in götürdükleri de katılırsa “eşkıya”nın bu ülkeye maliyeti tahmin edilebilir.

Ancak, bu durumun yalnızca bir zaman kaybına yol açtığını, bu insanların kısa sürede Asya'nın altıncı kaplan'ı olabileceklerini tahmin etmek güç değildir.

Çalışkan, uyumlu, terbiyeli, alçak gönüllü, ve yetenekli insan malzemesi açısından oldukça zengin oldukları hemen göze çarpıyor. Fiziksel açıdan ise hemen hepsi düzgün, ince yapılı olan bu insanlar, müziğe karşı da olağanüstü yetenekliler. Filipinler İnsan Hakları Komisyonu'nca verilen bir akşam yemeği sırasında çok-sesli bir müzik şöleni sunan kadın-erkek karışık bir koro, yalnız şarkı söylemekle kalmadı, usta bir koreografin düzenlediği anlaşılabilir bir de gösteri yaptı. Profesyonel olduklarından emin olduğumuz bu grubun, meğerse bu komisyonun çalışan memurları olduğunu ve 2 haftalık bir birlikte çalışmayla bu işi becerdiklerini, hayretler içinde öğrendik.

Sokaktaki insanın dahi derdini anlatabilecek düzeyde İngilizce konuşabildiği, okuyup yazabildiği bu ülke, medeni dünya ile en önemli bağlarından birini kurmuş durumda.

Senatör ve yerel idarecileri seçmek için yürütülen kampanyaların tam ortasına rastlayan seyahatimiz sırasında gözlediğim en büyük eksiklik ise, politikacıların yetersizliği idi. TV kanallarından sürekli yayınlanan konuşmalarında hiç bir politikacının “nurlu ufuk” edebiyatı yapamadığını, hiç kimseye bir şey vaad edilmediğini üzülerək gördüm.

Asya'nın bu uzak köşesinde bu denli rasyonel bir akla sahip insanların nasıl varolabildiği, özellikle bizler tarafından çok düşünülmesi gereken bir sorudur.

Zenginle fakir arasındaki uçurum ise bu ülkenin en büyük zafiyetidir. Gelir dağılımı bozukluğuna olumlu bir gözlükle bakabilmenin tek yolu, yaklaşık 300 Filipinli ailenin bu bozuk dağılımdan yararlanarak sermaye birikimine katkıda bulunmaları olasıdır.

Tropik iklimi, yaklaşık 7000 adadan, Katolik ve Müslüman nüfustan oluşan bu ülkenin, görünürdeki en önemli potansiyeli, gelişmeyi kendisine bir hedef edinmiş insan potansiyelinden geliyor.

Sanat faaliyetleri de dahil özel girişimciliğin yaygın olduğu bu ülke, her sorunun çözümünü devletten bekleyen, vermeden almak peşinde olan tüm toplumlara —bu arada bize de— örnek olacak niteliktedir. (1995)

FARKLI BOYUTTAKİ OLGULAR TOPLANIP ÇIKARILABİLİRLER Mİ, NASIL?

“Çoklukları teke indirgeme arzusu”, denebilir ki, medeniyet tarihiyle yaşıttır. 3 elma ile 3 inciri toplamayı kafasına koymuş ilk matematikçi bunu (3,3) şeklinde göstermeyi, böylelikle boyutları karıştırmadan, çoklukları ifade etmeye imkân veren bir ifade tekniği sağlamayı becermiştir.

Benzer meraka sahip başka düşünürler de bir başka yol keşfetmişler ve birimleri ortak bir başka birime (mesela meyve) çevirme usulünü geliştirmişlerdir. Böylece, örneğin 3 elma ve 3 incir toplanıp 6 meyve olmaya başlamıştır.

Bu yaklaşımların genişletilip hemen her alanda kullanımı mümkünken, insanın kolaycı —ve çoğu zaman yanıltıcı— yapısı elmalarla incirleri —boyutlarının farklılığına aldırmaksızın— toplama yolunu icat etmiştir. Bütünüyle yanlış olmasına rağmen, işleri çok kolaylaştırdığı için inanılmaz bir kabul görmüş, insanlar hemen her konuda bu toplama işlemini yapar olmuşlardır.

O çağlardaki tartışmaları bilmemekle birlikte, bu işin yanlışlığını bilen kişilerin bu acayip toplama işlemine ne denli karşı çıktıklarını tahmin etmek pek de güç değildir.

Günümüzde medeniyetin iyice ilerlemesiyle artık bu tartışmalar geride bırakılmış, hep birlikte incirlerle elmalar toplanır hale gelmiş, bununla da yetinilmeyip yalnız meyve vs. şeylerle uğraşılırken, sosyal ve ekonomik olgulara da el atılmıştır.

Örneğin, günümüzde “hırsız”, “zeki”, “bilgisiz” ve “ruh sağlığı bozuk” birisi için “nasıldır?” diye sorulduğunda, böyle bir dörtlüyle değil, soranın da isteklerini kavrayacak biçimde “eh işte şöyle böyle” gibi bir “toplama”nın sonucu söylenmektedir.

Bu “kolay toplama” yöntemi artık bütün ilgi alanlarına girmiş bulunmaktadır. Örneğin ekonomide “devletçilik” ve “özel girişimcilik” arasındaki tek ortak yan, ikisinin de girişimci olması gibi toplama işlemi açısından hiç önemi olmayan bir ayrıntı iken, ikisini bu terim çevresinde toplayıp “karma ekonomi” denen garabet icat edilmiştir.

Devletçilik ve özel girişimcilik iki ayrı küme olup, bu kümelerin toplanması (ya da çıkarılması), özel koşullara bağlıdır ve çoğu zaman mümkün de değildir.

Birbirleriyle toplanıp çıkarılmak istenen olguların bir çizgi üzerinde birer nokta ile işaretlenip, aralarındaki yerlerin birer “uzlaşma noktası” olarak işaretlenmesi, işleri çok kolaylaştırıcı ve o derece de saçma bir gösterim biçimidir.

“Sağ” ve “sol” ideolojiler birer ayrı kümedir. Bu iki ayrı kümenin elementlerinden uygunları seçilerek başka kümeler oluşturulabilir ve onlara çeşitli adlar verilebilir. Örneğin, “üretim”, “bireycilik”, “muhafazakârlık” gibi temel öğeleri bulunan sağ kümenin üretim elementi ile; temel öğeleri “paylaşım”, “toplumculuk” ve “değişimcilik” olan sol kümenin paylaşım elementi alınıp, temel elemanı “üretirken paylaşmak” olan bir yeni küme yaratılabilir.

Ama artık bu yeni küme, ilk iki kümeden tamamen farklıdır ve adı da mesela “sağ solculuk”, “sol sağcılık”; “ortacılık”, “ortanın sağı” ya da “ortanın solu” değil, bu yanlış toplamayı çağrıştırmayacak bir başka ad, örneğin “sosyal piyasa sistemi” dir.

Bu yanlış toplama örneklerinin sayısı inanılmayacak kadar çoktur. Bu, yalnızca bir adlandırma hatası olsaydı üzerinde durmaya değmeyebilirdi. Pratikte bu yanlış toplamaya dayalı felsefelerin tanımlanmaya kalkışılması işin esas önemli yanındır.

Kendini, bir baskın özelliği ile (kürt, dindar, liberal, devletçi, yerel, evrensel vb.) tanımlayan kümelerin bir araya getirilip bu kümelerin toplanmaya çalışılması, siyasi tarihimizde zaman zaman görülmektedir.

Aslında bu yapılabilir ve çok da iyi olur. Ama bu toplamayı yapabilmek için bir yeni “boyut” tanımlanmalı ve bu boyut etrafında yeni bir küme tanımlanmalıdır.

Örneğin yerel ya da evrensel değerlere bağlılık, bir çizgi üzerinde gösterilip ikisinin ortasındaki bir nokta “yereli dışlamayan evrensel” olarak tanımlanamaz. Böyle bir şey mümkün değildir. Bir kişi biraz yerel biraz da evrensel olamaz.

Bu toplama yapılmak isteniyorsa yeni bir element tanımlanmak zorundadır ve bu da “evrensel değerlere göre yeniden tanımlanmış yerel değerler” olabilir.

Tek sesli geleneksel Türk Müziği ile çok sesli senfonik müzik iki ayrı kümedir ve toplanıp ifade edilemez. Ancak yeni element olan “geleneksel ezgilerin çok sesli ifadesi” olabilir.

Benzer şekilde, bireycilik ve toplumculuk da toplanarak “toplum çıkarları söz konusu olmadığı sürece bireycilik” denilemez . Onun yerine “toplum çıkarlarıyla çatışmayacak şekilde anlaşılacak bir yeni bireycilik” söz konusu olabilir.

“Rekabsiz işbirliği” ve “rakibini tahrip eden rekabet” de iki ayrı kümedir ve bu iki noktanın arasında biraz yıkım biraz işbirliği değil, “işbirliği içinde rekabet” denen yeni element mümkündür.

Toplumsal olguları rasgele toplayıp çıkararak yeni ideolojiler üretmek isteyenlere bu basit aritmetiğin yararı olabilir. Aksi halde, yanlışlar bazen çok pahalı ödenebilir. İnanmayanlar örneklerini inceleyebilirler. (1994)

FARKLI MALZEMELERİN BİRLEŞTİRİLMESİ MÜZİKSİZ OLMAZ!

Her nerede “ek” varsa oraya dikkat ediniz. Büyük ihtimalle, “ek” yeri, sızıntı yapıyordur. Daha doğrusu, genellemeden söylenecek olursa, “ülkemizdeki ek'lerin çoğu kaçırıyordur!”..

Su, elektrik, gaz, kanalizasyon ve benzeri bilumum borular, ek yerlerinden —yurdumuzda— kaçırırlar. Tesisat işleriyle uğraşan ustalar bu ek yerlerine “keten” denen lifleri sarıp üzerine de “ilaç” dedikleri yapıştırıcı-doldurucu malzemeyi sıvarlar ve böylece bir süre için kaçağı önlerler. Keten ve ilaç kuruyup esnekliğini kaybedince ek yerleri tekrar kaçırılmaya başlar.

Bazı uyanık ustalar ise bu tür ekleri ekmek kapısı yapabilmek için bilerek uyduruk iş yaparlar.

Yeni yetme mimarların pek meraklı olduğu kiremitsiz düz çatıların birleşim yerleri de —yurdumuzda— kaçırır ve alt katlarda oturanları hayatlarından bezdirir.

Çekomastik denen ve icat edildiği ülkeden çok daha fazlası yurdumuzda satılan dolgu macunu, bu kaçağı önlemek için inşaat ustalarımızca tonlarca kullanılır.

Hava alanlarında uçakların “taksi” yaptıkları beton yolların ek yerleri, viyadüklerin birleşme yerleri —yurdumuzda-birer zıplama noktasıdır ve bunlar da birer kaçak türüdür.

Daha genel bir ifadeyle camların çerçevelerle, fayansların döşemelerle, ıslak hacimlerin kurularla birleştiği ek yerleri —yurdumuzda— kaçırırlar.

El becerisinin eksikliğini (Çetin Altan'ın deyimiyile *mesleksizliği*) gösteren bu örneklerin dışındaki “ek” yerleri de kaçırırlar. Bir yasaya göre çıkarılması gereken, yani yasa ile ek yapacak olan kararnamele, anayasa ile ek yapması gereken yasalar yine eklendikleri noktalardan kaçırırlar ve Anayasa Mahkemesi keten ve ilacı ile onarılmaya çalışılırlar.

Dindarlarla olmayanlar, Alevilerle Sünniler, kürtlerle türkler, çalışanlarla işverenler, devletle vatandaşlar daima ek yerlerinde sorunludurlar.

Bu değişik örneklerden çıkarılabilecek sonuç, toplumumuzun teknik ve sosyal alanlardaki “ek” işlerini beceremediğidir. Becerememekte ve doğan kaçakları gidermek için kaynaklarını harcamakta, başka iş yapmaya imkânı kalmamaktadır.

İşçisi, ustası, mühendisi, hukukçusu, bürokratu ve politikacısı, sürekli olarak ek yerlerinin kaçaklarını önlemeye çalışmakta, bol bol keten ve ilaç tüketmektedirler.

Peki, bu bizim beceremeyip başkalarının becerdiği bu “ekleme” işinin sırrı nedir? Bizim neyimiz eksik olduğu için yaptığımız ekler hep kaçırılmaktadır?

Bunu anlayabilmek için, “ek” denen olguya daha yakından bakılmalıdır. Ekleme işlemi, iki farklı nesneyi yanyana getirip arasına, ikisiyle de iyi birleşebilen bir “arakesit malzemesi” koymakla yapılır. “Arakesit Malzemesi”nin bir özelliği, her iki nesneye de tam birleşip bir “bütünlük” sağlamasıdır. Bir diğer özelliği ise zamanla bozulmaması, esneklik ve bu gibi niteliklerini kaybetmemesidir.

Ekleme işleminin başarılı olabilmesinin bir diğer koşulu ise, eklenecek her iki malzemenin de, ekleme işlemine hazır hale getirilmesi, bir diğer deyimle ek noktasındaki farklılığı fark edebilecek duyarlılıkta olmasıdır.

İşte, bizim beceremeyip başkalarının yapabildiği bunlardır. Bizim arakesit malzemelerimiz, sayıca az ve özellikleri de yetersizdir. Ayrıca, eklenecek malzemeler, ekleme işlemi için yeterli duyarlığa —esnekliğe— sahip değildir.

Teknikte olduğu gibi sosyal alanlardaki ekleme işlemleri için de Dünyada her gün yeni arakesit malzemeleri geliştirilmektedir. Bunlar, tarafımızdan da benimsenip uyarlanıp kullanılabilir. Bu, nisbeten “yapılabilir” bir iştir.

Güç olan, birleştirilecek farklı malzemelerin, eklemenin gerektirdiği duyarlığa sahip kılınmasıdır. Bu ise doğrudan insan

malzememizin nitelikleriyle ilgilidir ve ne ithal ne de transfer yoluyla sağlanamaz.

İnsanları bu duyarlığa kavuşturan araç müziktir. Sesler arasındaki ince farkları ayırt etmeyi öğrenmiş, bu farklılıklara tepki üretebilen insan, yaptığı boru ekleme, viyadük birleştirme, kararname hazırlama ya da farklı düşünceleri birlikte yaşatabilme işlerini kaçaksız yapabilir.

Bu ayırt etme özelliğini kazanmış dindar, dindar olmayanla; Alevi, Sünniyle; kürt, türk ile ve işçi işverenle, kaçaksız arızasız yaşayabilir.

Ne tek sesli geleneksel müziğin mesajlarını, ne de çok sesli müziğin çok boyutluluğunu algılamayı beceremeyen insanlar ise, sürekli olarak keten ve ilaç kullanırlar. (1995)

KEFİL OLMAK SORUMLULUK GETİRİR!

Bankadan borç ya da taksitle buzdolabı almak isteyen herkes, kendisinden bir iki kefil isteneceğini bilir. Kefiller de, söz konusu borcun ödenmemesi halinde bunun kendilerince üstlenileceğinin bilincindedirler ve bu yüzden de kefil olacakları insanı iyi tanıyıp güvendikleri takdirde buna razı olurlar.

Bu süreç, toplumumuzda çok iyi anlaşılmalı ve iyi işleyen bir kurum halindedir. Zaman zaman borçlu ve kefillerin aralarında anlaşım karşı tarafı dolandırdıkları olursa da bunlar azınlıktadır.

Ancak, kefalet konusu, buzdolabı, banka borucu ve bu gibi elle dokunulabilir olmaktan çıkıp da, “iş arayan bir kişiye kefil olmak”, “bir göreve birisini tavsiye veya telkin etmek” gibi alanlara kaydığında, bu iyi işleyen süreç birdenbire bir laubaliliğe, bir aldırmaçlığa dönüşüyor.

Halbuki bu durumda kefil olunan borç, bir buzdolabı ya da tüketici kredisi limitlerini çok aşmış, ödenmemesi halinde vereceği

zararlar açısından, baştan planlanması mümkün olmayan sınırlara ulaşmıştır.

Örneğin, bir işe girmesi için kefil olunan kimse, girdiği iş yerinin kasasını soyarak bin adet buzdolabı parasını bir anda yürütebilir ya da bilgi-becerisine kefil olunan kişi beceriksiz çıkarak şirketi onulmaz zararlara uğratabilir.

Benzer şekilde, bir görev için isim telkini de potansiyel riskler içerir. Eğer yüzeysel göstergelere bakarak bir telkinde bulunulmuşsa —ki bu göstergeler anlayanlara çok şey anlatır—, doğabilecek zararlara ortak olunmuş demektir.

Bu gibi durumlarda dürüst davranış, doğan zararın sorumluluğunu üstlenerek, “evet, bu kefalete temel oluşturması gereken bilgilere sahip olmadan kefil oldum ve yanıldım. Zarar ziyan ne ise ben de ortağım!” diyebilmektir.

Ama bir alternatif de pişkin davranmak, ve doğan zarardan kefilin de şikâyet etmesi, hem de yüksek sesle şikâyet etmesidir. (1996)